

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

OSMANLI DÖNEMİNDE KONYA- ADANA - BELEN ARASI HAC VE
TİCARET YOLLARI İLE GÜZERGÂH ÜZERİNDEKİ HANLAR VE
KERVANSARAYLAR

Ahmet IŞIL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

OSMANLI DÖNEMİNDE KONYA- ADANA - BELEN ARASI HAC VE
TİCARET YOLLARI İLE GÜZERGÂH ÜZERİNDEKİ HANLAR VE
KERVANSARAYLAR

Ahmet IŞIL

Danışman: Prof. Dr. M. Gözde RAMAZANOĞLU

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Fatih Yahya AYAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2022

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;
Bu çalışma, jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalında YÜKSEK
LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan:

Prof. Dr. M. Gözde RAMAZANOĞLU
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI

Üye: Prof. Dr. Fatih Yahya AYAZ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
.../.../20...

Prof. Dr. Serap ÇABUK

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,
- bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. ... / ... / 20...

İMZA

Ahmet IŞIL

ÖZET

OSMANLI DÖNEMİNDE KONYA – ADANA - BELEN ARASI HAC VE TİCARET YOLLARI İLE GÜZERGÂH ÜZERİNDEKİ HANLAR VE KERVANSARAYLAR

AHMET IŞIL

Yüksek Lisans Tezi, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. M. Gözde Ramazanoğlu

Kasım 2021, 215 sayfa

Çalışma, Osmanlı döneminde Anadolu sağ kol yolunun Konya- Adana- Belen arasındaki bölümünü ve bu güzergâh üzerinde inşa edilen han ve kervansarayları konu edinmektedir.

Hacıların ve diğer yolcuların kullandığı yolun Konya- Adana- Belen bölümü kervan yürüyüşüyle 114 saat sürmektedir. Konya- Karapınar- Ereğli- Ulukışla- Pozantı- Sarıışık- Kuzoluk Hanı- Çakıt Hanı- Adana- Misis- Kurtkulağı- Payas- İskenderun- Belen üzerinden Suriye, Mısır ve Hicaz’a ulaşmaktadır.

Tezin ilk bölümünde Konya- Belen güzergâhının tespitine çalışılmıştır. Konya platosunu aşan yol, dik ve sarp Gülek Geçidinden sonra Çukurova’ya inmekte ve ardından Akdeniz sahiline ulaşmaktadır. İskenderun’dan Belen’e kadar olan bölümde ise eğim değeri çok yüksektir. Farklı jeolojik özelliklere sahip olan bölümleri ayrı ayrı ele alınmış, her bölümde yolculuğun zorluklarına yer verilmiştir.

Kaynaklar bu yol üzerinde çok sayıda konaklama yapısı inşa edildiğini göstermektedir. Çalışma sürecinde Konya - Ulukışla arasında 11, Ulukışla- Adana arasında 30, Adana- Belen arasında 5 olmak üzere toplam 46 tane konaklama yapısı tespit edilmiştir. Bunlardan 14 kadarının günümüze ulaştığı, 5 tanesinin restorasyonunun yapıldığı, bir tanesinin ise koruma altına alındığı belirlenmiştir.

Bu çalışma günümüze ulaşan ve ulaşmayan yapıların tamamını içermektedir. Yapıların Türk sanatı ve mimarlık tarihi açısından önemi üzerinde durulmuş, ayrıca konumu, plan ölçüleri, yapısal özellikleri değerlendirilmiş, seyyahların gözlemlerine yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kervansaray, Han, Hac Yolu, Konya, Adana, Kervan yolu.

ABSTRACT

KHANS AND CARAVANSERAİS ON THE PİLGRİMAGE AND TRADE ROUTES BETWEEN KONYA - ADANA - BELEN IN THE OTTOMAN PERIOD

AHMET IŞIL

Master Thesis, Department of İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı

Supervisor: Prof. Dr. M. Gözde Ramazanoğlu

November 2021, 215 pages

The study deals with the section of the Anatolian right arm road between Konya-Adana-Belen and the accommodation structures built on this route during the Ottoman period.

The Konya-Adan-Belen section of the road used by pilgrims and other passengers takes 114 hours by caravan walk. It reaches Syria, Egypt and Hejaz via Konya- Karapınar- Ereğli- Ulukışla- Pozantı- Sarıışık- Kuzoluk Inn- Çakıt Inn- Adana- Misis- Kurtkulağı- Payas- İskenderun- Belen.

In the first part of the thesis, it was tried to determine the Konya-Belen route. The road, which crosses the Konya plateau, descends to Çukurova after the steep and steep Gülek Pass, and then reaches the Mediterranean coast. In the section from İskenderun to Belen, the slope value is very high. The sections with different geological features were handled separately, and the difficulties of the journey were included in each section.

Sources indicate that many accommodation structures were built on this road. During the study process, a total of 46 accommodation structures were identified, 11 between Konya and Ulukışla, 30 between Ulukışla and Adana, and 5 between Adana and Belen. It was determined that 14 of them survived, 5 of them were restored and one of them was taken under protection.

This study includes all the structures that have survived and not reached today. The importance of the buildings in terms of Turkish art and architectural history is emphasized, besides, their location, plan dimensions, structural features are evaluated, and the observations of the travelers are included.

Key words: Caravanserai, Inn, Pilgrimage Road, Konya, Adana, Caravan road.

ÖNSÖZ

Osmanlı döneminde Anadolu Sağ Kol yolu, Anadolu yönünde yoğun olarak kullanılan en önemli yoldur. Kaynaklar, bu yolun çeşitli zorluklar içeren Konya- Adana- Belen bölümü üzerinde çok sayıda han ve kervansaray inşa edildiğini göstermektedir. Ancak çeşitli nedenlerle önemini kaybeden yapıların çoğunun varlığı ancak belgelerden öğrenilmektedir.

Tez çalışmasında Anadolu Sağ Kol yolunun Konya- Adana- Belen bölümünün güzergahı ile bu güzergah üzerinde inşa edilen han ve kervansaraylar ele alınmaktadır. Belge ve kaynaklardaki bilgilerden yola çıkarak güzergahın ve yapıların tespit edilmesi, özelliklerinin araştırılıp derli toplu şekilde ortaya konması hedeflenmektedir. Bu amaçla kervan yolunu kullanan seyyahların yolculuk sırasında karşılaştıkları zorluklar ve yapılar hakkındaki görüş ve izlenimlerine de yer verilmektedir.

Bugüne kadar yolun bu bölümünün yeterince incelenmediği görülmektedir. Güzergahtaki yapıları bütüncül olarak ele alan bir araştırma da bulunmamaktadır. Bu çalışma, gerek Konya'dan Belen'e kadar olan yolun güzergahını ve gerekse yol üzerindeki han ve kervansaray yapılarını bir bütün olarak ele alması yönüyle önceki çalışmalardan ayrılmaktadır.

Araştırma, dört ana bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde tezin konusu, amacı, önemi, izlenen çalışma metodu, konunun sınırlılıkları ve yararlanılan kaynaklar üzerinde duruldu. Konaklama koşullarını konu edinen birinci bölümde Osmanlı döneminde inşa edilen han ve kervansarayların mimari özellikleri üzerinde duruldu. Menzil külliyesi kapsamında yer alan ve tek yapı özelliği taşıyan yapıların genel özelliklerinin yanı sıra, han ve kervansaray tanımını dışında kalan konak yerleri de ele alındı.

İkinci bölümde Osmanlı dönemindeki yol ve ulaşım sistemi ele alınırken öncelikle menzil kavramı, ulaşım güvenliği ile yol yapım hizmetleri ve hakkında bilgi verildi. Devamında Osmanlı yol şebekesi içinde önemli yeri olan Anadolu Sağ Kol yolunun Konya- Adana- Belen arasındaki güzergâhı, kaynakların elverdiği ölçüde detaylı olarak ortaya konmaya çalışıldı.

Konya'dan Belen'e kadar olan güzergah üzerinde inşa edilen han ve kervansarayların ele alındığı üçüncü bölümde han ve kervansaraylaar konum sırasına göre katalog halinde tanıtıldı. Katalogda belge ve kaynaklardaki bilgilerden yola çıkarak yapıların konumu, banisi, tarihçesi ve yapısal özellikleri irdelendi. Ayrıca seyyahların

yapılar hakkındaki gözlemlerine de yer verildi.

Sonuç kısmı, ulaşılan buguların genel değerlendirmesine ayrıldı. Tezin son kısmında han ve kervansarayların plan ve fotoğrafları ile Konya- Adana- Belen kervan yolunu gösteren haritalar ve şemalar ek olarak sunuldu.

Bu tez çalışması boyunca büyük yardımını gördüğüm, olumlu tenkit ve eleştirileriyle bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Gözde Ramazanoğlu'na sonsuz şükranlarımı arz ederim.

Yapıların yerinde incelenebilmesi için gerekli izinlerin alınması sürecinde yardımlarını esirgemeyen Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünden müze araştırmacısı İlknur Subaşı ve arkeolog Veysi Gün'e, Konya'daki yapılar konusunda bize rehberlik eden Ereğli Müze Müdürü Mahmut Altuncan'a, han ve kervansarayların yerinde tespitinde bize eşlik eden Niğde Müze Müdürlüğünden sanat tarihçisi Abbas Atalay'a, Adana Müze Müdürlüğünden sanat tarihçisi Çağlayan Gökduvan ile Müze araştırmacısı Ali Doğan'a, Belen Kaymakamlığı'ndan Hakan Sancaktar'a teşekkürü borç bilirim. Bölgedeki yapılarla ilgili olarak bilgilerini benimle paylaşan Hortu muhtarı Cihan Uygur'a, Koçak köyü muhtarı Cumali Yavuz'a, Ali Hoca köyü muhtarı Yaşar Özçelik'e, Horoz köyü muhtarı Kadir Yavuz'a, Çukurbağ (Sarıışık) eski muhtarı Mehmet Gül'e teşekkür ederim. Bunun yanında arazide yaptığım yolculuklarda beni yalnız bırakmayan dostlarım Şaban Kaymak, Bilal Özdemir, Cafer Işıl ve Saffet Aşık'a; metin çevirileri konusunda yardımlarını esirgemeyen değerli meslektaşım Aynur Demirhan'a; zaman zaman çalışmalarına yönlendirici bilgilerle destek veren meslektaşım Funda Olgun'a; yüksek lisans çalışmam konusunda beni motive eden ve tezi tamamlamam konusunda desteğini esirgemeyen sevgili eşim Zeynep Işıl'a şükranlarımı sunmayı borç bilirim.

Bu tez çalışması 02.07.2019 tarih ve SYL-2019-11900 Proje no ile Çukurova Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP) tarafından desteklenmektedir.

Ahmet IŞIL

ADANA-2021

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	xii
EKLER LİSTESİ	xiii
PLANLAR LİSTESİ	xiii
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xv
HARİTALAR LİSTESİ	xvi

GİRİŞ

1. Araştırmanın Önemi ve Amacı	1
2. Araştırmanın Yöntemi	1
3. Araştırmanın Kapsamı	2
4. Kaynakların Tanıtımı	3

BÖLÜM I

KONAKLAMA YAPILARI: HANLAR VE KERVANSARAYLAR

1.1. Hanlar ve Kervansaraylar	7
1.1.1. Kervansarayların Gelişimi	7
1.1.2. Anadolu Selçuklu Kervansarayları	8
1.2.3. Osmanlı Kervansarayları	8
1.2.3.1. Osmanlı Kervansaraylarının Mimari Özellikleri	9
1.2.3.2. Osmanlı Kervansaraylarının Konumlarına Göre Özellikleri	10
1.2.3.3. Menzilde Tek Yapı Şeklinde İnşa Edilen Kervansaraylar	10
1.2.3.4. Menzil Külliyesi Kapsamında Yer Alan Kervansaraylar	11
1.2. Diğer Konaklama Yerleri	12

BÖLÜM II

OSMANLI DÖNEMİNDE ULAŞIM AĞI VE KONYA- ADANA- BELEN YOLU

2.1. Osmanlı Döneminde Ulaşım Ağı ve Sağ Kol Güzergâhı	13
2.1.1. Osmanlıda Menzil ve Menzil Kavramı	13
2.1.2. Yol güvenliği ve Derbent Teşkilatı	15
2.1.3. Osmanlıda Yol Yapım Hizmetleri	16
2.2. Osmanlı Döneminde Yol Güzergâhları	17
2.2.1. Rumeli Yolları	17
2.2.2. Anadolu Yolları	18
2.3. Anadolu Sağ Kol Güzergâhı	19
2.4. Anadolu Sağ Kol Yolunun Konya-Adana-Belen Bölümü	20
2.4. 1. Konya - Ulukışla Güzergâhı	21
2.4. 2. Ulukışla - Akköprü Güzergâhı	23
2.4.3. Akköprü - Tekirbeli Güzergâhı	24
2.4.4. Gülek Boğazı	25
2.4.5. Sarıışık- Adana Güzergâhı	26
2.4.6. Adana – Karanlıkkapı Güzergâhı	27
2.4.7. Karanlıkkapı– İskenderun Güzergâhı	28
2.4.8. İskenderun – Belen Güzergâhı	29

BÖLÜM III

GÜZERGÂH ÜZERİNDE YER ALAN KONAKLAMA YAPILARI

3.1. Çifte Höyük Hanı	31
3.2. Biliceli Hanı	32
3.3. İsmil Kalavun Yusuf Paşa Hanı.....	33
3.4. Dervişin Hanı	36
3.5. İlikli Hanı	37
3.6. Karapınar Sultan Selim Kervansarayı	38
3.7. Hortu Hanı	44
3.8. Ereğli Bayrampaşa Kervansarayı.....	47
3.9. İskender Paşa Hanı	50
3.10. Ereğli Rüstem Paşa Kervansarayı.....	51
3.11. Ereğli Çavuşlar Köyü Hanı.....	56
3.12. Ulukışla Öküz Mehmed Paşa Kervansarayı	59
3.13. Kartal Hasan Hanı.....	65

3.14. Dibekçi Hanı.....	66
3.15. Çeşmeli Hanı.....	67
3.16. Maraş Hanı.....	68
3.17. Tosun Ali Hanı.....	70
3.18. Koçaksuyu Hanı.....	71
3.19. Çiftehan Kervansarayı	72
3.20. Murtaza Paşa Hanı	77
3.21. Tahtaköprü Hanı	78
3.22. Melemencioğlu Hanı	79
3.23. Kayseri Hanı	80
3.24. Pozantı Hanı.....	81
3.25. Yanıkhan.....	85
3.26. Dibek Hanı.....	87
3.27. Sarini Hanı	88
3.28. Ayva Beyi Hanı	89
3.29. Eski Han	91
3.30. Tekir (Piri Paşa) Hanı	92
3.31. Ali Han	97
3.32. Durmuşun Hanı.....	98
3.33. Yeni Han (Kadir Han).....	99
3.34. Eski Han.....	100
3.35. Sultan Hanı	101
3.36. Gavurharmanı Hanı.....	103
3.37. Sarıışık Hanı	104
3.38. Kuzoluk Hanı	109
3.39. Çakıt (Bayram Paşa) Hanı	113
3.40. Kocaveliler Hanı	118
3.41. Küçük Çakıt Hanı	120
3.42. Misis Kervansarayı	121
3.43. Kurtkulağı Kervansarayı	128
3.44. Burnaz Hanı	134
3.45. Payas Sokullu Mehmed Paşa Kervansarayı.....	135
3.46. Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı.....	141

SONUÇ

Sonuç	148
KAYNAKÇA	154
EKLER	173
ŞEKİLLER	177
PLANLAR	177
FOTOĞRAFLAR	186
HARİTALAR	209
ÖZGEÇMİŞ	215

KISALTMALAR

b.	İbn
bk.	Bakınız
BOA	Çmhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
ev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi
ed.	Editör
H.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
km	kilometre
m	metre
M.	Miladî
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MD.	Mühimme Defteri
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfa sayısı
TA.	Türk Ansiklopedisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
t.y.	Tarih yok
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
VGMA.	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Yay.	Yayınları
y.y.	yayın yeri yok

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1:* Karapınar Külliyesi, plan
- Şekil 2:* Karapınar Kervansarayı, plan
- Şekil 3:* Ulukışla Külliyesi, plan
- Şekil 4:* Maraş Hanı, plan
- Şekil 5:* Koçak Suyu Hanı, plan
- Şekil 6:* Tekir (Piri Paşa) Hanı, plan
- Şekil 7:* Tekir (Piri Paşa) Hanı, plan
- Şekil 8:* Sarıışık Hanı, plan
- Şekil 9:* Kuzoluk Hanı, plan
- Şekil 10:* Çakıt Hanı, plan
- Şekil 11:* Kocaveliler Hanı, plan
- Şekil 12:* Misis Avlulu Kervansaray, plan
- Şekil 13:* Misis Avlusuz Kervansaray, plan
- Şekil 14:* Misis Yapıların Yerleşimi
- Şekil 15:* Kurtkulağı Kervansarayı, plan
- Şekil 16:* Payas Sokullu Kervansarayı, plan
- Şekil 17:* Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı, plan, 1937
- Şekil 18:* Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı, plan, günümüzde
- Şekil 19:* Karapınar Külliyesi genel görünüşü
- Şekil 20:* Karapınar Sultan Selim Külliyesi, kervansarayın orta koridoru
- Şekil 21:* Karapınar Sultan Selim Külliyesi, güneydeki kapı
- Şekil 22:* Karapınar Sultan Selim Külliyesi, orta koridor ve kervansarayın temelleri
- Şekil 23:* Hortu Hanı, ön cephe
- Şekil 24:* Hortu Hanı, Yan cepheden görünüş
- Şekil 25:* Ereğli Rüstem Paşa Kervansarayı, kuzey cepheden görünüş
- Şekil 26:* Ereğli Rüstem Paşa Kervansarayı, günümüzde kullanımı
- Şekil 27:* Ulukışla Öküz Mehmed Paşa Kervansarayı, kuzey bölümü
- Şekil 28:* Ulukışla Öküz Mehmed Paşa Kervansarayı, avludan görünüş
- Şekil 29:* Ulukışla Öküz Mehmed Paşa Kervansarayı, güney bölüm iç mekânı
- Şekil 30:* Ulukışla Öküz Mehmed Paşa Kervansarayı, kuzey bölüm iç mekânı
- Şekil 31:* Maraş Hanı, kuzey cephe
- Şekil 32:* Maraş Hanı, güneyden görünüş

Şekil 33: Çiftehan Kervansarayı, kuzeybatıdan görünüşü

Şekil 34: Çiftehan Kervansarayı, güneydoğudan görünüşü

Şekil 35: Çiftehan Kervansarayı, günümüze ulaşan duvar parçası

Şekil 36: Çiftehan Kervansarayı Harabesi, günümüze ulaşan duvarın güneyden görünüşü

Şekil 37: Çiftehan Kervansarayı ve Çiftehan Köprüsü

Şekil 38: Tekir (Piri Paşa) Hanı, mevcut durumu (2019)

Şekil 39: Tekir (Piri Paşa) Hanı- 1971

Şekil 40: Sarıışık Hanı, Giriş Cephesi (2019)

Şekil 41: Sarıışık Hanı, iç mekân

Şekil 42: Sarıışık Hanı, giriş kapısı

Şekil 43: Kuzoluk Kervansarayı, güney ve batı cepheleri

Şekil 44: Kuzoluk Kervansarayı, batı cephesi

Şekil 45: Kuzoluk Kervansarayı, batı kanadındaki beşik tonozlu oda

Şekil 46: Çakıt (Bayram Paşa) Hanı, genel görünüm (2019)

Şekil 47: Çakıt (Bayram Paşa) Hanı, kuzey cephesi (2019)

Şekil 48: Çakıt (Bayram Paşa) Hanı, ahşap hatıl izleri ve ikinci kata çıkan taş merdiven kalıntısı

Şekil 49: Çakıt (Bayram Paşa) Hanı, kuzey cephesi

Şekil 50: Kocaveliler Hanı (minareli Han) kalıntıları, güneyden bakış (2019)

Şekil 51: Misis Kervansarayı avlusu (2019)

Şekil 52: Misis Kervansarayı, doğu kanadındaki odaların duvar izleri

Şekil 53: Misis Kervansarayı, giriş kapısı (2019)

Şekil 54: Kurtkulağı Kervansarayı, giriş cephesi (2019)

Şekil 55: Kurtkulağı Kervansarayı, güneybatıdan görünüş

Şekil 56: Kurtkulağı Kervansarayı, giriş eyvanı

Şekil 57: Kurtkulağı Kervansarayı, iç mekân

Şekil 58: Payas Kervansarayı, avlu ve revaklar

Şekil 59: Payas Kervansarayı, ahır bölümü,

Şekil 60: Payas Kervansarayı, Giriş kapısı

Şekil 61: Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı, güney cephesi

Şekil 62: Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı, ahır bölümü

Şekil 63: Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı, payeler

Şekil 64: Osmanlı Dönemi Sağ Kol Güzergâhının Anadolu Bölümü

Şekil 65: Sağ Kol Güzergâhının Konya - Belen Bölümü

Şekil 66: Konya- Çayhan Güzergâhı, (V. Cuinet)

Şekil 67: Akköprü İskenderun güzergâhı (Arşiv)

Şekil 68: Ulukışla - Tekir güzergâhı (Ramsay)

Şekil 69: Konya- Ereğli güzergâhı (Arşiv)

Şekil 70: Ereğli - Ulukışla güzergâhı (Arşiv)

Şekil 71: Tahta Köprü – Gavurharmanı güzergâhı (Arşiv)

Şekil 72: Adana- İskenderun güzergâhı (Arşiv)

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Hanların Listesi ve Konumları

Ek 2: Ç.Ü. BAP Proje Kabul Yazısı

Ek 3: Adana Müze Müdürlüğüne Rapor

GİRİŞ

1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Bu çalışma, Orta Anadolu'yu Çukurova üzerinden Suriye, Mısır ve Hicaz'a bağlayan Anadolu Sağ Kol yolunun Konya'dan Hatay- Belen'e kadar olan güzergâhını ve bu güzergâh üzerinde yolcuların konaklama ihtiyacını karşılamak üzere inşa edilen han ve kervansarayları konu edinmektedir.

Günümüzün gelişkin motorlu taşıtlarıyla 6 saatten az sürede aşılabildiği halde, kervan yürüyüşüyle 114 saat süren Konya- Belen güzergâhının mümkün olduğu kadar detaylı şekilde ortaya konulması hedeflenmektedir.

Kaynaklar, Anadolu Sağ kolunun Konya- Belen bölümü üzerinde çok sayıda konaklama yapısı inşa edildiğini göstermektedir. Yüzyıllar boyunca yolculara hizmet veren bu yapılar, zaman içerisinde çeşitli nedenlerle önemini kaybetmiş ve terk edilmişlerdir. Yapıların bazıları günümüze harabe halde ulaşırken, bazılarının varlığı ancak belgelerden öğrenilebilmektedir.

Bugüne kadar Konya- Belen güzergâhını ve bu güzergâhtaki yapıları tek tek ele alan çalışmalar yapılmış olmakla birlikte bunların tamamını birlikte değerlendiren araştırma bulunmamaktadır. Bu çalışma, gerek Konya- Adana- Belen yol güzergâhının belirlenmesi gerekse güzergâh üzerindeki konaklama yapılarının bütüncül olarak ele alınması açılarından önceki çalışmalardan ayrılmaktadır. Çalışma dönem tanıkları olan seyyahların yapılarla ilgili izlenimlerini içermesi ve özgün kaynaklara dayanıyor olması yönleriyle de önem taşımaktadır. Araştırma ile günümüze ulaşan yapıların niteliklerinin ortaya konması, kaybolan yapıların konumlarının ve mimarî özelliklerinin tespit edilmesi hedeflenmektedir.

Bu çalışma ile güzergâh üzerindeki bir kısmı yok olan, bir kısmı yok olma sürecinde olan yapılar hakkında elde edilen bilgilerin Anadolu yol ağını incelemeyi hedefleyen araştırmalara kaynak oluşturacağı umulmaktadır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada öncelikli olarak literatür taraması yöntemi kullanılmış, kaynaklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Kaynakların incelenmesi sonucu ulaşılan bilgilerle yol güzergâhı ve güzergâh üzerinde bulunan yapılar tespit edilmiştir.

Elde edilen veriler doğrultusunda güzergâh belirlenirken hem eski tarihli

haritalardan faydalanılmış, hem bilgisayar teknolojileri kullanılarak uydu programlarından yararlanılmış, hem de saha çalışması yöntemi izlenmiştir. Varlığı belirlenen yapıların konumlarının tespitinde yine bilgisayar teknolojileri ve uydu programlarından faydalanılmıştır. Arazi çalışması ile kaynaklarda belirlenen yapılardan günümüze ulaşabilenler belirlenmiş, bu esnada tespit edilen bina kalıntılarının incelenmesi imkânı bulunmuştur. Analiz ve sentez yöntemleri ile bulguların çok yönlü değerlendirilmesi sağlanmış, güzergâhın tespitinde bazen yapıların konumundan, günümüze ulaşmayan yapıların tespitinde ise yol güzergâhından yararlanılmıştır. Binaların yapısal ve plan özellikleri ele alınırken betimsel yöntem kullanılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde konaklama yapılarının türleri, gelişimi ve tipleri açıklanmaya çalışılmış, kervansarayların gelişimi, Anadolu Selçuklu kervansarayları ile Osmanlı kervansaraylarının özellikleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Osmanlı yol ağının genel bir değerlendirmesi yapılmış, han ve kervansarayların çoğunlukla yerleşim birimlerinin dışındaki menzillerde ve derbentlerde inşa edilmiş olması nedeniyle, menzil ve derbent kavramlarına yer verilmiştir. Konaklama yapılarının konumlarının belirlenebilmesi amacıyla Konya- Belen güzergâhının mümkün olduğu kadar detaylı şekilde tespit edilmesine gayret edilmiştir. Tespit edilen güzergâh, arazinin değişen topografik özelliklerine göre bölümlere ayrılarak irdelenmiş, her bölümde yolcuların karşılaştıkları zorlukların ortaya konulmasına çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde güzergâh üzerinde inşa edilen han ve kervansaraylar irdelenmiştir. Konaklama yapıları konumlarına göre sıralanmış, banisi, inşa tarihi, yapısal özellikleri ve zaman içerisinde geçirdiği onarımlar ortaya konulduğu gibi, buraları gezen seyyahların gözlemlerine de yer verilmiştir. Ayrıca günümüze ulaşmayan fakat varlığı kaynaklardan öğrenilen hanlar da ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde, çalışma sırasında elde edilen bulgular doğrultusunda Konya- Belen yolunun özellikleri, yol üzerinde yer alan yapıların nitelikleri genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

3. Araştırmanın Kapsamı

Çalışma coğrafi açıdan Konya şehir merkezinden Belen'e kadar uzanan 500 km'lik bir güzergâhı kapsamaktadır. Konya ve Adana il merkezlerindeki konaklama yapıları çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Yan ve talî yollar da kapsam dışında bırakılmıştır. Çalışma zaman olarak, güzergâhın son halini aldığı 16. yüzyıldan kara ve demiryollarının geliştiği 20. yüzyıl başlarına kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Güzergâh üzerindeki yapılar elde edilen veriler doğrultusunda yapısal yönden ve plan özellikleri açısından değerlendirilmiş, yapıların gerek Osmanlı gerekse Selçuklu döneminde inşa edilen konaklama yapılarıyla karşılaştırılması ise konu kapsamı dışında bırakılmıştır.

Çalışma esnasında karşılaşılan önemli sorunlardan bir tanesi han ve kervansaray kelimelerinin birbirinin yerine kullanılmasıdır. Kaynaklarda yapıların isimleri bazen han, bazen kervansaray olarak zikredilmektedir. Tez kapsamında literatürde daha çok kullanılan han kelimesi tercih edilmiş, kaynaklarda kervansaray olarak adlandırılan yapılar ise aynı şekilde kullanılmıştır.

4. Kaynakların Tanıtımı

Gerek güzergahın, gerekse güzergah üzerinde yer alan han ve kervansarayların tespiti için arşiv belgeleri, seyyahların notları, hac menzilnameleri, araştırmacıların raporları, yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları, makaleler ve bildiriler, harita, gravür ve fotoğraflar taranarak literatür araştırması yapılmıştır.

Yapıların ve konumlarının doğru bir şekilde tespit edilebilmesi için öncelikli olarak güzergâh belirlenmeye çalışılmış ve güzergâhı belirlemeye yönelik kaynaklar incelenmiştir. Seyyahların notları bu konuda önemli yer tutmaktadır. Özellikle Evliya Çelebi¹ ve Kâtip Çelebi'nin² eserleri bu alanda dikkat çekici bilgiler içermektedir. Mehmed Edib'in *Nehcetü'l-Menazil*³ ve Abdurrahman Hibri'nin *Menâsik-i Mesâlik*⁴ adlı eserleri başta olmak üzere hac menzilnamelerinde değerli bilgiler yer almaktadır.

Batılı seyyahlardan Carsten Niebuhr'un "Reisen durch Syrien und Palästina, nach Cypern, und Durch Kleinasien und die Türkei nach Deutschland und Dännemark",⁵ Edwin John Davis'in "Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia", Esmé Scott-Stevenson'ın "Our Ride Through Asia Minor", W. J. Childs'ın "Across Asia Minor on Foot", Victor Langlois'in "Voyage dans la Cilicie et Dans les

¹ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul (3. Cilt, 1. Kitap), haz. Y. Dağlı- S. A. Kahraman, 2006.

² Katip Çelebi, *Cihannüma*, (Çev. İbrahim Müteferrika), Matbaa-i Amire, İstanbul 1145/1732.

³ Karadağ, Serbülent, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eserinin Transkrip Ve Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay, 2011.

⁴ İlgürel, Sevim, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 6, Ekim 1975, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul – 1975, ss. 111-128.

⁵ Niebuhr, Carsten, *C. Niebuhr's Reisen durch Syrien und Palästina, nach Cypern, und durch Kleinasien und die Türkei nach Deutschland und Dännemark*, edit. by J.N. Gloyer and J. Olshausen, (ed), F. Perthes, Hamburg 1837.

Montagnes du Taurus”⁶ isimli seyahat notlarında güzergâhın detaylı olarak belirlenmesine yardımcı olacak bilgilere ulaşılmıştır.

Yine batılı araştırmacılardan William Mitchell Ramsay’ın “Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass” adlı makalesi⁷ ile Franz Taeschner’in “Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı” adlı eseri⁸ yol güzergâhı ile ilgili tespitler içermesi açısından çalışmamıza kaynaklık etmiştir. Halil Sahillioğlu’nun “Dördüncü Murad’ın Bağdat Seferi Menzilnamesi”,⁹ İzzet Sak ve Cemal Çetin’in “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri”¹⁰ adlı çalışmaları güzergâh hakkında bilgiler içeren diğer kaynaklardır.

Güzergâhtaki yapıların tespiti ile inşa ve tamir süreçleri hakkındaki bilgilere ulaşmak için dönem belgelerinden yararlanılmaya özen gösterilmiş, bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerindeki belgeler taranarak konu ile ilgili bilgilere doğrudan ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bugüne kadar Konya’dan Belen’e kadar yolun belirli bölümlerindeki yapılar bazı araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Çoğunlukla günümüze ulaşan yapıların ele alındığı bu çalışmalardan Ulukışla- Adana arasını araştıran H. Sibel Ünalın’ın “Ulukışla-Adana Kervan Yolu ve Hanlar” isimli kitabı¹¹ kapsamlı olması yönüyle teze kaynaklık eden bir eserdir. Fatih Müderrisoğlu’nun “Osmanlı Döneminde Anadolu Sağ Yolunun Adana- Antakya Güzergâhı Üzerindeki Menzillerin Bugünkü İzleri” adlı bildirisi¹² ile Robin Wimmel’in Kurt ve Hanna Erdmann’a ait bölgedeki hanlarla ilgili not ve çizimlerini de yayınladığı “Passing Through Cilicia Sub-regional Caravanserai Architecture in a Geo-cultural Borderland” adlı makalesi,¹³ Konya- Belen yolunun belirli bölümlerini ele alan diğer çalışmalardır.

⁶ Davis, Edwin John, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia (Petdys and Trachoea), Isauria, and Parts of Lycaonia and Cappadocia*, Edward Stanford Publishing, London 1879.

⁷ Ramsay, William Mitchell, “Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass”, *Geographical Journal*, Vol. 22, Ekim, 1903, ss. 357-410.

⁸ Taeschner, Franz, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, (Çev. Nilüfer Epçeli), C. I-II, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2010.

⁹ Sahillioğlu, Halil, “Dördüncü Murad’ın Bağdat Seferi Menzilnâmesi: Bağdat Seferi Harp Jurnalı”, *Türk Tarih Kurumu Belgeler*, C. II, S. 3- 4, 1965, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, ss. 1-35.

¹⁰ Sak, İzzet - Çetin, Cemal, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 19, Konya 2005, ss. 199-260.

¹¹ Ünalın, Hacer Sibel, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu ve Hanlar*, Minval Yayınları İstanbul 2013.

¹² Müderrisoğlu, M. Fatih, “Osmanlı Döneminde Anadolu sağ yolunun Adana Antakya Güzergâhı Üzerindeki Menzillerin Bugünkü İzleri”, *Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Cilt II, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, İskenderun 2000.

¹³ Wimmel, Robin, “En passant par la Cilicie: Architecture subrégionale des Caravansérails dans l’Unerégion Frontalière”, 4 Congrès du Réseau Asie Pacifique, Paris 2011, France. https://hal.archives-ouvertes.fr/file/index/docid/776181/filename/A01-4_wimmel_cilicie_architecture.pdf

Yine Wimmel'in "Architektur Osmanischer Karawanseraien Stationen des Fernverkehrs im Osmanischen Reich",¹⁴ Fatih Müderrisoğlu'nun "16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri",¹⁵ "Fuat Şancı'nın "Hatay İlinde Türk Mimarisi" isimli doktora tezleri ile H. Güley Tanrıverdi'nin "Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi" adlı yüksek lisans tezi¹⁶ büyük boyutlu yapıların çoğunu içine alan araştırmalar olarak çalışmaya rehberlik etmiştir.

Gönül Cantay'ın 1970'li yıllarda Anadolu'yu dolaşarak hazırladığı "Osmanlı Menzil Kervansarayları" adlı kitabı¹⁷ yapıların yakın dönemdeki durumlarının tespiti açısından değer taşımaktadır. Adana Valiliği tarafından yayınlanan "Adana İlçeler Kültür Envanteri",¹⁸ Nusret Çam'ın hazırladığı "Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Adana",¹⁹ Mehmet Özkarcı'nın "Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Niğde", Gülru Necipoğlu'nun "Sinan Çağı"²⁰ güzergâh üzerindeki yapılarla ilgili bilgiler içeren diğer kaynaklardır. Bunların yanında İbrahim Hakkı Konyalı'nın "Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli Tarihi",²¹ Gülay Apa'nın "Konya Ereğli Türk Devri Mimarisi"²² Ali Sinan Bilgili'nin "Tarsus sancağı ve Tarsus Türkmenleri", Cengiz Orhonlu'nun "Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı",²³ Yusuf Halaçoğlu'nun "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin yerleştirilmesi",²⁴ isimli kitapları²⁵ çalışma konusuyla ilgili farklı yapılar hakkında bilgiler içeren kaynaklardır.

Yusuf Küçükdağ'ın "Karapınar Sultan Selim Külliyesi"²⁶, R. Eser Gültekin'in "Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi" isimli²⁷ kitapları ile Fatih

¹⁴ Wimmel, Robin, *Architektur Osmanischer Karawanseraien Stationen des Fernverkehrs im Osmanischen Reich*, C. 2, Dissertation Technische Universität Berlin Fakultät VI Planen Bauen Umwelt, Berlin 2016. <https://depositonce.tu-berlin.de/handle/11303/5872>.

¹⁵ Müderrisoğlu M. Fatih, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Ankara 1993.

¹⁶ Tanrıverdi, Hülya Güley, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Kayseri, 2006.

¹⁷ Cantay Güreşsever, Gönül, *Osmanlı Menzil Kervansarayları*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.

¹⁸ Ergeç, Rifat - Doğru, Nurettin, "Menzil Han", *Adana Valiliği, Adana İlçeler Kültür Envanteri II*, Ulusoy Ofset, Adana, 2008.

¹⁹ Çam, Nusret, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri 01 Adana*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010.

²⁰ Necipoğlu, Gülru, *Sinan Çağı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

²¹ Konyalı, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli tarihi*, Fatih Matbaası, İstanbul 1970.

²² Apa, Gülay, *Konya Ereğli Türk Devri Mimarisi*, 1. Baskı, Konya 2008.

²³ Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, İkinci Baskı, İstanbul 1990.

²⁴ Halaçoğlu, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, T.T. Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2006.

²⁵ Bilgili, Ali Sinan, *Tarsus sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

²⁶ Küçükdağ, Yusuf, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Karapınar Belediyesi Kültür yayını, Konya 1997.

²⁷ Gültekin, R. Eser, *Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2001.

Müderrişoğlu'nun "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen",²⁸ Naci Kum'un "İslam ve Osmanlı Türkleri Devrinde Misis, Anıtlar, Kitabeler",²⁹ Mehmet Özkarcı'nın "Şehirlerin İktisadî Gelişmesinde Ticarî Vakıf Eserlerinin Rolü: Bor ve Ulukışla Örneği",³⁰ Hayriye Akıl'ın "Eski Halep Yolu Üzerinde Az Bilinen İki Yapı: Ceyhan Kurtkulağı Kervansarayı ve Camisi",³¹ H. Sibel Ünalın'ın "Tarsus-Pozantı Yolu Üzerindeki Sarı Işık (Sarışeyh) Zaviyesi (Kervansaray, Cami, Türbe) ve Çeşme"³² adlı çalışmaları tek yapı çalışmaları olarak faydalanılan eserlerdir.

Kervan yolu ve bazı yapıların dönem fotoğraflarına internet üzerinden yapılan taramalarla ulaşılmıştır. Sultan II. Abdülhamit'in fotoğraf arşivinin yer aldığı İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Yıldız Koleksiyonu II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, Konya- Belen güzergâhındaki yapılarla ilgili fotoğrafları da içermesi nedeniyle yapıların özgün halleri hakkında çalışmaya kaynaklık etmiştir.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden alınan izin ile Adana ve Niğde sınırları içerisindeki han ve kervansarayların yerinde tespiti ve fotoğraflarının çekilmesi olanağına kavuşulmuştur. Belen Kaymakamlığı ve bazı köy muhtarlarıyla yapılan görüşmelerde yapılara ilişkin bilgi ve fotoğraf edinilmesi sağlanmıştır. Koçak, Ali Hoca, Horoz, Sarıışık ve Kütüklü köyü Muhtarları ile yapılan görüşmeler kaynaklarda yer alan bilgilerin değerlendirilmesine katkı sağlamıştır.

Çalışmada yapıların konumlarının ve koordinatlarının belirlenmesinde ve haritaların hazırlanmasında Google Maps³³ programından yararlanılmıştır. Ayrıca yapıların tapu, adres ve mevki bilgileri Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nün (TKGM) Parsel Sorgu internet sayfasından alınmıştır.³⁴ Konunun geçtiği yerlerde ayrıca kaynak belirtilmemiştir. Hanlar arası mesafe kervan yürüyüşü olarak verilirken Mehmed Edip'in ve Abdurrahman Hibri'nin menzilnamelerindeki bilgiler dikkate alınmıştır.

²⁸ Müderrişoğlu, M. Fatih, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", Vakıflar Dergisi, Sayı 24, Ankara 1994, ss. 237-272.

²⁹ Kum, Naci, "İslam ve Osmanlı Türkleri Devrinde Misis, Anıtlar, Kitabeler", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Anadolu Araştırmaları Dergisi, C. 1, S.1, 1955 Ankara.

³⁰ Özkarcı, Mehmet, "Şehirlerin İktisadî Gelişmesinde Ticarî Vakıf Eserlerinin Rolü: Bor ve Ulukışla Örneği" Vakıf ve İktisat, Sempozyum, ed. Mehmet Kurtoğlu, ss. 73-102, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara 2014.

³¹ Akıl, Hayriye, "Eski Halep Yolu Üzerinde Az Bilinen İki Yapı: Ceyhan Kurtkulağı Kervansarayı Ve Camisi", *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), 2006, ss.141-160.

³² "Tarsus-Pozantı Yolu üzerindeki Sarı Işık (Sarışeyh) Zaviyesi (Kervansaray, Cami, Türbe) ve Çeşme", XI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, İzmir 17-19 Ekim 2007 Bildiriler, ss. 413-426, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2009.

³³ Google Haritalar, <https://www.google.com/maps>

³⁴ Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Parsel Sorgulama Uygulaması, <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/>

BÖLÜM I

KONAKLAMA YAPILARI: HANLAR VE KERVANSARAYLAR

1.1. Hanlar Ve Kervansaraylar

Şehirlerarası yollarda, yolcuların konaklama ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa edilen yapılara han veya kervansaray adı verilmekte, han ve kervansaray kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Karapınar Selimiye Kervansarayı için aynı gün yazılan (H. 18 Şaban 967/ M. 5 Mayıs 1560) dört hükümden birinde han, üçünde ise kervansaray ifadesi yer almış, daha sonraki belgelerde ise sürekli han ifadesi kullanılmıştır.³⁵

Uzunçarşılı, çevresi geniş kerevetle (seki) çevrilmiş büyük mekânlı olanlara kervansaray, birbirinden bağımsız odalardan oluşanlara ise han dendiğini belirtirken³⁶ bazı araştırmacılar yerleşim yerleri dışında inşa edilenleri “kervansaray”, yerleşim yerlerinde yapılanları ise “han” olarak adlandırmaktadır. Osmanlı döneminde büyük yapıda olan kervansaraylara da “han” denmiştir.³⁷

1.1.1. Kervansarayların Gelişimi

İlk kervansaraylar askerî bir yapı olan ribatların dönüşümüyle oluşmuştur. Askerlerin ve binek hayvanlarının barındığı korunaklı yapılar olan ribatlar,³⁸ zaman içerisinde askerî fonksiyonlarını kaybederek yolcuların konakladığı yapılar haline gelmiştir.³⁹

Türk tarihinde ilk kervansaraylar Gazneliler ve Karahanlılar’da görülür. Nasr bin İbrahim tarafından Buhara-Semerkant yolu üzerinde yaptırılan Ribat-ı Melik (1078-79) Karahanlılar döneminde yapıldığı bilinen ilk kervansaraydır. Bu yapı daha sonra yapılan kervansaraylara örnek olmuştur. Büyük Selçuklular kervansaray mimarisini daha da geliştirerek anıtsal boyutta ribatlar inşa etmişlerdir.⁴⁰

³⁵ Küçükdağ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, s. 60.

³⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1 s. 482, 483; Küçükdağ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, s. 60.

³⁷ Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 16.

³⁸ Köprülü, M. Fuat, Vakfa Ait Tarihi İstilahlar: Ribat, Vakıflar Dergisi, Sayı. II, Yıl 1942, ss. 267-278, s. 268.

³⁹ Turan, Osman, “Selçuk Kervansarayları”, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, cilt: 10, S. 39, s. 489.

⁴⁰ Günel, Gökçe, “Anadolu Selçuklu Dönemi’nde Anadolu’da İpek Yolu - Kervansaraylar – Köprüler”, *Kebikeç Dergisi*, S. 29, 2010, ss. 133-146, s. 138, 139.

1.1.2. Anadolu Selçuklu Kervansarayları

Kervanların güvenli ve korunaklı mekânlarda konaklamalarını sağlamak amacıyla kaleyi andıran kalın duvarlı yapılardır.⁴¹ Selçuklu Sultanları tarafından inşa edilen hanlara “Sultan Hanı” denilir.⁴² Çoğunlukla çevresinde çeşitli mekânların yer aldığı açık bir avlu ve bu avluya açılan hol bölümünden oluşmaktadır. Yolculara ve hayvanlarına ayrılan hol bölümü üç, beş ya da yedi neften oluşur ve tonozlarla örtülüdür”.⁴³ Güvenlik nedeniyle tek giriş kapısı vardır.⁴⁴ Bu kapılar tezyinatın yoğun olduğu taçkapı şeklindedir.⁴⁵ Avluda yer alan köşk mescit ise Selçuklu Kervansaraylarında görülen mimari unsurlardandır.⁴⁶

Anadolu Selçuklu kervansaraylarında dört plan tipi görülür:

- 1) Üstü Açık “Avlulu” Hanlar: Evdir Han ile örneklenebilir.
- 2) Üstü Kapalı “Hol” Şeklindeki Hanlar
- 3) Hem Açık Hem Kapalı Kısımın Birlikte Uygulandığı, Karma Tip Hanlar (Sultan Hanları)
- 4) İlk İkisinin İç içe Uygulandığı Eşodaklı Tip (Konsantrik)

Bunlardan özellikle hol tipi adı verilen tip ile açık ve kapalı bölümleri bulunan karma tipli hanların Osmanlı kervansaraylarını etkilediği görülmektedir.⁴⁷

1.1.3. Osmanlı Kervansarayları

Osmanlı döneminde menzillerde han ve kervansarayların inşasına önem verilmiştir. Kervansaraylar, menzillerde bağımsız yapı olarak yer aldığı gibi, bazen

⁴¹ Akalın, Şebnem, “Kervansaray”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 25, İstanbul 2002, ss. 299-302, s. 300; Sönmez, Selami, “Ortaçağ Türk ve İslam Dünyasında Kervansaraylar (Hanlar-Ribatlar)”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0 (15) 2010, ss. 270-296, s. 291.

⁴² Müderrisoğlu, M. Fatih, “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti’nde Menzil Yerleşimleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 10, ss. 920-926, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 921; Şaman Doğan, Nermin - Görür, Muhammet, “Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Süsleme”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (edit. Hakkı Acun), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, ss.451-468, s. 452.

⁴³ Akalın, “Kervansaray”, *(DİA)*, s. 300; Sönmez, “Ortaçağ Türk Ve İslam Dünyasında Kervansaraylar”, s. 291.

⁴⁴ Yavuz, Ayşıl Tükel, “Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân-İşlev İlişkisi İçinde Savunma ve Barınma” *Vakıf Haftası Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1992, ss. 253-284, s. 255.

⁴⁵ Günel, “Anadolu Selçuklu Dönemi’nde Anadolu’da İpek Yolu”, s. 138; Sönmez, “Ortaçağ Türk Ve İslam Dünyasında Kervansaraylar”, s. 274.

⁴⁶ Şaman Doğan - Görür, “Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Süsleme”, s.16.

⁴⁷ Yavuz, Ayşıl Tükel, Anadolu’da Eşodaklı Selçuklu Hanları, ODTU Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2/2, Ankara 1976, Yavuz, Ayşıl Tükel, “Anadolu’da Eşodaklı Selçuklu Hanları”, *ODTU Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2/2, Ankara 1976, s.187; Müderrisoğlu, 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi, s. 195; Günel, “Selçuklu Dönemi’nde İpek Yolu”, s. 140; Ünalın, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 17.

menzil külliyelerinin bir parçası olarak inşa edilmiş, bazen şehir merkezlerinde ticarî faaliyetlerin sürdürüldüğü şehir hanları olarak hizmet vermişlerdir.⁴⁸

Menzil kervansarayları, özellikle tehlikeli geçitlerde ve köprübaşlarında, genellikle yerleşimin olmadığı veya az nüfuslu yerlerde inşa edilmiştir. Bu şekilde hem yolun, hem de bölgenin emniyeti sağlanmıştır.⁴⁹

Osmanlı kervansaraylarının çoğunlukla 15. ve 16. yüzyıllarda inşa edildiği, 17. yüzyıldan itibaren kervansaray yapımının azaldığı görülmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında deniz yolu ve demiryolu taşımacılığının gelişmesine paralel olarak kervan yollarına ilgi azalmıştır. İşlevini yitiren menzil kervansaraylarının yerini kırsalda ücretli küçük hanlar alırken şehirlerde ise oteller almaya başlamıştır.⁵⁰

1.1.3.1. Osmanlı Kervansaraylarının Mimari Özellikleri

Kervansarayların başlıca iki plan tipinde inşa edildiği görülür.

1- Avlusuz- Kapalı Tipte inşa edilenler

Tek kapıyla girilen kare ya da dikdörtgen bir mekân, planın esasını oluşturur. Giriş ekseninin her iki yanındaki yükseltilmiş peykeler yolcuların yatmaları içindir. Duvarlarda ocak ve nişler vardır. Orta kısımda yükler ve hayvanlar bulunur. Beden duvarları taş veya taş-tuğla karışımı olarak inşa edilen bu yapılar, bazen kubbe ve tonozlarla bazen de kiramit kaplamalı ahşap çatı ile örtülmüştür. Mekânlarda ışıklandırma ve havalandırma ocak ve mazgal açıklıklarıyla sağlanmıştır. Menzil hanlarında dikdörtgen planlı, tonoz veya düz toprak damla örtülü plan şemasının hâkim olduğu görülmektedir.⁵¹

2- Açık- Avlulu Tipte inşa edilenler

Bu tarz plan teşkili mimarî yönden büyük bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Zira hijyen, konfor ve sosyal yönden insanın önemle ele alındığı plan tasarımına gidilmiştir. Bu tipteki kervansaraylarda, avlu çevresindeki ahırlar ile yolcuların geceledikleri kapalı bölüm birbirinden ayrılır. Avlunun ortasında genellikle bir çeşme

⁴⁸ Cezar, Mustafa, “Türk Tarihinde Kervansaray”, VIII. Türk Tarih Kongresi, C. II, ss. 931-940, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1976, s. 936-37; Sönmez, Selami, “Ortaçağ Türk Ve İslam Dünyasında Kervansaraylar”, s. 279; Akalın, “Kervansaray”, s. 301; Akar, Tuba, “Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 7, S. 13, 2009, s. 267, 270.

⁴⁹ Kazancıoğlu, Habibe, *Osmanlı Dönemi Kervansaraylarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Fonksiyonları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 119.

⁵⁰ Kazancıoğlu, *Osmanlı Dönemi Kervansaraylarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Fonksiyonları*, s. 118.

⁵¹ Güran, Ceyhan, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1978, s. 16.

veya havuz yer alır. Bu avlunun dört bir tarafı odalarla çevrilidir. Önünde revaklar bulunan odaların kapıları avluya açılır.⁵²

Yapıların inşasında taş malzeme kullanılmış, üst örtü sisteminde hafif olması nedeniyle tuğla tercih edilmiştir. Cephenin en önemli unsuru giriş kapısıdır. Kapı çerçevesi sathi olabildiği gibi, hafif çıkıntılı ya da eyvan şeklinde yapılmış olabilir.⁵³

Mimaride bezemeye yer verilmez.⁵⁴ Ancak Karapınar II. Selim Kervansarayını ve Payas Sokullu Mehmed Paşa Kervansaraylarında olduğu gibi giriş kapılarında renkli taş, önemli bir süsleme elemanı olarak kullanılmak suretiyle tezyinat oluşturulan örnekler de görülmektedir.

1.1.3.2. Osmanlı Kervansaraylarının Konumlarına Göre Özellikleri

Ünalan Osmanlı Hanlarını, konumlarına göre menzil hanları, menzil külliyesi içinde yer alan hanlar ve şehir içi hanları olmak üzere üçe ayırmaktadır. Bunları kendi içinde, avlunun ve ahırın konum ve şekline göre alt gruplara ayırmanın mümkün olduğunu belirtmektedir.⁵⁵

1. Menzil Hanları
 - a) Avlulu Hanlar
 - b) Avlusuz Hanlar
2. Menzil Külliyesi İçinde Yer Alan Hanlar
 - a) Avlulu Hanlar
 - b) Avlusuz Hanlar
3. Şehir İçi Hanlar
 - a) Avlulu Hanlar
 - b) Avlusuz Hanlar

1.1.3.3. Menzilde Tek Yapı Şeklinde İnşa Edilen Kervansaraylar

Cantay, menzillerde inşa edilmiş tek yapı şeklindeki kervansarayları üç grup halinde tasnif etmektedir:⁵⁶

1-Nefli kervansaraylar

⁵² Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, s. 17.

⁵³ Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, s. 13.

⁵⁴ Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, s. 16; Akalın, “Kervansaraylar”, s. 301.

⁵⁵ Ünalan, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 20.

⁵⁶ Cantay (Güreşsever), Gönül, “Türkiye’de Osmanlı Devri Kervansaray Yapılarının Tipolojisi”, IX. Türk Tarih Kongresi, (21-25 Eylül 1981), ss. 1381-1390 Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989, s. 1388-1389-1390; Ünalan, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 19.

- a) Üç neften meydana gelenler (taşıyıcı ayaklar ana mekânı üç bölüme ayırmıştır)
- b) Üç nefli mekân önünde avlusu bulunanlar
- c) İki neften ibaret olanlar
- d) Üç nefli salona açılan mekânı bulunanlar
- e) Çok nefli mekânlardan ibaret olanlar

2-Ahşap örtü sistemine sahip kervansaraylar

- a) Tek salon halinde inşa edilmiş olanlar
- b) Çift salon halinde inşa edilmiş olanlar

3-Nefli mekânlardan ibaret iki bloğun bitişik olarak inşa edildiği yapılar

- a) İki ve tek nefli mekânın yan yana inşa edildiği yapılar
- b) İki nefli iki mekânın yan yana inşa edildiği yapılar
- c) Üç nefli iki mekânın yan yana inşa edildiği yapılar

Ünalan ise, menzillerde bulunan bu tür hanları avlulu ve avlusuz hanlar olmak üzere gruplara ayırıp, bunları da kendi içinde avlunun ve ahırın konum ve şekline göre alt gruplara ayırmak mümkün olduğunu belirtmektedir.⁵⁷

1.1.3.4. Menzil Külliyesi Kapsamında Yer Alan Kervansaraylar

Külliye, değişik fonksiyonlardaki birkaç yapının bir arada yer alması ile oluşan binalar topluluğu anlamına gelmektedir. Topluma faydalı hayır kurumları kazandırma düşüncesiyle ele alınan külliyeler inşa edildikleri yere uygun olarak birçok ihtiyacı karşılamıştır.⁵⁸ İssız bölgeleri şenlendirmek için şehir dışında yapılan menzil külliyesi,⁵⁹ Selçuklu dönemi hanlarının biçimsel ve fonksiyonel açıdan geliştirilmiş bir modeli niteliğindedir.⁶⁰ Yolcuların barınma, yeme-içme, temizlik gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri kurumlardan meydana gelmektedir.⁶¹

Cantay, külliye kapsamında olan hanları iki grup halinde ele almaktadır:⁶²

- A. Külliye yapılarıyla tam bir bütünlüğe sahip olanlar
 - a- Kare planlılar

⁵⁷ Ünalan, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 20.

⁵⁸ Çobanoğlu, Ahmet Vefa, “Külliye”, TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 26, ss. 542-544, Ankara 2002, s.542

⁵⁹ Akalın, “Kervansaraylar” s. 301.

⁶⁰ Müderrisoğlu, M. Fatih, “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti’nde Menzil Yerleşimleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 10, s. 921

⁶¹ Kazancıoğlu, *Osmanlı Dönemi Kervansaraylarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Fonksiyonları*, s. 54.

⁶² Cantay, “Türkiye’de Osmanlı Devri Kervansaray Yapılarının Tipolojisi”, s. 1388-1389-1390; Ünalan, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 19.

- b- Dikdörtgen planlılar
- c- Bir holün iki tarafında nefli mekânların yer aldığı yapılar
- d- Kışla yapısı olanlar.

B. Külliye dâhil olup farklı plan şemasıyla kervansaraylar.

1.2. Diğer Konaklama Yerleri

Kazancıoğlu, hanların ve kervansarayların dışında, yolcuların yiyecek- içecek gibi ihtiyaçlarını karşılayan diğer müesseseler ve konak yerleri olarak zaviyeler, Derbentçi evleri ve yol üzerinde yer alan köylerdeki köylülerin evlerini saymaktadır. Dinî, siyasî, sosyal ve kültürel fonksiyonlar üstlenen zaviyeler, yolcuların yeme-içme, barınma, güvenlik gibi temel ihtiyaçlarının da karşılandığı çok amaçlı müesseseler görevi görmüştür. Derbent bölgesi tayin edilen yerlerde özel misafirler veya onlara bağlı gezginler, bölgenin asayişinden sorumlu derbent ağasının veya derbentçi halkın evinde misafir edilmişlerdir. Kervansarayın bulunmadığı veya kervansarayın alamayacağı kadar kalabalık bir kervanın gelmesi durumunda ise yolcular ve tüccarlar açık alanda konaklamak zorunda kalmışlardır.⁶³

⁶³ Kazancıoğlu, *Osmanlı Dönemi Kervansaraylarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Fonksiyonları*, s. 77-78, 85, 87.

BÖLÜM II

OSMANLI DÖNEMİNDE ULAŞIM AĞI VE KONYA- ADANA- BELEN YOLU

2.1. Osmanlı Döneminde Ulaşım Ağı

Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlayan Anadolu, önemli yolların geçtiği bir kavşak durumundadır. Hitit, Roma ve Bizans dönemlerinde olduğu gibi Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de bu özelliğini devam ettirmiştir.

Osmanlılar döneminde fetihlerle genişleyen ülke toprakları üzerinde hâkimiyetin sürdürülebilmesi ve gerekli ulaşımın sağlanabilmesi için yol ağına önem verilmiş, Roma, Bizans ve Selçuklu dönemlerinde kullanılan yolların tamiri yapılarak kullanılmaya devam edilmiştir. Bunun yanında oluşan ihtiyaca göre yeni yollar açılarak Asya, Avrupa ve Afrika'daki hâkimiyet alanlarını birbirine bağlayan geniş bir yol ağı oluşturulmuştur.⁶⁴ Bu yollar, ticari ve ekonomik faaliyetler ile haberleşme, orduların sevki ve hac yolculukları gibi fonksiyonları icra etmiştir.⁶⁵ 15.- 18. yüzyıllarda karayolu ulaşım sistemi çağdaşı olan diğer devletlerden daha gelişkin bir seviyeye gelmiştir.⁶⁶

2.1.1. Osmanlıda Menzil ve Menzil Kavramı

Sözlükte “bir günlük yol”, “yolculukta dinlenmek amacıyla durulan veya konaklanan yer”, “iki konak arasındaki uzaklık” manalarındaki menzil,⁶⁷ terim olarak at değiştirmek veya konaklamak için orduların, kervanların ve posta tatarlarının indikleri bina veya yer anlamına gelmektedir.⁶⁸ Osmanlı döneminde çoğunlukla han ve kervansaraylar menzil yeri olarak kullanılırken, gerektiğinde köy, kasaba, yayla gibi yerleşim yerleri ile su bulunan geniş düzlükler ve köprübaşları menzil olarak

⁶⁴ Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri*, s. 14; Özdemir, Nuray, *Cumhuriyet Dönemi Karayolu Politikası*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara-2006, s. 6.

⁶⁵ Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri*, s. 9; Halaçoğlu, Yusuf, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi II*, İstanbul 1981, ss. 123-132. s. 123; Ünal, Hacer Sibel, *Ulukışla- Adana Kervan Yolu ve Hanlar*, Minval Yayınları, İstanbul 2013, s. 29.

⁶⁶ Çetin, Emrah, “Franz Taeschner'in Muhtelif Devirlerde Anadolu'nun Yolları ve Cihan Münakalatı”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 7, Sayı XVII, Mart 2014, ss. 321-343, s. 327.

⁶⁷ Türk Dil Kurumu (TDK) <https://sozluk.tdk.gov.tr> (erişim: 09.04.2020).

⁶⁸ Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, C. II, s. 479; Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri*, s. 35; Müderrisoğlu, M. Fatih, “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 10, 2002, ss. 920-926, s. 920; Çetin, Cemal, “İşlevleri ve Özellikleri Bakımından Konya Menzilleri (XVII.-XVIII. Yüzyıllar)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 21, s. 297, ss. 295-343; Büyükkarcı Yılmaz, Fatma, “Osmanlı Hac Menzillnamlarında Sosyal Ve Maddi Kültüre Ait Unsurlar”, *Turkish Studies Language / Literature*, Volume 13/12, Spring 2018, s. 88.

kullanılmıştır. Konya- Belen arasında İsmil ve Kütüklü köyleri, Ramazanoğlu Yaylası, suyun bol olduğu bir düzlük olan Tahtaköprü, Münkari Köprüsü (Kurtkulağı) menzil olarak kullanılmıştır.

Menziller, işleyiş ve işlevleri bakımından askerî, haberleşme, ticari faaliyetler gibi farklı görevleri yerine getirmişlerdir.⁶⁹ Askerî menziller belirlenirken on binlerce kişiden oluşan ordunun çadırlarının kurulabileceği, iâşe ve ibâtelерinin sağlanabileceği yerler olmasına dikkat edilmiş,⁷⁰ yerleşim yerlerinin dışındaki araziler ve su bulunan geniş düzlükler tercih edilmiştir.⁷¹ IV. Murad'ın Bağdat seferinde Ulukışla, Çiftehan, Çakıt (Bayram Paşa) Hanı hac ve ticaret yapıları olmalarına rağmen sefer zamanında askeri menzil olarak kullanılmışlardır.⁷²

Osmanlıda haberleşmenin sağlanması ve emirlerin hızlı ve güvenli bir şekilde yerine ulaştırılması için resmi posta teşkilatına bağlı görevli ulakların kullanımına tahsis edilen menzillere “menzilhane” denir.⁷³ Haberleşmede görevli ulakların kullandığı yollar ile ticari amaçlarla veya hac yolculuğu için kullanılan yollar aynı olmakla beraber menzilhaneler farklı yerlerde inşa edilmiştir.⁷⁴

Ticaret kervanlarının konakladığı han ve kervansaraylar ile menzil külliyesi tüccarların konaklayıp dinlendikleri bir otel görevi gördüğü gibi aynı zamanda çevredeki yerleşim birimlerinden alım satım için gelen bölge halkının da katıldığı ticaret merkezi olarak da hizmet vermektedir.⁷⁵

Üsküdar'dan başlayarak Eskişehir, Konya, Adana, üzerinden Şam ve Hicaz'a giden surre alayları her yıl belli menzillerdeki han ve kervansaraylarda konaklamışlar veya menzil külliyelerinin birimlerinden yararlanmışlardır.⁷⁶ Bu tür menzillere “hac menzilleri” denmektedir. Konya– Belen arasında Çumra, İsmil, Göçü, Karapınar, Ereğli, Ulukışla, Çiftehan, Yanık Han, Ramazanoğlu Yaylası, Gülek, Kuzoluk Hanı, Çakıt Hanı, Kütüklü, Misis, Kurtkulağı, Payas ve Belen hac menzilleridir.

⁶⁹ Halaçoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı”, s. 125; Müderrisoğlu, “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri”, s. 920.

⁷⁰ Çetin, Cemal, *XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya -2004, s. 155.

⁷¹ Çetin, “İşlevleri ve Özellikleri Bakımından Konya Menzilleri”, s. 297.

⁷² Sahillioğlu, “Dördüncü Murat'ın Bağdat Seferi Menzilnamesi”, s. 17, 18.

⁷³ Halaçoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı”, s. 123.

⁷⁴ Çetin, “İşlevleri ve Özellikleri Bakımından Konya Menzilleri”, s. 297.

⁷⁵ Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi*, s. 40.

⁷⁶ Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi*, s. 40; Büyükkarcı Yılmaz, *Osmanlı Hac Menzilnamelerinde*, s. 90.

2.1.2. Yol güvenliği ve Derbent Teşkilatı

Sözlükte geçit ve boğaz anlamlarına gelen derbent, belirli bir yol, geçit veya bölgenin emniyetinin sağlanmasına yönelik olarak kurulan teşkilata denmektedir. Derbentte görevlendirilen ve derbentçi olarak isimlendirilen kişiler yaptıkları hizmetlerden dolayı birtakım vergilerden muaf tutulmuşlardır.⁷⁷

Derbentler aynı zamanda han ve kervansarayların güvenliğini sağlamak için de tesis edilmiştir.⁷⁸ Nitekim Anadolu Sağ Kol Yolu üzerindeki Hortu Hanı,⁷⁹ Çavuşlu Köyü Hanı,⁸⁰ Maraş Hanı,⁸¹ Çiftehan, Yanık Han,⁸² Tekir- Piri Paşa Hanı,⁸³ Kuzoluk (Çavuş Hanı),⁸⁴ Çakıt Hanı,⁸⁵ Misis,⁸⁶ Kurtkulağı,⁸⁷ Payas⁸⁸ ve Belen'deki⁸⁹ han ve kervansarayların bulundukları yerlere derbentçiler yerleştirilmiştir.

Bir derbentin sınırları içinde bulunan han ve kervansarayların hizmetleri, o derbentin derbentçileri tarafından görülmekteydi. Derbentçiler, yolcuların emniyetini sağlanmakla görevli oldukları gibi binanın inşası, bakımı ve onarımından da sorumluydular.⁹⁰ Örneğin Ereğli ile Ulukışla arasında bulunan Çavuşlu köyünde han ve müştemilatının inşaat bedeli 2000 esedî kuruş olarak tahmin edilmişken derbentçilerin fiilen inşaata yardım etmeleri sayesinde 1000 kuruşa tamamlanmıştır.⁹¹

Hanların, yolların ve yolcuların güvenliklerini sağlamakla yükümlü olan derbentçiler, ihtiyaç zamanında yolcuları güvenli bir şekilde gidecekleri yere götürmektedir. Nitekim Evliya Çelebi de gerek Payas'ta bulunan derbentçilerin,⁹²

⁷⁷ BOA, C.ML, 558/22903 (H.16.12.1239 / M. 12.08.1824); Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s. 22-60. Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 95.

⁷⁸ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s. 29-32; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 95.

⁷⁹ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s. 110, 129; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 71, 100.

⁸⁰ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s. 29, 109, 128; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 68, 101.

⁸¹ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s. 107; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 67, 102.

⁸² Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s. 132.

⁸³ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 103, 104.

⁸⁴ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s. 132.

⁸⁵ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s. 109, 132; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 71.

⁸⁶ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s. 63; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 45.

⁸⁷ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 71.

⁸⁸ Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri*, s. 53.

⁸⁹ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s. 103.

⁹⁰ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s. 31; Kazancıoğlu, *Osmanlı Dönemi Kervansaraylarının Sosyo-Kültürel Ve Ekonomik Fonksiyonları*, s. 120.

⁹¹ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s.128; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 71.

⁹² Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 63; Necipoğlu, *Sinan Çağı*,

gerekse Misis'te istihdam edilen muhafızların yolculara eşlik ederek onları bir sonraki derbende kadar güvenle ulaştırdıklarından bahsetmektedir.⁹³

Hac zamanında surre alaylarının yolculukları için özel gayret gösterilmiş, surre alayı hangi vilayetten geçiyorsa o vilayetin yetkilileri ve muhafızları tarafından güvenlikleri sağlanmıştır. İstanbul'dan gelen surre alayını Konya Beylerbeyi güvenli bir şekilde Akköprü'ye ulaştırarak Adana Beylerbeyine teslim ederdi. Adana Beylerbeyi kethüdâsı tarafından teslim alınan surre alayı, gerekli tedbirler altında Payas'a kadar götürülür, burada Halep Beylerbeyine teslim edilirdi.⁹⁴ Payas'ta güvenliğin sağlanamadığı dönemde surre alayı Misis'ten sonra Yumurtalık limanından deniz yoluyla İskenderun'a ulaştırılmıştır.⁹⁵ 1863 yılında Payas bölgesinde surre alayının gasp edilmesi ve yaşanan eşkıya olayları nedeniyle Sadrazam Keçeci-zâde Fuad Paşa'nın teklifiyle yolun değiştirilmesi kararlaştırılmış, bu tarihten sonra surre alayları ve hacılar deniz yoluyla İstanbul'dan Beyrut'a, oradan da Şam'a gönderilmiştir.⁹⁶

2.1.3. Osmanlıda Yol Yapım Hizmetleri

Osmanlı Devleti kendisinden önceki dönemlerden kalan yolları tamir edip kullandığı gibi, geniş alana yayılan topraklarında hâkimiyeti sağlamak amacıyla yeni yollar açarak ulaşım ağını geliştirmiştir.⁹⁷

Yol yapım işleri ile ilgili olarak “kaldırımcılık” ve “köprücülük” teşkilatı kurulmuştur.⁹⁸ Kaldırımcılık* teşkilatının dışında bazı köyler de yolların yapım, bakım ve onarımı için doğrudan görevlendirilmişlerdir.⁹⁹ Yeni yapılacak yol için önce keşif yapılır, iş tamamlandıktan sonrada şartlara uygun yapılıp yapılmadığı denetlenirdi. Yol yapımı her zaman taş döşemek suretiyle değil bazen de toprak tesviyesi şeklinde de olurdu.¹⁰⁰

Ulaşımın kesintisiz sağlanması için yol üzerinde gerekli yerlerde köprüler inşa

s. 482.

⁹³ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.9, s. 364.

⁹⁴ BOA, AE.SABH.I, 7, 654, (H.10.07.1203 / M. 06.04.1789)

⁹⁵ BOA, C.ZB.59 – 2948. (H. 30.07.1188 / M. 06.10.1774)

⁹⁶ Atalar, Münir, “Haremeyn'e Denizden Surre Gönderilmesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 32, S. 1, Nisan 1991, ss. 121-127, s. 122; Yağcı, Zübeyde Güneş, “Hac ve Askeri Yol Üzerinde Bir Menzil: Adana Menzili”, *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 2015, C. I, S. 1, ss. 58-74, s. 63.

⁹⁷ Çetin, Emrah, “Franz Taeschner'in Muhtelif Devirlerde Anadolu'nun Yolları Ve Cihan Münakalatı”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 7, Sayı XVII, Mart 2014, ss. 321-343, s. 327.

⁹⁸ Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 29.

* Kaldırım kelimesi günümüzde anlaşıldığından farklı olarak yaya kaldırımı olarak değil yolun kendisi kastedilmektedir.

⁹⁹ Şentürk, “Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilâtı”, s. 904.

¹⁰⁰ Şentürk, “Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilâtı”, s. 909.

edilmiş ya da var olan köprülerin gerekli tamir ve bakımı yapılarak kullanılmaya devam edilmiştir. Kaynaklardan Konya – Belen arasında çok sayıda köprü olduğu anlaşılmaktadır. Ereğli'ye 15 km mesafede Hortu Köprüsü; Çiftehan yakınlarında Tabaklı (Tosun Ali),¹⁰¹ Koçak,¹⁰² Çakmak¹⁰³ ve Çiftehan köprüleri;¹⁰⁴ Pozantı yakınlarında Tahtaköprü¹⁰⁵ ve Akköprü, Adana Taşköprü, Misis Köprüsü, Kurtkulağı'nda Münkari Köprüsü¹⁰⁶ bilinen başlıca köprülerdir.

Hac yolu kutsal kabul edilerek yolun bakımlı ve açık olmasına önem verilirdi. Hac zamanı yaklaştığında hacıların zahmetsiz bir şekilde yolculuklarını yapabilmeleri için güzergâh üzerindeki yolların kadı ve valilerine emirnameler gönderilir, yolların bakımının yapılması sağlanırdı.¹⁰⁷

Bu çalışmaların sonucunda 15.- 18. yüzyıllarda karayolu ulaşım sistemi çağdaşı olan diğer devletlerden daha gelişmiş bir seviyeye gelmiştir.¹⁰⁸

2.2. Osmanlı Döneminde Yol Güzergâhları

Osmanlı Devleti'nde yollar, Rumeli ve Anadolu yol şebekesi olmak üzere iki ayrı bölüm halinde ele alınmaktadır.¹⁰⁹

2.2.1. Rumeli Yolları

İstanbul'dan Batı'ya giden ve Rumeli yolu olarak adlandırılan yol, sağ, orta ve sol kol şeklinde üç ayrı güzergâha ayrılır. Sağ Kol, İstanbul- Kırklareli- Aydos- Prevadi- Babadağ- İsakçı- Akkerman yolu ile Özi ve Kırım'a ulaşır. İstanbul'u

¹⁰¹ 1910 tarihli Şehbal Dergisinde “Tosun Ali Köprüsü” olarak zikredilen köprünün ismini Mehmet Özkarcı, “Tabaklar Köyü- Yavuz Sultan Selim Köprüsü”; Ramsay, “Gavur Sındığı Köprüsü”, Semih Vural, “Tabaklı (Tosun Ali) köprüsü” olarak isimlendirmektedir. (Şehbal Dergisi, S. 27, s. 52; Ramsay, “Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass”, s. 407; Özkarcı, Mehmet, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Niğde*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014 s. 1537-1540; Vural, Semih, *Anadolu'nun Kapısı Tarsus Gülek Boğazı*, Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Mersin 2016, s.111.)

¹⁰² Vural, *Anadolunun Kapısı Tarsus*, s. 119.

¹⁰³ Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Niğde*, s. 1544-1547.

¹⁰⁴ Ainsworth, William Francis, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia*, C. II, John W. Parker, West Strand, London, 1842 s.72.

¹⁰⁵ Ramsay, “Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass”, s. 396.

¹⁰⁶ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in “Behcet'ül-Menazil” Adlı Eseri*, s. 75; Çakır, Merve, “Hac Menzilleri ve El-Hâc İbrahim Efendi'nin Menzilmâmesi”, *Surre-i Hümayûn*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2008, ss. 79-88. s. 82.

¹⁰⁷ BOA, C.NF, 33/1619-1 (H. 25.5.1209 / M.18.12.1794); Şentürk, “Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilâtı”, s. 909.

¹⁰⁸ Çetin, Emrah, “Franz Taeschner'in Muhtelif Devirlerde Anadolu'nun Yolları ve Cihan Münakalatı”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 7, Sayı XVII, Mart 2014, ss. 321-343, s. 327.

¹⁰⁹ Halaçoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri”, s. 20; Şentürk, “Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilâtı”, s. 908; Çetin, *XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri*, s. 16; Çetin, “Franz Taeschner'in Muhtelif Devirlerde”, s. 327.

Balkanlar ile Orta Avrupa'ya bağlayan en işlek yol olan Orta kol, İstanbul- Silivri- Çorlu- Edirne- Filibe- Sofya ve Belgrat'a bağlanır. Yunanistan ve Arnavutluk istikametine giden Sol kol ise İstanbul - Silivri- Tekirdağ- Gelibolu- Keşan- Gümölcine- Selanik- Yenişehir güzergâhını takip ederek Gördüs'e kadar uzanır.¹¹⁰

Rumeli'deki bu yollar içerisinde orta kol, diğerlerine göre daha işlektir. Bu yol ticari öneme sahip olduğu gibi batıya yapılan seferlerde kullanılmış, Padişahların Edirne'ye giderken kullandıkları yol olması nedeniyle “Hünkâr Yolu” şeklinde de adlandırılmıştır. Roma döneminin kaliteli malzeme ve nitelikli işçiliğiyle oluşturulan yolun kalitesi Osmanlı döneminde yapılan bakımlarla muhafaza edilmiştir.¹¹¹

2.2.2. Anadolu Yolları

Anadolu'da yollar Rumeli'deki gibi sağ, orta ve sol olarak üç kola ayrılmıştır. Bu yollar Osmanlı'nın Kafkaslar, İran, Irak, Suriye, kutsal topraklar ve Mısır ile bağlantılarını sağladığı gibi, yollar üzerindeki şehirler arasında iç ulaşım da imkân sağlamıştır.¹¹²

Sağ Kol güzergâhı, Üsküdar- Gebze- İzmit- Eskişehir- Akşehir- Konya- Adana- Antakya ve Halep üzerinden Şam'a oradan Mekke ve Medine'ye ulaşmaktaydı.¹¹³ Yolun Anadolu coğrafyası içerisinde kalan bölümü kervan yürüyüşü ile yaklaşık 250 saat sürmekteydi. Yolun bu bölümü üzerinde 29 menzil bulunuyordu.¹¹⁴

Orta kol, Üsküdar- Gebze- İzmit- Sapanca- Geyve- Hendek- Ayaş- Düzce- Bolu- Hacıhamza- Merzifon- Amasya- Turhal- Tokat- Sivas- Malatya- Diyarbakır- Nusaybin-

¹¹⁰ Müderrisoğlu, “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri”, s. 921; Altun, Sema, “Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhâneler”, *Türkler*, C.X, Ankara 2002, s. 915; Şentürk, “Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilâtı”, s. 908; Halaçoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı”, s. 123; Çetin, “Franz Taeschner'in Muhtelif Devirlerde”, s. 327; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s.33.

¹¹¹ Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri*, s. 15; Şentürk, “Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilâtı”, s. 908; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 33.

¹¹² Müderrisoğlu, “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri”, ss. 920-926, s. 922.

¹¹³ Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, s. 151-193; Halaçoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı”, s. 123; Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri*, s. 31; Müderrisoğlu, “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri”, s. 922; Altun, “Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhâneler”, s. 915; Şentürk, “Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilâtı”, s. 908; Çetin, *XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri*, s. 19; Çetin, “Franz Taeschner'in Muhtelif Devirlerde”, s. 328; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s.33.

¹¹⁴ Mehmed Edip'in “Behcetü'l- Menazil” adlı eserinden alınmıştır. Mevsim özellikleri ve hava şartlarından dolayı menzilhâneler arasında fark görülmektedir. (Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, s. 147, 148; Sak - Çetin, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri”, s. 214; Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in “Behcet'ül-Menazil” Adlı Eseri*, s. 63- 78.)

Musul ve Kerkük üzerinden Bağdat ve Basra'ya gitmekteydi.¹¹⁵

Sol kol ise Üsküdar'dan Merzifon'a kadar orta kolu takip ederek buradan Karahisar-ı Şarkî- Bayburt- Tercan- Erzurum ve Kars'a gitmekteydi.¹¹⁶

Anadolu'da bu yolların dışında İstanbul- Kütahya- Afyon- Isparta, Antalya; İstanbul- Bursa- Balıkesir- Akhisar- Manisa- İzmir; Trabzon-Gümüşhane-Bayburt- Erzurum; İzmir-Alaşehir-Uşak Afyon; İzmir- Afyon- Koçhisar- Kırşehir- Kayseri- Sivas- Erzurum- Azerbaycan güzergâhları da vardı.¹¹⁷

2.3. Anadolu Sağ Kol Güzergâhı

Osmanlı öncesinde başlangıcı Kadıköy olan, Gülek ve Belen boğazlarını geçerek Suriye'ye ulaşan bir yol vardı.¹¹⁸ Tarih boyunca önemini kaybetmeyen bu yol, Osmanlı döneminde ihtiyaç doğrultusunda yapılan değişikliklerle kullanılmaya devam edilmiş¹¹⁹ ve “Anadolu Sağ Kolu” adını almıştır. Bu yola hacı adaylarının* ve surre alaylarının Hicaz bölgesine giderken kullandıkları yol olması nedeniyle “Hac Yolu” adı da verilmiş,¹²⁰ sürekli olarak bakımı ve onarımı yapılmıştır.¹²¹

Anadolu Sağ Kol güzergâhında Şam'a kadar olan menziller sırasıyla şunlardır: Üsküdar'dan başlayan yol, Kartal, Gekbuze (Gebze), Hersek, Derbend, İznik, Lefke,

¹¹⁵ Halaçoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı”, s. 123; Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri*, s. 31; Müderrisoğlu, “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri”, s. 923; Altunan, “Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhâneler”, s. 915; Şentürk, “Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilâtı”, s. 908; Çetin, *XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri*, s. 21; Çetin, “Franz Taeschner'in Muhtelif Devirlerde” s.328; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s.33.

¹¹⁶ Halaçoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı”, s. 123; Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri*, s. 31; Müderrisoğlu, “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri”, s. 923; Altunan, “Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhâneler”, s. 915; Şentürk, “Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilâtı”, s. 908; Çetin, *XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri*, s. 21; Çetin, “Franz Taeschner'in Muhtelif Devirlerde” s.328; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s.33.

¹¹⁷ Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri*, s. 31; Şentürk, “Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilâtı”, s. 908.

¹¹⁸ French, David H., *Roman Roads and Milestones of Asya Minor*, Vol. 3 Milestones, Fasc 3.7 Cilicia Isauria et Lycaonia, British Institute at Ankara 2014, s. 15; Doğancı, Kamil, “Antik Dönemde Bithynia'dan Geçen Ticari ve Askeri Yollar”, Prof. Dr. Ömer Çapar'a Armağan, Hel Yayıncılık, Ankara, 2012, ss. 93-104, s. 94.

¹¹⁹ Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, s. 134, 137, 138; Çetin, “Franz Taeschner'in Muhtelif Devirlerde”, s. 333.

* Kudüs'e karayolu ile giden Hristiyan hacılar da bu güzergâhı kullanmışlardır. Hristiyan hacılar çoğunlukla deniz yolunu tercih etmektedir. Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, s. 127, 128.

¹²⁰ Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri*, s. 24; Çetin, *XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri*, s. 20; Çetin, “Franz Taeschner'in Muhtelif Devirlerde”, s. 328.

¹²¹ BOA, MAD.d. 3172 (H. 9. 03.1152 / M. 16.06.1739); BOA, C.NF 00001. 00013. 001 (H. 11.09.1208 / M.12.04.1794); BOA, C.NF 00001. 00013. 003 (H. 11.09.1208 / M.12.04.1794); BOA, C.NF, 33/1619-1 (H. 25.05.1209 / M.18.12.1794); BOA, DH. MKT /2129 -111 (H. 22.06.1316 / M. 07.11.1898)

Vezirhanı, Söğüd, Eskişehir, Seyyidbattal-gazi, Hüsrevpaşa, Bayat, Bolvadin, İshaklı, Akşehir, Ilgın, Ladik, Konya, İsmil, Karapınar, Ereğli, Ulukışla, Çiftehane, Ramazanoğlu (Tekir) Yaylası, Çakıt, Adana, Misis, Kurtkulağı, Payas, Belen, Karamurt üzerinden Antakya'ya uzanır. Antakya'dan sonra Zambakıyye, Şu'ur, Mıdk, Hama, Hums, İkkikapulu, Nebke, Kuteyfe'den devam ederek Şam'a ulaşır. Yol, Şam'dan sonra Hicaz ve Mısır yönlerinde ikiye ayrılır.¹²²

1863 yılından itibaren buharlı vapurların kullanılmaya başlamasından sonra surre alayları deniz yoluyla İstanbul'dan Beyrut'a oradan da Şam'a gönderilmeye başlanmıştır.¹²³ Anadolu sağ kol güzergâhında hacıların, ulakların ve ticaret kervanlarının izledikleri yol ile ordunun Suriye ve Mısır'a giderken izlediği yol, birkaç ayrıntı dışında hemen hemen aynıdır.¹²⁴

2.4. Anadolu Sağ Kol Yolunun Konya-Adana-Belen Bölümü

Yaklaşık 1100 kilometrelik uzunluğa sahip olan İstanbul-Belen yolunun 500 kilometrelik bölümünü Konya- Belen arası oluşturmaktadır. Yolun Konya'dan itibaren güzergâhı şöyledir: İsmil- Karapınar- Sazgeçit (Hortu)- Ereğli- Çayhan (Çavuşlar)- Ulukışla- Çiftehane- Pozantı- Tekir (Ramazanoğlu) Yaylası- Sarıışık- Kuzuluk Hanı- Çakıt (Bayrama Paşa) Hanı- Adana- Misis- Kurtkulağı- Burnaz- Payas- İskenderun- Belen.

Yolculuk esnasında gayr-ı meskûn yerlerde yiyecek-içecek sıkıntısı yaşanması, salgın hastalıklar, hayvanların çeşitli sebeplerle telef olması, hırsızlık ve eşkıya baskınları yolcuların karşılaştığı zorluklardır. Bunların dışında topografik sebepler de yolculukları zorlaştırmaktadır.¹²⁵ Çünkü yolun Konya Ovası üzerindeki bölümü bozkır arazi üzerinde, Ulukışla'dan Sarıışık menziline kadar olan bölümü ise dağlar arasındaki dar geçitlerde seyreder. Burada yolun en kritik bölümü yaklaşık 10 metreye kadar daralan Gülek Boğazı'dır. Adana- Belen arasındaki arazi yapısı genel olarak ulaşımına uygun olmakla birlikte büyük nehirleri aşmak gerekmektedir. Kurtkulağı'ndan Burnaz'a

¹²² Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, s. 147-149; Sak- Çetin, "XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri", s. 215-216; Çetin, "Franz Taeschner'in Muhtelif Devirlerde", s. 328; Halaçoğlu, Yusuf, "Ulaşım ve Yol Sistemi", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. III, ss. 124-126, s.127, İstanbul 1991; Müderrisoğlu, 16. *Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri*, s.922; Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 63-78.

¹²³ Atalar, "Harameyn'e Denizden Surre Gönderilmesi", s. 122; *Zübeyde Güneş Yağcı, Adana Menzili*, s. 63.

¹²⁴ Müderrisoğlu, "Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri", s. 924; Çetin, *XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri*, s. 20.

¹²⁵ Kazancıoğlu, *Osmanlı Dönemi Kervansaraylarının Sosyo-Kültürel Ve Ekonomik Fonksiyonları*, s. 72.

kadar engebeli arazi üzerinde devam eden yol, Burnaz- İskenderun arasında yer yer bataklıkların olduğu Akdeniz sahilini takip eder. İskenderun'dan sonra sahilden ayrılır ve dik bir yokuşu tırmanarak Amanos Dağları üzerindeki Belen'e ulaşır.

Son halini 16. yüzyılda alan Konya- Belen yolunda, mesafeyi kısaltmak amacıyla Karaman ve Tarsus kentleri güzergâh dışına çıkarılmıştır.¹²⁶ Daha önce Karaman'a uğrayarak geniş bir yay çizen yol,¹²⁷ Karapınar'ın kurulmasının ardından İsmil ve Karapınar üzerinden düz bir hat takip etmek suretiyle Ereğli'ye bağlanmış, mesafe yaklaşık 50 kilometre kısaltılmıştır.¹²⁸ Yolun Ereğli'den sonraki Yeniyıldız-Kılan- Darboğaz hattını takip eden bölümü de değiştirilerek,¹²⁹ Kuskuncuk- Çavuşlar (Çayhan) üzerinden Ulukışla'ya bağlanmıştır.¹³⁰

Konya'dan itibaren Belen'e kadar olan yol, coğrafi şartlara bağlı olarak bölgesel farklılık göstermektedir. Bu nedenle bu çalışmada yol detaylı olarak ele alınırken güzergâhlara ayrılmış, güzergâh bölümleri oluşturulurken de menziller değil, coğrafyanın değişen şartları dikkate alınmıştır.

2.4.1. Konya-Ulukışla Güzergâhı

Konya'dan sonra İsmil, Karapınar, Hortu (Sazgeçit), Ereğli ve Çavuşlar (Çayhan) güzergâhıyla Ulukışla'ya ulaşılır.¹³¹ 195 kilometre olan bu mesafe kervan yürüyüşü ile üç gün sürmektedir. Arazi yapısı Ulukışla'ya kadar genellikle düz, yer yer kum ve taşlıktır. Hortu civarı bataklık, Çavuşlar köyünden sonra ise hafif engebelidir. İsmil- Karapınar arasında Yelekliburun mevkiî ile Karapınar- Ereğli arasında Kum Burnu denilen korkutucu ve tehlikeli yerler vardır.¹³² Bir diğer sorun da tatlı su

¹²⁶ Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, s. 139; Çetin, "Franz Taeschner'in Muhtelif Devirlerde", s. 334; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s.39.

¹²⁷ Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, s. 140; 1432-1433 yılları arasında Kudüs'ten İstanbul'a karayolu ile yolculuk yapan Bertrandon la Broquiere Ereğli'den sonra Karaman üzerinden Konya'ya ulaşmıştır. (The Travels of Bertrandon de La Brocquière, to Palestine: And His Return from Jerusalem Overland to France, During the Years 1432 & 1433, Translated By Thomas Johnes, Hafod Press, 1807, s. 180).

¹²⁸ Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, s. 140; Çetin, *XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri*, s. 19; Çetin, "İşlevleri ve Özellikleri Bakımından Konya Menzilleri", s. 300; Çetin, "Franz Taeschner'in Muhtelif Devirlerde", s. 338.

¹²⁹ Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli tarihi*, s. 741; Yılmaz, Salih, "Konya Sahrasında Zümrüt Bir Vaha: Ereğli", 2. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi, Konya 5 - 07 Ekim 2012, Türkiye Yazarlar Birliği: Konya Büyükşehir Belediyesi, ss. 527-541, Konya 2013, s. 536; Bu yol üzerinde Tond Kalesi, Bayburtlu Köprüsü, Kamereddin Han gibi yapılar bulunmaktadır.

¹³⁰ BOA, HRT_h_0387_07, (H. 29.12.1341 / M. 12. 08.1923); Niebuhr, *Reisen durch Syrien und Palästina, nach Cypern*, s. 106-107 Harita.

¹³¹ Niebuhr, *Reisen durch Syrien und Palästina, nach Cypern*, s. 106-107, Harita; Baş, Ali, "Konya-Karapınar- Ereğli Kervanyolu", XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (18-20 Ekim 2012), Cilt:1 ss. 91 – 102, s. 94, Sivas 2014.

¹³² Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 71, 72.

kaynaklarının yetersizliğidir.¹³³

İsmil, Karapınar ve Ereğli surre alaylarının konakladıkları menzillerdir.¹³⁴ Bahar mevsimlerinde su taşkınları nedeniyle Konya- İsmil yolunun kapandığı dönemlerde Karapınar'a ulaşım kuzeydeki Göçü köyü üzerinden sağlanmıştır.¹³⁵ 19. yüzyılda ise İsmil'den önce Şumra (Çumra) menzil yeri olmuştur.¹³⁶ Katırcı Oturağı denilen ve Şam yolunun yarısı kabul edilen Ereğli'de hacı adayları bir gün konaklamışlardır.¹³⁷

Konya- Ulukışla yolu, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran ve Rıdaniye Seferlerinde; Kanuni Sultan Süleyman'ın I. ve II. Irak Seferlerinde; IV. Murat'ın Revan ve Bağdat seferlerinde ordu yolu olarak da kullanılmıştır.¹³⁸

Hem Çukurova hem de Niğde- Kayseri yönüne giden yolcuların kullandığı bu güzergâhta, Karapınar Sultan Selim kervansarayı ile Ereğli Rüstem Paşa Kervansarayı günümüze ulaşabilen konaklama yapılarıdır. Kaynaklarda İsmil'de Kılavun Yusuf Paşa Hanı,¹³⁹ Ereğli'de Bayrampaşa Hanı¹⁴⁰ ve İskender Paşa Kervansarayı,¹⁴¹ Ereğli yakınlarında Hortu Hanı (Toroslu Hanı)¹⁴² ile Çavuşlu köyü (Çayhan) Hanı'ndan¹⁴³ da bahsedilmektedir. 1899 tarihli haritada Konya- İsmil arasında Çifte Höyük Hanı ve

¹³³ İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119; Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 71.

¹³⁴ İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 118; Altan, İbrahim, "Hacc Yolunun Konya Menzilleri", *Yeni İpek Yolu Dergisi*, S. 106, Konya 1996, ss. 46-49, s. 47-48; Armağan, A. Latif, "XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı Ve Menziller (=Menazilü'l-Hacc)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. XX, İstanbul 2000, ss. 73-118, s. 87; Sak - Çetin, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri", s. 228; Çetin, "İşlevleri ve Özellikleri Bakımından Konya Menzilleri" s. 304, 305. Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 71.

¹³⁵ Altan, "Hacc Yolunun Konya Menzilleri", s. 48; Sak - Çetin, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri", s. 228; Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 71; Çetin, "İşlevleri ve Özellikleri Bakımından Konya Menzilleri" s. 336; Coşkun, Menderes, "Stations of the Pilgrimage Route from İstanbul to Mecca via Damascus on the Basis of the Menazilü't-Tarik İla Beyti'llahi'l-'Atik By Kadri (17th Century)". *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 21, İstanbul 2001, ss. 307-322, s. 311.

¹³⁶ Komisyon, *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 119; Atalar, Münir, "Hacc Yolu Güzergâhı ve Masrafı (Kara Yolu, 1253/1837)", *OTAM Dergisi*, Sayı 4, Ankara 1993, s. 58; Çetin, *XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri*, s. 47.

¹³⁷ *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*, s. 120; Çetin, *XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri*, s. 47.

¹³⁸ Tuncer, Orhan Cezmi, *Anadolu Kervan Yolları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2007, s. 43-60.

¹³⁹ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 38, İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 118-119; Baş, "Konya- Karapınar- Ereğli Kervanyolu" s. 94; Çetin, "İşlevleri ve Özellikleri Bakımından Konya Menzilleri", s. 336.

¹⁴⁰ Apa, *Konya Ereğli Türk Devri Mimarisi*, s. 109; NAR, Hasan, v.dğr., *Geçmişten Günümüze Ereğli*, Kendi Yayın, Kasım 2009, Konya, s. 69.

¹⁴¹ Boydemir Temel, İsmet, Hurufât Defterleri'nde Karaman Ereğlisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008, s. 138.

¹⁴² Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli Tarihi*, s. 743; Altan, "Hac Yolunun Konya Menzilleri", s. 47.

¹⁴³ BOA, MAD, 9956, s. 47, (H. 24.08.1134 / M. 16.01.1723); BOA, MAD, 9956, s.49, (H. 22.02.1147 / M. 24.07.1734); Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, s.128; Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti, s. 101, 102.

Biliceli Hanı ile İsmil- Karapınar arasında İlikli Hanı'nın adı geçmektedir.¹⁴⁴

2.4.2. Ulukışla- Akköprü Güzergâhı

Bu güzergâh, Orta Anadolu'yu Çukurova'ya bağlayan Toros dağları üzerindeki büyük geçidin başlangıcını oluşturur. Ulukışla'dan sonra günümüzdeki Beyağıl, Hasangazi, Çiftehan yakınlarından geçerek Akköprü'ye ulaşan yol 38 kilometre mesafeye sahiptir.

Yolun Ulukışla'dan Tosun Ali mevkiine kadar olan bölümü düz arazi üzerindedir.¹⁴⁵ Çiftehan Kervansarayı yakınlarında “Gavur Sındığı”^{*} denilen iniş yokuşları olan zor bir geçit vardır.¹⁴⁶ Çiftehan'dan Akköprü'ye kadar olan bölüm ise yüksek kayalıklar arasındaki dar vadide seyreder.

Güzergâh bütün yol boyunca bir dereyi takip eder. Bu dere üzerinde yer alan Tabaklı (Tosun Ali) Köprüsü,¹⁴⁷ Koçak Köprüsü,¹⁴⁸ Çakmak Köprüsü,¹⁴⁹ Çiftehan Köprüsü¹⁵⁰ ve Tahtaköprü¹⁵¹ ile ulaşım kesintisiz sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu güzergâhta Ulukışla Öküz Mehmed Paşa kervansarayı, Maraş Hanı¹⁵² ve Çiftehan kervansarayı önemli yapılardır. Bunların dışında Dibekçi Hanı, Çeşmeli Hanı,¹⁵³ Tosun Ali Hanı,¹⁵⁴ Koçaksuyu Hanı,¹⁵⁵ Tahtaköprü Hanı,¹⁵⁶ isimleri kaynaklardan öğrenilen ve günümüze ulaşmayan diğer konaklama yapılarıdır. Hac

¹⁴⁴ BOA, HRT.h, 2251, (H. 19.01-1317 / M. 30.05.1899); Baş, “Konya- Karapınar- Ereğli Kervanyolu” s. 94.

¹⁴⁵ İlgürel, “Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119

^{*} Mehmed Edib bu geçit için “Sandıklı” ifadesini kullanmıştır. (Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in “Behcet'ül-Menazil” Adlı Eseri*, s. 31.)

¹⁴⁶ İlgürel, “Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119; Ramsay, “Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass”, s. 400.

¹⁴⁷ Ramsay, “Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass”, s. 407; Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Niğde*, s. 1545; Vural, *Anadolu'nun Kapısı Tarsus*, s.111.

¹⁴⁸ Vural, *Anadolunun Kapısı Tarsus*, s. 119.

¹⁴⁹ Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Niğde*, s. 1537.

¹⁵⁰ Oppenheim, Max. Freiherr von, II.Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Demirbaş ve yer numarası NEKYA90567/ 145, 1899. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90567---0145.jpg> Erişim tarihi: 06.06.2020; Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor*, s. 72.

¹⁵¹ Ramsay, “Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass”, s. 396.

¹⁵² Robin, “En passant par la Cilicie”, s. 3; Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Niğde*, s. 1508; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s.61.

¹⁵³ Ramsay, “Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass”, s. 401; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s.61.

¹⁵⁴ Ramsay, “Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass”, s. 400; Wimmel, “En passant par la Cilicie”, s. 4; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s.61.

¹⁵⁵ Wimmel, “En passant par la Cilicie”, s. 4.

¹⁵⁶ Childs, W. J., *Across Asia Minor on Foot*, William Blackwood 2. Baskı, Londra 1917, s. 294.

menzilnamelerinde Ulukışla ve Çiftehan menzil yeri olarak geçmektedir.¹⁵⁷ Bunların dışında 1837 tarihinde Tahtaköprü surre alayı tarafından menzil yeri olarak kullanılmıştır.¹⁵⁸

2.4.3. Akköprü - Tekirbeli Güzergâhı

Akköprü'den itibaren Pozantı vadisi, Ayva Beyi, Ramazanoğlu Yaylası üzerinden Tekirbeli mevkiine ulaşan yol, 21 kilometre uzunluktadır. Bunun yaklaşık yedi kilometrelik bölümünü Pozantı vadisi oluşturur. Konya, Niğde, Çamardı ve Adana yönlerinden gelen ana ve talî yolların kavuştuğu Pozantı vadisi, dar geçitlerde seyahat eden yolcuların dinlenebileceği geniş düzlüklere sahip olması nedeniyle doğal bir mola yeri niteliği taşır.

Pozantı'dan sonra yolun tamamı rampadır. Özellikle Ayva Beyi'nden¹⁵⁹ sonraki kısmı çok diktir. Ramsay'in iki milden (yaklaşık 3 km) fazla sürdüğünü ve çok çetin olduğunu kaydettiği bu bölümde¹⁶⁰ bazı hayvanlar uçuruma yuvarlanarak telef olmaktadır.¹⁶¹ Yokuşun devamında Ramazanoğlu (Tekir) Yaylası ve Tekirbeli mevkiine ulaşılır.

Bu güzergâhta Melemencioğlu (Menemencioğlu) Hanı, Kayseri Hanı, Pozantı Hanı,¹⁶² Yanık Han,¹⁶³ Dibek Hanı, Sarini (?) Hanı,¹⁶⁴ Ayva Beyi Hanı,¹⁶⁵ Eski Han¹⁶⁶ bulunur. Bunların dışında haritalarda yeri gösterilen fakat isimleri kaydedilmeyen hanlar da vardır.¹⁶⁷ Yapıların hiçbiri günümüze ulaşmamıştır.

¹⁵⁷ Sak - Çetin, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri", s. 218, 219; Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 73; Atalar, "Hacc Yolu Güzergâhı ve Masrafı", s. 59; İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119.

¹⁵⁸ Atalar, "Hacc Yolu Güzergâhı ve Masrafı", s. 82.

¹⁵⁹ Kozan, Serdar, "Sis Seyahatnamesi", *Düşünen Şehir Dergisi*, Sayı 8, Kayseri, Ocak 2019, s.137; Karçınzade Süleyman Şükrü, *Seyahatü'l-Kübra, Elektrik Matbaası*, Petersburg 1907, s. 82, 83; Cuinet, Vital, *La Turquie D'Asie Geographie Administrative (Statistique Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de L'Asie-Mineure)*, Tome Deuxieme, Paris, 1891, C.2, baştaki harita.

¹⁶⁰ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass", s. 383.

¹⁶¹ Karçınzade, *Seyahatü'l-Kübra*, s. 82, 83.

¹⁶² BOA, HRT_h_0954_01 (H.13.09.1310 / M. 31.03.1893); BOA, HRT_h_02008_04 (H. 7.4.1303 / M. 13.01.1886)

¹⁶³ Niebuhr, *Reisen durch Syrien und Palästina, nach Cypern*, s. 106-107, Harita; Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 73.

¹⁶⁴ Hanın adı Fransızca haritada yazıldığı şekilde alınmıştır. BOA, HRT_h_02008_03 (H. 7.4.1303 M. 13.01.1886)

¹⁶⁵ BOA, HRT_h_02008_03 (H. 7.4.1303 / M. 13.01.1886); Karçınzade, *Seyahatü'l-Kübra*, s. 82, 83; Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass", haritanın sayfa no yoktur; Wimmel, "En Passant par la Cilicie", s. 3; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 59.

¹⁶⁶ Hanın adı Fransızca haritada "Ancien" şeklinde yazılmıştır.

¹⁶⁷ BOA, HRT_h_02008_03 (H. 7.4.1303 / M. 13.01.1886)

2.4.4. Gülek Boğazı

Gülek Boğazı, 11 kilometre uzunluğa sahip dar ve derin bir vadi olması nedeniyle Konya – Belen kervanyolunun en stratejik bölümünü oluşturur. Tekirbeli mevkiinden üç kilometre sonra başlayan Boğaz, Kadir Hanı’ndan Sarıışık kervansarayına kadar devam eder.¹⁶⁸ Kuzeyi ile güneyi arasında yer yer % 5.7’ye ulaşan eğim değerleri ve yaklaşık 530 m’lik bir yükselti farkı bulunmaktadır.¹⁶⁹ Anadolu’yu Suriye’ye bağlayan Toroslar üzerindeki en önemli geçit olan boğazdan, günümüzde de Adana-Niğde- Ankara (E90) otoyolu geçmektedir.

Doğusunda Haçın Dağı, batısında Kaledağ ile sınırlanan geçit, 200 metre yükseklikten dik bir şekilde vadi tabanına inerek burada adeta bir kapı oluşturmaktadır.¹⁷⁰ Davis, coğrafi koşulların Boğazın içinde akan dereyi takip eden dar bir yolun geçmesine imkân verdiğini belirtir.¹⁷¹ Yüksek kaya duvarlarını andıran dağlar arasındaki boğazın en dar kısmı, Gülek Kalesi hizasındadır. Karçınzade, cehennemin “Veyl Deresi”ne benzettiği geçidin genişliğinin 10 metre ile 50 metre arasında değiştiğini belirtmiştir.¹⁷² Yüklü tek bir devenin geçebileceği kadar dar olan bu kısım, 1830’lu yıllarda Kavalalı İbrahim Paşa tarafından patlatılarak genişletilmiştir.¹⁷³

Gülek Boğazı ve çevresindeki konaklama yapılarının en önemlileri 16. yüzyılın başlarında geçidin kuzeyinde inşa edilen Tekir (Piri Paşa) Hanı¹⁷⁴ ile güneyinde yapılan Sarıışık Hanıdır.¹⁷⁵ Güvenliği sağlamak için buralar derbent yapılmış, hanların yanına birer cami ve zaviye eklenmiştir.¹⁷⁶ Bu ikisinin dışında güzergâhta irili ufaklı çok sayıda han olduğu anlaşılmaktadır. Konumlarına göre sırasıyla Ali Hanı,¹⁷⁷ Durmuşun Hanı,¹⁷⁸

¹⁶⁸ Koca, Halil v.dğr., “Ulaşım Coğrafyası Açısından Gülek Boğazı”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt: 10 - Sayı: 14, ss. 7-30, (2011), s. 9.

¹⁶⁹ Koca v.dğr., “Ulaşım Coğrafyası Açısından Gülek Boğazı”, s. 13.

¹⁷⁰ Ünal, “Eski Çağlarda Çukurova’nın Tarihi Coğrafyası”, s. 20; Ünal- Girginer, *Kilikya - Çukurova: İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi’ne Kadar Kilikya’da Tarihi Coğrafya*, s. 37.

¹⁷¹ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 206.

¹⁷² Karçınzade, *Seyahatü’l-Kübra*, s. 80.

¹⁷³ Ünal, Ahmet, “Eski Çağlarda Çukurova’nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı’nın Siyasi Tarihi”, *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), 2006, ss.15-44, s. 20; Ünal, Ahmet - Girginer, K. Serdar, *Kilikya - Çukurova: İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi’ne Kadar Kilikya’da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, Homer Kitapevi, İstanbul 2007, s. 37.

¹⁷⁴ BOA, PLK_p_01548_01 (H. 11.04.1298 / M. 13.03.1881); BOA, HRT_h_02008_02, (H. 7.4.1303 M. 13.01.1886)

¹⁷⁵ Kiepert, Richard, Lionel Pincus and Princess Firyal Map Division, The New York Public Library. “D4. Adana.” The New York Public Library Digital Collections. 1902 - 1916.

<http://digitalcollections.nypl.org/items/95d04112-0501-4164-e040-e00a18067503> (Erişim: 13. 04. 2020); Ramsay, “Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass”, sondaki harita; Ünal, “Tarsus-Pozantı Yolu Üzerindeki Sarı Işık (Sarışeyh) Zaviyesi”, s. 413-426; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 71.

¹⁷⁶ Bilgili, *Tarsus sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, s.129, 207, 401; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 134.

¹⁷⁷ BOA, HRT_h_02008_02, (H. 7.4.1303 M. 13.01.1886)

Yeni Han (Kadir Han),¹⁷⁹ Eski Han,¹⁸⁰ Gâvurharmanı Hanı,¹⁸¹ ve Korali Han¹⁸² kaynaklarda adı geçen yapılardır. Bazı kaynaklarda Sultan Hanı adında Selçuklu dönemine ait bir handan da bahsedilmektedir.¹⁸³ Güzergâhtaki yapılardan sadece Tekir (Piri Paşa) Hanı ile Sarıışık Hanı günümüze harabe olarak ulaşabilmiştir.

2.4.5. Sarıışık- Adana Güzergâhı

Gülek Geçidinin sona erdiği Sarıışık'tan Adana'ya kadar yaklaşık 70 km mesafe ve 770 m'lik yükselti farkı bulunmaktadır. Engebeli arazi üzerinde seyreden yol, Sarıışık'tan sonra Çatalçeşme'yi geçerek doğuya döner. Gömmence köyü yoluna kavuştuktan sonra güneye yönelerek Kuzoluk Kervansarayının bulunduğu vadiye girer ve vadinin sonunda yol iki kola ayrılır. Bu kollardan güneye giden yol, Murtçukuru, Kütüklü ve Büyük Dikili köyleri üzerinden Adana'ya ulaşır. Doğuya yönelen yol ise Çakıt Çayına ulaştığında¹⁸⁴ tekrar ikiye ayrılır. “Kargasekmez” adı verilen ilk yol düz ovada devam ederken, “İt yemez” diye tabir edilen diğeri ise engebeli arazi üzerinden Adana'ya ulaşır.¹⁸⁵ Önceleri doğudaki Çakıt Çayına giden yol kullanılırken¹⁸⁶ 19. yüzyılda Murtçukuru - Kütüklü yolunun revaç gördüğü¹⁸⁷ kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Sarıışık- Adana güzergâhında yer alan konaklama yapıları Kuzoluk Kervansarayı, Çakıt (Bayrampaşa) Kervansarayı, Kocaveliler Hanı ve Küçük Çakıt Hanıdır. Kuzoluk Kervansarayı,¹⁸⁸ Bayrampaşa Kervansarayı¹⁸⁹ Surre alayları tarafından menzil yeri olarak kullanılmıştır. Bu yapılardan Küçük Çakıt Hanı tamamen yok olmuş, diğerleri ise harabe halde günümüze ulaşmıştır.

¹⁷⁸ BOA, PLK_p_01548_01 (H. 11.04.1298 / M. 13.03.1881); BOA, HRT_h_02008_02, (H. 7.4.1303 M. 13.01.1886)

¹⁷⁹ BOA, PLK_p_01548_01 (H. 11.04.1298 / M. 13.03.1881); BOA, HRT_h_02008_02, (H. 7.4.1303 M. 13.01.1886).

¹⁸⁰ BOA, HRT_h_02008_02, (H. 7.4.1303 / M. 13.01.1886)

¹⁸¹ BOA, HRT.h. 0954_01 (H.13.09.1310 / M. 31.03.1893)

¹⁸² Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 71.

¹⁸³ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119; Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 57; Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in “Behcet'ül-Menazil” Adlı Eseri*, s. 74; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 50, 63.

¹⁸⁴ BOA, HRT_h_0486_01, (H. 29.12.1287 / M. 22.03.1871); Kiepert, “D4. Adana.” The New York Public Library Digital Collections.

¹⁸⁵ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in “Behcet'ül-Menazil” Adlı Eseri*, s.74.

¹⁸⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 58, 59; Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in “Behcet'ül-Menazil” Adlı Eseri*, s.74; Armağan, “XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı”, s.88; Coşkun, “Stations of the Pilgrimage Route from İstanbul to Mecca”, s. 312.

¹⁸⁷ *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*, s. 120; Atalar, “Hacc Yolu Güzergâhı ve Masrafı”, s. 60.

¹⁸⁸ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119.

¹⁸⁹ Sak, - Çetin, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri”, s. 230.

2.4.6. Adana – Karanlık Kapı Güzergâhı

Surre alayları, Adana’da Kuruköprü adı verilen merkeze yakın bir yerde kurulan çadırlarda kalmışlardır.¹⁹⁰ Hacı adayları Adana şehir merkezinde bir gün ikamet etmişlerdir.¹⁹¹ Yolcuların konaklamaları için Adana’da 1671’de 17 han bulunmaktadır. Bunlardan en büyüğü çarşı içindeki 120 ocaklı Ramazanoğlu Hanı ile Pamuk Hanıdır.¹⁹² Mahmud Paşa Hanı hacıların konaklaması amacıyla yapılmıştır. Diğerleri ise ticari hanlardır.¹⁹³ Şehir içi hanları kapsam dışında kaldığından tez çalışmasında ele alınmamıştır.

Adana’dan sonra Misis ve Kurtkulağı üzerinden ilerleyen ve Karanlık Kapı’dan sonra Akdeniz sahiline ulaşan yol, yaklaşık 80 km’dir. Güzergâh, Adana’dan sonra bugünkü D400 karayolunun çizgisini takip eder. İncirlik ve Kürkçüler köylerinden sonra Suluca ve Abdioğlu köylerinin arasından geçerek Misis’e varır. Buradaki Misis Köprüsü Ceyhan Irmağı üzerindeki ulaşım elverişli tek geçit olması nedeniyle Adana, Halep, Kozan (Sis), Maraş, Ayas (Yumurtalık limanı) ve Antakya’dan gelen yolların bulunduğu bir kavşak noktası durumundadır.¹⁹⁴ Köprünün sel taşkınlarıyla yıkıldığı zamanlarda surre alayı Konya Ereğli’den sonra Çukurova’ya uğramadan Niğde, İncesu, Kayseri, Gürün ve Elbistan üzerinden Halep’e giden uzun bir güzergâhı dolaşmak zorunda kalmıştır.¹⁹⁵

Misis’ten sonra kuzey doğu yönünde Ceyhan ırmağını takip eden yol, Sirkeli köyünden doğuya dönerek Kurtkulağına ulaşır.¹⁹⁶ Kurtkulağı’ndan yaklaşık 8 km sonra “Karanlık Kapı”, “Demir Kapı” ya da “Kilikya Kapısı” denilen, yolun kontrolünü sağlamak için yapılmış¹⁹⁷ eski bir savunma duvarının parçası¹⁹⁸ olduğu anlaşılan taştan

¹⁹⁰ *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*, s. 465.

¹⁹¹ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş’in “Behcet’ül-Menazil” Adlı Eseri*, s.75.

¹⁹² Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 9, s. 361.

¹⁹³ Alkan, Mustafa, *Adana Vakıfları: İnsan, Vakıf ve Şehir*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 156, 157; Yörük, Saim, *XIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, s. 167.

¹⁹⁴ BOA, HRT_h_0486_01, (H. 29.12.1287 / M. 22.03.1871); BOA, HRT_h_0487_01 (H. 29.12.1341 / M. 12.08.1923); Buyruk, Hasan, “Tarihi Kervan Yolları Kavşağında Bir Kent; Misis”, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Temmuz 2016, Sayı:15, ss. 236-244, s. 236.

¹⁹⁵ BOA, C.DH., 18 - 882 (H. 08.10.1203 / M. 24.06.1789); BOA, C.DH.37 - 1804 (H. 29.11.1255 / M. 03.02.1840); Sak - Çetin, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri”, s. 213.

¹⁹⁶ BOA, HRT_h_0484_01 (H. 15.06.1311 / M. 24.12.1893); BOA, HRT_h_0956, (H. 29.12.1287 / M. 11.01.1887.)

¹⁹⁷ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 60.

¹⁹⁸ Conder, Josiah, *The Modern Traveller: A Description, Geographical, Historical and Topographical of the Various Countries of the Globe*, Vol. II, Syria and Asia Minor, Duncan, Londra 1830, s. 279.

örülmüş bir kemerden geçilir.¹⁹⁹

Bu güzergâhta yol, Adana'dan Kurtkulağı'na kadar düz ova üzerinde, Kurtkulağı'ndan sonra engebeli arazide seyreder. Mehmed Edip, Misis'ten sonra yolun yer yer taşlık ve çamur olduğuna, su sıkıntısı yaşandığına değinirken²⁰⁰ Hibri, yol üzerinde "Kırk Kilit" adı verilen korkunç ve amansız bir yer ile şiddetli akıntıya sahip Deli Çay'ın bulunduğu bahseder.²⁰¹ Evliya Çelebi bölgede eşkıya tehlikesi olduğunu belirtir.²⁰²

Yol üzerinde Misis Kervansarayı ve Kurtkulağı Kervansarayı yolcular için inşa edilmiş büyük boyutlu yapılar olup aynı zamanda hac menzilleridir. Surre alayı yaz aylarında Kurtkulağı yakınındaki Münkari köprüsünde konaklamıştır.²⁰³

2.4.7. Karanlıkkapı– İskenderun Güzergâhı

Karanlıkkapı'yı geçtikten sonra, günümüzde Toros Gübre Fabrikasının bulunduğu yerde denize ulaşan Anadolu Sağ Kol yolu Burnaz ve Payas üzerinden İskenderun'a ulaşır.²⁰⁴ Yaklaşık 60 km olan hafif engebeli arazi üzerinde seyreden yol, kısmen günümüzdeki Ceyhan- Dört Yol (Botaş Yolu) ve kısmen D817 karayolunun güzergâhını takip eder. Hibri, yolun bu kısmının deniz kenarı sahra olduğunu belirtirken,²⁰⁵ 19. yüzyıl kaynaklarında Payas ve İskenderun bölgesinin bataklık olduğu, havasının insanları hasta ettiği üzerinde durulmaktadır.²⁰⁶

Bölgedeki eşkıya olaylarının ciddi boyutlara ulaşması nedeniyle surre alayı bir dönem buradan geçememiş, Misis'ten Yumurtalık (Ayas) limanına, oradan da deniz

¹⁹⁹ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 76; Langlois, Victor, *Voyage dans la Cilicie et dans les montagnes du Taurus*, Benjamin Duprat, Paris 1861, s. 471; Texier, Charles, *Küçük Asya Coğrafyası*, C. 3, *Tarihi ve Arkeolojisi*, Çev. Ali Suat, Latin harflerine aktaran K Y. Koprman, Sadeleştiren M. Yıldız, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002, s. 484.

²⁰⁰ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 76.

²⁰¹ İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 120.

²⁰² Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 9, s. 364.

²⁰³ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 75.

²⁰⁴ BOA, HRT_h_0956, (H. 29.12.1287 / M. 11.01.1887.); ²⁰⁴ Kiepert, "D4. Adana." The New York Public Library Digital Collections.

²⁰⁵ İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 120.

²⁰⁶ Pococke, Richard, *A Description of the East, and Some other Countries*, Vol. II, Part 1, Printed by W. Bowyer, Londra 1745, s. 219; Şerafettin Mağmumî: *Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları - Yüzyıl önce Anadolu ve Suriye*, Günümüz Türkçesine çeviren Cahit Kayra, Büke Yay., İstanbul 2002, s. 190; Barker, William Burckhardt, *Cilicia, its former history and present state; with an account of the idolatrous worship prevailing there previous to the introduction of Christianity*, edit. Ainsworth, William Francis, Richard Griffin and Co., Londra 1853; Pişkin, Hikmet Nazlı, *İngiliz Seyyahlara Göre XVII. Yüzyılda Akdeniz ve Akdeniz Limanları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 208, 211.

yoluyla İskenderun'a ulaştırılmıştır.²⁰⁷ Surre-i Hümayun'un Burnaz Köprüsü mevkiinde eşkiya saldırısına uğraması üzerine 1863 yılından itibaren surre alayları deniz yoluyla gönderilmeye başlanmıştır.²⁰⁸

Bu yol üzerinde surre alaylarının konakladığı Payas Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi, en büyük menzil külliyelerindendir. Yine bu güzergâh üzerinde olduğu anlaşılan Burnaz Hanı²⁰⁹ günümüze ulaşmamıştır.

Şeyh'ul-Hac İbrahim, hac kervanlarının yaz geceleri Payas kervansarayına inmediğini, burada çadır kurduklarını belirtmektedir.²¹⁰ 1632 yılında surre alayı İskenderun'da konaklamıştır.²¹¹

2.4.8. İskenderun – Belen Güzergâhı

Deniz sahilinde bulunan İskenderun, Halep'in limanıdır.²¹² İngiliz, Fransız ve İtalyan tüccarlara ait mallar gemilerle buraya gelir, buradan deve veya at kervanlarıyla Belen üzerinden Halep'e götürülürdü. Bu nedenle güzergâhta yoğun bir kervan trafiği yaşanmaktaydı.²¹³

İskenderun'dan sonra yol, deniz kıyısından ayrılarak çok sayıda viraja sahip²¹⁴ dik bir yokuşu tırmanarak Belen'e kavuşur. Oradan Antakya ve Halep'e devam eder. Yol, İskenderun'dan Belen'e kadar sadece 14 km mesafede 500 m yüksekliğe ulaşır. Bu nedenle seyahatnamelerde yolun sarp yokuş olması üzerinde durulur. Mehmed Edip taşlık, ormanlık ve korkunç yerler olarak nitelediği güzergâhın bir buçuk saatinin dik yokuş olduğunu belirtirken,²¹⁵ Mustafa Senai, yolu sarp olan Belen'in derbent kenarı sayıldığı için hacıların dikkatle geçmesi gereken tehlikeli bir geçit olduğu üzerinde

²⁰⁷ BOA, HAT, 1627 – 19. (H. 29.12.1255 / M. 04.03.1840); Canbolat, Atilla, *Hatay Türkmen Aşiretleri Ve Bu Aşiretlerin İskânı (18. ve 19. Yüzyıllar)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, Eylül 2006, s. 43; Dayı, Ayşegül, *Dörtüyl Tarihi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Projesi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş Eylül-2007, s. 15.

²⁰⁸ Atalar, "Harameyn'e Denizden Surre Gönderilmesi", s. 122; Zübeyde Güneş Yağcı, *Adana Menzili*, s. 63.

²⁰⁹ Kiepert, "D4. Adana." The New York Public Library Digital Collections.

²¹⁰ Doğan Turay, Esra, "Anadolu Hac Güzergâhı: Antakya Menzili", *Kadim Akademi SBD*, (2017), C. 1. S. 2, ss. 109-124, s. 119, 120.

²¹¹ İlgürel, "Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 120.

²¹² İlgürel, "Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 120; Pişkin, *İngiliz Seyyahlara Göre Akdeniz Limanları*, s. 205.

²¹³ Carne, John, *Syria The Holy Land, Asia Minor, Syria, the Holy Land, Asia Minor, andc.*, illustrated In a series of views drawn from nature by W. H. Bartlett, William Purser (Thomas Allom), andc. ... the plates by J. Carne, Fisher Son & Co, V. I, London 1842, s. 38, 55; Müderrisoğlu, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", s. 243.

²¹⁴ Şahin, İ. Fevzi, "Belen Geçidi'nde Coğrafi Gözlemler", *Doğu Coğrafya Dergisi*, C. 12, S. 17, 2007, ss. 65-86, s. 71.

²¹⁵ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 76.

durur.²¹⁶ Hibri̇ ise yolun bozuk olmasından ötürü “Malkoç Efendi” tarafından tehlikeli yerlerinin düzeltilildiğini ve korkuluk yaptırıldığını kaydeder.²¹⁷

Çok dar olması nedeniyle Belen yolunun konaklama yapısı inşası açısından zorluklar içerdiği anlaşılmaktadır. Bu yol üzerindeki Belen Kervansarayı aynı zamanda hac menzilidir. Mustafa Senaî, hacıların “Yeni Han” denilen kervansarayda konakladıklarını belirtir.²¹⁸

²¹⁶ Doğan Turay, “Anadolu Hac Güzergâhı: Antakya Menzili”, s. 120.

²¹⁷ İlgürel, “Abdurrahman Hibri̇’nin Menâsik-i Mesâlik’i”, s. 120.

²¹⁸ Doğan Turay, “Anadolu Hac Güzergâhı: Antakya Menzili”, s.120.

BÖLÜM III

GÜZERGÂH ÜZERİNDE YER ALAN KONAKLAMA YAPILARI

3.1. Çifte Höyük Hanı

İl / İlçe	Konya
İsimleri	Çiftehöyük Hanı ²¹⁹
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Konya- İsmil yolu üzerinde, Konya yakınında
Mesafe	Yeterli veri bulunmamaktadır
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır

Günümüze ulaşmayan yapı, Konya- İsmil yolu üzerinde, Konya yakınlarındadır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivinde bulunan ve Ali Baş tarafından yayınlanan 1899 tarihli haritada Çiftehöyük Hanı adıyla gösterilen yapı²²⁰ hakkında başka bir bilgiye ulaşılammıştır.

²¹⁹ BOA, HRT.h, 2251, (H. 19.01-1317 / M. 30.05.1899); Baş, “Konya- Karapınar- Ereğli Kervanyolu” s. 94.

²²⁰ BOA, HRT.h, 2251, (H. 19.01-1317 / M. 30.05.1899); Baş, “Konya- Karapınar- Ereğli Kervanyolu” s. 94.

3.2. Biliceli Hanı

İl / İlçe	Konya
İsimleri	Biliceli Hanı ²²¹
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Konya- İsmil yolu üzerinde, Hayıroğlu köyünün batısındadır.
Mesafe	Konya'ya 20 km mesafededir
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır.

Günümüze ulaşmayan yapı, Konya- İsmil yolu üzerinde, Konya'ya 40 km mesafedeki Hayıroğlu köyünün batısındadır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivindeki 1899 tarihli haritada²²² gösterilmektedir. Biliceli Hanı'nın bulunduğu yer Kiepert haritasında “Bildjeli Derbent” olarak kayıtlıdır.²²³ Yapı hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

²²¹ BOA, HRT.h, 2251, (H. 19.01-1317 / M. 30.05.1899); Baş, “Konya- Karapınar- Ereğli Kervanyolu” s. 94.

²²² BOA, HRT.h, 2251, (H. 19.01-1317 / M. 30.05.1899); Baş, “Konya- Karapınar- Ereğli Kervanyolu” s. 94.

²²³ Kiepert, Richard, Lionel Pincus ve Princess Firyal Map Division, The New York Public Library. “C3. Konia.” The New York Public Library Digital Collections. 1902 - 1916. <https://digitalcollections.nypl.org/items/95d04112-04fc-4164-e040-e00a18067503> (Erişim 01.12.2020); Baş, “Konya- Karapınar- Ereğli Kervanyolu” s. 94.

3.3. İsmil Kalavun Yusuf Paşa Hanı

İl / İlçe	Konya, Karatay
İsimleri	Kalavun Yusuf Paşa Hanı, ²²⁴ İsmil Hanı
Bani	Kalavun Yusuf Paşa ²²⁵
İnşa Tarihi	17. yüzyıl başları
Konum	Günümüzde Konya'nın Karatay ilçesine bağlı İsmil mahallesindedir.
Mesafe	Konya'ya 55 km, Karapınar'a 47 km mesafededir. Kervan yürüyüşü ile Konya'ya 12 saat, Karapınar'a 9 saat uzaklıktadır. ²²⁶
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Koordinatlar	37°43'04.8"N 33°02'34.8"E ²²⁷
Derbent	Eşkıya olayları nedeniyle ²²⁸ yolcuların güvenliğinin sağlanması için derbent yapılmış, ²²⁹ Acur Türkmenleri ile Ödemişlü'ye bağlı Yazıcı ve Şeyhlü cemaatleri iskân edilmiştir. ²³⁰

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Konya ile Karapınar arasında bulunan İsmil köyündedir. Hanla birlikte cami ve çarşının olduğu,²³¹ yakınında hamam bulunduğu bilinmektedir.²³² Çarşı, yolcuların her türlü ihtiyacını karşılayabilecekleri büyüklüktedir.²³³

Hanın inşa tarihi bilinmemektedir. Banisi Kalavun Yusuf Paşa'nın 1623 tarihinde vefat ettiği²³⁴ dikkate alındığında 17. yüzyıl başlarında yapıldığı anlaşılmaktadır. Hibrî (1632),²³⁵ Evliya Çelebi (1648),²³⁶ Niebuhr (1766)²³⁷ ve Mehmed

²²⁴ İlgürel, "Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119.

²²⁵ İlgürel, "Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119.

²²⁶ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 71; Eroğlu Memiş, Şerife, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Hac Menzilleri: Rûznâmçeci İbrahim Efendi Kethüdâsı Hacı Ali Bey'in Tuhfetü'l-Huccâc Risâlesi Örneği", *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 13, Sayı 26, Yaz 2020, s. 288.

²²⁷ Bu bilgi İsmil köyü sakini olan Murat Yaylacı'nın yaptığı tanıma göre tespit edilmiştir.

²²⁸ COA, AE. SMST. III, 58, 4247, (H. 29.12.1171 / M. 3. 09.1758); COA, HAT, 1232, 48009, (H. 09.05.1230 / M. 19. 04.1815)

²²⁹ COA, AE. SABH. I.128, 8635, (H. 28.09.1198 / M. 15.08.1784).

²³⁰ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 99, 128; COA, AE. SABH. I, 268, 18040 (H.15.05.1197 / M. 18.04.1783).

²³¹ İlgürel, "Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119; Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 38; Sak- Çetin, "XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri", s. 228.

²³² Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 38.

²³³ Armağan, "XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı Ve Menziller", s. 87.

²³⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 5, (Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayer), (Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Karaman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, sayfa 1698.

²³⁵ İlgürel, "Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s.119.

Edip (1779)²³⁸ seyahatnamelerinde handan bahsederler. 1779'dan²³⁹ sonra kaynaklarda hanın adına rastlanmaması ve İsmil'den geçen Bodemeyer'in köy odasında kalması²⁴⁰ hanın işlevini yitirdiğini göstermektedir.

Han, 1960'lı yıllarda çevre düzenlemeleri esnasında yıkılmış, üzerine küçük sanayi dükkânları inşa edilmiş; hamamın yerine park yapılmıştır.²⁴¹

Banisi

Banisi, 1620 yılında vezirlik makamına kadar yükselen Kalavun Yusuf Paşa'dır.²⁴² İsmil Hanının yanı sıra memleketi olan Bosna-Hersek'e bağlı Maglay'da büyük bir cami, han ve hamam yaptırmıştır.²⁴³

Yapı Açıklaması

Hibri (1632) yapıyı toprak damlı çifte han olarak tanımlar.²⁴⁴ Binayı gören İsmil'li köylüler, yaklaşık 250- 300 m² büyüklükteki hanın iki bölümlü ve üst örtüsünün toprak dam şeklinde olduğunu belirtmektedirler.²⁴⁵ Han, 1960'lı yıllarda yıkılmıştır.

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Abdurrahman Hibri (1632), hac yolculuğu sırasında uğradığı İsmil'de bir cami ve Kılavun Yusuf Paşa'nın toprak örtülü çifte hanı olduğunu söyler.²⁴⁶

Kadri (1646), Konya'dan sonra genel olarak İsmil'den geçildiğini, ancak bazı mevsimlerde yaşanan su taşkınları nedeniyle Göçü köyü yolunun kullanıldığını belirtmektedir.²⁴⁷ Göçü köyünde konakladığı için handan bahsetmez.

²³⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 38.

²³⁷ Niebuhr, *Reisen durch Syrien und Palästina, nach Cypern*, s. 113; Göyünç, H. Nejat, "Niebuhr ve 1766 Sonlarında Konya", *Yeni Ipek Yolu*, I (Özel Sayı) Mayıs 1998, s. 9.

²³⁸ Sak - Çetin, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri", s. 228; Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri s. 71

²³⁹ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 71.

²⁴⁰ Hauptmann E. V., Bodemeyer, *Quer durch Klein-Asien in den Bulghar-Dagh, Die Druck und Verlags-Aktien Gesellschaft Vormalis Dölter Emmendingen, Freiburg 1900*, s. 55; Çaycı, Ahmet, "Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri", *Seyahatnamelerde Konya*, Hr: Ahmet Çaycı, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2016, s. 232.

²⁴¹ Bu bilgi İsmil köyü sakini olan Murat Yaylacı'dan alınmıştır.

²⁴² İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119.

²⁴³ Kiel, Machiel, "Maglay", *TDV İslâm Ansiklopedisi, (DİA)*, C. 35, ss.288-290, İstanbul 2008, s. 289.

²⁴⁴ İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119.

²⁴⁵ Bu bilgi İsmil köyü sakini olan Murat Yaylacı'dan alınmıştır.

²⁴⁶ İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119.

²⁴⁷ Coşkun, "Stations of the Pilgrimage Route from İstanbul to Mecca", s. 311; Çaycı, Ahmet, "Osmanlı Seyyahlarının İzlenimleriyle Konya Ve Çevresi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, ss. 115-146, Konya 2006, s. 125.

Evliya Çelebi (1648), İsmil'den cami, han ve hamamı olan bakımlı bir belde olarak bahseder.²⁴⁸

Carsten Niebuhr (1766), İsmil çok kötü bir hana sahip ufak bir köydür diyerek İsmil hanına yer verir.²⁴⁹

Hacı İbrahim Efendi (1776), kuyu suyu kullanılması, yazın havasının ağır olması, kışın ısınmak için odun bulunmaması gibi İsmil'in olumsuz yönlerine değinirken, halkının hacıları iki saatlik yoldan karşılayacak kadar sıcakkanlı olduklarını anlatır ancak handan bahsetmez.²⁵⁰

Mehmed Edip (1779), İsmil'i, hanı, camisi ve çarşısı olan küçük bir kasaba olarak tarif etmektedir.²⁵¹

Von Bodemeyer (1900), İsmil halkı tarafından çok iyi bir şekilde karşılandıklarını, kendileri için hazırlanan köy odasında konakladıklarını kaydeder. Tanımına göre yapı iki katlıdır. Alt katı ahır olarak kullanılmaktadır. Misafirlerin kaldığı üst katta zeminin halılarla kaplı olduğunu, köşelere minderler yerleştirildiğini anlatır.²⁵²

²⁴⁸ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 38.

²⁴⁹ Niebuhr, *Reisen durch Syrien und Palästina, nach Cypern*, s. 113; Göyünç, "Niebuhr ve 1766 Sonlarında Konya", s. 9.

²⁵⁰ Çakır, "Hac Menzilleri ve El-Hâc İbrahim Efendi'nin Menzilhâmesi", s. 82.

²⁵¹ Sak- Çetin, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri", s. 228; Karadağ, *Mehmed Edip Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 71.

²⁵² Bodemeyer, *Quer durch Klein-Asien in den Bulghar-Dagh*, s. 55; Çaycı, "Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri", s. 232.

3.4. Dervişin Hanı

İl / İlçe	Konya, Karatay
İsimleri	Dervişin Hanı ²⁵³
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	İsmil- Karapınar yolu üzerinde, İsmil'in 5,5 km kuzeydoğusunda, Konya- Karapınar karayolunun yakınındadır. ²⁵⁴
Mesafe	İsmil'e 5,5 km mesafededir.
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır.

Günümüze ulaşmayan han, İsmil- Karapınar yolu üzerinde, İsmil'in 5,5 km kuzeydoğusunda, Konya- Karapınar karayolunun yakınındadır.²⁵⁵ Yapı hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

²⁵³ Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri - TAY Projesi
[http://tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=740&html=masterdetail.html&layout=web](http://tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=740&html=masterdetail.html&layout=web)
 (Erişim: 07.11.2020)

²⁵⁴ Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri - TAY Projesi
[http://tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=740&html=masterdetail.html&layout=web](http://tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=740&html=masterdetail.html&layout=web)
 (Erişim: 07.11.2020)

²⁵⁵ Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri - TAY Projesi
[http://tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=740&html=masterdetail.html&layout=web](http://tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=740&html=masterdetail.html&layout=web)
 (Erişim: 07.11.2020)

3.5. İlikli Hanı

İl / İlçe	Konya
İsimleri	İlikli Hanı ²⁵⁶
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	İsmil- Karapınar yolu üzerindedir.
Mesafe	Karapınar'a 27 km uzaklıkta, Hotamış köyü yakınındadır. ²⁵⁷
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır

Günümüze ulaşmayan İlikli Hanı, İsmil- Karapınar yolu üzerindedir. Başbakanlık Osmanlı arşivindeki 1899 tarihli haritada Karapınar'a 27 km uzaklıktaki Hotamış köyünün kuzeyinde gösterilen²⁵⁸ yapı hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

²⁵⁶ BOA, HRT.h, 2251, (H. 19.01-1317 / M. 30.05.1899); Baş, "Konya- Karapınar- Ereğli Kervanyolu" s. 94.

²⁵⁷ BOA, HRT.h, 2251, (H. 19.01-1317 / M. 30.05.1899); Baş, "Konya- Karapınar- Ereğli Kervanyolu" s. 94.

²⁵⁸ BOA, HRT.h, 2251, (H. 19.01-1317 / M. 30.05.1899); Baş, "Konya- Karapınar- Ereğli Kervanyolu" s. 94.

3.6. Karapınar Sultan Selim Kervansarayı

İl / İlçe	Konya, Karapınar
İsimleri	Karapınar Sultan Selim Kervansarayı, II. Selim Kervansarayı, Sultaniye Kervansarayı.
Bani	Sultan II. Selim ²⁵⁹
Mimarı	Mimar Sinan
İnşa Tarihi	1563- 1564 (H. 971) ²⁶⁰
Konum	Konya, Karapınar ilçe merkezinde, Selimiye Mahallesi, İnönü caddesi üzerinde, Yavuz Selim sokak, Akkoç sokağı ve Pınar Başı caddesi ile sınırlanan alandadır.
Mesafe	Konya- Adana karayolunun 97. Kilometresinde; Ereğli'ye 52 km, Ulukışla'ya 98 km mesafededir. Kervan yürüyüşü ile İsmil'e 9 saat, Ereğli'ye 12 saat uzaklıktadır. ²⁶¹
Kadastral Adres	Konya, Karapınar ilçesi, Selimiye mahallesi, 30-30-t. pafta, 162. ada, 2. parseldedir.
Koordinatlar	37°42'56.8"N- 33°32'44.2"E
Derbent	14 Mayıs 1560 tarihli bir hükümle Konya ile Ereğli arasında cami, han ve hamam inşa edilmesi, ayrıca çevresine vergiden muaf tutulan 120 hanelik bir kasaba kurulması emredilmiştir. ²⁶²

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Şehzade Selim, Konya valiliği yaptığı dönemde Karapınar'da bir külliye yapılması ve bu külliye etrafında şehir kurulması talebinde bulunmuştur.²⁶³ Bu isteği babası Kanuni Sultan Süleyman tarafından kabul görmüş, 14 Mayıs 1560 tarihli bir hükümle Konya ile Ereğli arasında cami, han ve hamam inşa edilmesi emredilmiş,²⁶⁴

²⁵⁹ Müderrisoğlu, 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri, s. 480.

²⁶⁰ Karadeniz, Hasan Basri, "Sultaniye (Karapınar)' nin Kuruluşu, İlk Sakinleri ve Vakıfları (1560 - 1585)", *Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, ISSN:1694 – 528, X Sayı: 14, Nisan 2008, s. 3.

²⁶¹ Karadağ, Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri, s. 71; Eroğlu Memiş, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Hac Menzilleri", s. 288.

²⁶² 3 Numaralı Mühimme Defteri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Yayın no: 12, Ankara 1993, s. 442, h. 993.

²⁶³ Eyice, Semavi, "Sultaniye-Karapınar' a Dair" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Cilt 15, Sayı 20, 1964, ss. 117-140, s. 126; Karadeniz, "Sultaniye (Karapınar)' nin Kuruluşu", s. 3.

²⁶⁴ 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 442, h. 993.

külliyenin inşası H. 971 (1563-64) yılında tamamlanmıştır.²⁶⁵

Kervansarayla birlikte cami, imaret, hamam, tabhane, mektep, çeşme ile 39 dükkânlı arasta ve iki değirmenle oluşan külliye²⁶⁶ su ihtiyacını karşılamak amacıyla Karacadağ'ın Ovacık Yaylasından buraya su getirilmiştir.²⁶⁷

Kervansaray ve külliye²⁶⁸ 1748'de tamir edilmiştir. 1836'da harap durumda olan yapı 1847 yılında Sultan Abdülmecid döneminde onarılmıştır.²⁶⁹ 20. yüzyıl başlarında han iki katlı hale getirilmiştir. Horvarth'ın tanımına göre bu dönemde alt katta ahırlar, ahşap merdivenle ulaşılan üst katta ise dar bir salon etrafında yolcuların kaldığı farklı büyüklükte odalar bulunmaktadır. Odalara pencereler açılmış, duvar kâğıdıyla kaplanmıştır.²⁷⁰ I. Dünya Savaşı yıllarında külliye²⁷¹ bazı kısımları cephane ve hapishane olarak kullanılmıştır. Zaman içinde imaret kısmen yıkılırken, arasta tamamen yok olmuş, boş alanlar ağaçlandırılarak park haline getirilmiştir.²⁷²

Büyük ölçüde tahribata uğrayan kervansarayın yan blokları tamamen yıkılmış, yıkılan kısımların arazi mülkiyeti Özel İdareye ve Belediyeye geçmiş, bir kısmı şahıslara satılmış, buralara dükkân, park, çay bahçesi, otel gibi çeşitli yapılar inşa edilmiştir. Selçuk Üniversitesi'nden öğretim üyeleri Yılmaz Önge ve Osman Nuri Dülgerler tarafından 1990 yılında kazılara başlanmış, ulaşılan bulgular ve belgelerdeki bilgiler doğrultusunda kervansaray yeniden inşa (restitüe) edilmiştir²⁷³ (Şekil 22). Günümüzde dükkânlardan oluşan bir alışveriş merkezi olarak kullanılmaktadır.²⁷⁴

Banisi

Kervansaray ve Külliye Sultan II. Selim'in talebi üzerine babası Kanuni Sultan

²⁶⁵ Karadeniz, "Sultaniye (Karapınar)'nin Kuruluşu", s. 3.

²⁶⁶ Barkan, Ö. Lütfi, Vakıfların Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, C. II (1942), s. 355; Eyice, "Sultaniye-Karapınar' a Dair" s. 125; Dülgerler, Osman Nuri, "Konya Karapınar Selimiye Külliyesi ve Konya Mahkeme Hamamı", *X. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1993, s. 379; Küçükdağ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, s. 139.

²⁶⁷ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 37, 7 Numaralı Mühimme Defteri II, Ankara-1999, 1404 nolu Hüküm, s. 112; Detaylı bilgi için: Hasan Basri Karadeniz, Sultaniye (Karapınar)'ye İçme Suyu Getirilmesi, Suyollarının Tahribi ve Tamiri (1568- 1582), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2016, ss. 271-280.

²⁶⁸ Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi*, s. 484; Dülgerler, "Konya Karapınar Selimiye Külliyesi", s. 381; Küçükdağ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, s. 64.

²⁶⁹ Küçükdağ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, s. 64, 65.

²⁷⁰ Horvath, Bela, *Anadolu 1913*, (Tercüme Tarık Demirkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 53-54; Küçükdağ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, s. 61.

²⁷¹ Dülgerler, "Konya Karapınar Selimiye Külliyesi", s. 380;

²⁷² Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi*, s. 489; Dülgerler, "Konya Karapınar Selimiye Külliyesi", s. 380; Wimmel, *Architektur osmanischer Karawanseraien*, s. 112; Küçükdağ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, s. 65.

²⁷³ Dülgerler, "Konya Karapınar Selimiye Külliyesi", s. 381; Wimmel, *Architektur osmanischer Karawanseraien*, s. 113.

Süleyman tarafından yaptırılmıştır.²⁷⁴ Belgelerde bani olarak II. Selim'in adı yer almıştır.²⁷⁵ Sultan II. Selim, bu külliyeinin dışında başta Edirne, Konya ve Kıbrıs'ta olmak üzere çok sayıda eser yaptırmıştır.²⁷⁶

Mimarı

Yapı Mimar Sinan'ın eseridir. Tuhfet-ül Mimarın'da "Han-ı Sultan Selim Han der Karapınar" ifadesi ile kervansaray kayıtlıdır.²⁷⁷

Külliyeinin inşasında Halepli Mimar Cemaleddin,²⁷⁸ Hassa mimarlarından Mimar Mehmed²⁷⁹ ve Niğde kadısı görevlendirilmiş,²⁸⁰ duvarcı, marangoz gibi inşaat ustaları yakın çevredeki yerleşim yerlerinden temin edilmiştir.²⁸¹

Yapı Açıklaması

Kervansaray organik bütünlük içinde düzenlenen külliyeinin bir parçasıdır (Şekil 19). Külliyeinin merkezini oluşturan arastanın kuzeyinde kervansaray, güneyinde tabhane, imaret ve cami yer alır. Bunların doğusunda hamam, kervansarayın kuzeyinde bir çeşme bulunur (Şekil 1).

Kervansaray: Plan şeması ortada bir koridor ve iki yanında simetrik iki uzun kanatla meydana gelir²⁸² (Şekil 2). Kuzey- güney doğrultulu orta koridorun iki ucunda birer kapı bulunur (Şekil 20). Güneydeki kapı arastaya açılır. Koridorun doğu ve batı

²⁷⁴ Küçükdağ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, s. 23, 24.

²⁷⁵ BOA, TS.MA.d, 1658, s.1, (H. 29.12.994, M. 12. 03.1586); BOA, MAD.d, 1921, (H.29.12.1074, M. 23.07.1664); Küçükdağ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, s. 24, 25; Eroğlu, Cengiz, v.dğr., *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Sultaniye-i Karapınar*, Karapınar Belediyesi 2013, s. 33, 35.

²⁷⁶ Müderrisoğlu, Fatih, Sultan II. Selim'in Banilik Faaliyetleri, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/10 Fall 2014, Ankara , s. 749.

²⁷⁷ Eyice, "Sultaniye-Karapınar" a Dair" s. 126, 128, 129; Kuran, Aptullah, "Tezkerelerde Adı Geçen Sinan Eserlerinin Yapı Türlerine Göre Alfabetik Listesi", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. 1, ss. 155-166, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1988, s. 163; Kuran, Aptullah, "Mimar Sinan'ın Külliyeileri" *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. 1, Vakıflar Genel Müdürlüğü, ss.167-173, İstanbul 1988, s. 169; Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeileri*, s. 104, 472, 480; Dülgerler, "Konya Karapınar Selimiye Külliyesi", s. 380; Cantay, "Kervansaraylar", s. 371. Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 320.

²⁷⁸ 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 491, h. 1106; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 315; Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeileri*, s. 480; Eroğlu v.dğr., *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Sultaniye-i Karapınar*, s. 23, 24.

²⁷⁹ Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 319.

²⁸⁰ 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 442, h. 993. s. 491, h. 1107; BOA, A.DVNSMHM.d, 3 – 1107, s.274 (H. 18.08.967 / M. 15 Mayıs 1560); Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 315; Eroğlu v.dğr., *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Sultaniye-i Karapınar*, s. 24, 25.

²⁸¹ 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 442, h. 993. s. 492, h. 1108; Karadeniz, "Sultaniye (Karapınar)' nin Kuruluşu", s. 3; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 315; Eroğlu v.dğr., *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Sultaniye-i Karapınar*, s. 25.

²⁸² Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeileri*, s. 489.

duvarlarındaki karşılıklı kapılardan yan kanatlara geçiş sağlanır²⁸³ (Şekil 1, 2).

Yanlardaki her kanat (ahır bölümü) dıştan yaklaşık 32,50 x 47,00 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır.²⁸⁴ Altışardan iki sıralı kâgir on iki ayak, mekânları üçer bölüme ayırır. Kazı çalışmalarında duvarlarda ocakların sıralandığı tespit edilmiştir. Ülgen'in rölöve planına göre uzun kenarlarında 20, kısa kenarlarında 11 ocak bulunmaktadır.²⁸⁵

Külliyedeki en büyük yapı olan kervansaray, kurşun kaplamalı kırma çatıyla örtülen tek blok şeklinde düzenlenmiştir.²⁸⁶ Scutt- Stevenson'un tamamen kesme taştan inşa edildiğini belirttiği²⁸⁷ cepheler günümüzde kaba yonu taştan duvarlar halinde yükselmekte, mazgal açıklıkları yüzeyi hareketlendirmektedir. Restitüsyon çalışması sırasında kervansarayın kuzey beden duvarının doğu bölümü cam duvara dönüştürülmüş,²⁸⁸ doğu cephesine kemerli pencereler açılmıştır. Kuzey ve güneydeki iki giriş kapısının üstü ahşap saçaklarla gölgelendirilmiştir (Şekil 21).

Orta koridorda bulunan kuzey ve güneydeki ana kapılar ile yan kanatlara açılan kapılarda koyu gri ve sarımtırak renkli taşların alması dizilmesiyle yapılan süsleme orijinaldir.²⁸⁹

Tabhane: Özel misafirlerin ve devlet adamlarının konaklaması için inşa edilen tabhane arastanın güneyinde, cami ve imaretle ortak avlu etrafında şekillenir. Avlunun batısında imaret, kuzeyinde ve doğusunda tabhane odaları L şeklinde sıralanmaktadır.

Tabhane, modüler birimler halinde düzenlenmiştir. Her birim, ortada avluya açılan kubbeli eyvanın iki yanında bulunan birer odadan meydana gelir. Kapıları eyvana, pencereleri avluya açılan odalar kare planlı ve kubbe ile örtülüdür. Üç tane bulunan bu birimlerden ikisi avlu girişinin iki yanında bir tanesi de avlunun doğusunda yer alır. Kuzeybatı köşesinde tonoz örtülü dikdörtgen planlı bir oda daha bulunur.

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Abdurrahman Hibri (1632), Karapınar'da Sultan Selim Han'ın iki minareli

²⁸³ Cantay, "Kervansaraylar", s. 373.

²⁸⁴ Wimmel, *Architektur osmanischer Karawanseraien*, s. 113; Dülgerler, "Konya Karapınar Selimiye Külliyesi", s. 381; Küçükdağ, Yusuf, "Sultan Selim Külliyesi", TDV İslâm Ansiklopedisi, (DİA), C. 37, İstanbul 2009, ss. 518-519. s.519;

²⁸⁵ Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri*, s. 490; Dülgerler, "Konya Karapınar Selimiye Külliyesi", s. 381.

²⁸⁶ Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri*, s. 490; Karpuz, Haşim, "Karapınar ve Çevresindeki Türk Devri Yapılarına Toplu Bir Bakış", Karapınar Sempozyumu, 26-27 Ekim 2000, Karapınar Belediyesi Yay, Konya 2001, s. 88; Wimmel, *Architektur osmanischer Karawanseraien*, s. 112.

²⁸⁷ Scott-Stevenson, Esmé, *Our Ride Through Asia Minor*, Chapman & Hall, Londra 1881, s. 295-296.

²⁸⁸ Wimmel, *Architektur Osmanischer Karawanseraien*, s. 113.

²⁸⁹ Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri*, s. 486- 487.

camisi, caminin önünde tabhanesi, benzersiz kervansarayı ve hamamı olduğunu, yapının H. 982 (M. 1574) tarihinde inşa edildiğini belirtmektedir.²⁹⁰

Kadri (1646), caminin iki minaresi ve şadırvanı ile hoş bir yapı olduğunu belirtmiş, ayrıca külliyein hamamı ve mükellef bir hanı olduğunu kaydetmiştir.²⁹¹

Evliya Çelebi (1648), Karapınar'dan “Ab-ı havası ve bağ ve bahçeleri hoş, şirin bir kasaba” olarak bahsetmektedir. Sultan Selim tarafından yaptırılan külliyein Mimar Sinan'ın eseri olduğunu belirtir. Külliyei cami, imaret, hamam, han ve sıbyan mektebi büyük bir yapı olarak tanımlar.²⁹²

Carsten Niebuhr (1766), külliyein, üzerleri kurşun örtülü olan iki minareli muhteşem bir camisi, iki sıralı dükkânları ve güzel bir hanı olduğundan bahsetmektedir. Vakıf dükkânlar ile han gelirlerinin külliye binalarının bakım ve tamirine harcanması nedeniyle yapıların çok iyi durumda olduğunu belirtmektedir.²⁹³

Mehmed Edib (1779), Karapınar'da Sultan Selim'in yaptırdığı iki minareli “taş yapı” bir cami olduğunu, imaret, hamam, çarşı, küçük bir kalesi ve evleri bulunduğunu kaydetmektedir.²⁹⁴

William Ainsworth (1842), Sultan Selim Camisinin yanında büyük bir han bulunduğunu ve kurşunla kaplı olan yapının harap halde olduğunu belirtmektedir.²⁹⁵

William John Hamilton (1842), yaklaşık dört yüz evin bulunduğu Karapınar'da Sultan Selim tarafından yaptırılan iki minareli güzel bir cami ile terk edilmiş ve harap durumda olan kurşun örtülü bir medreseden bahseder.²⁹⁶ Hamilton'un sözünü ettiği yapının tabhane olduğu anlaşılmaktadır.

Esmé Scott-Stevenson (1880), harap durumda olduğunu belirttiği, “iki ayrı han” diye bahsettiği kervansarayın kesme taştan inşa edilmiş yüksek ve büyük bir yapı olduğunu; iki büyük kanattan meydana geldiğini, bu kanatların büyük kapıları olan bir hol ile bölündüğünü ifade etmektedir. Az miktarda para harcanarak tüm harabenin tekrar yaşanabilir hale getirilebileceği görüşündedir.²⁹⁷

Charles William Wilson (1895), Karapınar'ı çoğunluğu kerpiç evden oluşan sakin bir kasaba olarak niteledikten sonra imparatorlardan birinin oğlu tarafından inşa

²⁹⁰ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119.

²⁹¹ Altan, “Hacc Yolunun Konya Menzilleri”, s. 48.

²⁹² Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 38.

²⁹³ Göyünç, “Niebuhr ve 1766 Sonlarında Konya”, s. 3-5; Eyice, “Sultaniye- Karapınar'a Dair”, s. 127.

²⁹⁴ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in “Behcet'ül-Menazil” Adlı Eseri*, s. 30.

²⁹⁵ Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor*, s. 69.

²⁹⁶ Hamilton, William John, *Researches In Asia Minor Pontus And Armenia*, C. 2, Murray, Londra 1842, s. 215; Dülgerler, “Konya Karapınar Selimiye Külliyesi”, s. 380.

²⁹⁷ Scott-Stevenson, *Our Ride Through Asia Minor*, s. 295-296.

edilmiş geniş ve önemli bir han ile cami içerdiğini kaydetmektedir.²⁹⁸

Bela Horvath (1913), ifadesine göre külliyedeki cami ve şadırvan dışındaki yapılar harap haldedir. Hamamın mermerleri sökülmüş, duvar örülerek kapısı kapatılmıştır. Son derece yıpranmış durumda olan han, iki katlı ve büyük bir binadır. Alt katı ahır olarak kullanılmaktadır. İkinci kata ahşap ve dik bir merdivenle çıkılmaktadır. Bu katta dar bir salon etrafında yolcuların kaldığı farklı büyüklükte odalar bulunmaktadır. Horvath'ın kaldığı odanın dört penceresi vardır ve duvar kâğıdı ile kaplanmıştır. Ancak han o kadar bakımsızdır ki, pencerelerde cam yoktur, kilidi ve dili olmadığından kapısı kapanmamaktadır.²⁹⁹

²⁹⁸ Wilson, Charles William, *A Handbook For Travellers in Turkey: Describing Constantinople European Turkey Asia Minor, Armenia And Mesopotamia*, 3. Basım, Murray, London 1854, s. 218.

²⁹⁹ Horvath, *Anadolu 1913*, s. 53-54; Küçükdağ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, s. 61.

3.7. Hortu Hanı

İl / İlçe	Konya, Ereğli
İsimleri	Hortu Hanı, ³⁰⁰ Horti Hanı, ³⁰¹ Doru Hanı, ³⁰² Toroslu Hanı, ³⁰³ Kervan Han ³⁰⁴
Bani	Bilinmiyor
Mimarı	Bilinmiyor
İnşa Tarihi	16. ile 18. yüzyıllar arası
Konum	Konya Ereğli ilçesinin 14 kilometre kuzeybatısında, Hortu köyündedir.
Mesafe	Hanın bulunduğu Hortu, Ereğli'ye 14 km, Karapınar'a 39 km, Konya'ya 136 kilometre mesafededir. Kervan yürüyüşü ile Karapınar'a mesafesi 7 saattir. ³⁰⁵
Kadastral Adres	Konya, Ereğli İlçesi, Hortu mahallesi, M31-c-19-b-1-b. Pafta, 309. Ada, 1. Parseldedir.
Koordinatlar	37°35'42.4"N 33°56'02.8"E
Derbent	Hortu Hanının bulunduğu yer, eşkıya yatağı ıssız bir geçit yeri olması nedeniyle 16. yüzyılın başlarında derbent olarak belirlenmiş ve şenlendirmek amacıyla buraya halk getirilerek iskân edilmiştir. ³⁰⁶ İskân faaliyetleri, halkın burayı terk etmesi nedeniyle 1578, 1583 ³⁰⁷ ve 1721 ³⁰⁸ yıllarında tekrarlanmıştır.

³⁰⁰ Boydemir Temel, *Hurufât Defterleri'nde Karaman Ereğlisi*, s. 107.

³⁰¹ BOA, C.MF., 140 – 6966, (H. 08.01.1175 / M. 09.08.1761); Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 100- 101; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s. 117, 127.

³⁰² Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 71; Apa, *Konya Ereğli Türk Devri Mimarisi*, s. 109.

³⁰³ Altan, "Hac Yolunun Konya Menzilleri", s. 47; Çetin, *XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri*, s. 46.

³⁰⁴ Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli tarihi*, s. 743.

³⁰⁵ Altan, "Hac Yolunun Konya Menzilleri", s. 48; Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 71.

³⁰⁶ BOA, A.DVNSMHM.d., 30 – 327, (H. 18.02.985 / M. 07.05.1577); Yörük, Doğan, "XVIII. Yüzyılda Konya Çevresinde Güvenlik Meselesi ve Derbentlerle İlgili Düzenlemeler", *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, ed: Hasan Bahar, Mustafa Toker, M. Ali Hacıgökmen, H. Gül. Küçükbezi, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 6, ss. 249- 266, Konya 2013.

³⁰⁷ Yörük, "XVIII. Yüzyılda Konya Çevresinde Güvenlik Meselesi", s. 259.

³⁰⁸ BOA, A.DVNSMHM.d. 130 – 160, (H. 29.04.1133 / M. 27.02.1721); Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s.100-101; Yörük, "XVIII. Yüzyılda Konya Çevresinde Güvenlik Meselesi", s. 252; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s. 110.

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Hortu, sazlık ve bataklık bir bölgedir. Burada Karamanoğulları dönemine tarihlenen³⁰⁹ beş gözlü köprü bulunmaktadır.³¹⁰ Hortu hakkındaki ilk bilgiye, Yavuz Sultan Selim'in 1516 tarihindeki Rıdaniye seferine giderken ordunun Hortu Köprüsü yanında konaklaması nedeniyle rastlanmaktadır.³¹¹ Burada ilk yerleşim 16. yüzyılın ortalarında olmuştur.³¹²

1721 yılında hanın tamir edilmesinin istenmesi³¹³ yapının bu tarihten önce inşa edildiğini göstermektedir. Yerli halk, hanın Selçuklu dönemi yapısı olduğunu söylemektedir. Yakınındaki köprünün Karamanoğulları döneminde yapılmış olması³¹⁴ bu ihtimali kuvvetlendirir niteliktedir.

1721'de han ve köprünün tamir edilmesi³¹⁵ için teşebbüse geçilerek³¹⁶ dergâh-ı âli kapıcılar kethüdası Bahri Mehmed Ağa görevlendirilmiştir.³¹⁷ Halkın yardımlarıyla 1200 esedî kuruşa tamamlanan³¹⁸ bu imar faaliyetlerinde yeniden (müceddeden) inşa edilen han,³¹⁹ 1794 tarihinde tamir görmüştür.³²⁰

Yapı Tanımı

Konyalı'nın üç "boğdam" üzerine yapıldığını, kapı sövesinde Roma dönemi yazısı bulunan bir taş bulunduğunu belirttiği yapının günümüze ulaşmayan farklı bölümleri olduğu anlaşılmaktadır.³²¹

Günümüzde Hortu'da, köprünün yakınında han olduğu belirtilen dikdörtgen

³⁰⁹ Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli tarihi*, s. 742.

³¹⁰ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 71; Altan, "Hac Yolunun Konya Menzilleri", s. 48.

³¹¹ Tuncer, *Anadolu Kervan Yolları*, s. 45.

³¹² Yörük, "XVIII. Yüzyılda Konya Çevresinde Güvenlik Meselesi", s. 259.

³¹³ BOA, MAD. d. 09956_04, (H. 28.06.1133 / M. 26.04.1721); Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*, s.107; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s.100-101; Yörük, "XVIII. Yüzyılda Konya Çevresinde Güvenlik Meselesi", s. 252.

³¹⁴ Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli tarihi*, s. 742.

³¹⁵ Hurufat defterleri caminin 1722 tarihinde faaliyete geçtiğini göstermektedir. Boydemir Temel, *Hurufât Defterleri'nde Karaman Ereğlisi*, s. 108, 109; Karakaya, Derya, *Eskil/Karapınar Kazası Vakıf Eserleri*, Çizgi Yayınları, 2013, s. 79.

³¹⁶ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s.101; Yörük, "XVIII. Yüzyılda Konya Çevresinde Güvenlik Meselesi", s.259.

³¹⁷ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*, s.107; Yörük, "XVIII. Yüzyılda Konya Çevresinde Güvenlik Meselesi", s. 252.

³¹⁸ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*, s.129;

³¹⁹ BOA, MAD. d. 09956, 00030, s. 62, (H. 16.08.1134 / M. 014.06.1722); Dündar, Abdulkadir, "Osmanlılarda Tamir Süreci, Çeşitleri ve Bazı Selçuklu Yapılarındaki Uygulamalar", *I. Uluslararası Selçuklu Semineri Bildirileri*, I. Cilt, 11-13 Ekim 2000, ss. 269-280, Konya 2001, s. 278; Apa, *Konya Ereğli Türk Devri Mimarisi*, s. 109.

³²⁰ BOA, C.NF, 1/13-1, (H. 28.08.1208 / M. 31.03.1794); Dündar, "Osmanlılarda Tamir Süreci, Çeşitleri ve Bazı Selçuklu Yapılarındaki Uygulamalar", s. 278; Apa, *Konya Ereğli Türk Devri Mimarisi*, s. 109.

³²¹ Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli tarihi*, s. 742.

planlı, toprak damlı, harap durumda bir bina bulunmaktadır. Yapının üst örtüsü ahşap dikmelerle taşınmaktadır. Beden duvarlarının alt kısmı iri kesme taşlarla, üst kısımları kerpiç malzeme ile örülmüştür. Yapının arka duvarı tamamen, üst örtüsü kısmen çökmüş durumdadır.

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Mehmed Edip (1779), Karapınar'dan sonra yedi saat mesafede Doru (Hortu) Han olduğunu, bölgenin bataklık olduğunu ancak geçmek için yakınında bir taş köprü bulunduğunu belirtmiştir.³²² Mehmed Edip'ten başka bu yapıdan bahseden seyyaha rastlanmamıştır.

³²² Karadağ, *Mehmed Edip Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 31.

3.8. Ereğli Bayram Paşa Kervansarayı

İl / İlçe	Konya, Ereğli
İsimleri	Ereğli Bayram Paşa Kervansarayı
Bani	Ekmekçizade Ahmed Paşa ³²³ - Vezîriâzam Bayram Paşa ³²⁴
Mimarı	Bilinmiyor
İnşa Tarihi	1638 ³²⁵
Konum	Ereğli İlçe Merkezinde, Eti Mahallesi, Ereğli Ulucamisi'nin yaklaşık 140 m kuzeydoğusunda PTT Merkez Müdürlüğü'nün bulunduğu yerdedir. ³²⁶
Mesafe	Kervansarayın bulunduğu Ereğli ilçesi, Konya'ya 150 km, Karapınar'a 52 km, Ulukışla'ya 50 km uzaklıktadır. Kervan yürüyüşü ile Karapınar'a mesafesi 12, Ulukışla'ya 9 saattir. ³²⁷
Kadastral Adres	32. Pafta, 161. Ada, 59. Parsel civarındadır.
Koordinatlar	Yaklaşık 37°30'49.4"N 34°03'01.4" E

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Yapının inşasını Ekmekçizade Ahmed Paşa başlatmış, ancak tamamlayamadan vefat etmiştir.³²⁸ Yarım kalan bina veziriazam Bayram Paşa tarafından, Bağdat seferi hazırlıkları çerçevesinde tamamlanmıştır.³²⁹ İnşasına Ahmed Paşa'nın vefatından iki yıl önce başlanmış (1616), 1638 yılında tamamlanmış, açılışı Bağdat seferine giderken Sultan IV. Murad tarafından yapılmıştır.³³⁰

³²³ İlgürel, "Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119; Çaycı, "Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri", s.163.

³²⁴ Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, İstanbul, Matbaa-i Amire, s. 617; Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli tarihi*, s. 562; Orhonlu, Cengiz, "Bayram Paşa Kervansarayı", *Vakıflar Dergisi*, S. 10, Ankara 1973, ss. 199-218, s. 200; Apa, *Konya Ereğli Türk Devri Mimarisi*, s. 109; Nar, v.dğr., *Geçmişten Günümüze Konya Ereğli*, s. 69.

³²⁵ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Ereğli Tarihi*, s. 560.

³²⁶ Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli tarihi*, s. 562; Nar, Hasan v.dğr., *Geçmişten Günümüze Konya Ereğli*, s. 69.

³²⁷ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 71; Eroğlu, Memiş, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Hac Menzilleri", s. 288.

³²⁸ İlgürel, "Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119; Çaycı, "Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri", s.163.

³²⁹ Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, İstanbul, Matbaa-i Amira, s. 617; Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli tarihi*, s. 562; Orhonlu, Cengiz, "Bayram Paşa Kervansarayı", *Vakıflar Dergisi*, S. 10, Ankara 1973, ss. 199-218, s. 200; Apa, *Konya Ereğli Türk Devri Mimarisi*, s. 109; Nar, v.dğr., *Geçmişten Günümüze Konya Ereğli*, s. 69.

³³⁰ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Ereğli Tarihi*, s. 560.

1677 tarihinde hanın sekilerinin ve kubbelerinin tamirine ihtiyaç duyulmuştur.³³¹ 1704'te Hacı İbrahim Çavuş adında bir hayırsever, han içerisine bir çeşme (şadırvan) yaptırmıştır. 1723 ve 1724 yıllarında çeşmenin mütevelliliği ile ilgili anlaşmazlık yaşanmıştır. Bu kayıtlardan kervansarayın bu tarihlerde faaliyetlerini sürdürdüğü düşünülebilir.³³²

1943 yılında kervansarayın ön kısmı yıkılmış, yalnız ahır tarafı ayakta kalmıştır.³³³ Yapı İl Özel İdaresine (Muhasebe-i Hususiye) geçmiş, İl Özel İdaresi'nin 3500 liraya satmasıyla özel mülkiyete geçmiştir. 1960'lı yıllarda bina tamamen yıkılarak arsasına Kızılay ve PTT binaları inşa edilmiştir.³³⁴

Banisi

İnşaati başlatan Ekmekçizade Ahmet Paşa, Edirnelidir. Defterdarlık görevindeki başarılarıyla meşhur olmuş, vezirlik makamına kadar yükselmiş bir devlet adamıdır. Ereğli'de yarım kalan bu binanın dışında Edirne'de de bir kervansaray yaptırmıştır.³³⁵

İnşaati Veziriazam Bayram Paşa tamamlatmış³³⁶ ve eser onun adıyla anılmaya başlanmıştır. Sultan IV. Murad döneminin önemli devlet adamlarından olan Bayram Paşa, Bağdat seferinden iki yıl önce veziriazam olmuştur. Ereğli'deki bu yapının dışında Gülek ile Adana arasında büyük bir kervansaray inşa ettirmiştir.³³⁷

Yapı Açıklaması

Günümüze ulaşmayan kervansaray hakkındaki tek kaynak Konyalı'nın 1943 yılındaki tespitleridir. Konyalı yapıyı "Osmanlı kervansaray mimarisinin muhteşem bir örneği" olarak değerlendirmiştir. Tanımına göre kervansaray, önde tabhane odaları ve onun arkasında geniş bir ahır bölümüyle oluşmaktadır. Kervansarayın ahır bölümüne kemerli iki geniş kapıdan girilmektedir. Dikdörtgen planlı mekânın üstünü ortadaki iki ayakla taşınan altı kubbe örtmektedir. Dikdörtgen planlı olduğu anlaşılan ahır bölümünün etrafı yüksekçe sekilerle çevrili olup duvarlarında ocaklar sıralanmaktadır. Buradan misafirhane (tabhane) odalarına açılan kapılar bulunmaktadır. Giriş kapısının

³³¹ BOA. İE.EV. 18-2148 (H. 01. 08. 1088 / M. 29. 09. 1677).

³³² Boydemir Temel, *Hurufât Defterleri'nde Karaman Ereğlisi*, s. 137, 138.

³³³ Nar, v.dğr., *Geçmişten Günümüze Konya Ereğli*, s. 69.

³³⁴ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Ereğli Tarihi*, s. 562; Nar, v.dğr., *Geçmişten Günümüze Konya Ereğli*, s. 69.

³³⁵ Parlak, Cengiz, "Gümülcine'de Kurulmuş Olan Defterdar Ahmed Efendi Vakfı (XVII-XVIII. Yüzyıllar)", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 10, Temmuz 2015, s. 204-205.

³³⁶ BOA. İE.EV., 18, 2148 (H. 01.08.1088 / M. 29.09.1677)

³³⁷ Halaçoğlu, Yusuf, "Bayrampaşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. V, ss. 266-267, s. 267, İstanbul 1992.

iki yanında sıralanan misafirhane (tabhane) odalarının üzerini beşer kubbe örtmektedir. Duvarlarında ocak bulunan odaların altı tane penceresi vardır.³³⁸

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Abdurrahman Hibri (1632), Karamanoğlu'nun bir câmisi ve bir hanı olduğuna değindikten sonra Ekmekçizâde Ahmed Paşa'nın burada bir kâgir han inşa etmek istediğini ancak tamamlamaya muvaffak olamadığını belirtir.³³⁹

Kadri (1646), “hanları muhassal”³⁴⁰ (tamamlanmış, var olan) ifadesi ile Ereğli hanlarına genel olarak değinir.

Evliya Çelebi (1648), Ereğli'yi anlatırken Rüstem Paşa Kervansarayına yer verir, fakat Ekmekçizade Ahmed Paşa'nın hanından bahsetmez.³⁴¹

Kâtib Çelebi (1648), Ereğli'de Ekmekcioğlu Ahmed Paşa'nın da bir han inşasına başladığı halde tamamlayamadığını, Bayram Paşa'nın 1047'de (M.1637- 1638) veziriazam olduktan sonra yapının inşasının tamamlanması için tekmil verdiğini kaydeder. Anlattığına göre Ereğli'de akan ırmağın suyu taşa dönüşmüş, bu han o taşlarla inşa edilmiştir.³⁴²

Mehmed Edib (1779), Ereğli için hanları, hamamları, çarşıları olan güzel bir kasabadır der.³⁴³

Edwin John Davis (1875), Ereğli'de yapı malzemesi olarak en sağlıklı yapıların Ulukışla'dakine benzeyen fakat ondan daha küçük olan hanlar olduğunu, ancak onların da harap durumda olduğunu belirtir.³⁴⁴

³³⁸ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Ereğli Tarihi*, s. 562; Nar, v.dğr., *Geçmişten Günümüze Konya Ereğli*, s. 69.

³³⁹ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119.

³⁴⁰ Çaycı, “Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri”, s.161.

³⁴¹ Metinde kervansaray sayısının verildiği yer boştur. Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 39.

³⁴² Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 617; Çaycı, “Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri”, s.163.

³⁴³ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in “Behcet'ül-Menazil” Adlı Eseri*, s. 31.

³⁴⁴ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 238.

3.9. İskender Paşa Hanı

İl / İlçe	Konya, Ereğli
İsimleri	İskender Paşa Hanı ³⁴⁵
Bani	İskender Paşa ³⁴⁶
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Ereğli
Mesafe	
Tapu	Yeterli veri bulunmamaktadır
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır

Günümüze ulaşmayan İskender Paşa Hanının adı, Hurufat Defteri kayıtlarında geçmektedir. Ereğli’de 1704’ten önce bir mektep yaptırdığı bilinen İskender Paşa’nın, hanı da aynı dönemde inşa ettirdiği düşünülebilir. Ancak, İskender Paşa Hanı ile ilgili ulaşılabilen ilk belge Mayıs 1773 tarihlidir. 1773 ve 1779 tarihli belgelerdeki kayda göre, hanın içinde Mehmet Çavuş tarafından yapılan bir çeşme bulunmaktadır. Bu tarihten sonra İskender Paşa Hanı ile ilgili belge bulunmamaktadır.³⁴⁷ Yapı hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

³⁴⁵ Boydemir Temel, *Hurufât Defterleri’nde Karaman Ereğlisi*, s. 138.

³⁴⁶ Boydemir Temel, *Hurufât Defterleri’nde Karaman Ereğlisi* s. 138.

³⁴⁷ Boydemir Temel, *Hurufât Defterleri’nde Karaman Ereğlisi* s. 138, 155.

3.10. Ereğli Rüstem Paşa Kervansarayı

İl / İlçe	Konya, Ereğli
İsimleri	Ereğli Rüstem Paşa Kervansarayı
Bani	Vezîriâzam Rüstem Paşa
Mimarı	Mimar Sinan
İnşa Tarihi	16. yüzyılın ikinci yarısı
Konum	Konya'nın Ereğli İlçesi, Alpaslan Mahallesinde, Dr. Faruk Sükan Caddesi ile Kervansaray Sokağı arasında, Ulucami'nin yanındadır.
Mesafe	Kervansarayın bulunduğu Ereğli ilçesi, Konya'ya 150, Karapınar'a 52, Ulukışla'ya 50 kilometre mesafededir. Kervan yürüyüşü ile Karapınar'a 12 saat, Ulukışla'ya 9 saat uzaklıktadır. ³⁴⁸
Kadastral Adres	Konya, Ereğli, Alpaslan mahallesi, 23. Pafta, 119. Ada, 1. Parseldedir.
Koordinatlar	37°30'52.6"N- 34°03'01.4"E
Derbent	Yerleşim merkezi olduğundan derbent yapılmamıştır.

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Kervansarayın kitabesi yoktur. Cantay, yapının 1553 tarihli³⁴⁹ olduğunu belirtirse de genel kabul Rüstem Paşa'nın ölümünden sonra (1561³⁵⁰), vasiyeti üzerine yapıldığı doğrultusundadır.³⁵¹

Yapı 1905'te³⁵² ve Kurtuluş Savaşı yıllarında ordunun hizmetinde kullanılmıştır.³⁵³ Yakın döneme kadar askerlik şubesi, itfaiye deposu ve alışveriş merkezi olarak kullanılan yapı³⁵⁴ 1990'lı yıllarda onarım görmüş, 2017- 2019 yıllarında

³⁴⁸ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 71.

³⁴⁹ Cantay, "Kervansaraylar", s. 370.

³⁵⁰ Afyoncu, Erhan, "Rüstem Paşa", TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), C. 35, ss. 288-290, İstanbul 2008, s. 289.

³⁵¹ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Ereğli Tarihi*, s. 567; Önge, Yılmaz, "Mimar Koca Sinan'ın Konya ve Çevresindeki Hanları", *I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları Tebliğleri*, (7-13 Nisan 1986), Kayseri Belediye ve Özel İdare Birliği, Kayseri, 1987, ss. 54-59, s.55; Apa, *Konya Ereğli Türk Devri Mimarisi*, s. 82; Nar, v.dğr., *Geçmişten Günümüze Konya Ereğli*, s. 66; Yılmaz, "Konya Sahrasında Zümrüt Bir Vaha: Ereğli", s. 537; Allı, Halil İbrahim, *Konya Ereğli ilçesi'nin Gelişimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 93.

³⁵² Çaycı, Ahmet, "İngiliz Seyahatnamelerinde Konya", *Seyahatnamelerde Konya*, Hr: Ahmet Çaycı, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2016, s. 297.

³⁵³ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Ereğli tarihi*, s. 563-564.

³⁵⁴ Restorasyon Forum, <http://www.restorasyonforum.com/kervansaray/rustem-pasa-kervansarayı-eregli-konya/?PHPSESSID=vu5fis1to8bu6r64st4c56juv1>, (erişim: 14 Ağustos 2020)

restorasyonu yapılmıştır. Bugün millet kıraathanesi olarak kullanılmaktadır³⁵⁵ (Şekil 24). Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 13.04.1979 tarih ve A-1932 sayılı kararı ile I. Grup Yapı olarak tescil edilmiştir.³⁵⁶

Banisi

Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı, Vezîriâzam Rüstem Paşa'nın vasiyeti üzerine inşa edilmiştir. İki defa vezîriâzamlık görevinde bulunan Rüstem Paşa, farklı coğrafyalarda çok sayıda bina inşa ettirmiştir.³⁵⁷ Ereğli'deki bu kervansarayın dışında Edirne, İstanbul (Galata), Yalova (Samanlı), Kırklareli (Karıştıran), Sakarya (Sapanca), Tekirdağ (Rodoscuk),³⁵⁸ Bursa (Yenişehir), İstanbul (Bitpazarı),³⁵⁹ Erzurum³⁶⁰ ve Sinanlı'da³⁶¹ yaptırdığı han ve kervansarayların sayısı yirmi sekizdir.³⁶²

Mimarı

Mimar Sinan eseri olan kervansarayın³⁶³ adı Tezkiretü'l-ebniye, Tezkiretü'l-bünyân ve Tuhfetü'l-mi'mârîn'de geçmektedir.³⁶⁴

Yapı Açıklaması

Kervansaray, şehrin eski dokusunun içinde, güneybatısındaki Ulu Cami, güneyindeki hamam, batısındaki bedestenle birlikte, külliye oluşturacak şekilde ele alınmıştır. Ancak bu yapılarla herhangi bir organik bağı bulunmamaktadır.

Düz bir arazi üzerinde yer alan yapı, günümüze ulaşan haliyle doğu- batı doğrultusunda dıştan yaklaşık 54 m x 29 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır.³⁶⁵ Güneyde

³⁵⁵ Allı, *Konya Ereğli İlçesi'nin Gelişimi*, s. 93.

³⁵⁶ Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı:

<http://www.korumakurullari.gov.tr/Eklenti/19877,1559-sayili-kurulumuz-kararipdf.pdf?0>, (erişim: 31 Ekim 2020)

³⁵⁷ Özcan, Abdulkadir, "Mimar Sinan'a Siparişte Bulunanlar", Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri, C. 1, ss. 131-145, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1988, s. 135; Afyoncu, "Rüstem Paşa", s. 289.

³⁵⁸ Kuran, "Tezkerelerde Adı Geçen Sinan Eserlerinin Yapı Türlerine Göre Alfabetik Listesi" s. 163; Cantay, "Kervansaraylar", s. 370.

³⁵⁹ Kuran, "Tezkerelerde Adı Geçen Sinan Eserlerinin Yapı Türlerine Göre Alfabetik Listesi", s. 163.

³⁶⁰ Cantay, "Kervansaraylar", s. 370.

³⁶¹ Erdoğan, Mehmet, "Devletin Askeri Bünyesi İçinde Mimar Sinan'ın Eserlerinin Stratejik Önemi", *Vakıf Haftası Dergisi*, 6 (1989), ss. 73-92, s. 77.

³⁶² Afyoncu, "Rüstem Paşa", s. 289.

³⁶³ Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli tarihi*, s. 567; Önge, "Mimar Koca Sinan'ın Konya ve Çevresindeki Hanları", s.55; Cantay, "Kervansaraylar", s.370; Kuran, "Tezkerelerde Adı Geçen Sinan Eserlerinin Yapı Türlerine Göre Alfabetik Listesi", s. 163; Özcan, "Mimar Sinan'a Siparişte bulunanlar", s. 135; Apa, *Konya Ereğli Türk Devri Mimarisi*, s. 82; Nar, v.dğr., *Geçmişten Günümüze Konya Ereğli*, s. 66; Yılmaz, "Konya Sahrasında Zümrüt Bir Vaha: Ereğli", s. 537; Allı, *Konya Ereğli İlçesi'nin Gelişimi*, s. 93.

³⁶⁴ Önge, "Mimar Koca Sinan'ın Konya ve Çevresindeki Hanları", s.54.

bir avlu, bu avludan girilen bir sıra tabhane odası ve bu odalara kuzeyinden bitişen ana mekânla meydana gelir. Avlunun duvarları yıkılmış, günümüze doğudakine “Bağdat Kapısı”, batıdakine “Konya Kapısı” adı verilen iki kapısı kalmıştır.³⁶⁶

Tabhane: Avlunun kuzeyindedir. Ortadaki büyük giriş eyvanının iki yanında simetrik olarak sıralanan ikişer küçük eyvan ve dörder mekânla meydana gelir. Söz konusu mekânların tamamı tonozlarla örtülmüştür. Eyvan tarafındaki ilk odaya avludan girilmekte, diğerleri kapılarla birbirine bağlanmaktadır. Sondaki iki mekânın kervansarayla açılan kapıları vardır. Diğerlerine göre daha geniş olan ikinci mekânda ocak vardır. Tabhane odalarına sonradan eklenen kapı ve pencereler 2019’da yapılan restorasyonda kapatılmıştır.

Kervansaray: Tabhane odalarının kuzeyine bitişik olan ana mekân (ahır bölümü), içten yaklaşık 50,60 m x 20,60 m ölçülerinde, doğu- batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlıdır.³⁶⁷ Güney cephesinin simetri eksenindeki büyük giriş eyvanına açılan ana giriş kapısından başka, ikişer küçük kapıyla tabhane odalarına bağlanmaktadır. Mekân ortadaki dört ayakla uzun kenarına paralel iki bölüme ayrılmakta, fakat üst örtüsü genel uygulamanın dışında olarak, kısa kenarına paralel beş tonozla meydana gelmektedir. Payelerle desteklenen duvarların önünde sekiler yapılmıştır. Doğu ve batı duvarlarında dörder, kuzey duvarında 9, güney duvarında ise kapılar nedeniyle 6 ocak sıralanmıştır. Dört yanda duvar boyunca uzanan sekiler 2019’da yapılan restorasyonda kaldırılmıştır. Mekânın ışık ve hava ihtiyacı duvarların üst kısmındaki mazgal pencereler ve tonozların üzerinde bulunan havalandırma açıklıklarıyla karşılanmaktadır.

İki bölümlü plan şeması kütleyle de yansıtılmıştır. Tabhane odalarının bulunduğu güney cephesinde giriş eyvanı ve yanındaki küçük eyvanların bulunduğu kısım kademeli olarak yükseltilerek hem cepheye hareket verilmiş, hem giriş vurgulanmıştır. Daha yüksek olan ana mekân beş bölümlü tonoz örtüsüyle dikkati çeker (Şekil 23). Binanın kuzeybatı köşesi pahlanarak üzerine mukarnas işleme yerleştirilmiş, kütlelin ağırlığı koyu renkli taşlarla meydana getirilen bant ve biri tabhanenin saçak hattı hizasında, diğeri tonozların altı hizasında binayı kuşatan iki silme hattıyla hafifletilmiştir.

³⁶⁵ Ülgen, Ali Saim, *Konya Ereğlisi Rüstem Paşa Hanı rölöve krokisi*, SALT Research, TASUDOC0546, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/85570> (Erişim: 13.03.2021)

³⁶⁶ Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli Tarihi*, s. 564; Apa, *Konya Ereğli Türk Devri Mimarisi*, s. 79; Nar, v.dğr., *Geçmişten Günümüze Konya Ereğli*, s. 68; Yılmaz, “Konya Sahrasında Zümrüt bir Vaha: Ereğli”, s.537; Allı, *Konya Ereğli İlçesi’nin Gelişimi*, s. 93.

³⁶⁷ Cantay, “Kervansaraylar”, s. 126.

Beden duvarları kesme taş ile inşa edilmiş, tonozlar ve tonozların cepheye yansıyan yan yüzeyleri tuğla ile örülmüştür. Bütün tonozlar kurşun kaplamalıdır.³⁶⁸

Kitabe

Kervansarayın giriş kapısının üzerinde kitabe yeri bulunmakla birlikte kitabe mevcut değildir.³⁶⁹ Konyalı, Evliya Çelebi'nin bahsetmemesine dayanarak kitabenin hiç konulmamış olabileceğini belirtir.³⁷⁰

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Gazzî (1529-1531), Ereğli'nin içinde bağları ve pek bol bahçeleri olan küçük bir şehir olduğunu; hoş, güzel ve döşemeli bir camii bulunduğunu belirtir. Şehrin dışında, insana ferahlık veren geniş bir çayırdaki konaklamıştır.³⁷¹

Kutbeddin Mekki (1557), Ereğli'den 400 kadar evin olduğu mâmur bir şehir olarak bahseder. Burada yolculara mahsus bir han olduğunu camiye ve çarşıya yakın olan bu handa iki gün istirahat ettiğini anlatmaktadır.³⁷²

Abdurrahman Hibri (1632), Ereğli kasabasının Karapınar'a mesafesinin on saat olduğunu, burada Karamanoğlu'nun bir cami ve bir hanı olduğunu, Ekmekçizâde Ahmed Paşa'nın da bir kâgir han inşa etmek istediğini ancak tamamlamaya muvaffak olamadığını belirtir. Hacı adaylarının burada bir gün kalmalarının adet olduğunu kaydeder. Hibri, Ereğli yolunun çöl ve kum olduğuna da yer verir.³⁷³

Kadri (1646), Ereğli'nin bağlık bahçelik hoş bir yer olduğuna değindikten sonra bir camisi ve iki hamamı, derli toplu hanları, mükemmel çarşı ve pazarı olduğundan bahsetmiştir.³⁷⁴

Evliya Çelebi (1648), Ereğli'deki Rüstem Paşa Kervansarayının Mimar Sinan'ın eseri olduğunu kaydeder.³⁷⁵

³⁶⁸ Apa, *Konya Ereğli Türk Devri Mimarisi*, s. 82.

³⁶⁹ Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli tarihi*, s. 563; Yılmaz, "Konya Sahrasında Zümrüt Bir Vaha: Ereğli", s.537; Apa, *Konya Ereğli Türk Devri Mimarisi*, s. 82; Nar, v.dğr., *Geçmişten Günümüze Konya Ereğli*, s. 66, 68.

³⁷⁰ Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli tarihi*, s. 566.

³⁷¹ Ekrem Kamil, "Hicri Onuncu-Miladi Onaltıncı Asırda Yurdumuzu Dolaşan Arab Seyyahlarından Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Semineri Dergisi, III, ss. 3-90, İstanbul 1937, s. 27; Çaycı, "Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri", s. 147.

³⁷² Ekrem Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 28; Çaycı, "Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri", s. 147.

³⁷³ İlgiç, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119.

³⁷⁴ Coşkun, "Stations of the Pilgrimage Route from İstanbul to Mecca", s. 312; Çaycı, "Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri", s. 161.

³⁷⁵ Çaycı, "Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri", s. 131.

Katip Çelebi (1648), Ereğli’de Kılıçarslan’ın yaptırdığı eski bir cami, Rüstem Paşa’nın hanı, Ekmekcioğlu Ahmed Paşa’nın tamamlayamadığı yeni bir hanı olduğunu kaydetmektedir.³⁷⁶

Carsten Niebuhr (1766), Ereğli’de konaklamaktan memnundur. Çünkü çok iyi düzenlenmiş büyük bir handa kalmaktadır.³⁷⁷ Bu hanın Rüstem Paşa Kervansarayı olması muhtemeldir.

Mehmed Edib (1779), Ereğli’nin İstanbul’dan (başkentten) Şam’a kadar olan yolun tam ortasında yer aldığını; burada hanlar, hamamlar ile Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan’a ait “Cami-i Atik” adında bir cami bulunduğunu kaydeder.³⁷⁸

Edwin J. Davis (1875), Ereğli’yi, kerpiç ve kavak kerestesinden yapılmış çok sayıda dağınık evden oluşan harabe ve perişan bir yer olarak niteler, bereketli bahçelerin olduğunu anlatır. Burada yapı malzemesi olarak en sağlıklı yapıların Ulukışladakine benzeyen fakat ondan daha küçük olan hanlar olduğunu, ancak onların da harap durumda olduğunu belirtir.³⁷⁹

Bodemeyer (1900), Ereğli’de büyük bir handa kaldıklarını ve referansları sayesinde kaymakamın dinlenme odasına yerleştirildiklerini anlatır. Kaldıkları handa, doğunun bütün renkli hayatını görmek mümkündür. Avlulu, kare şeklinde bir yapı olan handa her odanın girişi ayrı olup, odalar arasında bir bağlantı yoktur. Küçük penceresi nedeniyle odanın yeterince aydınlanamadığını, yerde çok sayıda halı ve bir post serili olduğunu, ayrıca seyahatleri boyunca ilk defa burada iskemlede oturduklarını anlatır. Tanımladığı avlulu ve kare planlı³⁸⁰ yapının Rüstem Paşa Kervansarayı olmadığı anlaşılmaktadır.

Gertrude Bell (1905), Ereğli’de kışla olarak kullanılan büyük tonozlu bir yapıdan bahseder.³⁸¹

³⁷⁶ Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 617; Çaycı, “Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri”, s.163.

³⁷⁷ Niebuhr, *Reisen durch Syrien und Palstina nach Cypern*, s. 3; Göyünç “Niebuhr ve 1766 Sonlarında Konya”, s. 3-5.

³⁷⁸ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş’in “Behcet’ül-Menazil” Adlı Eseri*, s. 31.

³⁷⁹ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s.239.

³⁸⁰ Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asien In Den Bulghar Dagh*, s. 59-60; Muşmal, Hüseyin v.dğr., “Osmanlı’nın Son Dönemlerinde Bazı Alman Seyyahlara Göre Konya”, *Seyahatnamelerde Konya*, Hız: Ahmet Çaycı, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2016, ss. 213-265, s. 233.

³⁸¹ Çaycı, “İngiliz Seyahatnamelerinde Konya”, s. 297.

3.11. Ereğli Çavuşlar Köyü Hanı

İl / İlçe	Konya, Ereğli, Çayhan Köyü
İsimleri	Ereğli Çavuşlu ³⁸² (Çavuş, ³⁸³ Çavuşlar ³⁸⁴) Köyü Hanı, Ereğli Kuzoluk Hanı, ³⁸⁵
Bani	Dergâh-ı âli kapıcılar kethüdası Bahri Mehmed Ağa ³⁸⁶
Mimarı	Bilinmiyor
İnşa Tarihi	1722 ³⁸⁷
Konum	Günümüzde Ereğli ilçesine bağlı Çayhan (eski Çavuşlu) köyündedir.
Mesafe	Ereğli'ye 33 km, Ulukışla'ya 22 km mesafededir. Kervan yürüyüşü ile Ereğli'ye 4 saat, Ulukışla'ya 3 saat mesafededir. ³⁸⁸
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Derbent	Bölge ve yolun güvenliğini sağlamak amacıyla Çavuşlu köyü derbendine, 1720'lerde Karaman'daki Bozulus Türkmenleri (Ebü'd-derdâ, Hacılar, Doğancı, Acurlu, İmanlu Çayan oymakları) derbentçi olarak yerleştirilmişlerdir. ³⁸⁹ Derbentin 9 Eylül 1723 tarihli hududnamesi, Dergâh-ı Âli kapucubaşısı Mehmet Ağa ve Ereğli kadısı Hüseyin Efendi tarafından tespit edilerek baş muhasebeye kayıt edilmiştir. ³⁹⁰

³⁸² BOA, MAD, 9956. s. 47, (H. 24.08.1134 / M. 16.01.1723); BOA, MAD. 9956, s.49, (H. 22.02.1147 / M. 24.07.1734); Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, s. 127, 128; Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 72.

³⁸³ Ünal, Tahsin, *IV. Murat ve Bağdat Seferi*, Berikan Yayınları, Ankara 2007, s. 234.

³⁸⁴ BOA, MAD, 9956. s. 26, 47; BOA, A.DVNSMHM, 130, s. 66, (H. 05.1133 / M. 03.1721); Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, s. 128; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 101, 127.

³⁸⁵ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 101, 102, 127.

³⁸⁶ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, s. 127, 128.

³⁸⁷ BOA, MAD 9956, s. 27, (H. 26.12.1134 / M. 07.10.1722); Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, s. 128; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 102; Sayar, Ali, "Çayan Türkmenleri ve Konya Ereğli'ye İskânları" I. Ulusal Her yönüyle Türkmenler ve Konya Ereğli Türkmenleri Sempozyumu: Bildiriler (Ereğli, 07. 08.2010), ed. Ali Sayar, Oğuz Dulkadiroğlu Bekdik Kültürünü Yaşatma Derneği, ss. 275- 284, Konya 2012, s. 280.

³⁸⁸ Ünal, *IV. Murat ve Bağdat Seferi*, s. 234.

³⁸⁹ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 101, 102; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, s.109, 110; Sayar, "Çayan Türkmenleri ve Konya Ereğli'ye İskânları", s. 280.

³⁹⁰ Sayar, "Çayan Türkmenleri ve Konya Ereğli'ye İskânları", s. 280.

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Çavuşlu, Ereğli ile Ulukışla arasında bir köydür. Günümüzde Çayhan olarak anılmaktadır. Buradan bir dere akmaktadır.³⁹¹ Bağdat seferi sırasında (1638) ordu burada konaklamıştır.³⁹² Avarız kayıtlarına göre 1642 tarihinde buranın 50- 55 kişilik bir köy olduğu anlaşılmaktadır.³⁹³

Karaman eyaletindeki hanların tamir ve şenlendirilmesi için 1720 yılından itibaren girişimde bulunulmuş, bu iş için Dergâh-ı âli kapıcılar kethüdası Bahri Mehmed Ağa görevlendirilmiştir.³⁹⁴ Bu kapsamda boş ve harap durumda olan Çavuşlar köyü derbendinin şenlendirilmesi için karar alınmıştır.³⁹⁵ Derbende han, cami, dükkânlar ve diğer ilave inşaat yapılması amacıyla Ereğli kadısı Musa Efendi tarafından Mart 1721’de keşif yapılmıştır.³⁹⁶ 1722’de han, cami ve dükkânların inşası civardaki ahalinin bedenen yardım etmeleri sayesinde 1000 kuruşa mal olmuş,³⁹⁷ masraflar Ekim 1722’de Suğla mukataası emini tarafından ödenmiştir.³⁹⁸ Berik Pınarından künklerle su getirilerek köye bir çeşme yapılmıştır.³⁹⁹ İl Eminlü cemaatine 1733 yılında emniyet için han civarına bir palanga inşa etmelerine izin verilmiştir.⁴⁰⁰ Köyde bugün “Palanga” adlı bir mevki bulunmaktadır.⁴⁰¹ Belgelerde olduğu halde Seyahatnamelerde adı geçmeyen han, cami, dükkân ve palanga yapılarından hiçbiri günümüze ulaşmamıştır.

Banisi

Sultan III. Ahmed’in bölgedeki derbentlerin imar edilmesi talimatı

³⁹¹ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş’in “Behcet’ül-Menazil” Adlı Eseri*, s. 71; Altan, “Hac Yolunun Konya Menzilleri”, s. 48.

³⁹² Ünal, *IV. Murat ve Bağdat Seferi*, s. 234; Sahillioğlu, “Dördüncü Murad’ın Bağdat Seferi Menzilnamesi”, s. 17.

³⁹³ BOA, MAD. 3074, s.182, (H. 10.07.1052 / M. 04.10.1642); Yörük, Doğan, “Çayan Derbendi’nde Demografik Eğilimler (1840-1845)”, *History Studies International Journal Of History*, C. 7, S. 3, 2015, ss. 167-167, s. 169.

³⁹⁴ Orhonlu, “Bayram Paşa Kervansarayı”, s. 202; Yörük, “Derbentlerle İlgili Düzenlemeler”, s. 252.

³⁹⁵ BOA, A.DVNSMHM, 130, s. 66, (H. 05.1133 / M. 03.1721); Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti*, s.101; Sayar, “Çayan Türkmenleri ve Konya Ereğli’ye İskânları”, s. 280.

³⁹⁶ BOA, MAD 9956, s.26, (H. 28.06.1133 / M. 26.04.1721); Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbend Teşkilatı*, s. 128.

³⁹⁷ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbend Teşkilatı*, s.128; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti*, s. 71.

³⁹⁸ BOA, MAD 9956, s.27, (H. 26.12.1134 / M. 07.10.1722); Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbend Teşkilatı*, s. 128; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti*, s. 102; Sayar, “Çayan Türkmenleri ve Konya Ereğli’ye İskânları”, s. 280.

³⁹⁹ Tufan Gündüz, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri “Bozulus Türkmenleri 1540-1640”*, Bilge Yay., İstanbul 1997, s.77,78; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbend Teşkilatı* s.129; Sayar, “Çayan Türkmenleri ve Konya Ereğli’ye İskânları”, s. 280.

⁴⁰⁰ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti*, s. 102.

⁴⁰¹ Yıldırım, Faruk, “Çayhan (Ereğli/Konya) Ağzı Üzerine Gözlemler”, VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, 20-25 Ekim 2008, Türk Dil Kurumu, ss. 4665-4684, Ankara 2013.

doğrultusunda görevli olan Dergâh-ı âli kapıcılar kethüdası Bahri Mehmed Ağa tarafından yaptırılmıştır.⁴⁰²

Yapı Açıklaması

Günümüze ulaşamayan hanın mimari özellikleri hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Bağdat Seferi Menzilnamesi, Çavuşlar Köyü, IV. Murad'ın Bağdat seferinde (1638) menzil olarak kullanılmıştır. Ereğli'ye 3,5 saat mesafede olduğu, yolunun zahmetsiz olduğu, bir ırmak kenarında konaklandığı belirtilmektedir.⁴⁰³

Mehmed Edib Bin Derviş (1779), Ereğli'den beş saat sonra Çavuşlu adı verilen derbende varıldığını, burada bir akarsu üzerinden geçildiğini, yolun bundan sonraki kısmının iniş- yokuş olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁴

Edwin John Davis (1875), burada muhtarın evinde misafir olmuş, ancak handan bahsetmemiştir.⁴⁰⁵

⁴⁰² Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, s. 127, 128.

⁴⁰³ Ünal, *IV. Murat ve Bağdat Seferi*, s. 234; Sahillioğlu, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnamesi", s. 17.

⁴⁰⁴ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 72; Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 238.

3.12. Ulukışla Öküz Mehmed Paşa Kervansarayı

İl / İlçe	Niğde, Ulukışla
İsimleri	Ulukışla Öküz Mehmed Paşa Kervansarayı, Kışla, Paşa Hanı. ⁴⁰⁶
Bani	Vezîriâzam Öküz Mehmed Paşa.
Mimarı	Bilinmiyor
İnşa Tarihi	1619 ⁴⁰⁷
Konum	Ulukışla ilçe merkezinde, Ballık Mahallesinde, İsmet İnönü ve Yakup Ünal Caddeleri arasında, Adana- Aksaray karayolunun yaklaşık 80 m kuzeyindedir.
Mesafe	Ereğli'ye 49 km, Pozantı'ya 43 km uzaklıktadır. Kervan yürüyüşü ile Ereğli'ye ve Çiftehan'a 9'ar saat mesafededir. ⁴⁰⁸
Kadastral Adres	Niğde, Ulukışla ilçesi, 29.30.u.b. Pafta, 25. Ada, 1. Parseldedir.
Koordinatlar	37°32'51.4"N 34°28'53.0"E
Derbent	Derbent kaydına rastlanmamıştır.

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Konya-Ereğli, Aksaray, Niğde ve Adana yönlerinden gelen kervan yollarının birleştiği kavşakta yer alan Ulukışla,⁴⁰⁹ külliyeinin yapımının ardından büyük bir yerleşim yeri haline gelmiştir.⁴¹⁰

Mekkî'nin ifadesinden, 1557 tarihinde burada bir kervansaray olduğu anlaşılmaktadır.⁴¹¹ 1568'de Sokullu Mehmed Paşa, Ulukışla'da kervansaray yaptırmak istemiş ve maliyet keşfi için talimat verilmiştir.⁴¹² Ancak 17. yüzyılın başına kadar yeni bir han inşa edildiğini gösteren bir belgeye rastlanmamıştır.

1616 yılına ait üç arşiv belgesinde pencere ve kemer işlemesi için demir ustaları; hana ve camiye su getirilmesi için suyolu ve lağımcı ustası; inşaata taş taşımak için

⁴⁰⁶ Gültekin, R. Eser, *Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 139.

⁴⁰⁷ Gültekin, *Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi*, s. 139.

⁴⁰⁸ Karadağ, Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri, s. 31.

⁴⁰⁹ Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s.94; Çelik, Bülent, "Bir Osmanlı Devlet Adamının Yaratmaya Çalıştığı Ticari Ağ. Öküz Mehmed Paşa Vakfıyesi ve Düşündürdükleri", *Uluslararası 9. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu*, 2018, s. 15-21, s. 10.

⁴¹⁰ Eyice, "Sultaniye-Karapınar" a dair" s. 138.

⁴¹¹ Ekrem Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 39.

⁴¹² 7 Numaralı Mühimme Defteri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Yayın no: 37, C. 2, Ankara 1999, s. 339, hüküm 1858.)

araba tedarik edilmesi istenmesi⁴¹³ inşaatın devam ettiğini göstermektedir. Kasım 1619 tarihli vakfiyeye göre külliye bu tarihte tamamlanmıştır.⁴¹⁴

Osmanlı Arşivinde yapının bakım ve onarımı hakkında çok sayıda yazışma mevcuttur. 1631’de hanın tamiri için Mehmed Paşa’nın Halep’teki evkafından para ayrılmıştır.⁴¹⁵ 1678’de hanın Hacı Mustafa tarafından tamir ettirilmesi istenmiş ancak masraf fazla bulunmuştur.⁴¹⁶ 1729 tarihinde vakfın geliri han ve caminin onarım masrafını karşılamamıştır.⁴¹⁷ 1760’ta, önemli bir mevkide bulunmasından dolayı tamiri istenen yapının⁴¹⁸ onarımı için 1763 ve 1764’te Ahmed Bey görevlendirilmiştir.⁴¹⁹ 1791’de gündeme gelen onarımın⁴²⁰ keşif emri 1794’te çıkarılmıştır.⁴²¹ 1838 tarihinde “harapça” durumda olan hanın 100 bin kuruşa tamir edilmesi ve asker yerleştirilmesi için Konya Müşiri Hacı Ali Paşa görevlendirilmiştir.⁴²² 1875’te terkedilmiş ve bakımsız halde bulunan yapı⁴²³ Şimendifer İdaresi tarafından kiralanmış, sonrasında Harbiye Nezaretine devredilmiştir.⁴²⁴ 1912 yılında ise karantina uygulaması için tamiri gündeme gelmiştir.⁴²⁵

Cumhuriyet döneminde tabhane odaları hapishane, halı atölyesi ve öğrenci yurdu; kuzeydeki büyük kapalı mekân ile avlunun batı revağı Toprak Mahsulleri Ofisi’nin tahıl ambarı, Belediyenin tamir atölyesi ve malzeme deposu olarak kullanılmıştır.⁴²⁶

1973 yılında taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen külliye ve kervansaray, 1977 ve 2007 yıllarında iki büyük restorasyon geçirmiştir. Külliye’nin çeşitli birimleri bugün, Belediye ve Kaymakamlık makamı, Millet Kiraathanesi, düğün salonu, eğlence (sünnet, kutlama) salonu, kafe ve restoran olarak hizmet vermektedir.⁴²⁷

⁴¹³ BOA, A.DVNSMHHM.d, 81/ 106 (H. 08.02.1025 / M. 18.02.1616); BOA, A.DVNSMHHM.d, 81, 107 (H. 08.02.1025 / M. 18.02.1616); BOA, A. {DVNSMHHM.d, 81, 108 (H. 08.02.1025 / M. 18.02.1616).

⁴¹⁴ Gültekin, *Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi*, s. 139; Cantay Güreşsever, *Osmanlı Menzil Kervansarayları*, s. 147.

⁴¹⁵ BOA, A.DVNSMHHM.d., 85, 193. (H.10.08.1040 / M. 14. 03. 1631).

⁴¹⁶ BOA, A.DVNSMHHM.d., 96, 366. (H.20.05.1089 / M. 10. 07. 1678).

⁴¹⁷ BOA, AE.SAMD.III, 136, 13281, (H.27.02.1142 / 21.09.1729).

⁴¹⁸ BOA, C., NF., 13, 647. (02.12.1173 / 16.07.1760)

⁴¹⁹ BOA, C..BLD. 128 – 6360, (H.15.07.1176 / M. 30.01.1763); BOA, C..BLD. 112, 5598, (H-29.01.1178 / M. 29.07.1764)

⁴²⁰ BOA, MAD.d., 3162, (H. 6.01.1206 / M. 05.09.1791)

⁴²¹ BOA, C.NF, 1/13-3, (H.11.09.1208 / M. 12.04.1794)

⁴²² BOA, HAT 382, 20603, (H. 11.07.1254 / M. 30.09.1838)

⁴²³ Davis, *Life In Asiatic Turkey A Journal Of Travel In Cilicia*, s. 226.

⁴²⁴ BOA, ML.EEM. 1023 – 9 (H. 13.08.1329 / M. 09.08.1911)

⁴²⁵ BOA, C. DH.İD, 157, 10, (H.10.06.1330 / M. 27.05.1912)

⁴²⁶ Acar Ata, İlkur - Eroğlu, Bahtiyar, “Tarihi Yapıların Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesinde Çok Yönlü Değerlendirme: Niğde Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Külliyesi Örneği”, *Artium*, 2019, C. 7, S. 1, s. 19.

⁴²⁷ Acar Ata - Eroğlu, “Tarihi Yapıların Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesi”, s. 20, 23.

Banisi

Vakfiyesine göre Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır.⁴²⁸ Mehmed Paşa, Ulukışla taraflarından İstanbul'a yerleştirilen bir aileye mensuptur. Babasının öküz nalbandı olmasından dolayı "Öküz" lakabıyla anılmıştır. 1607'de vezir olarak Mısır Valiliğine getirildiğinde Kahire'deki imar işlerini düzenlemiştir. 1614 ve 1619 yıllarında iki defa sadrazam olmuştur. Karagümrük, Ulukışla, Çatalca, Çanakkale, Kuşadası, Sakız ve Mısır gibi görev yaptığı hemen her yerde pek çok yapı inşa ettirmiştir.⁴²⁹

Mimarı

Bilinmemektedir.

Yapı Açıklaması

Kervansaray, cami, arasta, hamam, mektep, fırın, kahvehane,⁴³⁰ zaviye ve imaret⁴³¹ ile oluşan külliye'nin kapsamındadır. Güneyden kuzeye yükselen bir arazi üzerinde kurulan külliye'nin odağında arasta yer alır. Arastanın güneyinde kervansarayın güney birimi, hamam ve cami, kuzeyinde kervansarayın kuzey birimi bulunur⁴³² (Şekil 3). Bağımsız iki ayrı bölümden meydana gelen kervansaray, farklı kanatlarda yer alan iki kapalı bölümden oluşması yönüyle Türk han mimarisinde rastlanmayan farklı bir plan tasarımına sahiptir.⁴³³

Kervansarayın Kuzeydeki Birimi: revaklı avlu, bu avludan girilen bir sıra tabhane odası ve bu odalara kuzeyden bitişen kapalı bölümden oluşur. Yapının örtü sisteminde tuğla, duvarlarda ise kesme taş malzeme kullanılmıştır.⁴³⁴

Arastadan girilen dikdörtgen planlı avlunun doğu ve batısında revaklar, kuzeyinde ise tabhane odaları bulunur. Duvarlarında ocak ve nişler bulunan⁴³⁵ revakların çapraz tonozlardan oluşan üst örtüsünü dörder paye taşımaktadır. Avlunun doğu ve batı yönlerinde dışarıya açılan birer küçük kapı bulunmaktadır.

⁴²⁸ Gültekin, *Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi*, s. 155, 157.

⁴²⁹ Çelik, "Bir Osmanlı Devlet Adamının Yaratmaya Çalıştığı Ticari Ağ", s. 6.

⁴³⁰ Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "Öküz Mehmet Paşa Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 34, ss. 27-28, İstanbul 2007, s. 27.

⁴³¹ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 56; Acar Ata, - Eroğlu, "Tarihi Yapıların Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesi", s. 15.

⁴³² Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s.94.

⁴³³ Özkarcı, "Şehirlerin İktisadî Gelişmesinde Ticarî Vakıf Eserlerinin Rolü", s. 84.

⁴³⁴ Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s.94.

⁴³⁵ Gültekin, *Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi*, s. 74.

Tabhane, avlunun kuzeyinde, giriş eyvanının iki yanında simetrik olarak sıralanan dörder mekânla meydana gelir. Beşik tonoz örtülü olan mekânlardan ikinci sırada olanlar avluya açılan eyvan, diğerleri oda şeklindedir. Birinci ve üçüncü odalara giriş, eyvana açılan kapılardan sağlanır.

Kuzeydeki kapalı bölüm, doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen planlıdır. Tabhaneye bitişik olan yapıya güney cephesinin simetri eksenindeki eyvandan girilir. Ortada tek sıra halindeki altı paye ile taşınan tonozla örtülüdür.⁴³⁶ Duvarlardaki ocak nişlerinin önünde olması gereken sekiler⁴³⁷ bugün mevcut değildir.

Prizmatik kütlenin doğu ve batı cephelerindeki kalkan duvarlar çift eğimli çatıya işaret etmekle birlikte, yapı günümüzde uzun kenarına paralel uzanan iki ayrı beşik çatıyla örtülüdür. Doğu ve batı cephelerinde iki sıra halinde dörder mazgal pencere yerleştirilmiş, diğer cepheleri sağır bırakılmıştır.

Avlunun camlı doğramalarla kapatılarak oda haline dönüştürülen revakları millet kıraathanesi ve müze olarak hizmet vermektedir (Şekil 26). Tabhane odaları kaymakamlık ve belediye başkanlığı makamı olarak kullanılmaktadır (Şekil 25). Ana mekân (ahır bölümü) ise konferans salonu ve çok amaçlı salon şeklinde kullanılan mekânlara bölünmüştür (Şekil 28).

Kervansarayın Güneydeki Birimi: İçten yaklaşık 17 m x 36 m boyutlarında,⁴³⁸ kuzey- güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlıdır. Arastadan girilen mekân, dört paye ile iki bölüme ayrılır. Bu bölümlerin üstü beşik tonozla örtülüdür. Doğu, batı ve güney duvarları boyunca sekiler, duvarlarda ocaklar ve nişler yer alır (Şekil 27). Işık ve havalandırma ihtiyacı duvarların üzerindeki mazgal pencerelerle karşılanmaktadır.

Dikdörtgen prizma biçimindeki yapı, uzun kenarına paralel iki ayrı beşik çatıyla örtülmüş, çatıların kalkan duvarları güney cephesine yansıtılmıştır. Beden duvarları, doğu ve batı cephelerinde dörder, güney cephesinde ise biri ortada, ikisi köşelerde olmak üzere üç tane payanda ile desteklenmektedir. Doğu ve batı duvarlarında yedi, güney duvarında sekiz olmak üzere toplam on beş tane mazgal pencere açılmıştır.⁴³⁹

⁴³⁶ Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s.94.

⁴³⁷ Niebuhr, *Reisen durch Syrien und Palästina, nach Cypern*, s. 111; Göyünç “Niebuhr ve 1766 Sonlarında Konya”, s. 3-5.

⁴³⁸ Özkarcı, “Şehirlerin İktisadî Gelişmesinde Ticarî Vakıf Eserlerinin Rolü”, s. 84.

⁴³⁹ Özkarcı, “Şehirlerin İktisadî Gelişmesinde Ticarî Vakıf Eserlerinin Rolü”, s. 84.

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Mekki (1557), henüz Öküz Mehmed Paşa külliyesi yapılmadan önce uğradığı Ulukışla'dan bir cami, bir han ve birkaç evden oluşan mamur bir kasaba olarak bahseder.⁴⁴⁰

Abdurrahman Hibrî (1632), Ulukışla'dan köy diye bahsetmiş, Mehmed Paşa'nın burada büyük bir kâgir çifte hanı ve tabhaneleri olduğunu, caminin inşasını başlattığı halde tamamlamaya muvaffak olamadığını kaydetmiştir.⁴⁴¹

Kâtip Çelebi (1648), Şücâeddin Kazasında, Konya- Şam yolu üzerinde bulunan Ulukışla denilen yerde Öküz Mehmet Paşa'nın, bir tepe yamacında mükellef bir han, cami ve çarşı yaptırdığını belirtir. Buranın Karapınar ile Çiftehan arasında menzil yeri olduğunu kaydeder.⁴⁴²

Evliya Çelebi (1648), Ulukışla'nın Koca Mehmed Paşa'nın vakfı olduğunu, külliyenin cami, zaviye, hamam ve çok sayıda dükkândan oluştuğunu belirtir. Külliye yapılarının tamamının mavi renkli kurşun ile örtülü kâgir bina olduğunu kaydeder. Büyüklüğünü şehrin kalesine benzettiği kervansarayın 170 ocağı, avlu etrafında odaları, 300 atlık ahır, ortasında büyük bir havuzu, imareti olduğundan bahseder. Handa konaklayan yolculara ikramın bol olduğunu anlatırken, bu kadar cömert ikramın nedenini vakıf kaynaklarının sağlam olmasından kaynaklandığını belirtir.⁴⁴³

Carsten Niebuhr (1766), Ulukışla'daki kervansarayın o güne kadar gördüklerinin en büyüğü olduğunu, 250 fitten (76 metreden) daha uzun olduğunu, hepsinin kesme taştan yapıldığını belirtir. Yapının yolcuların bütün yüklerini ve hayvanlarını barındıracak büyüklükte olduğunu, binanın diğer kısımlarında da büyük ve küçük odalar, dükkânlar, hamam ve mescit bulunduğunu anlatır.⁴⁴⁴

Kervansarayı yaptıranın neden burada büyük ve paha biçilmez bina inşa ettirdiğini anlayamadığını, her yıl İstanbul'dan Mekke'ye giden büyük kervanın (surre alayı) burada rahat ve emniyette olduğunu, fakat çok az bir süre kaldıklarını, yolcuların kış mevsiminde veya çok kötü hava şartlarında kervansarayda kaldıklarını, yazın ise çadırlarda kalmayı tercih ettiklerini kaydeder.⁴⁴⁵

⁴⁴⁰ Ekrem Kâmil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 27.

⁴⁴¹ İlgürel, "Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119; Çelik, "Bir Osmanlı Devlet Adamının Yaratmaya Çalıştığı Ticari Ağ", s. 10.

⁴⁴² Çelik, "Bir Osmanlı Devlet Adamının Yaratmaya Çalıştığı Ticari Ağ", s.10.

⁴⁴³ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 3, s. 56.

⁴⁴⁴ Niebuhr, *Reisen durch Syrien und Palästina, nach Cypern*, s. 109; Göyünç, "Niebuhr ve 1766 Sonlarında Konya", s. 3-5.

⁴⁴⁵ Niebuhr, *Reisen durch Syrien und Palästina, nach Cypern*, s. 110; Göyünç "Niebuhr ve 1766

Niebuhr'un bulunduğu kervan geceyi burada geçirir. Kaldıkları büyük mekanın tonoz örtüsünü tuğladan örülmüş ayaklar taşımaktadır. Duvarın kenarında halılarını serip eşyalarını koydukları, yemeklerini de burada pişirdikleri “3- 4 feet” (yaklaşık 1 m) yükseklikte sekileri vardır. Hayvanlar ise orta yerde demir halkalara bağlanır. Hayvanlarla aynı ortamda kalmanın rahatsız edici olduğunu düşünenler olabileceğini ancak yolcuların sert havalarda hayvanları ve eşyalarıyla birlikte güven içinde kalabilecekleri bir ortam bulmalarının kesinlikle büyük bir rahatlık olduğunu belirtmektedir.⁴⁴⁶

Mehmed Edip (1779), Ulukışla'nın bir cami, iki han, çok sayıda dükkân ve evlerden oluşan bir köy olduğunu, han ile caminin Öküz Mehmed Paşa tarafından yaptırıldığını kaydeder.⁴⁴⁷

Edwin John Davis (1875), kısmen harap halde olan külliyyeden çok etkilenmiş, İstanbul dışında böyle bir yapı görmediğini, böyle bir binayı ancak İtalyan mimarların tasarlayabileceğini ifade etmiştir. Külliyyenin hanla beraber hamam, cami ve büyük bir çarşısının olduğunu, en önemli yapısının han olduğunu, geniş bir kare avluyu çevreleyen odalar ve bu odaların önünde kemerli revakların bulunduğunu belirtir. Külliyyedeki çarşının İstanbul'daki çarşılar kadar büyük olduğunu, malzeme olarak yapının tamamının büyük boyutlu kesme taşlarla inşa edildiğini, köylülerin bu taşların altı saatlik mesafedeki taş ocağından getirildiğini ve büyük kireç taşlarıyla döşendiğini söylediklerine de yer vermiştir. Davis, yapının hızlı bir şekilde yok oluş sürecine girdiğini ancak hala tamir edilebilecek durumda olduğunu belirtir. Yetkililerin onu büyük bir tren istasyonuna dönüştürmeyi tasarladıklarını duyduğunu, tamamen terk edilmiş halde olan yapıda sadece bir yolcunun kaldığını kaydeder.⁴⁴⁸

Sonlarında Konya”, s. 3-5.

⁴⁴⁶ Niebuhr, *Reisen durch Syrien und Palästina, nach Cypern*, s. 111; Göyünç “Niebuhr ve 1766

Sonlarında Konya”, s. 3-5.

⁴⁴⁷ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in “Behcet'ül-Menazil” Adlı Eseri*, s. 31.

⁴⁴⁸ Davis, *Life In Asiatic Turkey A Journal Of Travel In Cilicia*, s. 226.

3.13. Kartal Hasan Han

İl / İlçe	Niğde; Ulukışla
İsimleri	Kartal Hasan Hanı ⁴⁴⁹
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Ulukışla- Çiftehan yolu üzerinde, Kemerhisar yol ayrımı ile Porsuk köyü mezarlığı arasındadır. ⁴⁵⁰
Mesafe	Ulukışla'ya yaklaşık 4- 8 km mesafededir.
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır
Derbent	

Günümüze ulaşmayan yapı, Ramsay'in verdiği bilgiye göre Kemerhisar yol ayrımı ile Porsuk köyü mezarlığı arasındadır.⁴⁵¹ Bu tanıma göre Ulukışla- Çiftehan yolu üzerinde, yolun 4. ila 8. kilometreleri arasında olduğu anlaşılmaktadır. Ünalın'ın Maraş Hanı ile aynı yapı olduğunu belirttiği Kartal Hasan Hanı⁴⁵² hakkında başka bilgiye ulaşamamıştır.

⁴⁴⁹ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass", s. 405; Ünalın, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 61.

⁴⁵⁰ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass", s. 405; Ünalın, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 61.

⁴⁵¹ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass", s. 405; Ünalın, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 61.

⁴⁵² Ünalın, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 70, 74, 75, 143.

3.14. Dibekçi Hanı

İl / İlçe	Niğde, Ulukışla
İsimleri	Dibekçi Hanı ⁴⁵³
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Ulukışla- Çiftehan yolu üzerinde, Porsuk köyü mezarlığının yakınındadır. ⁴⁵⁴
Mesafe	Ulukışla'ya yaklaşık 10 km mesafededir.
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır
Derbent	Derbent ile ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

Günümüze ulaşmayan yapı, Ramsay'in verdiği bilgiye göre Porsuk köyü mezarlığının doğusunda, Darboğaz köyü yol ayrımının hemen ilerisindedir.⁴⁵⁵ Buna göre Ulukışla- Çiftehan yolu üzerinde, yolun 9. ila 11. kilometreleri arasında olduğu anlaşılmaktadır. Dibekçi Hanı hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁴⁵³ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass", s. 401; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 61.

⁴⁵⁴ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass", s. 401; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 61.

⁴⁵⁵ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass", s. 401; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 61.

3.15. Çeşmeli Hanı

İl / İlçe	Niğde, Ulukışla
İsimleri	Çeşmeli Hanı
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Ulukışla- Çiftahan yolu üzerinde ⁴⁵⁶
Mesafe	Dibekçi Hanı'nın yaklaşık 4,5 km doğusundadır. ⁴⁵⁷
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır
Derbent	Derbent ile ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

Günümüze ulaşmamıştır. Ulukışla- Çiftahan yolu üzerindeki yapının adı ve konumu Ramsay'in kayıtlarından öğrenilmektedir. Verdiği bilgiye göre Dibekçi Hanı'nın yaklaşık 4,5 km doğusundadır.⁴⁵⁸ Yapı hakkında başka bir bilgiye ulaşılammıştır.

⁴⁵⁶ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass", s. 401, 407; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s.61.

⁴⁵⁷ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass", s. 401, 407; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s.61.

⁴⁵⁸ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass", s. 401, 407; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s.61.

3.16. Maraş Hanı

İl / İlçe	Niğde, Ulukışla
İsimleri	Maraş Hanı ⁴⁵⁹
Bani	Bilinmiyor
Mimarı	Bilinmiyor
İnşa Tarihi	16.-17. yüzyıl
Konum	Niğde'nin Ulukışla ilçesine bağlı Köşkönu köyünün bir kilometre batısında, Hasangazi köyü sınırları içerisinde, Öteyüz mevkiinde, Adana- Aksaray (D750) karayolunun yaklaşık 30 m kuzeyindedir.
Mesafe	Ulukışla'ya 15, Çiftehan'a 10 km mesafededir.
Kadastral Adres	Niğde, Ulukışla İlçesi, Hasangazi Köyü, M33-d-23-c-2. Pafta, 137. Ada, 39. Parseldedir.
Koordinatlar	37°31'23.7" N 34°38'36.2" E
Derbent	Maraş Hanı'nın şenlendirilmesi için 1720 yılında Lüle Kalesinden ve Ereğli'den getirilen halk derbentçi olarak yerleştirilmiştir. ⁴⁶⁰

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Ulukışla ile Çiftehan arasındadır.⁴⁶¹ 1720 yılında boş ve harap durumda olan hanın⁴⁶² uzun süreden beri terk edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁶³ Ünalın, Kartal Hasan Han ile Maraş Hanının aynı yapılar olduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁴

Günümüzde harap halde olan yapı, Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 27.05.2011 tarih ve 2979 sayılı kararıyla tescil edilmiştir.⁴⁶⁵

⁴⁵⁹ Kiepert, Richard, Lionel Pincus ve Princess Firyal Map Division, The New York Public Library. "C4. Kaisarije." The New York Public Library Digital Collections. 1902 - 1916.

<https://digitalcollections.nypl.org/items/95d04112-04fd-4164-e040-e00a18067503> (Erişim 01.12.2020); Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, s. 107; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, 67, 71, 102, 127, 134; Wimmel, "En passant par la Cilicie", s. 20; Ünalın, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 143; Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Niğde*, s. 1508.

⁴⁶⁰ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, s. 107; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 67, 71, 102, 127, 134; Ünalın, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 144; Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Niğde*, s. 1508.

⁴⁶¹ Kiepert, "C4. Kaisarije." The New York Public Library Digital Collections.

⁴⁶² Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, s. 107; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 67, 71, 102, 127, 134; Ünalın, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 144; Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Niğde*, s. 1508.

⁴⁶³ Ünalın, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 144; Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Niğde*, s. 1509.

⁴⁶⁴ Ünalın, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 143; Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Niğde*, s. 1508.

⁴⁶⁵ Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Niğde*, s. 1508.

Banisi

Bilinmiyor

Mimarı

Bilinmiyor.

Yapı Açıklaması

Küçük bir tepe üzerinde inşa edilen han, tek bir kapalı mekândan oluşan hanlar grubuna dâhil edilmektedir⁴⁶⁶ (Şekil 31). 1955 yılında üst örtüsü ve güney duvarı tamamen çökmüş durumdayken yapıyı inceleyen Erdmann'ın notlarına ve Wimmel'in çizdiği restitüsyon planı şemasına göre yaklaşık 16 m x 16 m ölçülerinde kare planlıdır. Ortada iki sırada toplam dört adet paye ile taşınan dokuz birimli üst örtü sistemine sahiptir. İzlerden her birimin çapraz tonozla veya kubbeyle örtüldüğü, girişin güney cephesinde bulunduğu anlaşılmaktadır⁴⁶⁷ (Şekil 4).

Hanın doğu ve kuzey duvarları ile batı duvarının kuzey bölümü ayakta. Üst örtüsü tamamen çökmüştür. Kuzey cephesi sağır olup mevcut kısımlardan diğer duvarlarda da pencere açıklığı olmadığı anlaşılmaktadır (Şekil 32). Yapının konumu dikkate alındığında girişin güney cephesinde olduğu düşünülebilir.⁴⁶⁸ Beden duvarlarının inşasında kırma taş, kaba yonu taş ile üst örtü sisteminde ve kemerlerin duvarlara bağlantı yerlerinde tuğla malzeme kullanılmıştır.

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Kurd Erdmann (1955), yapı hakkında “yolun solunda küçük bir tepede, yamaçtadır. Ön cephe kayıp. Kapı yola bakar. Kemer izleri 3 x 3 kubbe veya çapraz tonozları işaret eder. Duvar kalınlığı 1,20 m. moloz, ön yüzleri kısmen düzleştirilmiş. Devşirme malzeme yok” şeklinde notlar almıştır.⁴⁶⁹

⁴⁶⁶ Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 143; Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Niğde*, s. 1511.

⁴⁶⁷ Wimmel, “En Passant par la Cilicie”, s. 20; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 143.

⁴⁶⁸ Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 143; Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Niğde*, s. 1511.

⁴⁶⁹ Wimmel, “En Passant par la Cilicie”, s. 20.

3.17. Tosun Ali Hanı

İl / İlçe	Niğde, Ulukışla
İsimleri	Tosun Ali Hanı ⁴⁷⁰
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Ulukışla- Çiftehan yolu üzerinde, Köşkönü Köyü'nde, Tabaklı köprüsünün batısındadır.
Mesafe	Ulukışla'ya yaklaşık 20 km mesafededir.
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Derbent	Derbent ile ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

Maraş Hanı ile Koçaksuyu Hanı arasındadır. Ramsay'in haritasında Kemerhisar'a 63 km mesafede gösterilmiştir.⁴⁷¹ Kiepert'in haritasında Tabaklı (Tosun Ali) Köprüsü'nün hemen batısında yer almaktadır.⁴⁷² Bu bilgilere göre Ulukışla-Çiftehan yolu üzerinde, Ulukışla'dan sonra 19 ile 20. kilometreler arasında, Köşkönü Köyü yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşmayan yapı hakkında başka bir bilgiye ulaşılammıştır.

⁴⁷⁰ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass", s. 400, 407; Kiepert, "C4. Kaisarije." The New York Public Library Digital Collections; Wimmel, "En passant par la Cilicie", s. 5; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 61, 70.

⁴⁷¹ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass", s. 400, 407; Wimmel, "En passant par la Cilicie", s. 5; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 61, 70.

⁴⁷² Kiepert, "C4. Kaisarije." The New York Public Library Digital Collections.

3.18. Koçaksuyu Hanı

İl / İlçe	Niğde, Ulukışla
İsimleri	Koçaksuyu Hanı ⁴⁷³
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Ulukışla- Çiftehan yolu üzerinde, Koçak Köprüsü'nün yakınındadır.
Mesafe	Ulukışla'ya yaklaşık 22 km mesafededir.
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Derbent	Derbent ile ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

Tosun Ali Hanı ile Çiftehan arasında, Koçak köyünden gelen derenin Ulukışla yönünden gelen suya kavuştuğu yerde, Koçak Köprüsü'nün hemen kuzeyindedir.⁴⁷⁴ Ramsay Çiftehan ile Koçaksuyu arasındaki mesafeyi 4 mil (6,44 km) olarak vermekte, hanın ismini vermemekle birlikte, buradan bir mola yeri olarak bahsetmektedir.⁴⁷⁵ Bu tanımlara göre, Ulukışla'ya yaklaşık 22 km mesafede bulunduğu anlaşılmaktadır.

Sadece arka tarafı kısmen mevcut olan yapının planını Robin Wimmel çıkarmıştır. Plan, genişliği içten 15 m olan yapının bir köşesini göstermektedir. Aynı zamanda duvar üzerinde bir pencere ve bir niş olduğu görülmektedir⁴⁷⁶ (Şekil 5). Yapı hakkında başka bilgiye ulaşılamamıştır.

⁴⁷³ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass", s. 398; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 61, 70; Wimmel, "En Passant par la Cilicie", s. 4.

⁴⁷⁴ Wimmel, "En Passant par la Cilicie", s. 4; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 70.

⁴⁷⁵ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass", s. 398; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 61.

⁴⁷⁶ Wimmel, "En Passant par la Cilicie", s. 4; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 70.

3.19. Çiftehan Kervansarayı

İl / İlçe	Niğde, Ulukışla
İsimleri	Çiftehan, “Cadengighan”, ⁴⁷⁷ “Chiftlik Khan” ⁴⁷⁸
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	1557- 1597 yılları arası.
Konum	Niğde’nin Ulukışla ilçesine bağlı Çiftehan beldesinin 2 km batısında, Eski Çiftehan mevkiinde, Ali Hoca köyü yol ayrımındadır.
Mesafe	Ulukışla’ya 24 km, Pozantı’ya 18 km, Çiftehan beldesine 2 km mesafededir. Kervan yürüyüşü ile Ulukışla’ya ve Tekir (Piri Paşa) Hanı’na 9’ar saat uzaklıktadır. ⁴⁷⁹
Kadastral Adres	Niğde ili, Ulukışla ilçesi, Alihoca köyü, M33-d-25-c-2-d, M33-d-25-c-2-c Pafta, 107. Ada, 1. Parseldedir. ⁴⁸⁰
Koordinatlar	37°30’53.2"N 34°44’36.5"E
Derbent	

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Günümüze ulaşmayan Çiftehan kervansarayının inşa tarihi bilinmemektedir. 1557 yılında buradan geçen Mekkî handan bahsetmez.⁴⁸¹ Sanderson’un 1597 tarihinde konakladığı Cadengighan’ın⁴⁸² Çiftehan kervansarayı olduğu⁴⁸³ kabul edildiğinde, burada 1597’den önce bir han bulunduğu, dolayısıyla hanın 1557- 1597 yılları arasında inşa edildiği anlaşılmaktadır.

⁴⁷⁷ Foster, William, *Travels of John Sanderson in the Levant, 1584-1602: With His Autobiography*, Hakluyt Society, Londra 1931, s. 62.

⁴⁷⁸ Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor*, s. 72, 73.

⁴⁷⁹ Karadağ, Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş’in “Behcet’ül-Menazil” Adlı Eseri, s. 74.

⁴⁸⁰ Tapu kadastro bilgilerinde kervansarayın olduğu yer bahçe olarak görülmektedir.

⁴⁸¹ Ekrem Kâmil, “Gazzi-Mekki Seyahatnamesi”, s. 26.

⁴⁸² Foster, *Travels of John Sanderson in the Levant*, s. 62; Yerasimos, Stephane, *Les Voyageurs Dans L’empire Ottoman (XIV - XVI siècles)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s. 374; Tuncer, *Anadolu Kervan Yolları*, s. 41; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 45; Ercan, Ayşe Özge, *İngiliz Seyyah John Sanderson’ın Seyahatnâmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 90.

⁴⁸³ Tuncer, *Anadolu Kervan Yolları*, s.41; Ercan, *İngiliz Seyyah John Sanderson’ın Seyahatnâmesi*, s. 90.

Kervansaray bugünkü Çiftehan beldesinde, kaplıcanın yakınındadır.⁴⁸⁴ Ainsworth iki derenin dar bir geçitte birleştiği yerde köprüünün yakınlarında;⁴⁸⁵ Davis, Aksu'ya karışan bir derenin kavşağında;⁴⁸⁶ Ramsay, Ali Hoca köyü yönünden gelen derenin ana suya kavuştuğu yerde, Çiftehan Kaplıcasına 2 km uzaklıkta;⁴⁸⁷ Mehmed Edip ise kaplıcaya yarım saat mesafede olduğunu belirtmektedir.⁴⁸⁸ Kaynaklarda işaret edilen yerde, mahallinde Çiftehan Kervansaraya ait olduğu söylenen bir duvar parçası bulunmaktadır. Bütün veriler değerlendirildiğinde kervansarayın, günümüzdeki D750 karayolunun Pozantı- Ulukışla istikametinin 18. kilometresinde, Ali Hoca köyü yol ayrımında, karayolunun batısında bulunduğu öne sürülebilmektedir.

Surre alaylarının konakladığı menzil olması nedeniyle⁴⁸⁹ sürekli bakımı ve onarımı yapılmıştır. Arşiv belgelerine göre 1728 yılında tamiri için girişimde bulunulmuş, Halil Ağa'nın mübaşirliği ve Mimar Hasan'ın yaptığı keşif neticesinde 1729'da tamir edilmiştir.⁴⁹⁰ 1753 yılında haraba döndüğü belirtilen kervansaray için onarım kararı alınmış,⁴⁹¹ 1754'de Karslı Hacı Ali'ye tamir ettirilmiştir.⁴⁹² 1758 yılında Kilisehisar kazasında oturan Zaim Ahmet Bey tarafından tekrar onarılmış,⁴⁹³ 1798 tarihinde yeniden tamiri gündeme gelmiştir.⁴⁹⁴ 1875'te kervansarayın faaliyette olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹⁵

Banisi

Yapının banisi bilinmemektedir. Konu 18. yüzyılın sonlarında devlet tarafından da sorgulanmıştır. 1794 tarihli arşiv belgesine göre, Konya Kadısı tarafından kervansarayın banisi araştırıldıysa da bilgi edinilememiştir.⁴⁹⁶

⁴⁸⁴ Özergin, M. Kemal, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", *Tarih Dergisi*, 1965, ss. 141- 170, s.147.

⁴⁸⁵ Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor*, s.72.

⁴⁸⁶ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 219.

⁴⁸⁷ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass", s. 397.

⁴⁸⁸ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 31.

⁴⁸⁹ İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119; Coşkun, "Stations of the Pilgrimage Route from İstanbul to Mecca", s. 312; Sak- Çetin, "XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri", s. 218; Çakır, "Hac Menzilleri ve El-Hâc İbrahim Efendi'nin Menzıl-nâmesi", s. 82; Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 31.

⁴⁹⁰ Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 203.

⁴⁹¹ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, s. 132, 133; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 103; Uzun, Efkân, "Güleğ Boğazı, Tarihi ve Stratejik Önemi", *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2, Kış 2017, ss. 32-55, s. 43.

⁴⁹² Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 216.

⁴⁹³ BOA, C.NF. 1/13-3; Terzi, Mehmet Akif - Ergün, Ahmet, *Osmanlı Belgelerinde Adana*, Adana Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 207.

⁴⁹⁴ BOA, C.NF. 2-93 -1 (H.21.05.1213 / 31.10.1798); BOA, C.NF. 2-93 -3. (H.02.06.1213 / M. 11.11.1798)

⁴⁹⁵ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 219.

⁴⁹⁶ BOA, C.NF. 1/13-3 belge için bkz. Terzi - Ergün, *Osmanlı Belgelerinde Adana*, s. 207.

Yapı Açıklaması

Evliya Çelebi,⁴⁹⁷ Mehmed Edip⁴⁹⁸ ve anonim hac menzilnameleri⁴⁹⁹ iki han, Abdurrahman Hibri⁵⁰⁰ iki küçük han, Ainsworth⁵⁰¹ ve Cabbarzade⁵⁰² büyük bir han olarak tanımlamaktadır. Davis'in ifadesinden kervansarayda özel odaların da bulunduğu anlaşılmaktadır.⁵⁰³

1899⁵⁰⁴ ve 1910⁵⁰⁵ tarihli iki ayrı fotoğrafa göre Çakıt deresi ile Ali Hoca köyünden gelen derenin buluştuğu yerin hemen kuzeyinde, güneydoğudan kuzeybatıya doğru yükselen eğimli bir arazi üzerinde yer alan iki yapıdan oluşmaktadır. Kervanyolu bu iki binanın ortasından geçmektedir. Güneybatı- kuzeydoğu doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı yapılardan doğudakinin diğerine göre daha büyük olduğu görülmektedir (Şekil 33, 34, 37).

Günümüze D750 karayolunun 7- 8 m batısında, uzunluğu 10 m, yüksekliği 1,90 m, genişliği ise 0,90 m ölçülerinde, kaba yonu taştan örülmüş, güneydoğu- kuzeybatı doğrultusunda uzanan duvar parçası ulaşmıştır (Şekil 35, 36). Kuzeydoğu yönündeki duvarın ise temel izi okunabilmektedir. Bahçe sahibinin ifadesine göre günümüze ulaşan duvar kalıntısı batıdaki yapıya aittir. Doğudaki yapının sökülen malzemesiyle bahçe duvarları örülmüş olduğundan, günümüze herhangi bir kalıntı ulaşmamıştır.⁵⁰⁶

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

John Sanderson (1597), İstanbul'dan Halep'e yaptığı yolculukta Ereğli'den sonra Ulukışla, "Cadengighan" (Çiftehan) ve Sareshik'ta (Sarıseyh) birer gün konaklayarak Adana'ya ulaşmıştır.⁵⁰⁷

⁴⁹⁷ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 57.

⁴⁹⁸ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 31.

⁴⁹⁹ Armağan, "XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı Ve Menziller" s. 88; Sak- Çetin, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri", s. 199-260; Coşan, Esad, "Levazımat-ı Hac, XVII. Asırda İstanbul-Mekke Arasında Hac Yolu", *Akademik Makaleler*, Server Yayınları, İstanbul, 2013, s. 49-58.

⁵⁰⁰ İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119.

⁵⁰¹ Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor*, s.72, 73.

⁵⁰² BOA, C.NF. 2-93 -1 (H.21.05.1213 / 31.10.1798); BOA, C.NF. 2-93 -3. (H.02.06.1213 / M. 11.11.1798)

⁵⁰³ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 219.

⁵⁰⁴ Oppenheim, II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, NEKYA90567/145.

⁵⁰⁵ Şehbal Dergisi, S. 27, s. 52.

⁵⁰⁶ Bu bilgi Ulukışla- Çiftehan köyü sakinlerinden 1972 doğumlu Mehmet Sayın'dan 24.01.2020 tarihinde görüşmede alınmıştır.

⁵⁰⁷ Foster, *Travels of John Sanderson in the Levant*, s. 62; Yerasimos, *Les Voyageurs Dans L'empire Ottoman*, s. 374; Tuncer, *Anadolu Kervan Yolları*, s. 41; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 45; Ercan, *İngiliz Seyyah John Sanderson'ın Seyahatnâmesi*, s. 90.

Abdurrahman Hibri (1632), burada köy ve kasaba olmadığını, sadece iki han olduğunu, Murtaza Paşa'nın burada bir han yaptırdığını ancak bu hanın 1632 yılının başlarında yandığını belirtir.⁵⁰⁸

Samuel Yemşel (1641), yüksek dağlar arasında yaptıkları seyahatlerinde Kırk Geçit nehrine geldiklerini, kırktan fazla geçişi aştıklarını, dar bir yerde olan çok yüksek bir köprüyü geçtiklerini, bir hanın yakınında dağın altından çıkan sıcak sudan sonra Çifte Han denilen yere geldiklerini ve orada bir gece kaldıklarını anlatır.⁵⁰⁹

Evliya Çelebi (1648), Çifte Han adındaki derli toplu iki adet hana geldiklerini, bu mahalde bir dere içinde küçük bir kubbesi ve kâgir binası olan kaplıca bulunduğunu kaydeder.⁵¹⁰

Mehmed Edib (1779), Adana vilayetine bağlı bu mahalde iki han bulunduğunu, yarım saat uzaklıkta bir kaplıcasının olduğunu ifade eder.⁵¹¹

Levazimat-ı Hacc (Anonim hac menzilnamesi) Çiftehan'ın dağ içi bir yer olduğu, önünden büyük bir çay aktığı, İki handan ibaret olup başka yapı olmadığı, yakındaki köylülerin yolculara satış yaptıkları anlatılır.⁵¹²

William Francis Ainsworth (1842), kervansarayın, iki derenin dar bir geçitte birleştiği yerde olduğunu belirtir. Burada Çiftlik (Çifte) han denilen büyük bir kervansarayla birlikte bir de köprü olduğunu haber verir.⁵¹³

Adwin John Davis (1875), Çiftehan kaplıcası hakkında bilgi verdikten sonra Çiftehan kervansarayından bahseder. Hanın bulunduğu yeri, kaplıcaya yaklaşık yarım saat mesafede, Bulgar (Bolkar) Dağının kuzey yamacı boyunca akan Ak Suyu karışan bir derenin kavşağında, yüksek uçurumları olan tepelerin önünde bir yer olarak tarif eder. Çok sayıda deve kervanının bu yolu kullandığını, her kervanın az ya da çok burada konakladığını, kalabalıktan dolayı da buranın sağlıksız bir yer olduğunu belirtir. Çifte Han'da, hancının kendilerine birkaç mil uzaklıktaki köylerden getireceği yoğurt ve süttten başka hiçbir yiyecek temin edememesinden dolayı duyduğu rahatsızlığı ifade eden Davis, kervansaraydaki odasının rahat olduğundan, pire tozu kullanması sayesinde rahatça uyuduğundan bahseder.⁵¹⁴

⁵⁰⁸ İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s.119.

⁵⁰⁹ Lewis, "Â Karaite Itinerary Through Turkey in 1641-1642", s. 320.

⁵¹⁰ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 57.

⁵¹¹ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 31.

⁵¹² Coşan, "Levazimat-ı Hac", s. 49-58.

⁵¹³ Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor*, s.72.

⁵¹⁴ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 219.

William Mitchell Ramsay (1903), kaplıcadan 2 km sonra Çiftehan kervansarayına ulaştıklarını, Ali Hoca köyü yönünden gelen bir derenin burada ana suya karıştığını, iki derenin kavuştuğu yer olması nedeniyle Çiftehan kervansarayına bu ismin verilmiş olabileceğini söyler. Çiftehan'ın hemen arkasında vadiyi kapatan tepeler olduğunu, kervansaraydan sonra yolun dik bir yokuşla bu tepeye tırmandığını kaydeder.⁵¹⁵

⁵¹⁵Ramsay, “Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass”, s. 397.

3.20. Murtaza Paşa Hanı

İl / İlçe	Niğde, Ulukışla
İsimleri	Murtaza Paşa Hanı ⁵¹⁶
Bani	Murtaza Paşa ⁵¹⁷
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	16. yüzyıl sonu- 17. yüzyıl başı.
Konum	Çiftehan Kervansarayının yanındadır. ⁵¹⁸
Mesafe	Kervan yürüyüşü ile Ulukışla'ya ve Tekir (Piri Paşa Hanı)'na 9'ar saat mesafededir. ⁵¹⁹
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır
Derbent	

Günümüze ulaşmayan yapı, Çiftehan Kervansarayının yakınlarındadır. Abdurrahman Hibri, Çiftehan menzili hakkında bilgi verirken burada iki küçük han olduğunu, Murtaza Paşa'nın da bir han yaptırmış olmasına rağmen H.1042 (M. 1632) yılının başlarında yandığını belirtmiştir.⁵²⁰ Çiftehan menzili, Ulukışla'ya 24, Pozantı'ya 18, Çiftehan beldesi'ne 2 km uzaklıkta olup Kervan yürüyüşü ile Ulukışla'ya ve Tekir (Piri Paşa Hanı)'na 9'ar saat mesafededir.⁵²¹ Ulukışla ilçesine bağlı Çiftehan beldesinin 2 km batısında yer alan Eski Çiftehan mevkiinde olduğu anlaşılan yapı hakkında başka bir bilgiye ulaşılammıştır.

⁵¹⁶ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119.

⁵¹⁷ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119.

⁵¹⁸ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119.

⁵¹⁹ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 74.

⁵²⁰ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119.

⁵²¹ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 74.

3.21. Tahtaköprü Hanı

İl / İlçe	Niğde, Çiftehan
İsimleri	Tahtaköprü Hanı ⁵²²
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	20. yüzyıl başı
Konum	Çiftehan ile Akköprü arasındadır. ⁵²³
Mesafe	Akköprü'ye 4 kilometre mesafededir.
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır
Koordinatlar	37°30'04.1"N 34°49'21.4"E ⁵²⁴
Derbent	Derbent kaydına rastlanmamıştır.

Çiftehan ile Akköprü arasında, Ömerli köyünden ve Çiftehan'dan gelen iki derenin birleştiği yerdedir.⁵²⁵ Burası Ankara- Kemerhisar üzerinden gelen kervan yolunun Konya'dan gelen kervanyolu ile birleştiği yer olması nedeniyle önemlidir.⁵²⁶

Han bölgeden geçen demiryolunun inşası sırasında yapılmıştır. Daha önce taş malzemeden yapılmış küçük bir hanın yerine demir kullanılarak inşa edilmiştir. Yaklaşık 20 x 30 feet (yaklaşık 6 m x 9 m) boyutlarında, toplamda yaklaşık 30 kişinin yatabileceği küçük bir yapıdır. Hanın iki kenarında yatmak için divan yerleştirilmiş, bu divanların birinin üstünde bir yatak platformu oluşturularak yatma alanı genişletilmiştir.⁵²⁷

Horoz Köyü Muhtarı Kadir Yavuz ile yapılan görüşmede, yapının günümüzdeki Tekir Su Fabrikası dolum tesislerinin yanında olduğu öğrenilmiştir.⁵²⁸ Bu tanıma göre, Şekerpınarı Mevkiinde, Adana- Aksaray Yolu (D750) ile Ankara Tarsus Otoyolu (O-21) arasında Akköprü'ye 4 kilometre uzaklıktadır. Yapı hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁵²² Childs, *Across Asia Minor on Foot*, s. 294.

⁵²³ Childs, *Across Asia Minor on Foot*, s. 361.

⁵²⁴ Horoz Köyü Muhtarı Kadir Yavuz ile yapılan görüşme.

⁵²⁵ Childs, *Across Asia Minor on Foot*, s. 361.

⁵²⁶ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass", s. 396.

⁵²⁷ Childs, *Across Asia Minor on Foot*, s. 294.

⁵²⁸ Horoz Köyü Muhtarı Kadir Yavuz ile yapılan görüşme.

3.22. Melemencioğlu Hanı

İl / İlçe	Adana, Pozantı.
İsimleri	Melemencioğlu Hanı ⁵²⁹
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Pozantı vadisinde, Akköprü ile Pozantı Hanı arasındadır.
Mesafe	Akköprü'ye yaklaşık 1,5 km mesafededir.
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır
Derbent	Derbent kaydına rastlanmamıştır.

Akköprü'nün yaklaşık 1,5 km güneydoğusunda, Pozantı vadisindedir. Osmanlı arşivinde bulunan 1885⁵³⁰ ve 1893⁵³¹ tarihli iki haritada ve Kiepert'in haritasında⁵³² hanın ismi geçmektedir. Günümüze ulaşmayan yapı hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁵²⁹ Kiepert, "C4. Kaisarije." The New York Public Library Digital Collections; BOA, HRT_h_02008_05 (H. 7.4.1303 / M. 13.01.1886 (Belge tarihi 1885); BOA, HRT.h, 0954. 01 (H. 13.09.1310 / M. 31.03.1893).

⁵³⁰ BOA, HRT_h_02008_05 (H. 7.4.1303 / M. 13.01.1886 (Belge tarihi 1885))

⁵³¹ BOA, HRT.h, 0954. 01 (H. 13.09.1310 / M. 31.03.1893).

⁵³² Kiepert, "C4. Kaisarije." The New York Public Library Digital Collections.

3.23. Kayseri Hanı

İl / İlçe	Adana, Pozantı.
İsimleri	Kayseri Hanı ⁵³³
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Melemencioğlu Hanı ile Pozantı Hanı arasındadır ⁵³⁴
Mesafe	Akköprü'ye yaklaşık 3,5 km mesafededir ⁵³⁵
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır
Derbent	Derbent kaydına rastlanmamıştır.

Günümüze ulaşmayan yapının adı ve yeri Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivindeki 1885⁵³⁶ ve 1893⁵³⁷ tarihli iki haritada gösterilmiştir. Haritalara göre Pozantı vadisinde, Akköprü'ye yaklaşık 3,5 km mesafede, Melemencioğlu Hanı ile Pozantı Hanı arasındadır. Haritalarda kervanyoluna paralel olarak akan Çakıt deresinin doğu kıyısında işaretlenmiş olması dikkati çeker. Yapı hakkında başka bir bilgiye ulaşılammıştır.

⁵³³ BOA, HRT_h_02008_05 (H. 7.4.1303 / M. 13.01.1886 (Belge tarihi 1885); BOA, HRT.h, 0954. 01 (H. 13.09.1310 / M. 31.03.1893).

⁵³⁴ BOA, HRT_h_02008_05; BOA, HRT.h, 0954. 01.

⁵³⁵ BOA, HRT_h_02008_05; BOA, HRT.h, 0954. 01.

⁵³⁶ BOA, HRT_h_02008_05 (H. 7.4.1303 / M. 13.01.1886(Belge tarihi 1885)).

⁵³⁷ BOA, HRT.h, 0954. 01 (H. 13.09.1310 / M. 31.03.1893).

3.24. Pozantı Hanı

İl / İlçe	Adana, Pozantı
İsimleri	Pozantı Hanı, ⁵³⁸ Ramazanoğlu hanı, ⁵³⁹
Bani	Bilinmiyor
Mimarı	Bilinmiyor
İnşa Tarihi	19. yüzyıl başları.
Konum	Pozantı ilçe merkezindedir. Akköprü'ye yaklaşık 5 km mesafede bugünkü çarşının olduğu bölgede, Çakıt Çayı kenarındadır.
Mesafe	Ulukışla'ya 43 km, Adana'ya 100 km uzaklıktadır.
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Derbent	Derbent kaydına rastlanmamıştır.

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Günümüze ulaşmayan hanın inşa tarihi bilinmemektedir. Han hakkındaki bilgiye sadece Batılı seyyahların notlarından ulaşılmakta, arşivde bulunan 1885 tarihli harita⁵⁴⁰ dışında Osmanlı kaynaklarında Pozantı Hanı ismine rastlanmamaktadır.

Pozantı menzili hakkında bilgi veren ilk seyyah, Gazzi'dir. 1529'da geceyi Akköprü'nün olduğu vadide geçirdiğinden bahsetmiş, ancak nerede gecelediği hakkında bilgi vermemiştir.⁵⁴¹ Rauter 1568'de Pozantı'da konakladığını⁵⁴² belirtmekle beraber herhangi bir yapıdan bahsetmez.

1753 tarihli arşiv belgesinde bölgedeki hanların tamir edilmesi istenirken⁵⁴³ Pozantı Hanının adının geçmemesi; Mehmed Edip'in 1779'da Çiftehane'dan sonra (Pozantı Hanı'nın adını atlayarak) Yanıkhan'dan bahsetmesi,⁵⁴⁴ o dönemde Pozantı hanının henüz inşa edilmediğini göstermektedir. Kinneir'in 1813 yılında Akköprü'den

⁵³⁸ Ainsworth, William F., *A Personal Narrative of The Euphrates Expedition*, C. I, K. Paul, Trench & Co, London 1888, s.148-152; Langlois, *Voyage dans la Cilicie*, s. 377; Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass", s. 384; Bodemeyer, *Quer durch Klein-Asien in den Bulghar-Dagh*, s. 91.

⁵³⁹ Ainsworth, *A Personal Narrative of The Euphrates Expedition*, s.148-152; Langlois, *Voyage dans la Cilicie*, s. 377; Kiepert, "C4. Kaisarije." The New York Public Library Digital Collections; Ünal, H. Sibel, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 57.

⁵⁴⁰ COA, HRT_h_02008_00005.

⁵⁴¹ Ekrem Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 25-26.

⁵⁴² Yerasimos, *Les Voyageurs Dans L'empire Ottoman*, s. 281.

⁵⁴³ Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 204.

⁵⁴⁴ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 73.

yaklaşık 5 km uzaklıktaki handa kahvaltı yaptığını anlatması,⁵⁴⁵ o tarihte Pozantı'da bir han olduğunun tespiti açısından önemlidir.

Pozantı Hanından isim olarak bahseden ilk kişi 1839 yılında burada konaklayan William Ainsworth'tür.⁵⁴⁶ Langlois (1852-1853),⁵⁴⁷ Davis (1879),⁵⁴⁸ Scott-Stevenson (1881),⁵⁴⁹ Ramsay (1886),⁵⁵⁰ Oberhummer (1899), Bodemeyer (1900),⁵⁵¹ Pozantı hanından bahseden diğer seyyahlardır. Seyyahların eserleri incelendiğinde Pozantı Hanı'nın 19. yüzyılın başlarında inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Banisi

Hanın banisi bilinmemektedir. Ainsworth⁵⁵² ve Langlois⁵⁵³ hanın Ramazanoğulları tarafından yapıldığını ifade etmektedir. Orhonlu ise bu iddianın doğru olmayabileceğini belirtmiştir.⁵⁵⁴

Yapı Tanımı

Görgü tanıklarının kayıtları, günümüze ulaşmayan yapı hakkında fikir vermekten uzaktır. Langlois (1852-1853) hac yolu üzerinde bulunan bu hanın iyi bir dinlenme yeri olduğunu bildirmektedir.⁵⁵⁵ Scott-Stevenson yanında bir değirmeni bulunan büyük bir bina,⁵⁵⁶ Oberhummer- Zimmerer⁵⁵⁷ ve Ramsay Pozantı Hanının büyük bir kervansaray olduğunu kaydeder.⁵⁵⁸ Ainsworth ve Langlois'in Ramazanoğulları tarafından inşa edildiğini ifade etmeleri ise binanın 16. yüzyıla ait mimari özellikleri taşıdığını düşündürmektedir.

⁵⁴⁵ Kinneir, John Macdonald, *Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the Years 1813 and 1814; with Remarks on the Marches of Alexander, and Retreat of the Ten Thousand*, Murray, London 1818, s. 116-117.

⁵⁴⁶ Ainsworth, *A Personel Narrative of the Euphrates Expedition*, s. 152.

⁵⁴⁷ Ainsworth, *A Personel Narrative of the Euphrates Expedition*, s. 152.

Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 57.

⁵⁴⁸ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 215.

⁵⁴⁹ Scott-Stevenson, *Our Ride through Asia Minor*, s. 295-296.

⁵⁵⁰ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass", s. 384.

⁵⁵¹ Bodemeyer, *Quer durch Klein-Asien in den Bulghar-Dagh*, s. 91.

⁵⁵² Ainsworth, *A Personel Narrative of the Euphrates Expedition*, s. 152.

⁵⁵³ Langlois, *Voyage dans la Cilicie*, s. 377; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 57.

⁵⁵⁴ Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 202.

⁵⁵⁵ Langlois, *Voyage dans la Cilicie*, s. 377.

⁵⁵⁶ Scott-Stevenson, *Our Ride through Asia Minor*, s. 295-296.

⁵⁵⁷ Oberhummer, Roman- Zimmerer Heinrcih; *Durch Syrien und Kleinasien Reise Schilderungen und Studien*, Reimer (Vohsen), Berlin 1899, s. 113.

⁵⁵⁸ Ramsay, William Mitchell, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, C. I, çev. Mihri Pektaş, MEB yayınları 1960, s. 69.

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

John Macdonald Kinneir: (1813), Çiftehan'dan sonra 9. kilometrede bir taş köprüyü (Akköprü) geçtiğinden, 14. km'den sonra ise bir handa kahvaltı için durduğundan bahsetmektedir.⁵⁵⁹ Konum bilgisi Pozantı Hanı olduğuna işaret etmektedir.

Charles Texier, Gülek Boğazından sonraki birinci konak Ulukışla, ikinci konak Çiftehan, üçüncü konak eskiden Podandus adı verilen Pozantı yaylasıdır demektedir.⁵⁶⁰

William Francis Ainsworth (1839), “Bosantı” olarak bilinen vadide bulunan Pozantı Hanında konaklamış ve hanın Ramazanoğlu tarafından yaptırıldığını kaydetmiştir.⁵⁶¹

Victor Langlois (1853), Tekir'den gelen platonun Çakıt Çayının bulunduğu Pozantı vadisine açıldığını, burada Ramazanoğlu tarafından inşa edilen Pozantı Hanının bulunduğunu belirtmiştir. Hem Müslümanların hem de Hristiyanların hac yolu üzerinde bulunan hanın iyi bir dinlenme yeri olduğunu bildirmektedir.⁵⁶²

Edwin John Davis (1875), yaklaşan bir fırtına nedeniyle Pozantı Hanına sığınmış, su ve yiyecek ihtiyaçları konusunda aradığını bulamamanın verdiği bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Yiyecek için Adana'daki fiyatın iki katından fazla ödemek zorunda kalmıştır.⁵⁶³

Esmé Scott-Stevenson (1881), Pozantı Hanının yanında bir telgrafhanenin ve çok sayıda evin bulunduğunu, büyük bir bina olarak tarif ettiği hana ait bir değirmen olduğunu belirtmektedir. Hana ulaştıklarında bir grup yağmacının handaki erzakı yağmaladığına şahit olmuştur.⁵⁶⁴

Roman Oberhummer (1899), Tekir Hanı'nın üç saat kuzeyinde, yeşil bir ova ortasında çok büyük bir han gördüklerini ve buranın Pozantı Hanı olduğunu öğrendiklerini, Pozantı'nın Adana ve Konya vilayetlerinin sınırı olduğunu kaydetmiştir.⁵⁶⁵

⁵⁵⁹ Kinneir, *Journey Through Asia Minor*, s.116-117.

⁵⁶⁰ C. Texier, *Küçük Asya Coğrafyası*, s.480,

⁵⁶¹ Ainsworth, *A Personel Narrative of the Euphrates Expedition*, s. 152; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 55.

⁵⁶² Langlois, *Voyage dans la Cilicie*, s. 377, 378; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 57.

⁵⁶³ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 215.

⁵⁶⁴ Scott-Stevenson, *Our Ride through Asia Minor*, s. 295-296.

⁵⁶⁵ Oberhummer - Zimmerer, *Durch Syrien und Kleinasien Reise*, s. 113.

Hauptmann E. V. Bodemeyer (1900), Mersin'e giderken Pozantı Hanında kısa bir süre dinlendiğinden bahsetmektedir.⁵⁶⁶

William M. Ramsay (1903), Pozantı vadisinde iki han olduğundan bahsetmektedir.⁵⁶⁷ Pozantı Hanının büyük bir kervansaray olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶⁸

⁵⁶⁶ Bodemeyer, *Quer durch Klein-Asien in den Bulghar-Dagh*, s. 91.

⁵⁶⁷ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass", s. 384.

⁵⁶⁸ Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s. 69.

3.25. Yanıkhan

İl / İlçe	Adana, Pozantı
İsimleri	Yanıkhan
Bani	Bilinmiyor
Mimarı	Bilinmiyor
İnşa Tarihi	17. yüzyıl
Konum	Pozantı ilçe merkezine 4 km mesafede, Yenikonacık Mahallesi sınırları içersisinde, Yanıkhan mevkiinde, Yanıkhan Mezarlığı civarındadır. ⁵⁶⁹
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Derbent	Derbent kaydına rastlanmamıştır.

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Günümüze ulaşmayan hanın adı ve konumu dönem belgelerinden tespit edilmektedir. Yanıkhan adına ilk defa 1699 tarihli belgede rastlanması nedeniyle,⁵⁷⁰ bu tarihten önce inşa edildiği anlaşılmaktadır. 19. yüzyılda surre alaylarının Yanıkhan'ı menzil olarak kullanmaları⁵⁷¹ ise donanımlı bir yapı olduğunu göstermektedir.

Niebuhr'un (1766) haritasında Akköprü ile Yayla (Tekir-Ramazanoğlu Yaylası) arasında gösterilen Yanıkhan,⁵⁷² Mehmed Edib'in (1779) ifadesine göre Şekerpınarı'nı (Akköprü) geçtikten sonra ilerdedir.⁵⁷³ Tanımlanan alan günümüzde Yanıkhan mevki olarak bilinen yerle uyushmaktadır. Osmanlı arşivindeki 1893 tarihli haritada Yanıkhan Deresinin kuzeyinde iki tane isimsiz han işaretlenmiştir.⁵⁷⁴ Ulaşılan bilgiler, yapının günümüzdeki Yanıkhan Mezarlığı civarında bulunması gerektiğine işaret etmektedir.

Osmanlı arşivinde bulunan Eylül 1753 tarihli belgeye göre tamir edilmesi gündeme gelen,⁵⁷⁵ 1840 tarihli arşiv belgesinde kullanımda olduğu anlaşılan Yanıkhan⁵⁷⁶ ile ilgili başka bir bilgiye rastlanmamıştır.

⁵⁶⁹ Niebuhr, *Reisen durch Syrien und Palästina, nach Cypern*, s. 106-107, harita.

⁵⁷⁰ BOA, TS.MA.d, 09447 (H.09.07.1111 / M. 22.12.1699)

⁵⁷¹ BOA, HAT, 1243, 48306 (H. 29.12.1253 / M. 26.03.1838); BOA, EV.HMK.SR.d, 4155. (Tarih yok); Atalar, "Hacc Yolu Güzergâhı ve Masrafı", s. 59; *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*, s. 120.

⁵⁷² Niebuhr, *Reisen durch Syrien und Palästina, nach Cypern*, s. 106-107, harita.

⁵⁷³ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 73.

⁵⁷⁴ BOA, HRT. h. 0954, 01. (H.13.09.1310 / M. 31.03.1893)

⁵⁷⁵ Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 204.

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Mehmed Edib (1779), Şekerpınarı'nı (Akköprü) geçtikten sonra ileride, “Yanıkhan” adında bir han bulunduğunu, bu hanın olduğu boğazın dağlık olduğunu, burada yolculuğun zorlu olduğunu kaydeder.⁵⁷⁷

⁵⁷⁶ BOA, C.ZB., 4.180. (H. 29.12.1255 / M. 4.03.1840)

⁵⁷⁷ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 73.

3.26. Dibek Hanı

İl / İlçe	Adana, Pozantı
İsimleri	Dibek Hanı ⁵⁷⁸
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Yanıkhan Mezarlığının yakınındadır ⁵⁷⁹
Mesafe	Yeterli veri bulunmamaktadır
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır
Derbent	Derbent kaydına rastlanmamıştır

Osmanlı arşivindeki 1885 tarihli Fransızca haritada, Yanık Han Mezarlığının yanında Dibek Han adıyla gösterilmiştir.⁵⁸⁰ 1893 yılına ait haritada ise isimsiz olarak yer almaktadır.⁵⁸¹ Belgelerde adı geçen ve bu civarda bulunan Yanık Han⁵⁸² ile Dibek Hanı'nın aynı yapı olabileceği düşünülebilir. Günümüze ulaşmayan yapı hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁵⁷⁸ BOA, HRT. h. 2008, 03. (H. 07.04.1301/M.13.01.1886 (Belge tarihi 1885))

⁵⁷⁹ BOA, HRT. h. 2008, 03. (H. 07.04.1301/M.13.01.1886 (Belge tarihi 1885))

⁵⁸⁰ BOA, HRT. h. 2008, 03. (H. 07.04.1301/M.13.01.1886 (Belge tarihi 1885))

⁵⁸¹ BOA, HRT. h. 0954, 01. (H.13.09.1310 / M. 31.03.1893)

⁵⁸² BOA, TS.MA.d, 09447 (H.09.07.1111 / M. 22.12.1699); BOA, HAT, 1243, 48306 (H. 29.12.1253 / M. 26.03.1838); BOA, EV.HMK.SR.d, 4155. (Tarih yok)

3.27. Sarini Hanı

İl / İlçe	Adana, Pozantı
İsimleri	Sarini Hanı
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Dibek Hanı ile Ayvabeyi Hanı arasında, Yanık Han Mezarlığının yakınındadır. ⁵⁸³
Mesafe	Akköprü'ye yaklaşık 10 km mesafededir.
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Derbent	Derbent kaydına rastlanmamıştır.

Osmanlı arşivindeki 1885 tarihli Fransızca hazırlanan haritada, Dibek Hanı ile Ayva Beyi Hanı arasında, Yanık Han Mezarlığının yaklaşık 1 km ilerisinde gösterilmektedir. Hanın adı haritadaki yazıldığı şekilde alınmıştır.⁵⁸⁴ Günümüze ulaşmayan yapı hakkında başka bir bilgiye rastlanmamıştır.

⁵⁸³ BOA, HRT. h. 2008, 03. (H. 07.04.1301/M.13.01.1886 (Belge tarihi 1885))

⁵⁸⁴ BOA, HRT. h. 2008, 03. (H. 07.04.1301/M.13.01.1886 (Belge tarihi 1885))

3.28. Ayva Beyi Hanı

İl / İlçe	Adana, Pozantı
İsimleri	Ayva Beyi Hanı ⁵⁸⁵
Bani	Bilinmiyor
Mimarı	Bilinmiyor
İnşa Tarihi	19. yüzyıl
Konum	Pozantı İlçesi ile Tekir Yaylası arasında, Pozantı'ya 10 km, Tekir'e 3 km mesafede, D750 karayolu ile O-21 Otoyolu arasında, Vali Çeşmesi'nin 200 metre doğusundadır. ⁵⁸⁶
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Koordinatlar	37°21'44.3"N 34°49'32.3"E
Derbent	Derbent kaydına rastlanmamıştır.

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Hanın bulunduğu Ayva Beyi, Tekir Yaylasının 3 km kuzeydoğusunda Vali Çeşmesi adı verilen mevkide küçük bir yerleşim yeridir.⁵⁸⁷ Hanın ismine ilk defa 19. yüzyıl kaynaklarında rastlanmaktadır. Süleyman Şükrü (1887), Ayva Beyi'nde telgrafhanenin bulunduğu mevkide bir han, bir değirmen ve bir demirci dükkânının bulunduğunu kaydederken⁵⁸⁸ Ramsay⁵⁸⁹ ile Oberhummer ve Zimmerer,⁵⁹⁰ Ayva Beyi Hanı'nın Tekir Yaylasından Pozantı'ya inen yolun üzerinde, derenin kenarında olduğunu belirtirler. Günümüze ulaşmayan hanın konumunu dönem haritalarında da tespit etmek mümkündür. Osmanlı arşivindeki 1885 tarihli haritada Ayva Beyi Hanı,⁵⁹¹ 1893 tarihli haritada aynı yerde telgrafhane ve yanındaki "Han" gösterilmektedir.⁵⁹²

Önünden geçen yol, 1950'li yıllara kadar kullanılmaya devam etmiş, D750 Karayolu'nun yapılmasının ardından tamamen terk edilmiştir. 1984 yılındaki otoyol çalışmaları sırasında hanın hemen yanına şantiye kurulmuştur.⁵⁹³

⁵⁸⁵ Karçınzade, *Seyahatü'l-Kübra*, s. 82; Oberhummer - Zimmerer, *Durch Syrien und Kleinasian Reise*, s. 113; Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass", s. 383.

⁵⁸⁶ Hanın konumu 1939 Tekir- Akça Köy (Şihli) doğumlu Kemal Tekin'in verdiği bilgilerle tespit edilmiştir.

⁵⁸⁷ Kozan, Serdar, "Sis Seyahatnamesi", *Düşünen Şehir Dergisi*, Sayı 8, Kayseri, Ocak 2019, s. 135-139

⁵⁸⁸ Karçınzade, *Seyahatü'l-Kübra*, s. 82.

⁵⁸⁹ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass", s. 383.

⁵⁹⁰ Oberhummer - Zimmerer, *Durch Syrien und Kleinasian Reise*, s. 113.

⁵⁹¹ BOA, HRT_h_2008_03. (H. 07.04.1301 / M.13.01.1886)

⁵⁹² BOA, HRT_h_954 (H. 13.09.1310 / M. 31.03.1893)

⁵⁹³ Bilgi 1939 Tekir- Akça Köy (Şihli) doğumlu Kemal Tekin'den alınmıştır. (Görüşme tarihi:

Yapı Açıklaması

Vali çeşmesinin 200 m doğusunda vadi içerisinde, dere kenarında, kaynaklarda tanımlanan ve haritalarda gösterilen yerle uyuşan konumda, Ayva Beyi hanına ait olduğu söylenen⁵⁹⁴ bir duvar parçası bulunmaktadır. Han kalıntısı olduğu söylenen duvar, günümüzde kaba yonu taştan örülmüş, doğu batı doğrultulu yaklaşık 3 m uzunluğunda, 90 cm genişliktedir. Yakınında şantiye kalıntısı görülmektedir.

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Karçinzade Süleyman Şükrü (1887), Ayva Beyi'ndeki telgrafhanede görev yapmış, burada han, değirmen ve demirci dükkânı bulunduğundan bahsetmiştir. Ayrıca buradan geçen kervan yolunun işlek olduğunun üzerinde durmuştur.⁵⁹⁵

Roman Oberhummer ve Heinrcih Zimmerer (1899), Tekir Hanının kuzeyinden yokuş aşağı bir dere boyunca giderken Ayva Beyi Hanı civarında iki defa köprüden geçtiklerini kaydetmişlerdir.⁵⁹⁶

William Ramsay (1903), Tekir zirvesinden aşağıya inen yolun küçük bir derenin batı yakasını takip ederek Ayva Beyi Hanı'na ulaştığını, yolun hana ulaşmadan önceki kısmının oldukça dik olduğunu belirtmiştir.⁵⁹⁷

29.01.2019).

⁵⁹⁴ Bilgi 1939 Tekir- Akça Köy (Şıhlı) doğumlu Kemal Tekin'den alınmıştır (Görüşme tarihi: 29.01.2019).

⁵⁹⁵ Karçinzade, *Seyahatü'l-Kübra*, s. 82, 83.

⁵⁹⁶ Oberhummer - Zimmerer, *Durch Syrien und Kleinasian Reise*, s. 113.

⁵⁹⁷ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass", s. 383.

3.29. Eski Han

İl / İlçe	Adana, Pozantı
İsimleri	Eski Han ⁵⁹⁸
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Ayvabeyi Hanı ile Tekir (Piri Paşa) Hanı arasındadır
Mesafe	Akköprü'ye 17 km mesafededir.
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Derbent	Derbent kaydına ulaşılammıştır.

Osmanlı arşivindeki 1885 tarihli Fransızca haritaya göre Akköprü'den sonra, Adana yönünde 17. kilometrededir.⁵⁹⁹ Günümüzde Tekir Yaylası sınırları içerisinde kalmaktadır. Haritada Fransızca “eski” anlamına gelen “Ancien” ismi ile yer almıştır. Günümüze ulaşmayan yapı hakkında başka bir bilgiye rastlanmamıştır.

⁵⁹⁸ BOA, HRT. h. 2008, 03. (H. 07.04.1301/M.13.01.1886, Belge tarihi 1885)

⁵⁹⁹ BOA, HRT. h. 2008, 03. (H. 07.04.1301/M.13.01.1886, Belge tarihi 1885)

3.30. Tekir (Piri Paşa) Hanı

İl / İlçe	Mersin, Tarsus
İsimleri	Piri Paşa Hanı, ⁶⁰⁰ Tekir Hanı, ⁶⁰¹ Yaylak Hanı, ⁶⁰² Küçük Han, Tekfur Yaylağı Hanı, ⁶⁰³ İbrahim Paşa Hanı, ⁶⁰⁴ Beylik Hanı, ⁶⁰⁵ Delikli Han, Arkası Delik Han, Deve Damı. ⁶⁰⁶
Bani	Vezîriâzam Pîrî Mehmed Paşa ⁶⁰⁷
Mimarı	Bilinmiyor
İnşa Tarihi	1522 ⁶⁰⁸
Konum	Günümüzde Pozantı'dan Adana yönünde giden O-21 otoyolundan Tekir kavşağını geçtikten 700 m sonra yolun solundadır.
Mesafe	Pozantı'ya 17 km, Adana'ya 88 km uzaklıktadır. Kervan yürüyüşü ile Çiftehan'a mesafesi 9 saat, ⁶⁰⁹ Sarıışık Hanı'na 5 saattir. ⁶¹⁰
Kadastral Adres	
Koordinatlar	37°19'14.7"N 34°47'32.7"E
Derbent	Gülek Boğazı'nın kuzeyinde Tekfurbeli denilen mevkideki Kapukin köyü halkı boğazdan geçenlerin emniyetini sağlamak amacıyla 1523 yılından bir müddet önce derbentçi olarak görevlendirilmiştir. ⁶¹¹

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

1522'de⁶¹² inşa edilen han, Gülek Boğazı'nın Pozantı yönündeki girişine yakın yerdedir. Osmanlı Devleti, bölgeyi hâkimiyeti altına aldıktan sonra güvenliği sağlamak amacıyla Gülek Boğazının başladığı ve son bulduğu yerleri derbent yapmış ve birer han

⁶⁰⁰ BOA, A.DVNSMHM.d., 25, 2294, (H. 27.04.982 / M. 21.08.1579); Ekrem Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 26; İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119.

⁶⁰¹ BOA, PLK_p, 01548, 01 (H.11.04.1298 / M. 13.03.1881); BOA, HRT. h. 2008, 02 (07.04.1303 / 13.01.1886); Oberhummer - Zimmerer, *Durch Syrien und Kleinasien Reise*, s. 113; Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass", s. 381.

⁶⁰² BOA, TS.MA.d, 09447.01 (H. 09.07.1111 / M. 22.12.1699)

⁶⁰³ Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 204, 213.

⁶⁰⁴ Cantay Güreşsever, *Osmanlı Menzil Kervansarayları*, s. 188.

⁶⁰⁵ Wimmel, "En passant par la Cilicie", s. 4; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 116.

⁶⁰⁶ Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 116.

⁶⁰⁷ BOA, A.DVNSMHM.d., 78 – 1017 (H. 06.10.1018 / M. 02.01.1610); Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 602; Ekrem Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 26; Bilgili, *Tarsus sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, s. 207, 400; Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 16.

⁶⁰⁸ Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 602; Ekrem Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 26.

⁶⁰⁹ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 74.

⁶¹⁰ Sahillioğlu, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzîlnâmesi", s. 18.

⁶¹¹ Bilgili, *Tarsus sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, s. 207, 400, 401.

⁶¹² Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, İstanbul, Matbaa-i Amire, s. 602; Ekrem Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 26.

inşa etmiştir. Tekirbeli mevkiinde, dönemin vezîriâzamı Piri Mehmed Paşa, tarafından han, cami, zaviye ve imaretten oluşan bir külliye yaptırmıştır.⁶¹³

Yapı 17. yüzyılın ortalarına kadar banisi Piri Paşa'nın adı ile anılmıştır.⁶¹⁴ Sonrasında konumundan dolayı "Ramazanoğlu Yaylası'ndaki han"⁶¹⁵ Yaylak Hanı,⁶¹⁶ Tekfur Yaylağı Hanı⁶¹⁷ gibi isimlerle anılmış, 19. yüzyıldan itibaren "Tekir Hanı"⁶¹⁸ olarak adlandırılmıştır.

Han, konum olarak Tekirbeli mevkiinde bulunmaktadır.⁶¹⁹ Kâtip Çelebi hana Ramazanoğlu Yaylası (Tekir)⁶²⁰ aşıldıktan sonra ulaşıldığını kaydeder.⁶²¹ Hibri, "Külek Belinin" (Tekirbeli) ağzında yer aldığını,⁶²² Oberhummer ve Zimmerer ise İbrahim Paşa Tabyasının eteğinde olduğunu belirtirler.⁶²³ 1881⁶²⁴ ve 1885⁶²⁵ tarihli iki haritada Adana yönünden gelirken Gülek Boğazı'ndan yaklaşık 4 km sonra "Tekir Hanı" ismiyle gösterilmektedir.

Kasım 1609 ile Ocak 1610 tarihleri arasındaki yazışmalar, bu tarihlerde yapının kapsamlı bir tamirden geçtiğini düşündürmektedir.⁶²⁶ 1753'te haraba dönen han tamir edilmiştir.⁶²⁷ 1798 yılında Bozok Mutasarrıfı Cabbarzade Süleyman Bey'den hanı tamir etmesi istenmiştir.⁶²⁸ Tekir (Piri Paşa) Hanı, 1699,⁶²⁹ 1729⁶³⁰ ve 1730⁶³¹ yıllarında Doğu'ya yapılan seferlerde ordunun ihtiyacı olan zahirenin depolanması için kullanılmıştır.

⁶¹³ Bilgili, *Tarsus sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, s. 129, 207, 400, 401; Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 16.

⁶¹⁴ BOA, A.DVNSMHM.d., 25, 2294, (H. 27.04.982 / M. 21.08.1579); BOA, A.DVNSMHM.d... / 78 – 311 (H. 07. 08.1018 / M. 05.11.1609) ; BOA, A.DVNSMHM.d. / 78 – 1017 (H. 06.10.1018 / M. 02.01.1610); Ekrem Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 26; İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119.

⁶¹⁵ BOA, C. NF 2. 93 (H. 02.06.1213 / 16.11.1798).

⁶¹⁶ BOA, TS.MA.d, 09447.01 (H. 09.07.1111 / M. 22.12.1699); Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 217.

⁶¹⁷ Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 204, 213.

⁶¹⁸ BOA, PLK_p, 01548, 01 (H.11.04.1298 / M. 13.03.1881); BOA, HRT. h. 2008, 02 (07.04.1303 / 13.01.1886); Oberhummer - Zimmerer, *Durch Syrien und Kleinasien Reise*, s. 113.

⁶¹⁹ BOA, A.DVNSMHM.d., 78 – 1017 (H. 06.10.1018 / M. 02.01.1610)

⁶²⁰ Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, s. 184, 185.

⁶²¹ Kâtip Çelebi, *Cihannümâ*, s. 602.

⁶²² İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119.

⁶²³ Oberhummer - Zimmerer, *Durch Syrien und Kleinasien Reise*, s. 113.

⁶²⁴ BOA, PLK_p_01548_01 (H. 11.04.1298 / M. 13.03.1881)

⁶²⁵ BOA, HRT_h. 2008, 02. (H. 07.04.1301 / M. 13.01.1886)

⁶²⁶ BOA, A.DVNSMHM.d... / 78 – 311 (H. 07. 08.1018 / M. 05.11.1609) ; BOA, A.DVNSMHM.d. / 78 – 1017 (H. 06.10.1018 / M. 02.01.1610) ; BOA, A.DVNSMHM.d. / 78 - 935 (H. 18.10.1018 / M. 14.01.1610)

⁶²⁷ Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 204.

⁶²⁸ BOA, C. NF 2. 93.3 (H. 21.05.1213 / 31.10.1798); BOA, C. NF 2. 93.1 (H. 02.06.1213 / 11.11.1798)

⁶²⁹ BOA, TS.MA.d, 09447.01 (H. 09.07.1111 / M. 22.12.1699)

⁶³⁰ BOA, C.AS.586-24679. (H. 03.06.1141 / M. 04.01.1729)

⁶³¹ BOA, C.AS.945-41023 (H. 10.05.1145 / M. 29.10.1732)

Banisi

Piri Mehmed Paşa vakfiyesine,⁶³² Kâtip Çelebi'ye⁶³³ ve Mekki'nin kaydettiği kitabe metnine göre⁶³⁴ han, 1522 tarihinde veziriazam Piri Mehmed Paşa (Mehmed Paşa ibn Cemâlî⁶³⁵) tarafından inşa ettirilmiştir. Piri Mehmed Paşa, pek çok yerde cami, medrese, imaret, hamam, çeşme gibi eserler yaptırmıştır.⁶³⁶ Bunlardan en bilineni İstanbul Silivri'de bulunan külliyesidir.⁶³⁷

Yapı Açıklaması

Cami, zaviye⁶³⁸ ve imaretten⁶³⁹ oluşan külliyeinin kapsamında olan han, geniş ve hafif eğimli bir arazide yer almaktadır. Bozok Mutasarrıfı Cabbarzade Süleyman Beyin (1798) büyük bir yapı olduğundan bahsettiği han,⁶⁴⁰ Kurt ve Hanna Erdmann'ın 1955 tarihli notlarına göre dış ölçüleri 33 x 20 m olan dikdörtgen planlıdır ve bir kapı ile birbirine bağlanan iki bölümden oluşmaktadır. Moloz taşla inşa edilen bölümler dörder destek kemeriyle taşınan beşik tonozlarla örtülüdür⁶⁴¹ (Şekil 7).

Cantay'ın tespitine göre 1971'de harap durumda olan yapı, uzaktan 2 m yükseklikte bir tümseği andırmaktadır. Tonozları kısmen çökmüş, içi toprak ve molozla dolmuş olmakla birlikte iki bölümü de mevcuttur (Şekil 39). Mekânlar arasındaki bağlantı 2,6 m genişlikteki bir kapı ile sağlanmaktadır. Doğu- batı doğrultusunda uzanan yapının kuzey duvarının uzunluğu 26,00 metreyi güney duvarının uzunluğu 17,50 metreyi bulmaktadır. Yapının konumu ve yol ile bağlantısı dikkate alındığında girişin batı cephesinde bulunması gerektiği anlaşılmaktadır.⁶⁴²

Yapı günümüze doğu- batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı, beşik tonozla örtülü tek mekân halinde ulaşmıştır. Kuzey ve güney duvarları kısmen ayakta olan yapının üst örtüsü de büyük ölçüde çökmüş, iki bölümden biri yıkılmış, Erdman'ın

⁶³² Bilgili, *Tarsus sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, s. 129, 207; Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 16.

⁶³³ Kâtip Çelebi, *Cihannümâ*, s. 602; Uzun, "Gülek Boğazı, Tarihi ve Stratejik Önemi", s. 43.

⁶³⁴ Ekrem Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 26.

⁶³⁵ BOA, A.DVNSMHM.d., 78 – 1017 (H. 06.10.1018 / M. 02.01.1610)

⁶³⁶ Küçükdağ, Yusuf, "Piri Mehmed Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 34, ss.280-281. İstanbul 2007, s. 280, 281.

⁶³⁷ Akkaya, Tayfun, "Piri Mehmed Paşa Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 34, ss.282-283. İstanbul 2007.

⁶³⁸ Bilgili, *Tarsus sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, s. 129, 207, 401; Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 16.

⁶³⁹ Ekrem Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 26; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 43-46.

⁶⁴⁰ BOA, C. NF 2. 93, 03. (H. 21.05.1213 / M. 31.10.1798); BOA, C. NF 2. 93.01 (H. 02.06.1213 / 11.11.1798)

⁶⁴¹ Wimmel, "En passant par la Cilicie", s. 5; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 116, 117.

⁶⁴² Cantay Güreşsever, *Osmanlı Menzil Kervansarayları*, s. 188.

bahsettiği dört destek kemerinden ikisi yok olmuştur. Kuzey duvarındaki kapı açıklığı ve dış kısımdaki tonoz izleri, kuzeydeki bölümün yıkıldığını, günümüze ulaşan bölümün hanın güneydeki kısmı olduğunu göstermektedir (Şekil 6, 38). Mevcut duvarlarda herhangi bir pencere izi görülmemektedir.

Kitabe

Günümüze ulaşmayan kitabeyi Mekki (1557) kaydetmiştir:

Kitabenin okunuşu: Emera binae haze'l-han Mehmed Paşa bin el-Cemâlî el-vezîru'l-âzam li-Âli Osman fî şevvâl sene semenün ve ısrîn ve tis'amieh.⁶⁴³

Anlamı: Âli Osman'dan vezir-i azam Cemal oğlu Mehmed Paşa 928/1522'de bu hanın yapılmasını emretti.

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Gazzi (1529), hanın inşasından kısa bir süre sonra buradan geçmiş ve handa bir saat kadar dinlenmiştir. Gazzi, hanın Gülek Boğazı'nın sonunda, pınarları olan geniş ve güzel bir otlakta bulunduğunu, yapının baykuşların ve her türlü haşerenin yuvası haline geldiğini belirtir.⁶⁴⁴

Mekki (1557), burada bir gece konaklamıştır. Burada Tarsus'ta bir vakfa bağlı üç han, mihrabı ve minberi olan bir cami ve bir imaret bulunduğunu, imarette kış mevsimi boyunca yolculara altı ay çorba, pastırma ve ekmek ikram edildiğini, hana Piri Paşa Hanı denildiğini anlatmış, hanın kapısındaki inşa kitabesini kaydetmiştir.⁶⁴⁵

Abdurrahman Hibri (1632), civarda birkaç han olduğunu, ancak hacı kafilesinin çoğunlukla Piri Paşa Hanı'nda konakladığını bildirmektedir. Biri Piri Paşa Hanı, diğeri Selçuklu döneminden kalma han olmak üzere iki han olduğunu, yayla zamanlarında hanlarda kalınmayıp yaylada konaklandığını, ayrıca burada bezirgânlardan bac alındığını ifade etmektedir.⁶⁴⁶

Kâtip Çelebi (1648), Külek Beli'ndeki hanın Osmanoğullarının veziriazamı Mehmed Paşa ibn Cemâlî tarafından 928 tarihinde inşa edildiğini belirtmektedir.⁶⁴⁷

Mehmed Edib (1779), Ramazanoğlu Yaylasında bir han ve Adana halkının yazlık evleri olduğunu belirtmiş, bölgedeki çok sayıda handan Sultan Hanı ve Saruışık

⁶⁴³ Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 26; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 44.

⁶⁴⁴ Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 25; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 41.

⁶⁴⁵ Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 26. Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 43-46.

⁶⁴⁶ İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 46.

⁶⁴⁷ Kâtip Çelebi, *Cihannümâ*, s. 602; Uzun, "Gülek Boğazı, Tarihi ve Stratejik Önemi", s. 40.

Hanının isimlerini vermiştir. Buradan sonra yolun ikiye ayrıldığını, kış mevsiminde Gülek Boğazı yolunun, yazın ise derbent diye isimlendirilen yolun kullanıldığını anlatmaktadır.⁶⁴⁸

Roman Oberhummer ve Heinrcih Zimmerer (1899), İbrahim Paşa Tabyasının eteğinde olduğunu belirttikleri Tekir Hanında 36 saat kalmışlar, çevredeki dağlarda av yapmışlardır. Handa, Adana'ya gidip gelen farklı iklim ve kültürlerden çok sayıda yolcu kalmaktadır. Yer bulamayan yolcular yere sergi sererek dışarıda gecelemedirler. Seyyahlar, geceyi biri tahta verandada, diğeri keçi ve buzağılarla aynı ahırda geçirmiş, ayrılırken hancının istediği konaklama ücretini pahalı bularak tartışmışlardır.⁶⁴⁹

William Ramsay (1903), Tekir Hanını, Ayva Beyi Hanına 4 km mesafedeki başka bir yapıya işaret ederek “küçük bir konukevi” olarak tanımlamaktadır.⁶⁵⁰

⁶⁴⁸ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 73.

⁶⁴⁹ Oberhummer - Zimmerer, *Durch Syrien und Kleinasian Reise*, s. 113.

⁶⁵⁰ Ramsay, “Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass”, s. 381, 407; Ünalın, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 59.

3.31. Ali Han

İl / İlçe	Mersin, Tarsus
İsimleri	Ali Han ⁶⁵¹
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Mesafe	Tekir (Piri Paşa) Hanı'na yaklaşık 1 km mesafededir. ⁶⁵²
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Derbent	Derbent kaydına rastlanmamıştır.

Osmanlı arşivindeki 1885 tarihli haritada gösterilen yapı Tekir (Piri Paşa) Hanı'na yaklaşık 1 km mesafededir.⁶⁵³ Arşivdeki haritada verilen ölçüler dikkate alındığında ve güncel haritalarla karşılaştırıldığında, günümüzdeki O-21 Otoyolunun Tekir kavşağı Adana yönünde geçildikten sonra, yaklaşık 2 km ileride olduğu anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşmayan han hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁶⁵¹ BOA, HRT_h_02008_04 (H. 7.4.1303 / M. 13.01.1886 (Belge tarihi 1885))

⁶⁵² BOA, HRT_h_02008_04 (H. 7.4.1303 / M. 13.01.1886 (Belge tarihi 1885))

⁶⁵³ BOA, HRT_h_02008_04 (H. 7.4.1303 / M. 13.01.1886 (Belge tarihi 1885))

3.32. Durmuşun Hanı

İl / İlçe	Mersin, Tarsus
İsimleri	Dourmouch Houm Khan, ⁶⁵⁴ Dormouchoum Han ⁶⁵⁵ , Durmuşun Hanı
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Mesafe	Tekir (Piri Paşa) Hanına yaklaşık 2 km mesafededir.
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Derbent	Derbent kaydına rastlanmamıştır.

Osmanlı arşivindeki 1885 tarihli haritada “Dourmouch Houm Khan”;⁶⁵⁶ 1881 tarihli haritada ise “Dormouchoum Han” olarak gösterilmektedir.⁶⁵⁷ Söz konusu haritalarda verilen ölçüler dikkate alındığında, günümüzde Tekir otoyol kavşağını Adana yönünde geçtikten 3 km sonra, Tekir- Piri Paşa Hanı’nın yaklaşık 2 km ilerisinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşmayan yapı hakkında başka bir bilgiye rastlanmamıştır.

⁶⁵⁴ BOA, HRT_h_02008_04 (H. 7.4.1303 / M. 13.01.1886 (Belge tarihi 1885)

⁶⁵⁵ BOA, PLK_p_01548_01 (H.11.04.1298 / M. 13.03.1881)

⁶⁵⁶ BOA, HRT_h_02008_04 (H. 7.4.1303 / M. 13.01.1886 (Belge tarihi 1885)

⁶⁵⁷ BOA, PLK_p_01548_01 (H.11.04.1298 / M. 13.03.1881)

3.33. Yeni Han (Kadir Han)

İl / İlçe	Mersin, Tarsus
İsimleri	Yeni Han, ⁶⁵⁸ Kadir Han ⁶⁵⁹
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	O-21 Otoyolu Tekir Kavşağının Adana yönünde yaklaşık 3,5 km ilerisindedir.
Mesafe	
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Derbent	Derbent kaydına rastlanmamıştır.

Osmanlı arşivindeki 1881⁶⁶⁰ ve 1885 tarihli⁶⁶¹ iki haritada Yeni Han adıyla gösterilmiştir. Söz konusu haritalarda verilen ölçüler dikkate alındığında, günümüzde O-21 Otoyolu Tekir kavşağını Adana yönünde geçtikten sonra, yaklaşık 3,5 km ileride olduğu, Gülek Yazıtına 1,5 km mesafede bulunduğu anlaşılmaktadır.

Mehmet Ali Gök ile yapılan röportajda, haritada işaretlenen yerde, yaklaşık 50-60 m² büyüklükte, taş duvarlı ve toprak damlı bir han bulunduğu öğrenilmiştir. Kadir Han isminde olduğunu belirttiği hanın bulunduğu yer, otoyol yapım çalışmalarında şantiye alanı olarak kullanılmıştır. Yapının kalıntıları bu dönemde tamamen ortadan kalkmıştır.⁶⁶²

⁶⁵⁸ BOA, PLK_p_01548_01 (H. 11.04.1298 / M. 13.03.1881), BOA, HRT_h_02008_04 (H. 07.04.1303 / M. 13.01.1886 (Belge tarihi 1885))

⁶⁵⁹ Bilgi, Tarsus Olukkoyağı köyünde ikamet eden Mehmet Ali Gök'ten alınmıştır. (Görüşme Tarihi: 13.10.2019)

⁶⁶⁰ BOA, PLK_p_01548_01 (H. 11.04.1298 / M. 13.03.1881)

⁶⁶¹ BOA, HRT_h_02008_04 (H. 07.04.1303 / M. 13.01.1886 (Belge tarihi 1885))

⁶⁶² Bu bilgi, yaz aylarında Aspava Yaylası'nda oturan, Tarsus'a bağlı Olukkoyağı köyünden Mehmet Ali Gök'ten alınmıştır. (Görüşme Tarihi: 13.10.2019)

3.34. Eski Han

İl / İlçe	Mersin, Tarsus
İsimleri	Eski Han ⁶⁶³
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Tekirbeli ile Gülek Boğazı arasındadır.
Mesafe	Yeni Han'a (Kadir Hanı) 500 m, Gülek Boğazı'nın girişine yaklaşık 1 km mesafededir.
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Derbent	Derbent kaydına rastlanmamıştır.

Tekirbeli ile Gülek Boğazı arasındadır. Osmanlı arşivindeki Fransızca hazırlanan 1881 tarihli bir haritada “Vieux Han”,⁶⁶⁴ 1885 tarihli diğer haritada ise “Ancien Han”⁶⁶⁵ ismi ile gösterilmektedir. Her iki kelime de Fransızcada “eski, antik” anlamlarına gelmesi nedeniyle hanın ismi bu şekilde alınmıştır. Söz konusu haritalara göre, Yeni Han'ı (Kadir Hanı) geçtikten 500 m kadar sonra, Gülek Boğazı'nın girişine yaklaşık 1 km mesafededir. Bu yapının Abdurrahman Hibri'nin,⁶⁶⁶ Evliya Çelebi'nin⁶⁶⁷ ve Mehmed Edip'in⁶⁶⁸ bu bölgede olduğundan bahsettikleri “Sultan Hanı”⁶⁶⁹ olması muhtemeldir. Günümüze ulaşmayan yapı hakkında başka bir bilgiye rastlanmamıştır.

⁶⁶³ BOA, PLK_p_01548_01 (H. 11.04.1298 / M. 13.03.1881); BOA, HRT_h_02008_04 (H. 07.04.1303 / M. 13.01.1886(Belge tarihi 1885))

⁶⁶⁴ BOA, PLK_p_01548_01 (H. 11.04.1298 / M. 13.03.1881)

⁶⁶⁵ BOA, HRT_h_02008_04 (H. 07.04.1303 / M. 13.01.1886(Belge tarihi 1885))

⁶⁶⁶ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119.

⁶⁶⁷ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 58;

⁶⁶⁸ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 74.

⁶⁶⁹ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119.

3.35. Sultan Hanı

İl / İlçe	Mersin, Tarsus
İsimleri	Sultan Hanı, ⁶⁷⁰ Bacdar Hanı ⁶⁷¹ Gülek Hanı
Bani	Cacı Sultan ⁶⁷²
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Selçuklu dönemi ⁶⁷³ (12 – 13. yüzyıl)
Konum	O-21 Otoyolunun Pozantı- Adana bölümünde, Tekir Kavşağından sonra yaklaşık 3 ile 5. kilometreler arasında.
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır.

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Selçuklu dönemine tarihlenen ve günümüze ulaşmadığı için tam yeri bilinmeyen Sultan Hanının⁶⁷⁴ yaklaşık konumu, dönem kaynaklarının verdiği bilgiler doğrultusunda tespit edilebilmektedir. Hibri'nin Ramazanoğlu Yaylası yakınlarında Gülek Kalesi'nin altında Selçuklular zamanından kalma han;⁶⁷⁵ Evliya Çelebi'nin Ramazanoğlu Yaylası ile Çakıt arasında⁶⁷⁶, Gülek Kalesi yakınlarında Sultan Hanı;⁶⁷⁷ 1664 tarihli arşiv belgesinde Ramazanoğlu Yaylası'nda Sultan Hanı⁶⁷⁸ ve Mehmed Edip'in Gülek civarındaki Sultan Hanı⁶⁷⁹ ifadeleri, hanın Gülek Kalesi yakınlarında bulunduğuna işaret eder. Kâtip Çelebi Sultan Hanı'nın Çiftehan'dan Çakıt'a giden yolda Sarıışık'tan önce bulunduğunu bildirir.⁶⁸⁰ 1881 ve 1886 tarihli iki haritada Fransızca “eski han” anlamlarına gelen “Ancien Han”⁶⁸¹ ve “Vieux Han”⁶⁸² adlarıyla gösterilen hanın Sultan Hanı olduğu kabul edildiğinde, hanın konumu hakkında fikir

⁶⁷⁰ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 58; Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, s. 672; Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in “Behcet'ül-Menazil” Adlı Eseri*, s. 74, 75.

⁶⁷¹ Feridun Bey, *Mecmua-yı Münşeat üs-Selâtin*, C. I, Darü'ttîbatt'il- Âmire, İstanbul 1265-1274 (1848-1857), s. 598; Tuncer, *Anadolu Kervan Yolları*, s. 49; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 42, 68, 74, 161.

⁶⁷² Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, s. 672.

⁶⁷³ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119.

⁶⁷⁴ Özergin, “Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları”, *Tarih Dergisi*, 1965, sayfa 163; Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, s. 183.

⁶⁷⁵ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119.

⁶⁷⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 99.

⁶⁷⁷ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 58

⁶⁷⁸ BOA, A.DVNSMHM.d. 94. 163. (M. 1664).

⁶⁷⁹ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in “Behcet'ül-Menazil” Adlı Eseri*, s. 74.

⁶⁸⁰ Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, s. 672.

⁶⁸¹ BOA, HRT_h_02008_02 (H. 07.04.1301 / M. 13.01.1886)

⁶⁸² BOA, PLK_p_01548_01 (H.11.04.1298 / M. 13.03.1881)

yürütülebilmektedir. Söz konusu haritalarda Pozantı'ya 19 km, Adana'ya 90 km uzaklıkta gösterilen han, günümüzdeki O-21 otoyolunun Tekir Kavşağı civarında yer almaktadır.

Banisi

Cacı Sultan⁶⁸³

Yapı Açıklaması

Yapı günümüze ulaşmamıştır.

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Abdurrahman Hibrî (1632), Ramazanoğlu Yaylası yakınlarında birkaç tane han olduğunu, surre alayının çoğunlukla Külek Beli'nin (Tekirbeli) ağzındaki Piri Paşa hanında konakladığını, buranın yakınında Gülek Kalesi'nin altında Selçuklular zamanından kalma bir han daha olduğunu belirtmektedir.⁶⁸⁴

Evliya Çelebi (1648), Çakıt ile Ramazanoğlu Yaylası arasında,⁶⁸⁵ Gülek Kalesi yakınlarındaki Sultan Hanı menziline derli toplu bir dinlenme yeri ve menzil yeri bir han olduğunu, fakat amansız yerde bulunduğunu, burada cana hayat veren Ab-ı hayat şeker pınarları olduğunu kaydetmiştir.⁶⁸⁶

Kâtip Çelebi (1648), Çiftehan'dan Çakıt'a giden yolda Sultan Hanı adı verilen hanın merhum Cacı Sultan tarafından inşa edildiğini kaydeder.⁶⁸⁷

Mehmed Edip (1779), Ramazanoğlu Yaylası'ndan sonra yolun sağında dağın zirvesinde “Dülek Kal'ası” ve yakınında “Dülek Boğazı” olduğunu söyledikten sonra Sultan Hanının bölgedeki çok sayıdaki handan biri olduğunu belirtmiştir.⁶⁸⁸

⁶⁸³ Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, s. 672.

⁶⁸⁴ İlgürel, “Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119.

⁶⁸⁵ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 99; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 50.

⁶⁸⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 58.

⁶⁸⁷ Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, s. 672.

⁶⁸⁸ Karadağ, *Mehmed Edip Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 74.

3.36. Gavurharmanı Hanı

İl / İlçe	Mersin, Tarsus
İsimleri	Gavurharmanı Hanı ⁶⁸⁹
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Gülek Boğazındadır ⁶⁹⁰
Mesafe	Yeterli veri bulunmamaktadır
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır
Derbent	Derbent kaydına rastlanmamıştır.

Gülek Boğazı'ndaki küçük hanlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı arşivindeki 1893 tarihli haritada Gülek Boğazı'nın orta kısımlarında gösterilmektedir.⁶⁹¹ Günümüze ulaşmayan yapı hakkında başka bir bilgiye ulaşılammıştır.

⁶⁸⁹ BOA, HRT_h_0954_01 (H.13.09.1310 / M. 31.03.1893)

⁶⁹⁰ BOA, HRT_h_0954_01 (H.13.09.1310 / M. 31.03.1893)

⁶⁹¹ BOA, HRT_h_0954_01 (H.13.09.1310 / M. 31.03.1893)

3.37. Sarıışık Hanı

İl - İlçe	Mersin, Tarsus
İsimleri	Sarıışık Hanı, Sarı Işık Hanı, Sarıışık Hanı, ⁶⁹² Sarıseyh Hanı, ⁶⁹³ Üç han ⁶⁹⁴
Bani	Mısır defterdarı Mehmed Paşa ⁶⁹⁵
Mimarı	Bilinmiyor
İnşa Tarihi	16. yüzyıl.
Konum	Tarsus Çukurbağ Mahallesi, Sarıışık Sokaktadır. Adana'ya 73 km, Pozantı'ya 34 km uzaklıktadır. Kervan yürüyüşü ile önceki menzil olan Tekir (Piri Paşa) Hanı'na mesafesi 5 saattir. ⁶⁹⁶
Kadastral Adres	Mersin, Tarsus ilçesi, Çukurbağ mahallesi, 103. Ada, 96. Parseldedir.
Koordinatlar	37°12'55.7"N 34°48'26.9"E
Derbent	Kusun taifesinden Sarıseyhli Aşireti, 1523'ten itibaren derbentlik hizmetinde bulunmuştur. ⁶⁹⁷ 1579'da Sarıışık Derbendini muhafaza için Tarsus Sancağı Tımarlı Sipahilerinden 30 kişi atanmış, ⁶⁹⁸ Kusun ailesinden Zaim Hüseyin derbende serdar tayin edilmiştir. ⁶⁹⁹

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Gülek Boğazı'nın Osmanlı idaresine geçmesinin ardından boğazın güvenliğini sağlamak amacıyla stratejik noktalar derbent ilan edilerek buralara derbentçiler

⁶⁹² Ünal, H. Sibel, "Tarsus-Pozantı Yolundaki Sarı Işık (Sarıseyh) Kervansarayı", *arkeoidea dergisi*, Yıl 2, S. 5, 2008, ss. 8-12, s. 8; Ünal, "Tarsus-Pozantı Yolu üzerindeki Sarı Işık (Sarıseyh) Zaviyesi", s. 414; Wimmel, *Architektur osmanischer Karawansereien*, s. 184.

⁶⁹³ Karçınzade, *Seyahatü'l-Kübra*, s. 79, 80; Ünal, "Tarsus-Pozantı Yolundaki Sarı Işık (Sarıseyh) Kervansarayı", 2008, s. 8; Ünal, "Tarsus-Pozantı Yolu üzerindeki Sarı Işık (Sarıseyh) Zaviyesi" s. 414; Ünal, H. Sibel, (Aydın), "Tarsus-Pozantı Kervan Yolu ve Bu Yol üzerindeki Hanlar üzerine bir Değerlendirme", 14th International Congress of Turkish Art (Paris, Collège de France, 19-21 September 2011), ss. 807- 818, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2013, s. 811.

⁶⁹⁴ Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 105, 106.

⁶⁹⁵ Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 105, 106; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 135.

⁶⁹⁶ Sahillioğlu, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzihnâmesi", s. 18

⁶⁹⁷ Bilgili, *Tarsus sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, s. 171, 223, 400; Ünal, "Tarsus-Pozantı Yolundaki Sarı Işık (Sarıseyh) Kervansarayı", 2008, s. 9; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 134, 135.

⁶⁹⁸ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, s. 61, dipnot 133, 77; Bilgili, *Tarsus sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, s. 171, 223, 400; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 134, 135.

⁶⁹⁹ Bilgili, *Tarsus sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, s. 171, 223, 400; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 134, 135.

yerleştirilmiş,⁷⁰⁰ boğazın her iki tarafına zaviye, han, cami inşa edilmiştir. Bu kapsamda Boğazın güneyine Sarıışık Hanı inşa edilmiştir.⁷⁰¹

Sarıışık Hanı'nın kitabesi olmadığı için inşa tarihi bilinmemektedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat seferi sırasında (1535) burada Sarıışık Zaviyesi bulunmaktadır.⁷⁰² Gazzi (1539) herhangi bir yapıdan bahsetmemiş, Mekki (1557) ise Sarıışık köyü yakınında üç han olduğunu bildirmiştir.⁷⁰³ Buna göre hanın 1539 ile 1557 yılları arasında yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

Adana, Tarsus ve Gülek Boğazından gelen üç yolun birleştiği işlek bir kavşakta⁷⁰⁴ yer alan Sarıışık Hanı, IV. Murad'ın Bağdat seferine giderken (1638) ordunun konakladığı menziller arasındadır.⁷⁰⁵ 1730 tarihinde doğuya yapılan seferde zahire deposu olarak kullanılmıştır.⁷⁰⁶ 19. yüzyılda Kavalalı İbrahim Paşa'nın diğer yolları kapatması sonucu hanın önemi artmış, binlerce at, katır ve devenin bir arada olduğu büyük kalabalıklar oluşmuştur.⁷⁰⁷ Sarıışık Hanı Kiepert'in,⁷⁰⁸ Ramsay'in,⁷⁰⁹ Cuinet'nin⁷¹⁰ haritalarında, Osmanlı arşivinde bulunan 1883⁷¹¹ ve 1893 tarihli iki ayrı haritada⁷¹² gösterilmektedir.

Yolun önemini yitirmesiyle terkedilen, bir kısmı yıkılan yapı, yakın dönemde soda imalathanesi⁷¹³ ve hayvan barınağı olarak kullanılmıştır. Yol yapım çalışmaları

⁷⁰⁰ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, s. 61, dipnot 133, 77; Bilgili, *Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, s. 171, 223, 400; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 134, 135.

⁷⁰¹ Ekrem Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 25.

⁷⁰² Feridun Bey, *Mecmua-yı Münşeat üs-Selâtin*, C. I, s. 598; Tuncer, *Anadolu Kervan Yolları*, s. 49; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 42.

⁷⁰³ Ekrem Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 25. Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 105; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 134.

⁷⁰⁴ Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor*, s. 77; Karçınzade, *Seyahatü'l-Kübra*, s. 79, 80. ; Scott-Stevenson, *Our Ride through Asia Minor*, s. 148.

⁷⁰⁵ BOA, MAD_d. 02686, 13 (H. 13.01.1048 / M. 27.05.1638); Mustafa Naima Efendi, *Tarih-i Naima, Ravzatü'l-Hüseyin fî Hulâsati Ahbârî'l-hâfikayn*, C.III, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1280, s. 342; Sahillioğlu, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzîlnâmesi", s. 18; Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 105, 106; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 135.

⁷⁰⁶ BOA, C.AS.945-41023 (H. 10.05.1143 / M. 21.11.1730).

⁷⁰⁷ Scott-Stevenson, *Our Ride through Asia Minor*, s. 148.

⁷⁰⁸ Kiepert, "D4. Adana." The New York Public Library Digital Collections; Ünal, "Tarsus-Pozantı Yolundaki Sarı Işık (Sarıseyh) Kervansarayı", 2008, s. 8; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 135.

⁷⁰⁹ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass", *Sondaki Harita*; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu ve Hanlar*, s. 135.

⁷¹⁰ Cuinet, *La Turquie d'Asie, Géographie Administrative*, C. II, ilk harita; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 135.

⁷¹¹ BOA, PLK.p.6106, 02 (M. 1883)

⁷¹² BOA, HRT.h. 954 (H.13.09.1310 / M. 31.03.1893)

⁷¹³ Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 105; Ünal, "Tarsus-Pozantı Yolundaki Sarı Işık Kervansarayı", 2008, s. 8; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 133; Wimmel, *Architektur Osmanischer Karawanseraien*, s. 184.

esnasında yıkılmak istenmiş, köylülerin yetkilileri uyarması sonucu kurtarılmıştır.⁷¹⁴ Günümüzde atıl ve harap halde bulunmaktadır.

Banisi

16. yüzyılda yaşayan Mısır Defterdarı Mehmed Bey'dir. Gülek Boğazı'nın mukataasını aldığı dönemde burada bulunan üç han inşa ettirmiş ve Sarıışık köyünü mamur hale getirmiştir. Daha sonra Mısır'a defterdar olarak atanmıştır.⁷¹⁵

Yapı Açıklaması

Burada aynı isimle anılan birden fazla han olduğu anlaşılmaktadır.⁷¹⁶ Mekkî üç han olduğunu belirtirken⁷¹⁷ Osmanlı arşivinde bulunan 1883 tarihli haritada Sariche Khan (Sarıışık Han) adıyla birbirine yakın beş tane yapı gösterilmektedir.⁷¹⁸ Günümüze harap halde tek yapı ulaşmıştır.

Han, Sarıışık köyünün batısında yer alan doğudan batıya doğru hafif engebeli arazinin düzeldiği yerdedir. Yapının günümüze ulaşan bölümü, doğu– batı doğrultulu, 7,13 m x 27,70 m ölçülerinde⁷¹⁹ dikdörtgen planlıdır (Şekil 8, 40). Güney cephesinin orta kısmındaki basık kemerli kapıdan girilen mekân, sekiz kemerle desteklenen beşik tonozla örtülmüştür. Zeminde, yaklaşık 20 cm yükseklikteki duvarlarla bölmeler oluşturulmuştur (Şekil 41). Sarıışık köyü eski muhtarından alınan bilgiye göre bu yapı, hanın ahır kısmıdır. Bu bölüm ile yaklaşık 60 metre doğusunda yer alan çeşme arasında odalar bulunduğunu anlatmaktadır.⁷²⁰ Scott-Stevenson da (1881) önünde verandası, içinde ocağı bulunan özel odalardan bahsetmektedir.⁷²¹

Son dönemde farklı amaçlarla kullanılması yapıda bozulmalara yol açmıştır. Kuzey cephesinde büyük açıklıklar oluşmuş, yapının üstü iki tarafa hafif eğimli beton ile kaplanmıştır. Duvarlarda farklı taş malzeme ve çimento karışımlı harç ile yapılan uyumsuz onarımlar göze çarpmaktadır.

⁷¹⁴ Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 105.

⁷¹⁵ Ekrem Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 26; Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 105; Ünal, "Tarsus-Pozantı Yolundaki Sarı Işık Kervansarayı", 2008, s. 9; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 134-135.

⁷¹⁶ Scott-Stevenson, *Our Ride through Asia Minor*, s. 147.

⁷¹⁷ Ekrem Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s.25.

⁷¹⁸ BOA, PLK.p., 6106, 02 (M. 1883)

⁷¹⁹ Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 106,

⁷²⁰ Bilgi, Çukurbağ köyü eski muhtarı Mehmet Gül'den alınmıştır. (Görüşme tarihi: 05.11.2019)

⁷²¹ Scott-Stevenson, *Our Ride through Asia Minor*, s. 148.

Dıştan dikdörtgen prizma formundaki kütleyle, güney cephesinin orta kısmına sonradan eklendiği anlaşılan bir eyvanla hareket kazandırılmıştır.⁷²² (Şekil 42) Doğu ve batı cephelerinde birer mazgal pencere vardır, diğer cepheler sağırdır.

Yapı genel olarak kaba yonu ve moloz taştan inşa edilmiştir. Destek kemerleri ve giriş kapısında düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır.⁷²³

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Mekkî (1557), Kızıllık köyünü geçtikten sonra Sarıışık köyü yakınında üç han olduğunu ve burada konakladığını, hanları ve Sarıışık köyünü imar eden kişinin Mehmed Bey olduğunu anlatmıştır.⁷²⁴

John Sanderson (1597), Sarıışık'ta bir gece konaklamıştır.⁷²⁵

Samuel bin David Yemşel (1641), hanın büyük ve güzel bir yapı olduğunu söylemiştir.⁷²⁶

Mehmed Edip (1779), Gülek Boğazı civarında Sarıışık gibi önemli hanların olduğuna değinmiştir.⁷²⁷

Franz Langlois (1853), Tarsus yolundaki Mezaroluk ve Kızılhan'dan sonra Sarıışık Hanı'na geldiğini belirtmiştir.⁷²⁸

Edwin John Davis (1875), Sarichek (Sarışeyh) hanının derin bir vadinin dibinde yer aldığını, yanındaki çeşmenin suyunun buz gibi olduğunu, handan sonra Gülek Boğazı'nın başladığını söylemiştir. Handa kalmamış, civarda bulunan küçük bir dinlenme yerinde (roadside café) öğle yemeği yemiştir.⁷²⁹

Esme Scott-Stevenson (1881), Sarıışık Hanı'nda kalmıştır. Bir dereyi takip ederek Sarıışık Hanına ulaştıklarını, buranın genel bir buluşma yeri gibi olduğunu, binlerce at, katır ve devenin bir arada olduğunu, Kavalalı İbrahim Paşa'nın bölgedeki diğer yolları tahrip etmesi nedeniyle bu yolun alternatifinin bulunmadığını, bu sebepten yolun bu bölümünün aşırı kalabalık olduğunu kaydetmiştir. Çevrede aynı isimde birkaç han olduğunu, kendilerinin en büyük handa kaldıklarını, yer olmaması nedeniyle bir

⁷²² Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 106,

⁷²³ Ünal, "Tarsus-Pozantı Yolundaki Sarı Işık Kervansarayı", 2008, s. 8; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 133.

⁷²⁴ Ekrem Kamil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", s. 26; Ünal, "Tarsus-Pozantı Yolundaki Sarı Işık Kervansarayı", 2008, s. 9; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 134-135.

⁷²⁵ Foster, *Travels of John Sanderson in the Levant*, s. 62; Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 105; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 135.

⁷²⁶ Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 106.

⁷²⁷ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 73.

⁷²⁸ Langlois, *Voyage dans la Cilicie*, s. 367.

⁷²⁹ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 205.

tüccarın istemeyerek (kendileri için) kaldığı odayı boşaltmak zorunda kaldığını belirtmiştir. Kaldıkları odada şömine, birkaç su kabı, yerde de birkaç yaygı vardır. Sabah dışarı çıkabilmek için odalarının önünde yer alan verandadaki yolcuların uyanmasını beklemişlerdir. Hanın arkasındaki kayadan lezzetli bir kaynak suyu çıkmaktadır. Sabah çevrede gördüğü dağlar, odun yığınları, inekler ve koyunlar gibi köy manzarası karşısında etkilenen Scott-Stevenson, kendisini İskoçya’da bir dağ evindeymiş gibi hissettiğini belirtmiştir.⁷³⁰

Karçınzade Süleyman Şükrü (1887), anayolun sağ tarafına düşen Sarışeyh’in, Gülek’ten gelip Adana-Tarsus yönüne ayrılan yerin başlangıcında ve üç yol arasında olduğunu, hac yolunun buradan geçtiği dönemde burada vakıf olarak inşa edilen büyük bir kâgir han bulunduğunu kaydetmiştir.⁷³¹

William Michael Ramsay (1903), Tarsus’tan 44 kilometre sonra Sarıışık Hanına ulaştıklarını, buranın Tarsus, Adana ve Gülek Boğazı’ndan gelen yolların birleştiği kavşak olması nedeniyle önemli olduğuna değinmiştir. Kilikya sikkeleri üzerinde Triskeles sembolünün yer almasına dayanarak buradaki üçlü yol kavşağını antik dönemin kutsal üçlü sarmalı olan “Triskeles”e benzetmiş, buradaki üçlü yol kavşağının antik dönemde de kutsal kabul edilen yer olabileceğini, Anadolu’da yerin kutsallığının bir türbe ile ilişkilendirildiğini, Sarıışık Türbesi’nin de bu kutsallık algısıyla bağlantılı olabileceğini belirtmiştir.⁷³²

Hanın yanında bol suyu olan bir çeşme vardır. Halkın Sarıışık hanını Kavalalı İbrahim Paşa’nın yaptırdığını söylediklerini, ancak bunun doğru olmadığını, yapının mimari özelliklerinden erken dönem Türk yapısı olduğunun açıkça anlaşıldığını belirtmiştir. Yerli halkın Sarıışık’tan Ulukışla’ya kadar hemen hemen her binayı İbrahim Paşa’ya atfettiğine yer vermiştir.⁷³³

⁷³⁰ Scott-Stevenson, *Our Ride through Asia Minor*, s. 148.

⁷³¹ Karçınzade, *Seyahatü'l-Kübra*, s. 79, 80.

⁷³² Ramsay, “Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass”, s. 371-372.

⁷³³ Ramsay, “Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass”, s. 371.

3.38. Kuzoluk Hanı

İl / İlçe	Mersin, Tarsus
İsimleri	Kuzoluk Hanı, ⁷³⁴ Kozoluk Hanı, ⁷³⁵ Kızoluk Hanı, ⁷³⁶ Çavuş Hanı, ⁷³⁷ Hafız Hanı, ⁷³⁸ Kuzulu Han, ⁷³⁹ Ekuz Oluk. ⁷⁴⁰
Bani	Bilinmiyor
Mimarı	Bilinmiyor
İnşa Tarihi	17. yüzyılın ilk yarısı.
Konum	Tarsus'a bağlı Çokak köyü sınırları içerisinde, Çokak köyü mezarlığını Kozoluk köyü istikametinde geçtikten 800 m kadar ileride, yolun kenarındadır.
Mesafe	Çokak köyüne 1,2 km, Çamalan otoyol kavşağına 14 km uzaklıktadır. Kervan yürüyüşü ile Ramazanoğlu Yaylası'na 9 saat, Adana'ya 10 saat mesafededir. ⁷⁴¹
Kadastral Adres	Mersin, Tarsus ilçesi, Kozan-N33-C-09-A Pafta, 123 Ada, 18 Parseldedir.
Koordinatlar	37°11'13.3"N- 34°54'35.8"E
Derbent	Kosun nahiyesinde bulunan Kozoluk köyü halkı Kozoluk hanına derbentçi yapılmıştır. ⁷⁴² Derbentçilerden 40 kişi buradan ayrılması üzerine 1753'te bu kişilere yerlerine dönmeleri emredilmiştir. ⁷⁴³

⁷³⁴ Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 109; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 84.

⁷³⁵ BOA, C. DH. 276. 13788 (H. 11.05.1166 / M. 16.03.1766). Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 204; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 84.

⁷³⁶ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 74; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 84.

⁷³⁷ BOA, C.DH. 276/ 13788 (H. 11.05.1166 / M. 16.03.1766); İlgürel, "Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119; Sahillioğlu, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzîlnâmesi", s. 18; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 84.

⁷³⁸ Sahillioğlu, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzîlnâmesi", s. 7.

⁷³⁹ Atalar, "Hacc Yolu Güzergâhı ve Masrafı", s. 59.

⁷⁴⁰ Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass", s. 407, Sondaki Harita; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 86.

⁷⁴¹ İlgürel, "Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 119.

⁷⁴² Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s. 132.

⁷⁴³ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 134; Uzun, "Gülek Boğazı, Tarihi ve Stratejik Önemi", s. 42,43.

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

16. yüzyılda Çukurova'nın merkezinin Adana olmasının ardından, güzergâh değiştirilerek Gülek Boğazı'ndan Adana'ya doğrudan ulaşan yeni bir yol açılmıştır. Bu yol üzerinde yapılan han ve kervansaraylardan biri Kuzoluk Hanı'dır.

Hanın adı, Abdurrahman Hibri'nin hac menzilnamesinde⁷⁴⁴ (1632) ve IV. Murad'ın Bağdat Seferi menzilnamesinde⁷⁴⁵ (1638) “Çavuş Hanı”, Naima Tarihi'nde “Hafız Hanı”,⁷⁴⁶ 1837 tarihli surre alayı masraf defterinde “Kuzulu Hanı”,⁷⁴⁷ Ramsay'in haritasında “Ekuz Oluk” olarak geçmektedir.⁷⁴⁸

Kitabesi bulunmayan hanın inşa tarihi bilinmemektedir. Hibri'nin 1632 yılında burada konaklamış olması yapının bu tarihten önce inşa edildiğine işaret etmektedir.⁷⁴⁹ 1752'de dönemin sadrazamı Mustafa Paşa Kuzoluk Hanı'nı ve bölgedeki diğer hanları kendi parasıyla tamir ettirmek için harekete geçmiş, 1753 yılında hanların toplam tamir masrafı 5 000 esedî kuruş olarak tespit edilmiştir.⁷⁵⁰

Kuzoluk Hanı, 19. yüzyılda surre alaylarının konakladığı bir menzil olmuştur.⁷⁵¹ Ainsworth'ün, 1839 yılında Sarıışık Hanı'ndan Adana'ya giden yol üzerinde gördüğü harap durumdaki hanın⁷⁵² Kuzoluk Hanı olduğu anlaşılmaktadır. Hanların işlevini yitirmesinin ardından terkedilen han günümüze üst örtüsünün büyük bölümü çökmüş, duvarlarının bir kısmı yıkılmış halde ulaşmıştır.

Banisi

Kuzoluk Hanı'nın banisi bilinmemektedir. 1753 tarihinde veziri azam Mustafa Paşa tarafından tamir ettirilmiştir.⁷⁵³

⁷⁴⁴ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119.

⁷⁴⁵ Sahillioğlu, “Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzîlnâmesi”, s. 7, 18; Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 105, 106; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu ve Hanlar*, s. 135.

⁷⁴⁶ Mustafa Naima Efendi, *Tarih-i Naima*, s. 324; Sahillioğlu, “Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzîlnamesi”, s. 7.

⁷⁴⁷ Atalar, “Hacc Yolu Güzergâhı ve Masrafı”, s. 59; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 86.

⁷⁴⁸ Ramsay, “Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass”, s. 407, Sondaki Harita; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 86.

⁷⁴⁹ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 86.

⁷⁵⁰ Orhonlu, “Bayram Paşa Kervansarayı”, s. 204.

⁷⁵¹ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119; Atalar, “Hacc Yolu Güzergâhı ve Masrafı”, s. 59; *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*, s. 137.

⁷⁵² Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor*, s. 78; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 55.

⁷⁵³ Orhonlu, “Bayram Paşa Kervansarayı”, s. 204.

Yapı Açıklaması

Kuzoluk Hanı orman alanı içinde ve kayalıklardan oluşan derin bir vadinin güney yamacında inşa edilmiştir. Hibri'nin sıcak iklim bölgesinde yer alan “Arabistan hanları plan tipi” olarak değerlendirdiği⁷⁵⁴ avlulu hanlar tipindedir.

Yapı dıştan 40,50 m x 42,50 m ölçülerinde, yaklaşık kare planlıdır.⁷⁵⁵ Plan şeması, ortada bir avlu ve bu avlu etrafında sıralanan farklı büyüklüklerdeki odalardan meydana gelmektedir (Şekil 9). Hanın kuzey, doğu ve güney kanatlarındaki odaların üst örtüsü tamamen çökmüş, duvarları büyük oranda yıkılmış, bölme duvarları yok olmuştur (Şekil 45). Yıkılan duvarların kalıntıları nedeniyle avlunun ve odaların moloz dolu olduğu, gerek avlunun gerekse odaların zemininin yükseldiği görülmektedir. Bu nedenle odaların sayısı ve büyüklükleri konusunda yeterli veri bulunmamaktadır (Şekil 43).

Daha sağlam durumda olan batı kanadındaki odaların boyutları okunabilecek durumdadır. Giriş kapısı da bu kanatta, kuzeye yakın mesafededir. Kapıdan avluya geçiş koridorla sağlanır. Bu koridorunun güneyinde zemini rampa şeklinde eğimli bir mekân ile yanında üç oda sıralanır. Odalardan ilk ikisi kare planlı, çapraz tonoz örtülüdür. Daha geniş olan üçüncüsünün üst örtüsü beşik tonozdur.

Hanın batı cephesi daha iyi durumdadır (Şekil 44). Kuzey cephesinde yer alan birkaç pencere dışında diğer cephelerde pencere bulunduğunu gösteren bir ize rastlanmamıştır. Avlulu plan şemasındaki hanlarda mekânların kapı ve pencerelerinin avluya açılması nedeniyle, dışarıya pencere açılmamış olması mümkündür.

Yapının beden duvarlarında ve örtü sisteminde kesme ve kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Kalan izlerden düz, toprak damlı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Abdurrahman Hibri (1632), burada konaklamış, hanın adının “Çavuş Hanı” olduğunu söylemiştir. Hanın dağlar arasında, dağ eteğine yakın bir yerde, büyük ve kâgir bir bina olarak inşa edildiğini söylemiş, hacıların hanın hemen yanında bulunan ferah çayırda konakladıklarını belirtmiştir. Hibri, Kuzoluk Hanı'ndan itibaren hanların plan tipini, “Arabistan Hanları plan tipi” olarak değerlendirmiştir.⁷⁵⁶

⁷⁵⁴ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119.

⁷⁵⁵ Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 135; Wimmel, *Architektur osmanischer Karawansereien*, s. 139; Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 109;

⁷⁵⁶ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 119; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 86.

Anonim Bağdat Seferi Menzilnamesi (1638), IV. Murad'ın Bağdat seferi menzilnamesinde “Sarıışık'tan Çakıt Hanı'na giden yol üzerinde ‘Çavuş Hanı’ adıyla bilinen büyük bir han” olarak ifade edilmektedir.⁷⁵⁷

Kadri (1646), Bayrampaşa Kervansarayının yakınında Çavuş Hanı diye isimlendirilen bir han olduğundan bahsetmiştir.⁷⁵⁸

Mehmed Edip (1779), Çakıt Hanı yolu üzerinde Çavuş Hanı ve Kız Oluk Hanı adında iki han olduğunu, bu iki handan Kız Oluk Hanı'nın suyunun soğuk olduğunu belirtmiş, bölgede çoban kaleleri olduğunu söylemiştir.⁷⁵⁹

Surre Emini Halil Kâmili (1837) hac yolculuğu sırasındaki masrafları yazdığı defterde, Gülek Boğazından sonra “Kuzulu Hanı'nda” (Kuzuluk Hanı) konaklandığı yazmaktadır. Burada hayvan yemi olarak arpa ve saman satın alınmıştır.⁷⁶⁰

William Francis Ainsworth (1839), güzergâhta ihtiyaç malzemesi temin edecek konaklama yapısı olmadığından bahsetmekte, yol üzerinde harap durumdaki bir hanın yanından geçtiğini belirtmektedir.⁷⁶¹ Ainsworth'ün bahsettiği yapının Kuzuluk Hanı olduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁵⁷ Sahillioğlu, “Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnamesi”, s. 7, 18; Tanrıverdi, *Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi*, s. 105, 106; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 135.

⁷⁵⁸ Coşkun, “Stations of the Pilgrimage Route from İstanbul to Mecca”, s. 312; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 86.

⁷⁵⁹ Karadağ, *Mehmed Edip bin Mehmed Derviş'in “Behcet'ül-Menazil” Adlı Eseri*, s. 73; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 86.

⁷⁶⁰ Atalar, “Hacc Yolu Güzergâhı ve Masrafı”, s. 59; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 86.

⁷⁶¹ Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor*, s. 78; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 55.

3.39. Çakıt (Bayram Paşa) Hanı

İl / İlçe	Adana, Karaisalı
İsimleri	Bayram Paşa Hanı, Çakıt Hanı, ⁷⁶² Kesir Han, ⁷⁶³ Kesrik Han ⁷⁶⁴
Bani	Vezîriâzam Bayram Paşa ⁷⁶⁵
Mimarı	Bilinmiyor
İnşa Tarihi	1638-39 ⁷⁶⁶
Konum	Karaisalı ilçesine bağlı Altınova Mahallesi'nin (eski Hacıraplar köyünün) 1,5 km batısında, Kesri mevkiinde, Çakıt Çayının batısındadır.
Mesafe	Kervan yürüyüşü ile Ramazanoğlu Yaylası'na mesafesi 11 saat, Adana'ya 9 saattir. ⁷⁶⁷
Kadastral Adres	Adana, Karaisalı ilçesi, Altınova Mahallesi, Kesri mevkiinde N34-d-06-a. Pafta, 186. Parseldedir.
Koordinatlar	37°10'41.5"N 35°01'15.4"E
Derbent	1719-22 yıllarında Karaisalı, Melvan ve Tülü Koçlu cemâatleri derbentçi olmak üzere han civarına yerleştirilmiştir. Derbentin vakıf arazisinin sınırları 1724'te tespit edilmiş, ⁷⁶⁸ 1753'te Ebü'l-hadi cemaati derbentçi olarak iskân edilmiştir. ⁷⁶⁹

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Çukurova'nın merkezinin Adana olmasının ardından Orta Anadolu'dan Çukurova'ya inen kervan yolu, Tarsus'a uğramadan Adana'ya yönelmiştir. Yol

⁷⁶² Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 58; Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 201; Özkaya, Almıla Pampal, "Tarihi Ticaret Yolu, Bayrampaşa Kervansarayı (Kesiri Han – Çakıt Hanı)", *Adana İlçeler Kültür Envanteri I*, Adana Valiliği, ss. 20-25, Adana 2007, s. 21; Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 323; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 98; Wimmel, *Architektur osmanischer Karawanseraien*, s. 122.

⁷⁶³ Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 323; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 98; Wimmel, *Architektur osmanischer Karawanseraien*, s. 122.

⁷⁶⁴ Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 98.

⁷⁶⁵ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 58; Mustafa Naima Efendi, *Tarih-i Naima*, s. 342; Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 204; Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 323; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 98; Wimmel, *Architektur osmanischer Karawanseraien*, s. 122.

⁷⁶⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 58; Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 200, 201.

⁷⁶⁷ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 31.

⁷⁶⁸ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, s. 65, 108, 109;

⁷⁶⁹ Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 204; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, s. 132; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 103, 134; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 98; Uzun, "Gülek Boğazı, Tarihi ve Stratejik Önemi", s. 42, 43.

üzerinde yapılan yeni han ve kervansarayların en önemlisi, biri Gülek Boğazı'ndan diğeri Çakıt vadisini takip ederek gelen iki yolun birleştiği yerde bulunan Çakıt (Bayram Paşa) Hanı'dır.

Hanın inşasına 1637 tarihinde başlanmıştır.⁷⁷⁰ IV. Murad'ın Bağdat seferi (1638) sırasında ordu, inşaatı devam eden handa konaklamış, Vezîriâzam Bayram Paşa hanı IV. Murad'a hediye etmiştir.⁷⁷¹ Buradan yola çıkarak inşaatın 1638 ya da 1639'da tamamlandığı sonucuna ulaşılabilir.

İlk yapıldığı dönemde Bayram Paşa Hanı olarak isimlendirilen han, 18. yüzyıldan itibaren yakınından akan çayın adından dolayı Çakıt Hanı şeklinde anılmaya başlanmıştır.⁷⁷² Halk arasında Kesir Han⁷⁷³ ya da Kesrik Han⁷⁷⁴ adı verilir.

Han, 1719-22 yılları arasında tamir edilmiştir.⁷⁷⁵ Mayıs 1729'daki tamirin keşfi ve organizasyonunda Halil Ağa ve Mimar Hasan görevlendirilmiştir. Ömer Ağa bina emnidir.⁷⁷⁶ 3564,5 esedî kuruş olarak tahmin edilen tamir masrafının devlet tarafından karşılanması, yerli halkın da kereste ve taş temin edilmesi ile inşaatla bizzat çalışarak yardımda bulunmaları kararlaştırılmıştır. 1753 tarihinde dönemin sadrazamı Mustafa Paşa hanla birlikte cami ve dükkânları kendi parasından tamir ettirmiştir.⁷⁷⁷ 1766'ya gelindiğinde han, konforlu bir şekilde döşenmiş durumdadır.⁷⁷⁸ 1779- 1780'de mamur olduğu anlaşılan hanın⁷⁷⁹ 19. yüzyılda Murtçukuru- Kütüklü yolunun kullanılmaya başlanması⁷⁸⁰ nedeniyle atıl duruma düştüğü, dönem kaynaklarında isminin geçmemesinden anlaşılmaktadır.⁷⁸¹

İşlevini yitirmesinin ardından terkedilen, üst örtüsü çöken, iç duvarları tamamen yok olan hanın günümüze sadece dış beden duvarları ulaşmıştır. Yapının iç kısmı yakın zamana kadar tarla olarak kullanılmıştır. Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma

⁷⁷⁰ Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 200.

⁷⁷¹ Mustafa Naima Efendi, *Tarih-i Naima*, s. 342; Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 200; Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 323; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 99; Özkaya, "Bayrampaşa Kervansarayı", s. 21.

⁷⁷² Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 201; Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 324.

⁷⁷³ Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 324; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 98; Wimmel, *Architektur osmanischer Karawansereien*, s. 122.

⁷⁷⁴ Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 98.

⁷⁷⁵ Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 202; Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 323; Wimmel, *Architektur Osmanischer Karawansereien*, s. 123.

⁷⁷⁶ Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 203; Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 324-325.

⁷⁷⁷ Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 203- 204.

⁷⁷⁸ Wimmel, *Architektur Osmanischer Karawansereien*, s. 124.

⁷⁷⁹ Karadağ, *Mehmed Edib bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 73; Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 201; Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 324.

⁷⁸⁰ BOA, HAT, 1243, 48306 (H. 29.12.1253 / M. 26.03.1838); BOA, EV.HMK.SR.d, 4155 (Tarih yok); Atalar, "Hacc Yolu Güzergâhı ve Masrafı", s. 59.

⁷⁸¹ Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 203; Özkaya, "Bayrampaşa Kervansarayı", s. 21; Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 324.

Kurulu tarafından 21.03.2002 tarih ve 4642 nolu kararı ile tescillenerek koruma altına alınmıştır.⁷⁸²

Banisi

Kervansarayın banisi, IV. Murad döneminin vezîriâzamlarından Bayram Paşa'dır.⁷⁸³ Bu yapının dışında İstanbul-Fatih'te bir külliye yaptırmış,⁷⁸⁴ ayrıca Ereğli'de Ekmekçizade Ahmed Paşa'nın başladığı ancak tamamlayamadığı kervansarayın yarım kalan inşaatını tamamlattır.⁷⁸⁵

Yapı Açıklaması

Çakıt Hanı yerleşim birimlerinin dışında, Çakıt Çayını yukarıdan gören düz bir arazi üzerindedir (Şekil 46). Han müstemilatı içerisinde cami, ambar, çeşmeler⁷⁸⁶ ve dükkânlar⁷⁸⁷ yer almaktadır. Evliya Çelebi'nin tanımına göre 70 ocaklı, avlulu, ahırlı, toprak damlı, kale gibi sağlam bir yapıdır.⁷⁸⁸ 1729 tarihli keşif defterine göre toprak damlı olan hanın fırını, kuyusu, 3 adet ayak çeşmesi ile içinde ve dışında 25'er ocağı bulunmaktadır.⁷⁸⁹ Girişin üzerinde vezirler için iki adet özel oda vardır.⁷⁹⁰

Günümüze sadece beden duvarları ulaşan han, içten 45,50 m x 42,95 m ölçülerinde kareye yakın planlıdır (Şekil 10). Duvarlar dıştan her cephede 2,40 m genişlikte dörder adet destek payandası ve köşelerde 3.20 m kalınlıktaki köşe kuleleri ile takviye edilmiştir.⁷⁹¹ Payandalarla birlikte plan ölçüleri 55 m x 69 metreye ulaşmaktadır. Yüksekliği yaklaşık 6 m olan duvarların kalınlığı 1,50 m civarındadır.⁷⁹² Kuzey ve güney cephelerinin ortalarında birer büyük açıklık bulunmaktadır (Şekil 47,

⁷⁸² Özkaya, "Bayrampaşa Kervansarayı", s. 21; Bayram Paşa Hanı tescil fişi, Adana Valiliği İlçeler Kültür Envanteri I, Adana 2007, Ulusoy Ofset, ss. 20-25, s. 24.

⁷⁸³ BOA, İE.EV., 6– 710 (H.11.08.1092 / M. 26/08/1681); Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 58; Mustafa Naima Efendi, *Tarih-i Naima*, s. 342; Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 204; Halaçoğlu, "Bayrampaşa", s. 267; Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 323; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 98; Wimmel, *Architektur osmanischer Karawanseraien*, s. 122.

⁷⁸⁴ Tanman, M. Baha, "Bayrampaşa Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), C. V, İstanbul 1992, s. 268.

⁷⁸⁵ Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 617; Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli tarihi*, s. 559; Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 200; Apa, *Konya Ereğli Türk Devri Mimarisi*, s. 109; Nar, v.dğr., *Geçmişten Günümüze Konya Konya Ereğli*, s. 69.

⁷⁸⁶ Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 203; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 99.

⁷⁸⁷ Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 203- 204.

⁷⁸⁸ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 58.

⁷⁸⁹ Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", s. 203, 209; Ünal, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 99; Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 325; Wimmel, *Architektur osmanischer Karawanseraien*, s. 123.

⁷⁹⁰ Kazancıoğlu, *Osmanlı Dönemi Kervansaraylarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Fonksiyonları*, s. 145.

⁷⁹¹ Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 325.

⁷⁹² "Bayram Paşa Hanı tescil fişi", *Adana Valiliği İlçeler Kültür Envanteri I*, s. 24.

49). Çam hanın girişinin kuzeydeki,⁷⁹³ Wimmel ise güneydeki açıklığın yerinde olabileceği görüşündedir.⁷⁹⁴

Yapının iç kısmında yer alması gereken odalar ile bunlarla ilgili duvar, paye ve diğer yapı elemanları tamamen yok olduğundan yapının günümüzdeki durumu plan açısından yeterli veri sunmamaktadır. Kuzey ve güney duvarlarında basamakları kısmen dökülmüş durumdaki birer taş merdiven ile beden duvarlarının orta ve üst seviyelerindeki ahşap hatıl izleri, binanın iki katlı olduğuna işaret eder (Şekil 48). Cephelerde dışa açılan pencereler olmaması, duvardaki hatıl izleri gibi mevcut veriler merkezi avlunun etrafında biçimlenen plana sahip olduğunu göstermektedir. Çam, iç kısımlarının ahşap malzemeyle inşa edilmiş olabileceği üzerinde durmaktadır.⁷⁹⁵

Hanın beden duvarları sandık duvar şeklinde olup dış taraflarında yerel kayrak taşı kullanılmıştır.

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Kadri (1646), önünden Çakıt denilen bir nehrin geçtiği hanın yakınlarında Çavuş Hanı diye isimlendirilen bir han daha olduğunu, hanın bir camisi bulunduğunu, gerekli ihtiyaçların karşılanabildiğini belirtmiştir.⁷⁹⁶

Evliya Çelebi (1648), Bayram Paşa tarafından Çakıt Nehri kenarında amansız yerde inşa edilmiş büyük bir yapı olduğunu, 70 ocaklı, avlulu, at ahır olan, toprak örtülü, kale gibi bakımlı ancak imareti olmayan bir han şeklinde tarif etmiştir.⁷⁹⁷

Carsten Niebuhr (1766), Çakıt Hanını yolcular için konforlu bir şekilde döşenmiş büyük bir yapı olarak tarif etmiştir. Buraya yerleştikten sonra Adana Paşası'nın haremi (eşi) kalabalık maiyetiyle birlikte hana gelince kendileri handan çıkarılmışlar ve geceyi açık havada geçirmek zorunda kalmışlardır.⁷⁹⁸

Mehmed Edip (1779), Çakıt Hanı yolu üzerinde Çavuş Hanı ve Kız Oluk adında iki han olduğunu, bölgede çoban kaleleri bulunduğunu belirtmiştir. Çevre köylerde yaşayan köylülerin hacılara satış yaptıklarını kaydetmiştir.⁷⁹⁹

⁷⁹³ Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 325.

⁷⁹⁴ Wimmel, *Architektur Osmanischer Karawansereien*, s. 124.

⁷⁹⁵ Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 325.

⁷⁹⁶ Coşkun, "Stations of the Pilgrimage Route from İstanbul to Mecca", s. 312.

⁷⁹⁷ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 58.

⁷⁹⁸ Wimmel, *Architektur osmanischer Karawansereien*, s. 124.

⁷⁹⁹ Karadağ, *Mehmed Edip Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 73.

William Francis Ainsworth (1839), hanın bir uçurum kenarında olduğunu, uç kısmında bir ya da iki bitişik ev bulunduğunu, bol miktarda suların ortasında, ağaçlarla çevrili ve korunaklı bir han olduğunu belirtmiştir.⁸⁰⁰

Rûznâmçeci İbrahim Efendi (1647), düz bir yerde bulunan Çakıt Hanının yakınında büyük bir ırmak bulunduğunu, çevre köylerden gelen köylülerin yolculara satış yaptıklarını kaydeder.⁸⁰¹

⁸⁰⁰ Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor*, s. 78, Ünalın, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu*, s. 55.

⁸⁰¹ Eroğlu Memiş, “XVII. Yüzyılda Osmanlı Hac Menzilleri”, s. 288.

3.40. Kocaveliler Hanı

İl / İlçe	Adana, Karaisalı
İsimleri	Kocaveliler Hanı, Minareli Han
Bani	Bilinmiyor
Mimarı	Bilinmiyor
İnşa Tarihi	Bilinmiyor
Konum	Karaisalı ilçesine bağlı Kocaveliler köyünün 2,5 km güneybatısında, Minareli Han mevkiinde, Kocaveliler köyü mezarlığının içinde, Çakıt çayının batı kıyısındadır.
Mesafe	Bayram Paşa Hanı'na 2,6 km mesafededir.
Kadastral Adres	Adana, Karaisalı ilçesi, Durak Mahallesi, Minareli Han mevki, N34-D-06-D Pafta, 893 Parseldedir.
Koordinatlar	37°09'43.2"N 35°01'42.0"E
Derbent	Derbent kaydına rastlanmamıştır.

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Gülek Boğazı'ndan Adana'ya giden yol üzerinde, Bayram Paşa Hanının 2,6 km güneyindedir. Bayram Paşa Hanına bu kadar yakın mesafede olması yolun işlek olması ile ilgili olmalıdır.

Dönem kaynaklarında hakkında bilgiye rastlanmayan yapının inşa tarihi bilinmemekle birlikte, Osmanlı dönemine tarihlenmektedir. Adana Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından, 29.06.2006 tarih ve 1711 nolu karar ile tescillenerek koruma altına alınmıştır. Günümüzde harabe halde bulunmaktadır.⁸⁰²

Yapı Açıklaması

Günümüzde sadece kuzeydeki duvarın bir bölümü ayakta. Yüzeyde kalan izlerden hanın kare planlı ve iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak üst katı tamamen yok olmuştur. Kuzey cephesindeki kapı açıklığının orijinal olmadığı düşünülmektedir. Mevcut duvar izleri takip edildiğinde, yapının batı yönünde çeşitli bölümleri olduğu tespit edilmiştir⁸⁰³ (Şekil 11, 50).

⁸⁰² Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Envanteri, Envanter Fişi; Salman, İsmail vd. (ed.), Adana İlçeler Kültür Envanteri I, Adana Valiliği, Adana 2007, s. 36.

⁸⁰³ Salman vd. (ed.), Adana İlçeler Kültür Envanteri I, s.36.

Duvar örgüsünde temel seviyesinde tuğla malzeme, ana yapısında yerel kayrak taşı kullanılmıştır. Yapının kuzey yönündeki 5,10 m yükseklikteki bölümünde kaplama izleri belirgindir. Kocaveliler köyü kabristanındaki bazı mezarlarda hana ait taşların şahide (mezar taşı) olarak kullanıldığı görülmektedir.⁸⁰⁴

⁸⁰⁴ Salman, *Adana İlçeler Kültür Envanteri*, 2007, s. 36.

3.41. Küçük Çakıt Hanı

İl / İlçe	Adana, Çukurova
İsimleri	Küçük Çakıt Hanı, ⁸⁰⁵ Menzil-i Küçük Çakıt, ⁸⁰⁶ Kocaveliler Hanı, Minareli Han ⁸⁰⁷
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Bayram Paşa Kervansarayı ile Adana arasında.
Mesafe	Bayram Paşa Kervansarayına yaklaşık 2,5 km mesafededir. ⁸⁰⁸
Kadastral Adres	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır.
Derbent	Derbent kaydına rastlanmamıştır.

Bayram Paşa Kervansarayı ile Adana arasında, Çakıt Çayı kenarındadır. Sultan IV. Murad, Bağdat seferine giderken burada konaklamıştır.⁸⁰⁹ Ordu Bayram Paşa Kervansarayından buraya üç saatte gelmiştir.⁸¹⁰ Bu sefere ait sürsat defterinde de konaklanan menziller arasında adı “Menzil-i Küçük Çakıt” olarak geçmektedir.⁸¹¹ Nusret Çam, Bayram Paşa Kervansarayına yaklaşık 2,5 km mesafede bulunan Kocaveliler Hanı, Minareli Han isimleri ile anılan yapının Küçük Çakıt Hanı olabileceğini belirtmektedir.⁸¹² Yapı hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁸⁰⁵ Sahillioğlu, “Dördüncü Murad’ın Bağdat Seferi Menzilhâmesi”, s. 18; Ünal, *IV. Murat ve Bağdat Seferi*, s. 234.

⁸⁰⁶ BOA, MAD_d_2686_13 (H.13.01.1048 / M. 27.05.1638)

⁸⁰⁷ Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 328.

⁸⁰⁸ Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 328.

⁸⁰⁹ Sahillioğlu, “Dördüncü Murad’ın Bağdat Seferi Menzilhâmesi”, s. 18; Ünal, *IV. Murat ve Bağdat Seferi*, s. 234.

⁸¹⁰ Sahillioğlu, “Dördüncü Murad’ın Bağdat Seferi Menzilhâmesi”, s. 18.

⁸¹¹ BOA, MAD_d_2686_13 (H.13.01.1048 / M. 27.05.1638)

⁸¹² Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 328.

3.42. Misis (Havraniye) Kervansarayı

İl / İlçe	Adana, Yüreğir
İsimleri	Misis Kervansarayı, Havraniye Kervansarayı, ⁸¹³ Kafirbina ⁸¹⁴
Bani	Ramazanoğlu Piri Mehmed Paşa
Mimarı	Bilinmiyor
İnşa Tarihi	16. yüzyılın ilk yarısı.
Konum	Misis Kervansarayı eski adı Havraniye olan Geçitli Cumhuriyet Mahallesiindedir.
Mesafe	Adana'ya 28 km, Ceyhan'a 22 km mesafededir. Kervan yürüyüşü ile Adana'ya mesafesi 6 saat, Kurtkulağı'na 9 saattir. ⁸¹⁵
Kadastral Adres	Adana, Yüreğir, Geçitli Cumhuriyet mahallesi, 27. pafta, 709. parseldedir. (O35-A-03-C-4-D Pafta,16162. Ada, 2. Parseldedir.)
Koordinatlar	36°57'21.6"N- 35°37'36.3"E
Derbent	Bölgenin ve yolun güvenliği için burası derbent yapılmış, muhafız birliği için evler inşa edilmiş, ⁸¹⁶ Misis halkı derbentçi yapılmıştır. ⁸¹⁷

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Misis, burada bulunan tarihi köprü nedeniyle stratejik öneme sahip kavşak ve geçit noktası durumundadır.⁸¹⁸ Burada farklı tarihlerde iki ayrı kervansaray inşa edilmiştir.⁸¹⁹ Pierre Belon'un (1547) gördüğü⁸²⁰ ilk yapının inşa tarihini Davis 1532,⁸²¹ Kâtip Çelebi⁸²² ve Langlois 1542 olarak vermektedir.⁸²³ Sultan IV. Mehmed'in talimatıyla yapılan ikinci kervansarayın inşa tarihi kitabesinde 1661 olarak kayıtlıdır.⁸²⁴

⁸¹³ Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s.299.

⁸¹⁴ Langlois, *Voyage dans la Cilicie*, s. 462; Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 75.

⁸¹⁵ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 75.

⁸¹⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.9, s. 363.

⁸¹⁷ 24.01.1759, BOA, C. ML. 753. 30688 (H. 25.05.1172 / M. 24.01.11759); BOA, C. NF. 43. 2127 (H. 2.03.1201 / M. 23.12.1786); C. AS. 1131, 50201 (H. 22.07.1191 / M. 26.07.1777); Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.9, s. 363.

⁸¹⁸ BOA, HRT_h_00486_00001 (H. 29.12.1287 / M. 22.03.1871); BOA, HRT_h_00487_00001 (H. 29.12.1341 / M. 12.08.1923); Buyruk, "Tarihi Kervan Yolları Kavşağında Bir Kent; Misis", s. 236.

⁸¹⁹ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.9, 2011, s. 363, 364.

⁸²⁰ Belon, Pierre, *Les observations de plsvievs singlaritez et choses memorables, trouuées en Grece, Asie, Iudée, Egypte, Arabie, & autres pays estranges*, G. Corrozet, Paris, 1553, s. 162; Langlois, *Voyage dans la Cilicie et dans les montagnes du Taurus*, s. 460.

⁸²¹ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 509.

⁸²² Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, s. 602.

⁸²³ Langlois, *Voyage dans la Cilicie*, s. 462.

⁸²⁴ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.9, s. 363; Kum, "İslâm ve Osmanlı Türkleri Devrinde Misis, s. 100.; Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri* 01Adana, s.299;

Kervansarayın bilinen ilk onarımı 1661’de Sultan IV. Mehmed tarafından yaptırılmıştır.⁸²⁵ Kervansarayın tamiri ile ilgili 1710,⁸²⁶ 1722⁸²⁷ ve 1728 tarihli yazışmalara rastlanmıştır.⁸²⁸ 1749’da Misis Köprüsünün kısmen yıkılmasına neden olan depremde⁸²⁹ kervansarayın da hasar gördüğü ve onarıldığı düşünülebilir. 1759 tarihli belgeye göre kervansaray köprü ve cami ile birlikte tamir edilmiştir.⁸³⁰ Hasan Paşazade tarafından 1830 tarihinde onarılmış,⁸³¹ 1837 yılında surre alayı Misis menzilinde konaklamıştır.⁸³² Hanların işlevini yitirmesinin ardından terkedilmiştir.⁸³³

Depremlerde ağır hasar gören kervansarayın⁸³⁴ kalıntıları Adana Kültür varlıklarını Koruma Kurulunun 18.09.1996 tarih ve 2593 nolu kararı ile tescillenerek koruma altına alınmıştır.⁸³⁵ Misis’teki tarihi yapıların turizme kazandırılması amacıyla Yüreğir Belediyesi tarafından başlatılan “Ölümsüzlük Şehri Misis” Projesi kapsamına Misis Kervansarayı da dâhil edilmiştir. 2012 yılında Adana Arkeoloji Müzesi, Roma İtalyan Ulusal Araştırma Merkezi ve Pisa Üniversitesi işbirliğiyle başlatılan kazı çalışması 2016 yılında tamamlanmıştır. (Şekil 51)

Banisi

İlk kervansarayın banisi hakkında kayda rastlanmamıştır. Erdmann ve Wimmel yapıda Ramazanoğullarının eserlerinde görülen mimari özelliklerin görüldüğünü belirtmekte,⁸³⁶ kaynaklar 16. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiğini göstermektedir. Kanuni Sultan Süleyman’ın Piri Mehmed Paşa’dan Misis’te bir zaviye inşa etmesini istediği⁸³⁷ ve Adana Vakıflar Bölge Müdürlüğü kayıtlarına göre kervansarayın arsasının

Yüksel, Çukurova’da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler, s. 177, 178; Sezer, Adana Etnografya Müzesi’ndeki Osmanlı Dönemi’ne Ait Taş Eserlerden Örnekler, s. 39-40; Buyruk, Tarihi Kervan Yolları Kavşağında Bir Kent; Misis, s. 237-238.

⁸²⁵ Kum, Naci, “İslâm ve Osmanlı Türkleri Devrinde Misis, Anıtlar, Kitabeler”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Anadolu Araştırmaları Dergisi, C. 1, S.1, 1955 Ankara, s. 100.

⁸²⁶ BOA, AE.SAMD.III, 153, 15082, (H. 22.04.1122, M. 20.06.1710).

⁸²⁷ BOA, C..BLD., 58, 2854 (H-04-12-1134, M. 15.09.1722)

⁸²⁸ BOA, A. DVNSMHM.d., 135, 738, (H. 29.04. 1141, M. 02.12.1728).

⁸²⁹ BOA, C..NF., 21, 1038. (H. 13.05.1162, M. 01.05.1749)

⁸³⁰ BOA, EV.HMH.d. 5195, (H. 20.03.1173, M.11.11.1759).

⁸³¹ Langlois, *Voyage dans la Cilicie*, s. 462; Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 65, 508.

⁸³² Atalar, “Hacc Yolu Güzergâhı ve Masrafı”, s. 60, 82.

⁸³³ Ahmed Cevdet Paşa, Tezâkir, Yayınlayan: Cavid Baysun, C. 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1986, s. 124.

⁸³⁴ Kum, “İslam ve Osmanlı Türkleri Devrinde Misis”, s. 99; Cantay Güreşsever, *Osmanlı Menzil Kervansarayları*, s. 136-137,

⁸³⁵ Salman, “Mopsuestia–Misis Antik Kenti”, s. 112.

⁸³⁶ Wimmel, *Architektur osmanischer Karawansereien*, s. 156.

⁸³⁷ Alkan, *Adana Vakıfları*, s. 217; Kurt, Yılmaz, - Erdoğan, M. Akif, *Çukurova Tarihinin Kaynakları IV Adana Evkaf Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. LIV.

Ramazanoğlu Piri Paşa Vakfı'na ait olduğu⁸³⁸ dikkate alındığında, kervansarayın banisinin Ramazanoğlu Piri Mehmed Paşa olduğu sonucuna ulaşılabilir.

1661'de inşa edilen diğer kervansaray ise Sultan IV. Mehmed'in talimatıyla Köprülü Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır.⁸³⁹

Yapı Tanımı

Kervansarayın, cami, hamam, imaret ve devlet adamlarının kalması için özel odalar, köprü başında vergi (bac) alınan “kule”, köprü tarafında 20 kâgir dükkân⁸⁴⁰ ile birlikte külliye şeklinde ele alındığı görülmektedir.

Evliya Çelebi'nin 120 ocaklı büyük bir han,⁸⁴¹ İbrahim Efendi'nin muazzam bir han,⁸⁴² Langlois'nın kervansaray ve yanında küçük bir han,⁸⁴³ Childs'ın Sultan Hanı⁸⁴⁴ olarak tanımladıkları Misis Kervansarayı, iki ayrı binadan meydana gelmektedir. Doğudaki kareye yakın planlı, avlulu hanlar şemasındadır. Diğeri doğu - batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlıdır. Batıdaki han, atıl duruma düştükten sonra tamamen yok olmuş, doğudaki ise günümüze harabe olarak ulaşmıştır.

Avlulu Kervansaray: Günümüze giriş kapısı, kapının bulunduğu kuzey duvarının bir kısmı, güneyde giriş aksında eyvan biçimli mekân ile kuzey, doğu ve güney kanatlarının duvar ve temel izleri ulaşmıştır. 1945'teki yol çalışmaları sırasında batı kanadı tamamen yıkılmış ve plan bütünlüğünü kaybetmiştir (Şekil 52).

Yapının bütünü hakkında bilgi temel izleri ile mimari özelliklerini gösteren fotoğraf ve çizimlerden edinilmektedir. Günümüze ulaşan temel izleri, görsel malzeme⁸⁴⁵ ve Wimmel'in hazırladığı restitüsyon planı krokisine göre plan şeması kare şeklindeki merkezî avluyu kuşatan farklı büyüklükteki mekanlarla meydana gelmektedir. Duvar kalınlıkları mekânların avluya paralel uzanan tonozlarla örtülü

⁸³⁸ Adana, Yüreğir, Havraniye (Geçitli), Ada: -, Pafta 27, Parsel 709, 710, 711, 712, 713; Alkan, *Adana Vakıfları*, s. 390.

⁸³⁹ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.9, 2011, s. 363, 364; Kum, “İslam ve Osmanlı Türkleri Devrinde Misis”, s. 100; Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 299; Yüksel, Çukurova'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler, s. 177, 178; Sezer, *Adana Etnografya Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi'ne Ait Taş Eserlerden Örnekler*, s. 39-40; Buyruk, “Tarihi Kervan Yolları Kavşağında Bir Kent; Misis”, s. 237-238.

⁸⁴⁰ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.9, 2011, s. 364; Müderrisoğlu, M. Fatih, “Osmanlı Döneminde Anadolu sağ yolunun Adana Antakya Güzergâhı Üzerindeki Menzillerin Bugünkü İzleri”, *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Cilt II, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, İskenderun 2000, s. 443.

⁸⁴¹ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.9, 364;

⁸⁴² Çakır, “Hac Menzilleri ve El-Hâc İbrahim Efendi'nin Menzîlnâmesi”, s. 83.

⁸⁴³ Langlois, *Voyage dans la Cilicie*, s. 462.

⁸⁴⁴ Childs, *Across Asia Minor on Foot*, s. 361.

⁸⁴⁵ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 68.

olduğunu göstermektedir.⁸⁴⁶ Fotoğraf ve gravürlere göre dıştan toprak damlıdır.

Binanın girişi kuzeyde, nehir tarafındadır (Şekil 53). Kapıdan iki yanında birer oda bulunan koridorla avluya ulaşılır. Temel ve duvar izlerine göre avluyu dikdörtgen planlı mekânlar kuşatmakta, her odanın kapısı avluya açılmaktadır. Odaların içlerinde sekilerin izleri görülmektedir. Güney kanadında odayı tamamlayacak herhangi bir iz bulunmamaktadır. Yapının beden duvarları kesme taş kaplamalı sandık duvar şeklinde yapılmıştır.

Kapalı planlı kervansaray: Tamamen yok olmuştur. Erdmann'ın notlarına ve plan krokisine göre doğu- batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlıdır. Dıştan 80 m x 30 m ölçülerinde olan yapı, iki sırada dokuzar paye ile üç bölüme ayrılmıştır. Orta bölüm diğerlerinden dar olmasına rağmen daha yüksek tutulmuş ve bu kısım beşik tonozla örtülmüştür. Diğer bölümlerin üst örtüsü çapraz tonoz şeklindedir.⁸⁴⁷

Kitabeler

Üç tane kitabesi tespit edilebilmiştir. Biri 1661 tarihli kervansarayın inşa kitabesidir. Diğeri, aynı tarihte onarılan eski kervansarayın tamir kitabesidir. Üçüncüsü ise 1830 tarihli olup, Hasan Paşa tarafından yapılan onarımın kitabesidir.

I. Kitabe:

1661 tarihinde yaptırılan kervansarayın inşa kitabesidir. Hanın giriş kapısı üzerindeki kitabe üç satır, iki kartuştan oluşmaktaydı.⁸⁴⁸ Günümüzde Adana Müze Kompleksi deposunda koruma altındadır.

Kitabenin Okunuşu:

1. Cenâb-ı Hazret-i Sultân-ı Gâzî dâme mansûrâ
Reh-i Beyt-i Harâm'a bir binâ ördi ne muhkem ne
2. Müheyyâ kıldı huccâc u guzâta bir aceb han kim
Sarâ-yı behçet-efzâ-yı vatan.....
3. Suâl idince târihin aceb nutk eyleyüb Nutkî
Didi Sultan Mehmed Hân, yaptı cây ola emne.

1072⁸⁴⁹

⁸⁴⁶ Wimmel, *Architektur Osmanischer Karawanseraien*, s. 155, 156, 158.

⁸⁴⁷ Wimmel, *Architektur Osmanischer Karawanseraien*, s. 155.

⁸⁴⁸ Yüksel, *Çukurova'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, s. 177, 178; Sezer, *Adana Etnografya Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi'ne Ait Taş Eserlerden Örnekler*, s. 39-40.

⁸⁴⁹ Kum, "İslam ve Osmanlı Türkleri Devrinde Misis", s. 100; Aynı kitabenin diğer okunuşları için bkz.: Yüksel, *Çukurova'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, s. 177, 178; Çam, *Türk Kültür Varlıkları*

Kitabenin Anlamı:

1. Cenab-ı Hazretleri Sultan Gazi'ye yardım etti.
Hicaz yolu (Mekke-Medine yolu) üzerinde sağlam bir han yaptı
2. Ki hacılar ve sefere giden gaziler konaklasınlar diye.
Adeta sarayı andıran kendi yurtları gibi.....
3. Merak edip tarihini sorunca, söyledi Nutkî.
Dedi ki: Sultan Mehmed Han, bu yüce hanı inşa ettirdi.⁸⁵⁰

(M. 1661)

Evliya Çelebi kitabenin birinci ve üçüncü beyitlerini kaydetmiştir.⁸⁵¹ Naci Kum kitabenin son mısrasını farklı okumuş ve inşa tarihini H. 1070 (M. 1659) olarak vermiştir.⁸⁵²

II. Kitabe

Ramazanoğulları döneminde yapıldığı anlaşılan eski kervansarayın 1661 tarihli tamir kitabesidir. Evliya Çelebi'nin han içerisinde, mihmanhane köşkünün kapısının üzerinde olduğunu,⁸⁵³ Kum'un "köprübaşındaki hanın kapısı üzerinde" bulunduğunu belirttiği⁸⁵⁴ kitabe, dört satır iki kartuştan oluşmaktadır.⁸⁵⁵

Kitabenin Okunuşu

1. Çün cihan cisrile han ta'mirine emr eyledi
Hazret-i Sultân Mehemmed Hân şeh-i zill-i Hüdâ
2. Hem semiy-yi Mustafâ yani Halebî Şehbenderin
Mu'temed kıldı binâya oldı hengâm-ı binâ
3. Bu mekânı dil-keş u zibâyı ta'mir eyledi
Câ-be-câ revzenleri müşrif cihânâ dâimâ
4. Hâtife itdim suâl itmâmının târihini
Didi: A'lâ câ-yı zibâ tarh-i köşk-ı pür-safâ

Sene 1072⁸⁵⁶

Envanteri, s.300; Sezer, *Adana Etnografya Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi'ne Ait Taş Eserlerden Örnekler*, s. 39-40;

⁸⁵⁰ Sezer, *Adana Etnografya Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi'ne Ait Taş Eserlerden Örnekler*, s. 39-40.

⁸⁵¹ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 9, s. 364, 365; Sezer, *Adana Etnografya Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi'ne Ait Taş Eserlerden Örnekler*, s. 41.

⁸⁵² Kum, "İslam ve Osmanlı Türkleri Devrinde Misis", s. 100.

⁸⁵³ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 9, s. 365; Sezer, *Adana Etnografya Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi'ne Ait Taş Eserlerden Örnekler*, s. 39-40.

⁸⁵⁴ Kum, "İslam ve Osmanlı Türkleri Devrinde Misis"s. 100.

⁸⁵⁵ Yüksel, *Çukurova'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, s. 179.

⁸⁵⁶ Yüksel, *Çukurova'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, s. 178, 179; Çam, *Türk Kültür Varlıkları*

Kitabede Sultan IV. Mehmed'in yapıyı tamir ettirdiği, bu iş için Halepli Şehbender Mustafa'yı memur ve mutemet olarak görevlendirdiği bildirilmektedir.⁸⁵⁷

III. Kitabe

1830 tarihli onarıma aittir. Günümüze ulaşmayan kitabenin 1940'lı yıllarda avlulu kervansarayın kapısı üzerinde bulunduğu anlaşılmaktadır.⁸⁵⁸ Kum, ise “eski hanın” kapısı üzerinde bulunduğunu kaydeder.⁸⁵⁹

Kitabenin Okunuşu:

1. İhtiyaç olmuş iken tâmile bu virane han
Pişigâhından mürur eyler umman-ı Yemm-i Cihan
2. Bir varışda emredüb îmarını bir nerre şîr
Yâni hemnamı Aliyyel Mürteza Haydar nişan
3. Mîr el Hacı Ali nesl-i Hasan Paşa'dır ol (x)
Cedd-ü nesli cümleinin indinde makbul-i cihan
4. Böyle âlihimmetin sâyi ola makbul-i Hak
Haşredeksun senahanı cemî-i İns-ü can
5. Çıkdı üçler seyrine Nuri didi tarih-i tam
Kuvve-i Mîr-i Ali ile cedid oldu bu Han

Sene 1246 (M. 1830)

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Abdurrahman Hibri (1632), Misis'te köprü, viraneye dönmüş bir kale ile köprübaşında bir han olduğunu, burada kervanlardan vergi alındığını belirtmektedir.⁸⁶⁰

Kadri (1646), Misis'in, Ceyhan nehri kenarında bir köy olduğunu, kervanların nehir kenarında durduğunu bildirmektedir.⁸⁶¹

Evliya Çelebi (1648), Misis Köprüsünün başında bir küçük han bulunduğunu, Sultan IV. Mehmed Han'ın Köprülü Mehmed Paşa'ya emredip 120 ocaklı han inşa ettirdiğini, eski hanla birlikte büyük bir misafirhane olduğunu; burada vezirlere mahsus odalar ve harem- haneler yapıldığını belirtir. Yolculara yemek verildiğini, hana girince yük yıkmadan kahvaltı geldiğini anlatır. Hanın civarında küçük bir cami, hamam, köprü

Envanteri, s.300, 301;

⁸⁵⁷ Yüksel, *Çukurova'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, s. 177.

⁸⁵⁸ Sümer, Osman, “Misis”, *Görüşler Dergisi*, S. 35, Adana 1941, s. 14-16, 29;

⁸⁵⁹ Kum, “İslam ve Osmanlı Türkleri Devrinde Misis”, s. 108.

⁸⁶⁰ İlgürel, “Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 120.

⁸⁶¹ Coşkun, “Stations of the Pilgrimage Route from İstanbul to Mecca”, s. 312.

başında bac kulesi ve köprüyle han arasında 20 kârgir dükkân bulunduğunu, 300 kişilik muhafızın, Misis'ten sonra yolculara eşlik ederek güvenliklerini sağladıklarını anlatmıştır.⁸⁶²

Kâtîp Çelebi (1648), Misis'te bir taşköprü bulunduğunu belirtmiştir. Köprübaşındaki hanın H. 949 yılında tüccarlar tarafından inşa edildiğini kaydeder.⁸⁶³

El-Hâc İbrahim Efendi (1777), Misis'te hamam ve muazzam bir han bulunduğunu, önünden Ceyhan ırmağının geçtiğini, ırmağın üzerindeki köprünün Adana tarafında, önceleri medrese olan bir harap yerden bahsedildiğini anlatır.⁸⁶⁴

Mehmed Edip (1779), Misis'te Ceyhan ırmağı üzerinde, birine “Kafırına” diğetine Masisa adı verilen karşılıklı iki kale olduğunu, bu iki kalenin arasındaki kârgir köprünün karşı tarafında kale, cami, han ve muhafızlar için evler olduğunu kaydeder.⁸⁶⁵

Victor Langlois (1852), Misis'te, Ceyhan ırmağının doğu tarafında bulunan “Kafırına” adlı hanın Türk dönemine ait en önemli eser olduğunu belirtir. Suriye ve Anadolu'dan gelen yol üzerindeki kervansarayın ön kapısında Arapça bir kitabe gördüğünü, yapının hicri 949 (M. 1542) yılında inşa edildiğini ve 1830 yılında da Hasan Paşa tarafından tamir edildiğini, yanında daha küçük boyutta bir han daha gördüğünü ifade eder.⁸⁶⁶

Edwin John Davis (1879), Misis'teki nehrin bazı yıllar taşarak sel felaketine neden olduğunu, nehir üzerindeki köprünün Kavalalı İbrahim Paşa isyanında zarar gördüğünü anlatır. Buradaki kervansarayın Sultan Süleyman'ın emriyle yapılan çok sayıdaki handan biri olduğunu, 1532 yılında inşa edildiğini, 1830 yılında Hasan Paşa tarafından tamir edildiğini belirtir.⁸⁶⁷

William John Childs (1912), “Sultan Han” diye bahsettiği Misis Kervansarayının Selçuklu ya da Selçuklu mimari tarzında inşa edilmiş, tonoz örtülü ve yaklaşık 150 feet (yaklaşık 46 m) uzunlukta taş bir bina olduğunu, kervansarayın o dönemde evi olmayanlar ile hasat için ovaya gelen mevsimlik işçiler tarafından sığınak olarak kullanıldığını kaydeder.⁸⁶⁸

⁸⁶² Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.9, s. 363, 364.

⁸⁶³ Kâtîb Çelebi, *Cihannümâ*, s. 602.

⁸⁶⁴ Çakır, “Hac Menzilleri ve El-Hâc İbrahim Efendi'nin Menzîlnâmesi”, s. 83.

⁸⁶⁵ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in “Behcet'ül-Menazil” Adlı Eseri*, s. 75.

⁸⁶⁶ Langlois, *Voyage dans la Cilicie*, s. 462.

⁸⁶⁷ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 67-68, 509.

⁸⁶⁸ Childs, *Across Asia Minor on Foot*, s. 361.

3.43. Kurtkulağı Kervansarayı

İl / İlçe	Adana, Ceyhan
İsimleri	Kurtkulağı Kervansarayı, Bayram Paşa Kervansarayı, ⁸⁶⁹ Kurt Kalesi ⁸⁷⁰
Bani	Hüseyin Paşa ⁸⁷¹
Mimarı	Mehmed Ağa ⁸⁷²
İnşa Tarihi	1659 ⁸⁷³
Konum	Adana'ya 65 km, Ceyhan'a 15 km mesafede, Kurtkulağı belde merkezindedir.
Mesafe	Kervan yürüyüşü ile Misis'e 9 saat, Payas'a 10 saat mesafededir. ⁸⁷⁴
Kadastral Adres	Adana, Ceyhan ilçesi, Kurtkulağı köyü, 180. Ada 3. Parseldedir.
Koordinatlar	36°55'24.9"N 35°53'09.6"E
Derbent	Bölgedeki eşkıya olayları nedeniyle Kurtkulağı derbent yapılmış, dışarıdan ahali getirilerek derbentçi olarak yerleştirilmiştir. ⁸⁷⁵

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

Kurtkulağı'nda yolcular için kervansaray, cami, çeşme; konargöçerler için evler inşa edilmiştir. Bölgede eşkıya olaylarının ciddi boyutlara ulaşması üzerine güvenliğin sağlanması için kervansaray ve burada bulunan diğer yapıların etrafı sur duvarı ile çevrilmiştir.⁸⁷⁶

⁸⁶⁹ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 75; Coşkun, "Stations of the Pilgrimage Route from İstanbul to Mecca", s. 312.

⁸⁷⁰ Langlois, *Voyage dans la Cilicie*, s. 469, 470; Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 70; Texier, *Küçük Asya, Coğrafyası*, C. 3, s. 485; Cuinet, *La Turquie d'Asie, géographie administrative*, C. II, s. 107.

⁸⁷¹ Erken, Sabih, *Türkiye'de vakıf abideler ve eski eserler*, C. 1, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İlaveli İkinci Baskı, Ankara 1983, s. 60; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s. 28; Müderrisoğlu, M. Fatih, "Osmanlı Döneminde Anadolu sağ yolunun Adana Antakya Güzergâhı Üzerindeki Menzillerin Bugünkü İzleri", *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Cilt II, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, İskenderun 2000, s. 443; Wimmel, *Architektur osmanischer Karawanseraien*, s. 131.

⁸⁷² Özmen, Özlem, "Adana'nın Tarihsel Yapı Dokusu: Kaleler, Kervansaraylar- Hanlar ve Camiler", *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Ed.: S. Koz- E. Artun), ss. 203-233, Yapı Kredi Kültür Sanat yay, İstanbul, s. 215; Müderrisoğlu, "Osmanlı Döneminde Anadolu sağ yolunun Adana Antakya Güzergâhı", s. 443; Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s.286; Wimmel, *Architektur osmanischer Karawanseraien*, s. 131.

⁸⁷³ Müderrisoğlu, "Osmanlı Döneminde Anadolu sağ yolunun Adana Antakya Güzergâhı", s. 443; Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s.285; Özmen, "Adana'nın Tarihsel Yapı Dokusu", s. 215; Wimmel, *Architektur osmanischer Karawanseraien*, s. 131.

⁸⁷⁴ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 76.

⁸⁷⁵ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s. 28, 106; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 62.

⁸⁷⁶ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s. 28, 106.

Kervansarayın inşa tarihine ilişkin bilgiler çelişkilidir. 1544-1561 yılları arasında,⁸⁷⁷ 1580⁸⁷⁸ 1659,⁸⁷⁹ 1704⁸⁸⁰ ve 1711⁸⁸¹ yapıldığını belirten kaynaklar bulunmaktadır. 18. yüzyılda inşaat faaliyetlerinin azaldığına dikkati çeken Wimmel, 1659 tarihini kabul etmektedir.⁸⁸² Öte yandan Kurtkulağı'nda 1609'da onarılan;⁸⁸³ 1632'de Hibri'nin,⁸⁸⁴ 1642'de Yemşel'in⁸⁸⁵ konakladıkları hanın daha erken tarihte yapılmış olması gerektiği açıktır. Nitekim Çam da burada 16. yüzyıldan kalan bir han bulunduğu, 1659'da eski yapının yerine yenisinin yapıldığı görüşündedir.⁸⁸⁶

Kurtkulağı'nda bulunan kervansarayın 1609'da Vezîriâzam Murad Paşa'nın kendi özel kaynaklarından tamir edilmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁸⁷ Harap olmasından dolayı 1766'da Adana Valisi ve Misis naibinden keşif defteri hazırlamaları istenmiş,⁸⁸⁸ 1767'de kale, cami ve hanın birlikte tamir edilmesi için hazineden para aktarılmıştır.⁸⁸⁹ Ancak onarım sırasında ek ödenek istenmesi üzerine götürü usulüyle ihaleye verilmesi, ihaledeki şartlara uyulması gerektiği bildirilmiştir.⁸⁹⁰

Ainsworth'ün 1842'de burada iki gün kalmış olması⁸⁹¹ kervansarayın o dönemde faaliyette olduğunu göstermektedir. Langlois 1852'de binanın harap halde olduğunu,⁸⁹² Davis (1879) ise yapının büyüklük ve sağlamlığına rağmen uzun süredir terkedilmiş ve yıkıma uğramış durumda bulunduğunu belirtmektedir.⁸⁹³ 1955'te⁸⁹⁴ harap durumda olan yapı, Cantay'ın 1971'deki incelemesi sırasında ahır olarak kullanılmaktadır.⁸⁹⁵

1970'li yıllarda ve 1984'de onarım ve restorasyon gören yapı, Kurtkulağı Belediyesi tarafından Vakıflar İdaresine devredilmiştir. Gayrimenkul Eski Eserler ve

⁸⁷⁷ Lewis, "Â Karaite Itinerary Through Turkey in 1641-1642", s. 319.

⁸⁷⁸ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 70.

⁸⁷⁹ Erken, *Türkiye'de vakıf abideler ve eski eserler*, s. 60; Müderrisoğlu, "Osmanlı Döneminde Anadolu sağ yolunun Adana Antakya Güzergâhı Üzerindeki Menzillerin Bugünkü İzleri", s. 443; Özmen, "Adana'nın Tarihsel Yapı Dokusu", s. 215.

⁸⁸⁰ Akıl, "Eski Halep Yolu Üzerinde Az Bilinen İki Yapı", s. 144.

⁸⁸¹ Salman, İsmail, "Mopsuestia-Misis Antik Kenti", Adana İlçeler Kültür Envanteri II, İsmail Salman (ed.), Adana Valiliği, Adana 2008, s. 186.

⁸⁸² Wimmel, *Architektur osmanischer Karawanseraien*, s. 131.

⁸⁸³ BOA, A.DVNSMHM.d. 78, 2070 (H. 24.09.1018 / M. 21.12.1609)

⁸⁸⁴ İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 120.

⁸⁸⁵ Lewis, "Â Karaite Itinerary Through Turkey in 1641-1642", s. 319.

⁸⁸⁶ Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s.285.

⁸⁸⁷ COA, A. DVNSMHM.d. 78 – 2070 (H. 24.09.1018 / M. 21.12.1609).

⁸⁸⁸ COA, C.AS.76 – 3559. (H. 20.04.1180 / M. 25.09.1766)

⁸⁸⁹ COA, C.ML. 317 – 13009. (H. 03.09.1180 / M. 02.02.1767)

⁸⁹⁰ COA, C.EV.601 – 30339 (H. 03.04.1182 / M. 17.08.1768); Terzi - Ergün, *Osmanlı Belgelerinde Adana*, s. 182, 183.

⁸⁹¹ Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor*, s. 89.

⁸⁹² Langlois, *Voyage dans la Cilicie*, s. 469, 470

⁸⁹³ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 70.

⁸⁹⁴ Wimmel, *Architektur osmanischer Karawanseraien*, s. 130.

⁸⁹⁵ Cantay Güreşsever, *Osmanlı Menzil Kervansarayları*, s. 161.

Anıtlar Yüksek Kurulu'nun (G.E.E.A.Y.K.) 14.05.1976 tarihli 23 nolu kararı ile tescil edilerek koruma altına alınmıştır.⁸⁹⁶

Banisi

Kurtkulağı kervansarayının inşa tarihi gibi banisiyle ilgili bilgilerde çelişkilidir. 105 nolu Adana şer'i sicil defterine göre Sultan III. Ahmet'in fermanıyla inşa edilmiştir.⁸⁹⁷ Erken,⁸⁹⁸ Orhonlu,⁸⁹⁹ Müderrisoğlu,⁹⁰⁰ Çam⁹⁰¹ ve Wimmel⁹⁰² kervansarayın Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldığı, mimarının Mehmed Ağa olduğunu belirtmektedir.⁹⁰³ Ancak Davis banisinin Sultan III. Murad,⁹⁰⁴ Yemşel Vezîriâzam Rüstem Paşa⁹⁰⁵ olduğunu; Kadri⁹⁰⁶ ve Mehmed Edip⁹⁰⁷ baninin Bayram Paşa olduğunu ifade etmektedirler. Hibri Eski Mehmed Paşa'yı bani olarak verir. Langlois,⁹⁰⁸ Texier⁹⁰⁹ ve Cuinet⁹¹⁰ ise yapının Ramazanoğulları tarafından inşa edildiğini belirtmektedir.

Kitabe

Kapı üzerindeki kitabe yeri boştur. Erken, Adana müzesinde olduğunu belirttiği kitabede yapının Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldığı, mimarının ise Mehmed Ağa olduğuna dair bilgi olduğundan bahsetmektedir.⁹¹¹

Yapı Açıklaması

Kervansarayla birlikte cami, hamam,⁹¹² kışla ve geniş ahırlar⁹¹³ ile han ağası ve muhafızlar için evler⁹¹⁴ bulunmaktadır. Bütün yapılar bir koruma duvarıyla (palanga)

⁸⁹⁶ "Menzil Han Tescil Fişi", *Adana İlçeler Kültür Envanteri II*, s. 186.

⁸⁹⁷ Erken, *Türkiye'de vakıf abideler ve eski eserler*, s. 60; Göyünç, Nejat, "Karamort Külliyesi", VIII. Türk Tarihi Kongresi III, Ankara, TTK 1983, s. 1655; Akıl, "Eski Halep Yolu Üzerinde Az Bilinen İki Yapı", s. 144.

⁸⁹⁸ Erken, *Türkiye'de vakıf abideler ve eski eserler*, s. 60.

⁸⁹⁹ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, s. 28.

⁹⁰⁰ Müderrisoğlu, "Osmanlı Döneminde Anadolu sağ yolunun Adana Antakya Güzergâhı", s. 443.

⁹⁰¹ Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s.285.

⁹⁰² Wimmel, *Architektur osmanischer Karawanseraien*, s. 131.

⁹⁰³ Erken, *Türkiye'de vakıf abideler ve eski eserler*, s. 60.

⁹⁰⁴ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 509.

⁹⁰⁵ Lewis, "A Karaite Itinerary Through Turkey in 1641—1642", s. 319; Robin Wimmel, "En passant par la Cilicie", s. 10.

⁹⁰⁶ Coşkun, "Stations of the Pilgrimage Route from İstanbul to Mecca", s. 312.

⁹⁰⁷ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 75.

⁹⁰⁸ Langlois, *Voyage dans la Cilicie*, s. 469, 470.

⁹⁰⁹ Texier, *Küçük Asya Coğrafyası*, C. 3, s. 485.

⁹¹⁰ Cuinet, *La Turquie d'Asie, géographie administrative*, C. II, s. 107.

⁹¹¹ Erken, *Türkiye'de vakıf abideler ve eski eserler*, s. 60.

⁹¹² Armağan, "XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı Ve Menziller", s. 89, 102.

⁹¹³ Texier, *Küçük Asya, Coğrafyası*, C. 3, s. 485; Cuinet, *La Turquie d'Asie, géographie administrative*, C. II, s. 107.

çevrilmiştir.⁹¹⁵ Kaleyı andıran koruma duvarı yaklaşık 10 m yükseklikte, 3 mil (4,8 km) uzunlukta,⁹¹⁶ iki bin yolcuyu ağırlayabilecek büyüklükte olup kesme taşla inşa edilmiştir.⁹¹⁷ Kervansarayın batısında koruma duvarının kalıntıları günümüze ulaşmıştır.

Kervansaray batıdan doğuya hafif meyilli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Plan şeması geniş ana mekân (ahır bölümü) ve bu mekâna doğusundan bitişen özel odalardan meydana gelir. Doğudaki bölüm giriş eyvanının iki yanındaki özel odalarla simetrik olarak düzenlenmiştir (Şekil 59). Ortadaki eyvandan girilen tonoz örtülü odalar, ikişer pencereyle aydınlanmaktadır. Birer ocağı, dolap nişleri ve küçük bir koridorla bağlanan bağımsız tuvaletleri bulunan bu mekânların görevli odaları veya tabhane odaları olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Güneydeki oda ile bağlantılı bölümün sarnıç⁹¹⁸ ya da güvenlik amaçlı kaçış sağlayan yer altı dehlizi⁹¹⁹ olabileceği öne sürülmektedir.

Kervansarayın ana mekânına (ahır bölümü) söz konusu eyvandan girilir (Şekil 61). Dıştan 50 m x 26 m ölçülerinde,⁹²⁰ kuzey güney doğrultusunda genişleyen dikdörtgen planlıdır. İki sırada toplam on iki paye ile üç bölüme ayrılan mekân uzun kenara paralel üç beşik tonozla örtülüdür (Şekil 60). Dört yanda duvar boyunca sekiler uzanır (Şekil 62). Duvarlarda payandaların arasında ocaklar yerleştirilmiştir. Mekânın aydınlatma ve havalandırma ihtiyacı mazgal pencerelerle sağlanmıştır.

Farklı iki bölüm, kütleye de yansıtılmıştır. Batıdaki ahır bölümü kale gibi sağlam ve korunaklıdır. Kuzey- güney ve batı cepheleri payandalarla desteklenmektedir. Üst örtüyü oluşturan tonozlar dışarıdan kütleye yansıtılmıştır. Payandalar arasına ikişer mazgal pencere yerleştirilmiştir (Şekil 60).

Pencerelerle ve eyvanla dışa açılan doğu cephesi hareketlidir. Ortadaki eyvanın bulunduğu kısım saçak seviyesinden yaklaşık 1,5 m kadar yükseltilerek giriş vurgulanmıştır. İki yanındaki duvarlarda dikdörtgen çerçeveli, hafifletme kemerleri vurgulu pencereler yer alır (Şekil 61).

⁹¹⁴ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 75.

⁹¹⁵ Çakır, "Hac Menzilleri ve El-Hâc İbrahim Efendi'nin Menzîlnâmesi", s. 83; Armağan, "XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı Ve Menziller", s. 89.

⁹¹⁶ Langlois, *Voyage dans la Cilicie*, s. 469, 470.

⁹¹⁷ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 70.

⁹¹⁸ Akıl, "Eski Halep Yolu Üzerinde Az Bilinen İki Yapı", s. 144.

⁹¹⁹ Erken, *Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, s. 63; Özmen, "Adana'nın Tarihsel Yapı Dokusu", s. 215; Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 286.

⁹²⁰ Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, s.286.

Yapı dengeli oranlarıyla dikkat çekmektedir. Süs unsuru olarak kapı kemerlerinin siyah- beyaz taşlarla geçmeli yapılması ve giriş kapısının yan konsollarındaki ince işleme göze çarpar.⁹²¹

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Abdurrahman Hibrî (1632), eski Mehmed Paşa'nın bir câmisi ve bir kâgîr hanı olduğunu belirtir.⁹²²

Samuel Yemşel (1642), Kurtkulağı köyünde bir gece kaldıklarını, burada Rüstem Paşa tarafından inşa edilen bir han olduğunu ifade eder.⁹²³

Kadrî (1646), Kurtkulağı köyünde bir cami ve Bayram Paşa Hanı olarak adlandırılan bir kervansarayın olduğunu kaydeder.⁹²⁴

Evliya Çelebi (1648), Kurtkulağı menzili düzlüğünde konakladıklarını belirtmiştir.⁹²⁵

Mehmed Edip (1779), Kurtkulağı'nda Bayram Paşa'nın büyük bir hanı olduğunu, derbent olan köyde han ağasının ve muhafızların kaldığı evler bulunduğunu belirtir.⁹²⁶

William Francis Ainsworth (1842), Kurtkulağı kervansarayında iki gün kaldıklarını söylemesine rağmen⁹²⁷ yapı hakkında bilgi vermemiştir.

Victor Langlois (1852), bir dağın tepesine inşa edilmiş büyük bir han olduğunu belirtir. Yanında güzel bir cami olan bu hanın Kurt Kalesi olarak bilindiğini, Bağdat ve Halep'ten gelen kervanlar için önemli bir sığınak olduğunu belirtir. Bölgede birçok dini yapı, han ve çeşme yaptıran Ramazanoğlu tarafından 15. yüzyılda inşa edildiğini, Ramazanoğullarının hanın etrafına 10 metre yükseklikte, 3 mil (4,83 km) uzunlukta bir duvar yaptırdığını, bu duvarın kale görünümü verdiğini ifade eder. Buranın iki binden fazla yolcuyu hayvanları ve yükleriyle birlikte ağırlayabilecek kadar büyük olduğunu anlatır. Bu güzel ve kullanışlı yapının harabeye dönmüş olduğunu söyler.⁹²⁸

Charles Texier (1862), "Kurt Kale" olarak bahsettiği Kervansarayın tüm çevreye hâkim bir dağın yamacında kurulduğunu, 16. yüzyılda Adana ve Tarsus'a hâkim olan Ramazanoğlu tarafından inşa edildiğini kaydeder. Kervansarayın çevresinde

⁹²¹ Akıl, "Eski Halep Yolu Üzerinde Az Bilinen İki Yapı", s. 145.

⁹²² İlgürel, "Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 120.

⁹²³ Lewis, "Â Karaite Itinerary Through Turkey in 1641—1642", s. 319.

⁹²⁴ Coşkun, "Stations of the Pilgrimage Route from İstanbul to Mecca", s. 312.

⁹²⁵ Evliya Çelebi, *Günümlüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 60.

⁹²⁶ Karadağ, *Mehmed Edib bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 75.

⁹²⁷ Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor*, s. 89.

⁹²⁸ Langlois, *Voyage dans la Cilicie*, s. 469, 470

kışla, cami ve kervanlar için geniş ahırlar olduğundan bahseder. Yolun güvenliğini sağlayan bir karakol bulunduğunu, bu yararlı binaların tamamının bakımsızlıktan dolayı yakında enkaz yığına dönüşeceğini ifade eder.⁹²⁹

Edwin John Davis (1879), Yılan Kalenin ötesindeki dağlarda Kurt Kalesi adı verilen bir kale olduğunu, yapının İstanbul'dan Halep ve Bağdat'a giden kervanlar için Sultan III. Murad tarafından 1580 yılında muhkem bir han olarak inşa edildiğini ifade eder. Buranın, yük hayvanlarıyla birlikte 2000 yolcuyu ağırlayabilecek büyüklükte ve 30 feet yükseklikte (yaklaşık 9,14 m) kesme taştan bir duvarla çevrili olduğunu belirtir. Kurtkulağı kervansarayının bir süre Payas'lı eşkıya Küçük Ali'nin oğlu "Mustak Bey" tarafından işgal edilerek kale gibi kullanıldığını kaydeder.⁹³⁰

Vital Cuinet (1891), kervansarayın tüm çevreyi gören bir tepenin yamacında inşa edilmiş, eski bir müstahkem yapı olduğunu belirtir. 2000'den fazla yolcunun hayvanları ve yükleri ile sığınabileceği büyüklükte olan bu yerin kervansaray, kışla, cami ve büyük ahırları içerdiğini, Payas'tan Ayas'a kadar yerlerin hâkimi olan Ramazanoğlu tarafından inşa edildiğini, bakımsızlıktan dolayı harabeye dönüşmek üzere olduğunu kaydeder.⁹³¹

⁹²⁹ Texier, *Küçük Asya, Coğrafyası*, C. 3, s. 485.

⁹³⁰ Davis, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia*, s. 70.

⁹³¹ Cuinet, *La Turquie d'Asie, géographie administrative*, C. II, s. 107.

3.44. Burnaz Hanı

İl / İlçe	Hatay, Erzin
İsimleri	Burnaz Hanı ⁹³²
Bani	Bilinmiyor.
Mimarı	Bilinmiyor.
İnşa Tarihi	Bilinmiyor.
Konum	Kurtkulağı ile Payas arasındadır. ⁹³³
Mesafe	Yeterli veri bulunmamaktadır
Tapu	Yeterli veri bulunmamaktadır
Koordinatlar	Yeterli veri bulunmamaktadır

Kiepert'in haritasında gösterilen Burnaz hanı, Kurtkulağı ile Payas arasındadır.⁹³⁴ Kiepert haritası ve güncel haritalar üzerinde yapılan karşılaştırmalı çalışmada konumunun günümüzdeki Toros Gübre Fabrikasının yaklaşık 2 km doğusunda, Burnaz köyü civarında olduğu anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşmayan yapı hakkında başka bir bilgi bulunamamıştır.

⁹³² Kiepert, "D4. Adana." *The New York Public Library Digital Collections*.

⁹³³ Kiepert, "D4. Adana." *The New York Public Library Digital Collections*.

⁹³⁴ Kiepert, "D4. Adana." *The New York Public Library Digital Collections*.

3.45. Payas Sokullu Mehmed Paşa Kervansarayı

İl / İlçe	Hatay, Payas
İsimleri	Payas Sokullu Mehmed Paşa Kervansarayı
Bani	Sokullu Mehmed Paşa
Mimarı	Mimar Sinan
İnşa Tarihi	1573
Konum	Payas ilçe merkezinde, Karacami Mahallesinde, İnönü Caddesi, Anıt Sokak, Deniz Sokak ve Hisar Caddesinin çevrelediği alandadır.
Mesafe	Kurtkulağı'na 52 km, İskenderun'a 25 km uzaklıktadır. Kervan yürüyüşü ile Kurtkulağı'na 10 saat, Belen'e 9 saat mesafededir. ⁹³⁵
Kadastral Adres	Hatay, Payas İlçesi, Köyiçi mevkii, 1228 parseldedir.
Koordinatlar	36°45'16.2"N 36°12'14.0"E
Derbent	İskân oluşmasını sağlamak amacıyla hanın yakınına yerleşecek 300 hane avarız ve tekâlif vergilerinden muaf tutulmuş, ⁹³⁶ bu sayı önce 500'e, daha sonrada 800'e çıkarılmıştır. ⁹³⁷ Öncesinde tehlikeli bir yer iken derbent yapılmasıyla güvenli hale gelmiştir. ⁹³⁸

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

İskenderun Körfezinde, sahile yaklaşık 700 metre mesafede yer alan Külliye kervansarayla birlikte cami, arasta, imaret, hamam, zaviye ve çeşme yer alır. Payas'ta aynı dönemde kale, iskele ve tersane de inşa edilmiştir.⁹³⁹

Kervansarayın kapısının üzerindeki kitabede inşa tarihi H. 982 (M. 1574-75) olarak verilmektedir.⁹⁴⁰ Ancak, 1573 tarihli belgede kervansarayın yanında hafta pazarı kurulmasını istenmesi, inşaatın bu tarihte tamamlandığı anlaşılmaktadır. Kitabedeki tarihin külliye'deki tüm yapıların tamamlanma tarihi olduğu kabul edilebilir.⁹⁴¹

Sokullu Mehmed Paşa vakfiyesinde hacıların önceleri kaleyi menzil olarak kullandıkları, kale komutanlarının çıkardığı sorunlar ve hava şartları nedeniyle oluşan

⁹³⁵ Karadağ, Mehmed Edib bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri, s. 76.

⁹³⁶ COA, A.DVNSMHM.d.21 – 654, (H. 23.12.980 / M. 26.04.1573); Necipoğlu, Sinan Çağı, s. 479.

⁹³⁷ Necipoğlu, Sinan Çağı, s. 480.

⁹³⁸ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 63; Necipoğlu, Sinan Çağı, s. 482.

⁹³⁹ Müderrisoğlu, M. Fatih, "Payas'ta XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında İnşa Edilen Menzil Külliyesi", TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), C. 37, ss. 364-366, İstanbul 2009, s. 365.

⁹⁴⁰ Müderrisoğlu, 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi, s. 581; Necipoğlu, Sinan Çağı, s. 478.

⁹⁴¹ BOA, A.DVNSMHM.d., 21, 654, (H. 23.12.980 / M. 26.04.1573); Necipoğlu, Sinan Çağı, s. 478, 479.

sıkıntıların giderilmesi için kervansarayın ve külliye'nin yaptırıldığı kayıtlıdır.⁹⁴² Kışın kervansarayı kullanan yolcular yazın çadırlarda kalmışlardır.⁹⁴³

Eşkiya olayları nedeniyle,⁹⁴⁴ 1863 yılından itibaren surre alayları ve hacılar deniz yoluyla İstanbul'dan Beyrut'a gönderilmiş,⁹⁴⁵ yol önemini kaybedince külliye de işlevini kaybetmiştir. 1895 yılında terkedilmiş ve bakımsız haldedir.⁹⁴⁶

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1964'de başlatılan onarım çalışmaları 1980'lere kadar aralıklarla devam etmiştir. 2011'de Vakıflar Hatay Bölge Müdürlüğüne Payas Belediyesi'ne 49 yıllığına restorasyon karşılığında kiralanmıştır. Restorasyon çalışması 2013 yılında tamamlanan külliye, Payas Belediyesi ve Çekül Vakfı tarafından gerçekleştirilen proje kapsamında turizm amaçlı işletilmektedir.⁹⁴⁷

Banisi

Vakfiye ve kitabeye göre banisi Sokullu Mehmed Paşa'dır.⁹⁴⁸ Bani olarak Sultan II. Selim'in⁹⁴⁹ ve İbrahim Paşa Hanzâde'nin ismi de geçmektedir.⁹⁵⁰ Sokullu Mehmed Paşa'nın inşa ettirdiği çok sayıdaki eserden en bilinenleri Havsa, Lüleburgaz ve İstanbul Kadırga'daki külliyeleleridir.⁹⁵¹

Mimarı

Mimar Sinan'ın eseri olup Tuhfet'ül- Mimarın'da kayıtlıdır.⁹⁵² Mimari ayrıntılar Halep'li yerel ustaların da inşaat çalışmalarına katıldığına işaret etmektedir.⁹⁵³

⁹⁴² Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 478.

⁹⁴³ Doğan Turay, "Anadolu Hac Güzergâhı: Antakya Menzili", s. 120.

⁹⁴⁴ BOA, İE.DH, 3 – 237 (H. 29.06.1071 / M. 01.03.1661); BOA, C.ZB.35 – 1703 (H.02.12.1204 / M. 13.08.1790); COA, DH.EUM.2.Şb, 5 – 25 (H.17.04.1333 / M. 04.03.1915).

⁹⁴⁵ Atalar, "Harameyn'e Denizden Surre Gönderilmesi", s. 122; Yağcı, "Adana Menzili", s. 63.

⁹⁴⁶ Şerafettin Mağmumî, *Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları - Yüzyıl önce Anadolu ve Suriye*, Günümüz Türkçesine çeviren Cahit Kayra, Büke Yay., İstanbul 2002, s. 188.

⁹⁴⁷ Kablan, Tuğba Tutar, "Payas Sokollu Mehmet Paşa Menzil Küliyesi 2. Bölüm", *Güney Mimarlık Dergisi*, Ekim 2016, S. 22, s. 22- 25.

⁹⁴⁸ Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeleleri*, s. 595; Kablan, "Payas Sokollu Mehmet Paşa Menzil Küliyesi", s. 25.

⁹⁴⁹ Cantay Güreşsever, *Osmanlı Menzil Kervansarayları*, s. 85.

⁹⁵⁰ Atalar, "Hacc Yolu Güzergâhı ve Masrafı", s. 59; Doğan Turay, "Anadolu Hac Güzergâhı: Antakya Menzili", s. 120, 121.

⁹⁵¹ Afyoncu, Erhan, "Sokullu Mehmed Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 37, ss. 354-357, İstanbul 2009, s. 357.

⁹⁵² Kuran, "Tezkerelerde Adı Geçen Sinan Eserlerinin Yapı Türlerine Göre Alfabetik Listesi" s. 163; Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeleleri*, s. 586; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 476.

⁹⁵³ Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 476.

Yapı Açıklaması

Kervansaray, cami, arasta, tabhane, hankah, sıbyan mektebi, imaret, hamam ve çeşmelerden oluşan külliyein kapsamındadır.⁹⁵⁴ Külliye ana unsur ve en büyük yapı kervansaraydır. Yaklaşık 80 m x 78 m ölçülerinde, kareye yakın planlıdır.⁹⁵⁵ Plan şeması ortada avlu ve bu avluyu U şeklinde kuzey- güney ve doğu yönlerinden çeviren revaklar ile revakların gerisindeki kapalı mekânlardan (ahır) oluşur (Şekil 16, 63). Avlunun ortasında havuz, batısında küçük avluları olan tabhane birimleri, güneyinde ise imaret bulunmaktadır.

Kervansaray (Ahır Bölümü): arastanın ortasındaki dua kubbesinin altındaki kapıdan girilir. (Şekil 65) Kapıdan sonra, kervansarayın avlusuna bağlanan koridorun iki yanında üçerden altı oda yer almaktadır.

Avlu revaklarının arkasında yolcuların kaldığı kapalı mekân yer alır. U biçiminde üç yönde tek bir mekân halinde düzenlenen bu bölüm, çapraz tonoz örtüleri ve duvarlardaki karşılıklı payeler ile tanımlanan 22 bölüme ayrılmıştır. Her kanatta avluya açılan ikişer kapı bulunmaktadır. Bölümlerin dışa bakan duvarları üzerinde ikişer niş ve her iki bölümden birinde nişler arasında ocaklar bulunur.⁹⁵⁶ Bu ocak ve nişlerin önünde sekiler yer alır (Şekil 64). Aydınlatma ve havalandırma mazgal biçimli pencerelerle ve tonozlara açılan aydınlatma fenerleriyle sağlanır.

Tabhane: kervansarayın büyük avlusunun batısında, arastaya bitişik olarak konumlanan tabhane bölümü, bağımsız avlusu olan dört birimden oluşur. Bu birimlere giriş kervansarayın avlusundan sağlanmaktadır (Şekil 16). Her birimde avlunun batısında revaklar, revakların arkasında yan yana ikişer oda ve bir yıkanma mahalli bulunmaktadır. Odalar yaklaşık kare planlı ve çapraz tonoz örtülüdür. Duvarlarında ocak ve nişler yer alır. Odaların revağa bakan cephelerinde birer tane dikdörtgen pencere yer almaktadır.⁹⁵⁷

Yapıların beden duvarları, payeler, kemerler ve üst örtü sistemi kesme taşla inşa edilmiştir. Duvarlarının iç yüzlerinde yer yer moloz taş ve ağaç hatıl kullanıldığı da görülür. Kapı çerçevesinde ise renkli mermer kullanılmıştır.⁹⁵⁸

⁹⁵⁴ Müderrisoğlu, 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeleeri, s. 582; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 478.

⁹⁵⁵ Wimmel, *Architektur osmanischer Karawanseraien*, s. 174.

⁹⁵⁶ Kablan, Tuğba Tutar, "Payas Sokollu Mehmet Paşa Menzil Küliyesi", 1. Bölüm, *Güney Mimarlık Dergisi*, Temmuz 2016, S. 21, s. 28.

⁹⁵⁷ Kablan, "Payas Sokollu Mehmet Paşa Menzil Küliyesi", S. 21, s. 28.

⁹⁵⁸ Cantay Güreşsever, *Osmanlı Menzil Kervansarayları*, s. 85.

Kitabe

Külliyenin tek kitabesi kervansarayın kapısı üzerinde yer alır. Mermer üzerine Türkçe olarak yazılmıştır. Sokullu Mehmed Paşa'nın kendi ağzından birinci tekil şahıs olarak ifadeler içeren kitabede tarih H. 982 (M. 1574-75) olarak verilirse de kervansarayın daha önce tamamlandığı kabul edilmektedir.⁹⁵⁹

Kitabenin okunuşu:

1. *Âsaf-ı Sultân Selîm ibn Süleyman-i zaman ol semti fahri âlem sâhib-i hulk-i hasen*
2. *Anlayub bu dehr-i fâninin fenâsın râyeti bî-bekadır gördi bu dâr-ı bevvâr pûr-mihen*
3. *Yapdı bu hânı rızâyı hakk için vakf eyledi menzil-i ukbayı âbâd eyledi irkenceden*
4. *Hak kabul ide aceb bî-misl olubdur hak bu kim kıla insâna nasîb itmez bu hayrı zü'l-minen*
5. *Vâkıf-ı sâhib-i eser târih idüben didi hân vakf-ı ebna-i sebil ittim bunu lillâhi ben.*

(H. 982)⁹⁶⁰

Türkçesi

1. *Âlemin kendisiyle övündüğü ve güzel ahlâk sahibi zamanın Süleyman'ın oğlu Sultan Selim'in veziri*
 2. *Bu fani dünyanın geçici olduğunu anladı ve bayrağının daimi olmadığını ve bu dünyanın mihnetlerle bir cehennem olduğunu görerek*
 3. *Allah rızası için bu hanı yapıp vakfetti ve böylece daha dünyada iken ahiretini âbâd eyledi*
 4. *Allah bu emsalsiz hayrı kabul ede, doğrusu bu ki böyle hayrı herkese nasîb etmez*
 5. *Bu eserin sahibi tarih düşürüp dedi: Ben Allah rızası için bu hanı yolculara vakfettim*
- (H.982 / M.1574)⁹⁶¹

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Abdurrahman Hibri (1632), Akdeniz sahilindeki Payas'ta Mehmed Paşa tarafından yaptırılan cami, büyük bir kervansaray ve muhkem bir kale bulunduğunu kaydeder.⁹⁶²

⁹⁵⁹ Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 477, 478.

⁹⁶⁰ Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi*, s. 580, 581; Cantay Güreşsever, *Osmanlı Menzil Kervansarayları*, s. 81, 82; Şancı, Fuat, *Hatay İlinde Türk Mimarisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 464; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 478.

⁹⁶¹ Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi*, s. 581

⁹⁶² İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 120.

Kadri (1646), Akdeniz kıyısındaki Payas kasabasında Koca Mehmed Paşa vakfı tarafından yaptırılan cami, hamam, kervansaray, çok sayıda dükkân ile kahvehanelerin bulunduğunu, burada temel ihtiyaçların temin edilebildiğini bildirmektedir.⁹⁶³

Evliya Çelebi (1648), Payas'ın halkının yolcuların güvenliğini sağlayan derbentçiler olduğunu kaydeder. Hacıların geçiş yolu üzerinde olması nedeniyle Payas'ın hayratlar içerisinde en önemli ve en gerekli olanı olduğunu; burada yapılan külliye ile daha önce tehlikeli bir derbend iken güvenli bir yere dönüştüğünü anlatır.⁹⁶⁴ İki kanatlı, demir kapıları olan, kale gibi büyük bir yapı olduğunu söylediği kervansaray, gayet donanımlı, süslü, bakımlı ve şenliklidir. Geniş avlusu ve bu avlu etrafında çok sayıda odası bulunmakta; ahır, develiği, imareti, yemekhanesi ile bütün yolcular için iyi bir dinlenme yeri teşkil etmektedir. Yapıların üstü mavi saf kurşunla örtülüdür. Sokullu Mehmed Paşa'nın kendisine sunulan daha basit, az masraflı bir yapı planını reddederek burada çok büyük bir külliye yapma niyetinde olduğunu anlatır.⁹⁶⁵

El Hac İbrahim Efendi (1777), Payas'ta İbrahim Han oğlu vakfına ait muazzam bir han, cami ve seyirlik bir hamam bulunduğunu; yaz aylarında hanın dışında, çadırda konaklandığını belirtir.⁹⁶⁶

Mehmed Edip (1779), deniz kenarındaki Payas kasabasında kâgir bir cami, karşılıklı iki büyük han, çarşı, hamam ve müstemilatlı bir kalenin yer aldığını söylemiştir.⁹⁶⁷

Şerafettin Mağmumi (1895), Payas'ın kara yolu ile haca gidildiği zamanlarda konaklama yeri olduğunu belirtmiştir. Külliye'nin yapılarını, üstü tonoz kemerle örtülü, İstanbul'un Mısır Çarşısı büyüklüğünde ve sağlamlığında, 24 dükkânlı bedesten; kaleye benzer büyük bir han; iki kubbeli, gayet düzgün ve mükellef mermerli bir hamam; tek minareli ve kubbeli büyük bir cami ile cami avlusunda bir medrese olarak saymıştır. Ayrıca tek kubbeli ufak bir hamamdan da bahsetmiştir. Külliye'nin bir kapısına yıldırım düştüğünü, öteki kapısı ve kubbenin kurşunlarının kalkması nedeniyle yağmurdan etkilendiğini ve yıkılmaya yüz tuttuğunu, ayrıca yapıların hepsinin terk edilmiş halde olduğunu bildirmektedir.⁹⁶⁸

⁹⁶³ Coşkun, "Stations of the Pilgrimage Route from İstanbul to Mecca", s. 313.

⁹⁶⁴ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 63; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 482.

⁹⁶⁵ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 61, 62; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 482, 483.

⁹⁶⁶ Çakır, "Hac Menzilleri ve El-Hâc İbrahim Efendi'nin Menzilhâmesi", s. 83.

⁹⁶⁷ Karadağ, *Mehmed Edip Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 76.

⁹⁶⁸ Mağmumî, *Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları*, s. 188.

Ainsworth (1842), külliye'nin Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden olup İbrahim Han-Zade adıyla bilinen Sokullu Mehmed Paşa tarafından yaptırıldığını belirtir. İslam mimarisinin hoş özelliklerini taşıyan kale, cami, kapalı çarşı, zarif bir han ve hamam inşa edildiğini, ayrıca burada halkın ikameti teşvik edilerek bir yerleşim yeri haline getirildiğini anlatmaktadır.⁹⁶⁹

⁹⁶⁹ Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor*, s. 91, 92.

3.46. Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı

İl / İlçe	Hatay, Belen
İsimleri	Belen Kanûnî Sultan Süleyman Kervansarayı
Bani	Kanûnî Sultan Süleyman ⁹⁷⁰
Mimarı	Mimar Sinan
İnşa Tarihi	1550 ⁹⁷¹
Konum	Belen'de, Alparslan Mahallesi, Kurtuluş Caddesi üzerinde, kaymakamlık binasının yanındadır.
Mesafe	Payas'a 36 km, Antakya'ya 47 km, uzaklıktadır. Kervan yürüyüşü ile Payas'a 9 saat, Bakras'a 4 saat mesafededir. ⁹⁷²
Tapu Kadastro	Hatay, Payas ilçesi, 26. Pafta, 1495. parseldedir.
Koordinatlar	36°29'32.7"N- 36°11'36.0"E
Derbent	Belen'i güvenli hale getirmek amacıyla külliye'nin inşasının ardından buraya 250 derbentçi yerleştirilmiş ve "Derbend-i Cebel-i Bakrâs ma'a İskenderun" denmiştir. ⁹⁷³

İnşa Tarihi ve Tarihsel Süreç

"Derbend-i Cebel-i Barkesma"⁹⁷⁴ veya Bakrasbeli⁹⁷⁵ olarak isimlendirilen Belen, Konya'dan gelen Anadolu sağ kol yolunu Suriye, Mısır ve Hicaza bağlayan Amanos dağları üzerindeki stratejik öneme sahip geçidin başlangıcını oluşturur.

Belen'de ilk defa 16. yüzyılda Kanunî Sultan Süleyman'ın inşa ettirdiği külliye ile birlikte yapılaşma başlamıştır. Daha sonra iskân faaliyetlerine girilmiş, önce 250,

⁹⁷⁰ İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 120; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ* s.597; Halep Vilayeti Salnamesi, 1903/04, s. 325; Coşkun, "Stations of the Pilgrimage Route from İstanbul to Mecca", s. 313; Çakır, "Hac Menzilleri ve El-Hâc İbrahim Efendi'nin Menzîlnâmesi", s. 83.

⁹⁷¹ Sauvaget, Jean, "Les Caravanserais Syriens du Hadjdj de Constantinople", *Ars Islamica*, C. 4, (1937), University of Michigan Press, ss. 98-121, s.104; Cantay Güreşsever, *Osmanlı Menzil Kervansarayları*, s. 73; Müderrisoğlu, M. Fatih, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", *Vakıflar Dergisi*, S. 24. Ankara 1994, ss. 237-272, s. 240.

⁹⁷² Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 76.

⁹⁷³ Halep Vilayeti Salnamesi, 1903/04, s. 325; Müderrisoğlu, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", s. 238.

⁹⁷⁴ Müderrisoğlu, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", s. 238, 240.

⁹⁷⁵ Müderrisoğlu, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", s. 239; İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", s. 120;

sonra 65 aile yerleştirilerek yerleşim yeri haline getirilmiş,⁹⁷⁶ 16. yüzyılın sonunda 600 hanelik nüfusa ulaşmıştır.⁹⁷⁷

Kervansaray, surre alaylarının konakladığı menzillerdendir. Tamamlandıktan bir süre sonra, II. Selim döneminde (1566- 1574) çatıdaki kurşun kaplama elden geçirilmiş,⁹⁷⁸ 1759'da han ve önündeki yol tamir edilmiştir.⁹⁷⁹ Sauvaget'nin 1937'deki incelemesinde taçkapının batısında kalan bölümün tamamen yıkıldığı,⁹⁸⁰ Cantay'ın 1971'deki incelemesinde⁹⁸¹ üst örtüsünün yer yer çöktüğü, duvarlarında açıklıkların olduğu görülmektedir. 2005,⁹⁸² 2009⁹⁸³ ve 2019⁹⁸⁴ yıllarındaki restorasyon ve bakım çalışmalarında üst örtüsü yeniden yapılmış, sonradan oluşan açıklıklar kapatılmıştır. Günümüzde kültürel etkinliklerde kullanılmaktadır (Şekil 68).

İnşa Tarihi:

Kitabesindeki tarihi Kâtip Çelebi⁹⁸⁵ ve Jean Ötter⁹⁸⁶ H. 959 (M. 1551-52) olarak kaydetmişlerdir. Sauvaget,⁹⁸⁷ Güreşsever⁹⁸⁸ ve Müderrisoğlu⁹⁸⁹ H. 957 yılı Şaban ayı (Ağustos- Eylül 1550) olarak okumuşlardır.

Banisi

Kervansaray ve külliye'nin banisi Kanunî Sultan Süleyman'dır.⁹⁹⁰ Büyükçekmece'de Kanunî Sultan Süleyman Kervansarayı,⁹⁹¹ İstanbul Süleymaniye Külliyesi kapsamındaki kervansaray,⁹⁹² Şam Süleymaniye kervansarayı⁹⁹³ Kanûnî Sultan Süleyman'ın inşa ettirdiği önemli kervansaraylardır.

⁹⁷⁶ Halep Vilayeti Salnamesi, 1903/04, s. 325; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 95; Müderrisoğlu, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", s. 238, 239.

⁹⁷⁷ Müderrisoğlu, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", s. 242.

⁹⁷⁸ BOA, A.DVNSMHM.d 14/605 (Defter tarihi H. 22.05.978 / M. 22.10.1570).

⁹⁷⁹ BOA, C. BLD, 109/5416 (H. 15.11.1172 / M. 10.07.1759).

⁹⁸⁰ Sauvaget, "Les Caravanserais Syriens du Hadjdj de Constantinople", s.101.

⁹⁸¹ Cantay Güreşsever, *Osmanlı Menzil Kervansarayları*, s. 602- 608.

⁹⁸² <http://www.belen.gov.tr/han-kanuni-sultan-suleyman-kervansarayi>

⁹⁸³ <https://www.haberler.com/belen-kanuni-sultan-suleyman-kulliyesi-nin-haberi/>;

<https://www.restorasyonforum.com/kervansaray/sultan-suleyman-kervansarayi-belen-hatay/>

⁹⁸⁴ <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/ipek-yolunun-5-asirlik-kulliyesine-restorasyon/1605637>

⁹⁸⁵ Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, s.597; Müderrisoğlu, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", s. 242.

⁹⁸⁶ Ötter, Jean, *Voyage en Turquie et en Perse, avec une Relation des Expéditions de Tahmas-Kouli, Khan, C.I, Guérin, Paris 1748*, s.78.

⁹⁸⁷ Sauvaget, "Les Caravanserais Syriens du Hadjdj de Constantinople", s.104.

⁹⁸⁸ Cantay Güreşsever, *Osmanlı Menzil Kervansarayları*, s. 73.

⁹⁸⁹ Müderrisoğlu, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", s. 239-240.

⁹⁹⁰ Halep Vilayeti Salnamesi, 1903/04, s. 325; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 95; Müderrisoğlu, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", s. 238, 239.

⁹⁹¹ Eyice, Semavi, "Büyükçekmece Kervansarayı", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 6, ss. 519-520, İstanbul 1992, s. 519.

⁹⁹² Mülâyim, Selçuk, "Süleymaniye Camii ve Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 38, ss. 114-

Mimarı

Mimarı Hassa Mimarlar Ocağı mimarbaşı Koca Sinan'dır. Tuhfet'ül-mi'marin'de "Halep yolunda Cebel-i Barkesma Derbendi'nde inşa edilen kervansaray ve tekke" ifadesi ile zikredilmektedir.⁹⁹⁴

Yapı Açıklaması

Yüksek dağlar arasındaki vadinin kuzey yamacında, eğimli arazi üzerinde inşa edilen kervansaray, cami, hamam, imaret,⁹⁹⁵ tekke⁹⁹⁶ ve dükkânlardan⁹⁹⁷ meydana gelen külliye kapsamındadır. Külliye yapıları kervan yolunun iki yanına yerleştirilmiştir. Günümüze ulaşan haliyle kervansaray yolun kuzeyinde, cami ve hamam ise güneyinde yan yana yer alır⁹⁹⁸ (Şekil 66).

Sauvaget (1937) tarafından hazırlanan plan şeması kervansarayın özgün durumu hakkında fikir vermektedir. Çizime göre yapı 70 m x 31 m ölçülerinde, doğu batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlıdır. Güney duvarının simetri eksenindeki kapının ardında giriş koridoru ve bunun iki yanında kubbe örtülü ikişer oda vardır. Bu birimlerin arkasında kervansarayın ana mekânı (ahır bölümü) yer almaktadır⁹⁹⁹ (Şekil 17).

Yapı günümüze ulaşan haliyle 41 m x 31 m ölçülerinde,¹⁰⁰⁰ kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Batı bölümü tamamen yıkılmış olduğu için, giriş kapısı kenarda kalmıştır. Plan şeması batıda giriş mekânı, bunun yanında kare planlı iki özel oda ve bunları L şeklinde kuşatan ana mekândan (ahır bölümü) meydana gelir.

Giriş mekânı pandantif geçişli kubbeye örtülüdür. Yanındaki kare planlı, kubbeli, ocaklı odalardan biri giriş mekânına diğeri ahır bölümüne açılmaktadır. L biçiminde plana sahip olan ahır bölümü, yaklaşık 2 m x 2 m ölçülerindeki payelerle kuzey- güney doğrultusunda beş bölüme ayrılmıştır. Üst örtü sistemi çapraz tonozlarla

119, İstanbul 2010, s. 118.

⁹⁹³ Tanman, M. Baha, "Süleymaniye Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 38, ss. 119-121, İstanbul 2010, s. 119.

⁹⁹⁴ Müderrisoğlu, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", s. 240; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 94.

⁹⁹⁵ BOA, A.DVNSMHM.d., 29.53 (H. 10.9.984 / M. 01.12.1576); BOA, AE.SMST.II. 134 - 14818 (H. 24.07.1107 / M. 28.02.1696); Halep Vilayeti Sınamesi, 1903/04, s. 325; Katip Çelebi, *Cihannüma*, s.597; Müderrisoğlu, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", s. 242; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 94.

⁹⁹⁶ Müderrisoğlu, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", s. 240; Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 94.

⁹⁹⁷ Karadağ, *Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eseri*, s. 76; Müderrisoğlu, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", s. 241.

⁹⁹⁸ Müderrisoğlu, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", s. 245.

⁹⁹⁹ Sauvaget, "Les Caravanserais Syriens du Hadjdj de Constantinople", s.99, 101.

¹⁰⁰⁰ Wimmel, *Architektur Osmanischer Karawansereien*, s. 21.

meydana gelmektedir¹⁰⁰¹ (Şekil 67, 69). Ocak ve sekiler ise günümüze ulaşmamıştır. Son restorasyonda yeniden işlevlendirme çalışmaları kapsamında, ana mekânın batısına, tuvalet ve mutfak eklenmiştir. Yapıda aydınlatma ve havalandırma mazgal pencerelerle ve tonozlara açılan aydınlatma açıklıklarıyla sağlanır.

Günümüze ulaşan haliyle dikdörtgen prizma biçimli, düz damlı kütle, giriş mekânının ve özel odaların kubbeleri hareket kazanır. Kuzeyde yamaca yaslanan yapının batısı Kaymakamlık Binası ile bitişik durumdadır. Dar bir sokağa bakan doğu cephesi sağırdır. Giriş kapısı, yola paralel olarak uzanan güney cephesi üzerinde, batıda yer alır. Kapının çerçevesi çıkıntılı yapılarak belirgin hale getirilmiştir.

Kervansarayın beden duvarları ince yonu kesme taş ile inşa edilmiş; duvarların üst kısımlarında ve tonozlarda kaba yonu ve moloz taş birlikte kullanılmıştır. Kubbeleri ise tuğla ile örülmüştür.¹⁰⁰²

Kitabe

İnşa kitabesi giriş kapısının üzerindedir. Üst üste iki parça mermer üzerine yazıldığı anlaşılan kitabe, zaman içerisinde kırılarak günümüze yedi parçaya bölünmüş şekilde ulaşmıştır. Kapı üzerine rastgele konulan kitabenin parçalarından bazıları ters yönde yerleştirilmiştir. Dört satırlık kitabenin sonunda verilen inşa tarihini Sauvaget,¹⁰⁰³ Cantay (Güreşsever)¹⁰⁰⁴ ve Müderrisoğlu H. 957 olarak okumuşlardır.¹⁰⁰⁵ Jean Ötter ise H. 959 olarak okumuştur.¹⁰⁰⁶

Kitabenin okunuşu:

1) Bismillâhirrahmânirrahim hâze'l-hân'ül-muazzam es-sultanü'l-Â'zam el-hâkânü'l-muazzam zillullahi fi'l-arz sultân-ı selâtînu'l-ümem seyyid-i selâtîni'l-arabi ve'l-acemi nâsirü'l-haremeyni's-şerîfeyn.

2) Sultân Süleyman Hân İbn Sultân Selim Şâh halladallahü mülkehû ve saltanatehû bi-tarîhi şehri-i şâ'bânî'l-muazzam fî seneti seb'a ve hamsîn ve tis'a mie / el-hicreti'n-Nebeviyye alâ sâhibihâ efdalü's-salât-i ve's- selâm.¹⁰⁰⁷

¹⁰⁰¹ Wimmel, *Architektur osmanischer Karawanseraien*, s. s. 21.

¹⁰⁰² Müderrisoğlu, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", s. 246.

¹⁰⁰³ Sauvaget, "Les Caravanserais Syriens du Hâdj de Constantinople", s.104.

¹⁰⁰⁴ Cantay Güreşsever, *Osmanlı Menzil Kervansarayları*, s. 73.

¹⁰⁰⁵ Müderrisoğlu, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", s. 240.

¹⁰⁰⁶ Ötter, *Voyage en Turquie et en Perse*, s.78.

¹⁰⁰⁷ Müderrisoğlu, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", s. 240

Türkçesi:

Bismillâhirrahmânirrahim. Bu büyük hanı en büyük sultan, en azametli hakan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, insanların sultanlarının sultanı, Arap ve Acem sultanlarının efendisi Mekke ve Medine'nin yardımcısı, Sultan Selim Şah oğlu Sultan Süleyman Han -Allah hükümdarlığını ve saltanatını daim kılsın. - Salat ve selamının en faziletlisinin üzerine olduğu Nebi'nin (peygamber) hicretinin dokuz yüz elli yedi senesinin Şaban-ı muazzam ayında yapılmasını (emretti?) (Şaban 957/ Ağustos-Eylül 1550).¹⁰⁰⁸

Bu Yapıdan Bahseden Seyyahlar

Abdurrahman Hibrî (1632), buranın adının Belen olmasına rağmen Bakrasbeli olarak bilindiğini, aslında Bakras'ın buraya yakın başka bir yer olduğunu anlatır. Belen'de Sultan Süleyman'ın bir câmisi ve bir kâgir hanı ile hamamı olduğunu, eskiden “Yeniçeri kitabeti” görevini yapan Malkoç Efendi'nin yolun tehlikeli olan yerlerini düzelttirerek korkuluk yaptırdığını kaydeder.¹⁰⁰⁹

D. Samuel Yemşel (1641-42), yüksek dağlar arasında yer alan Belen'de evlerin dağların yamacında konumlandığını anlatmış, burada birkaç dükkân, birkaç cami ve iyi bir han olduğuna yer vermiş, handa bir gece kalmıştır.¹⁰¹⁰

Kadrî (1646), hoş bir köy olan Belen'de Kanunî Süleyman tarafından yaptırılan cami, kervansaray ve hamam bulunduğunu belirtir.¹⁰¹¹

Kâtip Çelebi (1648), Bakrasbeli (Bakras) diye bahsettiği Belen'de Kanunî Sultan Süleyman'ın H. 959 (M. 1552) yılında bir köy kurdurup, bir cami, bir han ve bir hamam inşa ettirdiğini anlatır. Ayrıca bir imaret olduğunu da kaydeder.¹⁰¹²

Evliya Çelebi (1648), Belen'de yedi yüz kadar toprak damlı eski usulde yapılmış bakımlı Türk evinin bulunduğunu, nüfusunun 3.000 kadar olduğunu belirtir. Kırk elli kadar dükkân, kurşunlu güzel bir cami, bu caminin önünde bakımlı, süslü ve kurşun örtülü bir han, bir hamam ile haraba dönmüş başka bir han daha olduğundan bahseder.¹⁰¹³

¹⁰⁰⁸ Müderrisoğlu, “Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen”, s. 240.

¹⁰⁰⁹ İlgürel, “Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i”, s. 120; Müderrisoğlu, “Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen”, s. 242.

¹⁰¹⁰ Lewis, “A Karaite Itinerary Through Turkey in 1641-1642”, s.319; Müderrisoğlu, “Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen”, s. 242.

¹⁰¹¹ Coşkun, “Stations of the Pilgrimage Route from İstanbul to Mecca”, s. 313.

¹⁰¹² Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, s.597; Müderrisoğlu, “Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen”, s. 242.

¹⁰¹³ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, s. 67.

El-Hâc İbrahim Efendi (1777), Belen’de Sultan Süleyman’ın cami ve hamamı olduğunu belirtir.¹⁰¹⁴

Mehmed Edip (1779), Belen’in camisi, hanı, hamamı ve çarşısı olan bir kasaba olduğunu; camiyi Sultan Selim’in, hanı ise Sultan Süleyman’ın yaptırdığını kaydetmektedir.¹⁰¹⁵

Carne (1836), Belen’in Kilikya Bölgesi’ne açılan üç geçitten biri olduğunu ve Suriye Kapısı olarak tanındığını kaydeder. Yolunun kışın yağmurlu havalarda çamurdan dolayı geçilmesinin zor olduğuna değinen seyyah, Belen’in derin ve yüksek bir vadinin ki tarafında kurulduğunu, solda eski mezarlığın, sağda kubbesi ve minaresi ile caminin, yukarıda ise neredeyse kayaya yaslanmış durumda olan büyük hanın olduğunu anlatır. İskenderun-Halep arasında kervanların sık sık gidip geldiğini, çeşitli mallar taşıyan tüccarların Belen hanında dinlendiklerini belirtir.¹⁰¹⁶

Ainsworth (1839), Belen’in dikkat çekici bir geçitte kurulmuş, kalabalık ve küçük bir kasaba olduğundan, burada Sultan Selim tarafından yaptırılan bir cami ile Sultan Süleyman tarafından inşa edilen bir han bulunduğu bahseder.¹⁰¹⁷

Cuinet (1891), Belen hakkında istatistikî bilgiler aktarmıştır. Buna göre o tarihte Belen’de 700 ev, 110 dükkân, 17 çeşme, 5 mescit, 5 fırın, 3 toptancı mağazası, 4 su değirmeni, 2 han, 1 hükümet konağı, 1 cami ve 1 medrese bulunmaktadır.¹⁰¹⁸

Belen Hakkında Çizim ve Gravürler

Seyyid Lokman (1587- 88), Belen’in en erken tarihli minyatürünü Hünernâme adlı eserinde işlemiştir. Burada Kanunî Sultan Süleyman’ın Belen’de bir şehir kurdurup han, cami ve imaret yaptırdığı tasvir edilmiştir. Cami, evler ve ikiz yapı planındaki kervansaray ile birlikte, halka dağıtılmak üzere imarette yemek hazırlandığı betimlenmektedir.¹⁰¹⁹

Louis François Cassas (1785) gravüründe solda yamaca kurulmuş evler, ortada su kemeri, onun üstünde ise cami ve beş kubbesi ile kervansaray gösterilmiştir.¹⁰²⁰

¹⁰¹⁴ Çakır, “Hac Menzilleri ve El-Hâc İbrahim Efendi’nin Menzîlnâmesi”, s. 83.

¹⁰¹⁵ Karadağ, *Mehmed Edib bin Mehmed Derviş’in “Behcet’ül-Menazil” Adlı Eseri* s. 76.

¹⁰¹⁶ Carne, John, Syria The Holy Land, Asia Minor, andc., illustrated In a series of views drawn from nature by W. H. Bartlett, William Purser (Thomas Allom), andc. ... the plates by J. Carne, 1842, V. I, s. 38, 55; Müderrisoğlu, “Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen”, s. 243.

¹⁰¹⁷ Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor*, s. 93. Müderrisoğlu, “Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen”, s. 243.

¹⁰¹⁸ Cuinet, *La Turquie d’Asie, Géographie Administrative*, C. II, s. 222; Müderrisoğlu, “Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen”, s. 243, 244.

¹⁰¹⁹ Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 94.

¹⁰²⁰ Müderrisoğlu, “Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen”, s. 243.

Carne (1842) tarafından yayınlanan, Barlett'e ait gravürde ise sol yamaçta Belen evleri, büyük su kemeri ile sağda külliyyeye ait cami ve minaresi ana hatlarıyla görülmektedir.¹⁰²¹

¹⁰²¹ Carne, *Syria The Holy Land*, s. 38, 55; Müderrisoğlu, “Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen”, s. 243.

SONUÇ

15.- 18. yüzyıllarda Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki karayolu ulaşım sistemi, çağdaşı olan devletlerden daha gelişkin bir seviyededir. Devletin hâkimiyet alanlarına ulaşmasını temin eden, orduların sevki, ticarî ve ekonomik faaliyetler kadar haberleşmeyi de sağlayan güçlü yol şebekesinin Anadolu yönündeki en işlek yolu, aynı zamanda bir tür ana cadde niteliği taşıyan Anadolu sağ kol yoludur. Üsküdar'dan başlayarak Suriye, Mısır ve Hicaz bölgesine ulaşan Anadolu sağ kol güzergâhı hac yolu olarak da bilinmektedir. Bu yolun Konya- Belen arasındaki bölümü üzerindeki menziller Konya- İsmil- Karapınar- Hortu- Ereğli- Çavuşlu (Çayhan)- Ulukışla- Çiftehan- Pozantı- Tekir (Ramazanoğlu) Yaylası- Sarıışık- Kuzoluk Hanı- Çakıt (Bayram Paşa) Hanı- Adana - Misis- Kurtkulağı- Burnaz- Payas- İskenderun- Belen olarak sıralanmaktadır.

Karayolu güzergâhının belirlenmesinde arazi yapısı, coğrafi ve topografik koşullar birinci derecede önemlidir. Bu nedenle yol güzergâhı yüzyıllar boyunca ana hatlarıyla aynı kalmış olmakla birlikte, 16. yüzyıldan itibaren Konya- Ulukışla ve Sarıışık- Adana arasında kalan bölümlerinde değişiklikler yapılmıştır. Karaman'ın güzergâh dışına çıkarılmasıyla Konya- Karaman- Ereğli yolu, Konya- Karapınar- Ereğli şeklinde değiştirilmiştir. Ereğli'den sonra Kılan- Darboğaz hattı terk edilerek Kuskuncuk- Çayhan- Ulukışla yolu kullanılmıştır. Tarsus'un da güzergâh dışına çıkarılmasıyla Sarıışık'tan sonra Tarsus yolu yerine Kuzoluk- Çakıt yolu tercih edilmiştir. 19. yüzyılda Çakıt yolu da terkedilerek Kuzoluk- Murtçukuru- Kütüklü- Dikili yolu kullanılmaya başlanmıştır. Yine bu yüzyılda Konya- İsmil yolu, Konya- Şumra (Çumra)- İsmil şeklinde değişikliğe uğramıştır. Yapılan değişikliklere bağlı olarak yeni menziller eklenmiştir. Konya- İsmil arasında Şumra (Çumra), Ulukışla'dan sonra sırasıyla Çiftehan, Ramazanoğlu Yaylası, Çakıt (Bayram Paşa) Hanı yerine Yanıkhan, Gülek, Kütüklü köyü yeni menzil yerleri olmuştur.

Zaman zaman güzergâhta geçici değişiklikler yapılması mecburiyeti de ortaya çıkmıştır. Su taşkını dönemlerinde Konya'dan sonra İsmil atlanarak Göçü köyü üzerinden Karapınar'a ulaşılmış; Misis köprüsü yıkıldığında Ulukışla'dan sonra Kayseri, Elbistan üzerinden Halep'e giden uzun bir güzergâh dolaşmak zorunda kalınmıştır. 1774'te Payas bölgesindeki güvenlik sorunu nedeniyle surre alayı Yumurtalık limanından deniz yoluyla İskenderun'a ulaştırılmıştır. Ancak uygun şartlar oluştuğunda tekrar ana güzergâha dönmüştür.

Yaklaşık 1100 kilometrelik uzunluğa sahip olan İstanbul-Belen yolunun 500 kilometrelik kısmını Konya- Belen bölümü oluşturmaktadır. Kervan yürüyüşü ile 114 saat süren bu bölümde coğrafi yapı değişkenlik göstermektedir. Yolun Konya Ovası üzerindeki bölümü az engebeli fakat kurak arazi üzerinde seyreder. Ulukışla'dan Sarıışık menziline kadar olan bölümündeki topografik koşullar zorlayıcıdır. Yüksek dağlar arasından geçen bu yolun en kritik kesimi 10 metreye kadar daralan Gülek Boğazı'dır. Adana ile Kurtkulağı arasındaki arazi yapısı genel olarak ulaşımaya uygun olmakla birlikte büyük Seyhan ve Ceyhan nehirlerini aşmak gerekmektedir. Kurtkulağı'ndan sonra engebeli arazi üzerinde devam eden yol, Karanlıkapı adı verilen "korkunç" geçidi aşarak Akdeniz'e ulaşır. İskenderun'a kadar yer yer bataklıkların olduğu sahil şeridini takip eder. İskenderun'dan sonra dik bir yokuşu tırmanarak Amanos Dağları üzerindeki Belen'e ulaşır.

Konya'dan Belen'e kadar olan yolculuk, coğrafi koşullardan kaynaklanan zorlukların yanı sıra, gayr-ı meskûn yerlerde yiyecek sıkıntısı yaşanması, Konya Ovasındaki su kıtlığı; yüksek dağlar arasındaki dar geçitlerde hayvanların kayıp düşerek telef olması; doğal engel durumundaki dere ve ırmakların aşılması; hırsızlık ve eşkıya tehdidi gibi çeşitli zorlukları da içermektedir.

Bu zahmetli yolculukta, özellikle hacı adaylarının ve surre alaylarının sıkıntı çekmemeleri için bir takım tedbirler alınmıştır. Düzenli olarak yolun ve köprülerin bakımı ve onarımı yapılmış; yolun ve yolcuların güvenliğini sağlamak amacıyla güzergâh üzerinde derbentler kurulmuştur. Bulundukları yerdeki yolun, geçitlerin ve bölgenin asayişinden sorumlu olan derbentler, aynı zamanda han ve kervansarayların güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. Nitekim 16. yüzyıldan itibaren Konya- Belen yolu üzerindeki Hortu Hanı, Çavuşlu Köyü Hanı, Maraş Hanı, Çiftahan, Yanık Han, Tekir-Piri Paşa Hanı, Kuzoluk (Çavuş) Hanı, Çakıt Hanı ile Misis, Kurtkulağı, Payas ve Belen'deki han ve kervansarayların bulundukları yerlere derbentçiler yerleştirilmiştir. Derbentçiler ihtiyaç olduğunda yolculara bir sonraki menzile kadar eşlik etmişlerdir.

Yukarıda açıklandığı üzere, Konya- Belen arasındaki mesafe (500 km) kervan yürüyüşü ile 114 saat sürmektedir. Surre alayları güzergâh üzerindeki 12 menzilde konaklamakta, Ereğli'de ve Adana'da ikişer gece kalmak suretiyle, yolu 14 günde aşmaktadır. Yolculuğu kolaylaştırmak ve güvenliğini sağlamak için güzergâh üzerinde çok sayıda han ve kervansaray inşa edilmiştir. Tez çalışması sürecinde arşiv belgeleri, dönemin görgü tanıklarının notları, seyahatnameler, hac menzilhâmeleri, dönem

haritaları ve yol inşası için hazırlanan keşif haritalarının incelenmesi sonucunda güzergâhta 46 adet han ve konaklama yapısı bulunduğu tespit edilmiştir.

Büyük boyutlu han ve kervansaraylar çoğunlukla 16. ve 17. yüzyıllarda yapılmıştır. Bunların stratejik önemi olan geçitlerde ya da yolların bulunduğu kavşaklarda yer aldığı görülmektedir. Gülek Boğazının her iki yönünde bulunan Tekir (Piri Paşa) ve Sarıışık Hanları ile Belen Geçidinin girişindeki Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı bu kapsamda inşa edilmişlerdir. Ulukışla, Sarıışık ve Misis kervansarayları ise önemli yolların kavşak noktasında inşa edilmişlerdir. Ulukışla ile Adana arasındaki çok sayıda küçük boyutlu han 19. yüzyılda inşa edilmiştir. Bunlar artan kervan trafiğine bağlı olarak yapılan küçük ölçekli ticari işletme niteliği taşımaktadır.

Her yıl padişahların kutsal topraklara gönderdiği hediyeleri taşıyan surre alayları, kışın kervansaray ve hanlarda, mevsim ve güvenlik durumlarına göre hanların yakınındaki açık alanlarda konaklamıştır. Yaz aylarında Kuzoluk'taki hanın yakınındaki çayırda, Kurtkulağı'nda Münkari Köprüsünde, Payas'ta külliye dışında kurulan çadırlarda, yayla zamanlarında Ramazanoğlu Yaylasında kalmışlardır.

Konaklama yapıları arasındaki mesafenin, güzergâhın zorluk derecesine göre değiştiği tespit edilmiştir. Konya'dan Ulukışla'ya kadar olan uzaklık yaklaşık 195 km'dir. Bu yol üzerinde üçü Ereğli merkezinde olmak üzere 11 han vardır: Çifte Höyük Hanı, Biliceli Hanı, İsmil Kalavun Yusuf Paşa kervansarayı, Dervişin Hanı, İlikli Hanı, Karapınar Sultan Selim Kervansarayı, Hortu Hanı, Ereğli İskender Paşa Kervansarayı, Ereğli Bayram Paşa Kervansarayı, Ereğli Rüstem Paşa Kervansarayı, Çavuşlu Köyü (Çayhan) Hanı olarak sıralanmaktadır.

Kaynaklar, yolun en zorlu kesimi olan Ulukışla- Adana arasındaki 145 kilometrelik mesafede 30 tane konaklama yapısı bulunduğunu göstermektedir. Bunların büyük kısmı kısa aralıklarla inşa edilmiş olan küçük boyutlu hanlar ya da kahve- çay evi veya lokanta olarak tanımlanabilecek yapılardır. Konum sırasına göre Ulukışla Öküz Mehmed Paşa Kervansarayı, Kartal Hasan Hanı, Dibekçi Hanı, Çeşmeli Hanı, Maraş Hanı, Tosun Ali Hanı, Koçaksuyu Hanı, Murtaza Paşa Hanı, Çiftehan, Tahtaköprü Hanı, Melemencioğlu Hanı, Kayseri Hanı, Pozantı Hanı, Yanık Han, Dibek Han, Sarini Hanı, Ayvabeyi Hanı, Eski Han, Tekir Piri Paşa Hanı, Ali Han, Durmuşun Hanı, Yeni Han (Kadir Han), Eski Han, Sultan Hanı, Gavurharmanı Hanı, Sarıışık Hanı, Kuzoluk Hanı, Çakıt (Bayrampaşa) Hanı, Kocaveliler Hanı, Küçük Çakıt Hanıdır.

Adana- Belen arası 144 km'dir. Mesafe olarak Ulukışla- Adana ile hemen hemen aynı olmasına rağmen bu güzergâhta tespit edilebilen sadece beş han vardır. Bunlar Misis, Kurtkulağı, Payas Sokullu Mehmed Paşa, Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayları ile Burnaz Hanıdır. Burnaz Hanı dışındakiler menzil külliyesi kapsamında olup birer günlük yürüme mesafesinde inşa edilmişlerdir.

Güzergâhtaki büyük ölçekli konaklama yapılarının sultanlar, vezirler ve devletin önde gelen bürokratları tarafından yaptırıldığı görülmektedir. Karapınar Sultan Selim ve Belen Kanuni Sultan Süleyman külliyesi kapsamındaki kervansarayların banileri padişahlardır. Ereğli Rüstem Paşa, Ereğli Bayram Paşa, Çakıt (Bayram Paşa), Ulukışla Öküz Mehmed Paşa, Tekir (Piri Paşa), Payas Sokullu Mehmed Paşa ve Misis (Köprülü Mehmed Paşa) Kervansaraylarının banileri vezîriâzamlardır. İsmil Kalavun Yusuf Paşa Kervansarayı ve Sarıışık Hanı ise devlet adamları tarafından inşa ettirilmiştir.

16. yüzyılda inşa edilen Karapınar, Payas ve Belen kervansarayları ile 17. yüzyılda inşa edilen Ulukışla kervansarayı büyük boyutlu ve tam donanımlı menzil külliyelerinin kapsamındadır. 17. Yüzyıla tarihlenen Misis, Çakıt (Bayrampaşa) ve Kurtkulağı Kervansarayları da çevrelerindeki cami, fırın, çeşme ve dükkânlarla birlikte külliye şeklinde ele alınmıştır. Karapınar Selimiye, Ulukışla Öküz Mehmed Paşa ve Payas Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi arasta odaklı olup, kervansaraylar arasta ile bağlantılıdır. Ulukışla Öküz Mehmed Paşa külliyesi, kapsamında iki ayrı han barındırması nedeniyle istisna oluşturmaktadır.

Güzergâhtaki hanların avlulu ve avlusuz olmak üzere iki plan tipinde inşa edildiği görülmektedir. Konya'dan Kuzoluk Hanı'na kadar olanlar çoğunlukla avlusuz, kapalı planlı hanlardır. Kuzoluk Hanı'ndan itibaren ise sıcak iklim şartları nedeniyle olsa gerek çoğunlukla avlulu plan tipinde hanlar yer alır. İsmil Kalavun Yusuf Paşa Kervansarayı, Karapınar Sultan Selim Kervansarayı, Hortu Hanı, Ereğli Bayram Paşa Kervansarayı, Ereğli Rüstem Paşa Kervansarayı, Maraş Hanı, Çiftehan, Tahtaköprü Hanı, Tekir Piri Paşa Hanı, Sarıışık Hanı, Kocaveliler Hanı, Kurtkulağı ve Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayları avlusuz, kapalı plan tipinde olan yapılardır. Ulukışla Öküz Mehmed Paşa Kervansarayı, Kuzoluk Hanı, Çakıt (Bayrampaşa) Hanı, Misis ve Payas Sokullu Mehmed Paşa kervansarayları avlulu plan tipinde olan yapılardır.

Kapalı planlı (avlusuz) hanlar, genellikle dikdörtgen planlıdır. Büyük ve yüksek mekân payelerle bölümlere ayrılmıştır. Duvarlarda ocak ve nişler ile bunların önünde sekiler yer alır. Aydınlatma ve havalandırma ihtiyacı için mazgal pencereler ve bazen

üst örtüde havalandırma açıklıkları bulunabilir. Avlulu hanlar, merkezi avluyu çevreleyen farklı büyüklükteki odalardan oluşur. Odaların kapısı ve pencereleri avluya açılır. Mekânların içinde ocak ve nişler yer alır. Bu tipteki hanlarda hayvanların ve insanların kalacakları yerler birbirinden ayrılmıştır.

Çakıt (Bayrampaşa) Kervansarayı dışında hepsi tek katlıdır. İnşa malzemesi olarak taş kullanılmıştır. Mekânlar içten beşik tonoz ya da çapraz tonoz ile örtülüdür. Dıştan düz toprak dam veya kiremit kaplamalı kırma çatı olabilir. Giriş kapıları büyük olmakla birlikte gösterişli değildir. Yapılarda genel olarak dikkate değer bir süsleme yer almamaktadır. Bununla birlikte Karapınar Sultan Selim ve Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi ile Kurtkulağı kervansarayının kapılarında renkli mermerle yapılan bezemeye rastlanmaktadır.

Büyük boyutlu yapılarda özel misafirlerin kalması için yapılan tabhane odalarına yer verilmiştir. Kurtkulağı, Ereğli Rüstem Paşa ve Ulukışla Öküz Mehmed Paşa Kervansaraylarındaki tabhane odaları ön cephede ve girişin iki yanında; Çakıt (Bayram Paşa) Kervansarayında girişin üstünde yer alırken Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayında binanın ana kütesi içerisine alınmıştır. Payas Sokullu Mehmed Paşa külliyesinde bağımsız avluları olan dört birim halinde düzenlenmiş olup Karapınar Sultan Selim Külliyesinde ise caminin şadırvan avlusunun çevresinde konumlanmıştır.

Güçlü vakfı olan hanların kapsamında, yolculara ücretsiz yemek ikram edilen imaretler bulunmaktadır. Karapınar Sultan Selim, Ulukışla Öküz Mehmed Paşa, Tekir (Piri Paşa), Misis, Payas Sokullu Mehmed Paşa ve Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayları bunlardandır. Bu yapıların bakım ve onarım işleri de bağlı oldukları vakıflar tarafından karşılanmıştır.

Bunların dışında, hizmet karşılığında ücret alınan ticari hanlar da vardır. Bu tür hanların Ulukışla- Sarıışık arasında yaygın olduğu tespit edilmiştir. Dibekçi Hanı, Tahtaköprü Hanı, Pozantı Hanı bu kapsamdaki yapılardır. Tekir (Piri Paşa) hanı gibi bazı vakıf hanlarının vakıf kaynaklarının kaybolması nedeniyle ücretli hanlara dönüştüğü görülmüştür.

Büyük kapalı mekânlar olmaları nedeniyle, han ve kervansaraylar ihtiyaç durumunda konaklama dışındaki amaçlarla da değerlendirilmiştir. Yanık Han, Tekir (Piri Paşa) Hanı, Sarıışık Hanı gibi bazı han ve kervansaraylar, ordunun doğuya yaptığı sefer zamanlarında lojistik destek amacıyla zahire deposu olarak kullanılmıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren deniz ulaşımının önem kazanması, demiryolu taşımacılığının yaygınlaşması ve motorlu taşıtların gelişmeye başlaması,

kervan yollarına olan ilgiyi azaltmıştır. 1863 yılından itibaren surre alayları deniz yoluyla İstanbul'dan Beyrut'a, oradan da Şam'a gönderilmeye başlanmıştır. Zamanla kervan yollarının bir bölümü ulaşım ağının dışında kalmış, han ve kervansaraylar işlevini yitirmiştir. Atıl duruma düşen yapıların çoğu tamamen yıkılmış, bazıları ise harabe olarak günümüze ulaşmıştır.

Çalışma süresinde tespit edilen 46 yapıdan 14 tanesi günümüze ulaşmıştır. Bunlardan 6 tanesinin restorasyonunun yapıldığı, bir tanesinin ise koruma altına alındığı belirlenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde bunların dışında günümüze ulaşmayan 32 yapının varlığı belirlenmiştir. Arşiv belgeleri, haritalar ve dönem şahitlerinin verdikleri bilgilerden yararlanılarak bu yapıların konumu özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Karapınar Sultan Selim, Ereğli Rüstem Paşa, Ulukışla Öküz Mehmed Paşa, Kurtkulağı, Payas Sokullu Mehmed Paşa ve Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansaraylarının restorasyonu yapılmış bulunmaktadır. Misis (Havraniye) kervansarayının temel ve duvar izleri koruma altına alınmıştır.

Konya- Ereğli yolunda Hortu Hanına ait olduğu düşünülen yapı günümüze ulaşmıştır. Ulukışla -Adana arasında Maraş, Tekir (Piri Paşa), Sarıışık, Kuzoluk, Çakıt (Bayram Paşa) ve Kocaveliler Hanları harabe halindedir.

Kervan yolu büyük ölçüde kaybolmuş, yol üzerindeki koaklama yapıları hızlı bir yok olma sürecine girmiştir. Tarihimizin sosyolojik, kültürel ve mimari anlayışını yansıtmaları açısından değer taşıyan bu han ve kervansaraylar kadar, Devletin denetim ve organizasyon becerisini gösteren yol güzergahının da birer kültür varlığı olarak tespit edilmesi ve gelecek nesillere aktarılması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- 3 Numaralı Mühimme Defteri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Yayın no: 12, Ankara 1993.
- 7 Numaralı Mühimme Defteri II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Yayın no: 37, Ankara 1999.
- Acar Ata, İlknur - Eroğlu, Bahtiyar, “Tarihi Yapıların Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesinde Çok Yönlü Değerlendirme: Niğde Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Külliyesi Örneği”, *Artium*, C. 7, S. 1, ss. 12 – 24, 2019.
<http://artium.hku.edu.tr/tr/issue/43057/497728>
- Afyoncu, Erhan, “Rüstem Paşa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 35, ss.288-290. İstanbul 2008.
-, “Sokullu Mehmed Paşa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 37, ss. 354-357, İstanbul 2009.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, Yayınlayan: Cavid Baysun, C. 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1986.
- Ainsworth, William Francis, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia*, C. II, John W. Parker, West Strand, London, 1842.
-, *A Personal Narrative of The Euphrates Expedition*, C. I, K. Paul, Trench & Co, London 1888.
- Akar, Tuba, “Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 7, S. 13, ss. 267, 270, 2009.
- Akbal, Fazıla, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus”, *Belleten*, Cilt: XV – S. 60, ss. 617-628, 1951.
- Akıl, Hayriye, “Eski Halep Yolu Üzerinde Az Bilinen İki Yapı: Ceyhan Kurtkulağı Kervansarayı Ve Camisi”, *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), ss. 141-160, 2006.
- Akkaya, Tayfun, " Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 34, ss. 282-283, İstanbul 2007.
- Alkan, Mustafa, *Adana Vakıfları: İnsan, Vakıf ve Şehir*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- Allı, Halil İbrahim, *Konya Ereğli ilçesi'nin gelişimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

- Altan, İbrahim, “Hacc Yolunun Konya Menzilleri”, *Yeni İpek Yolu Dergisi*, S. 106, ss. 46-49, Konya 1996.
- Altunan, Sema, “Osmanlı Devleti’nde Haberleşme Ağı: Menzilhâneler”, *Türkler*, C.X, Ankara 2002.
- Apa, Gülay, *Konya Ereğli Türk Devri Mimarisi*, 1. Baskı, Konya 2008.
- Armağan, A. Latif, “XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı Ve Menziller (=Menazilü’l-Hacc)”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. XX, ss. 73-118, İstanbul 2000.
- Atalan, Özlem – Arel, Hasan Şahan, “15. ve 16. Yüzyıllara ait Osmanlı Han Yapılarının Mekânsal Analizi”, *Turkish Studies*, Volume 11/2, ss. 217-228, Winter, 2016.
- Atalar, Münir, "Harameyn’e Denizden Surre Gönderilmesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 32, S. 1, ss. 121-127, Nisan 1991.
- “Hacc Yolu Güzergâhı ve Masrafı (Kara Yolu, 1253/1837)”, *OTAM Dergisi*, Sayı 4, ss. 43- 90, Ankara 1993.
- Aykut, Nezihi, “IV. Murad’ın Revan Seferi Menzilhâmesi” *Tarih Dergisi*, S. 34, ss. 191-246, 1984.
- Baş, Ali, “Konya- Karapınar- Ereğli Kervanyolu”, *XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, C. 1, (18-20 Ekim 2012), ss. 91- 102, Sivas 2014.
- Bardakcı, Kürşat, “Antikçağ’da Kayseri-Halep Arasındaki Yol Güzergâhları”, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, C. 4 S. 8, ss. 40-51, Ekim 2018.
- Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler” *Vakıflar Dergisi*, C. II, ss. 279-386, 1942.
- Barker, William Burckhardt, *Cilicia, its former history and present state; with an account of the idolatrous worship prevailing there previous to the introduction of Christianity*, edit. Ainsworth, William Francis, Richard Griffin and Co., Londra 1853.
- “Bayram Paşa Hanı tescil fişi”, *Adana İlçeler Kültür Envanteri I*, İsmail Salman vd. (ed.), ss. 24-25, Adana Valiliği, Adana 2007.
- Belon, Pierre, *Les observations de plvsievs singvlaritez et choses memorables, trouuées en Grece, Asie, Iudée, Egypte, Arabie, & autres pays estranges*, G. Corrozet, Paris, 1553.
- Bertrandon de La Brocquière, *The Travels of Bertrandon de La Brocquière, to*

- Palestine: And His Return from Jerusalem Overland to France, During the Years 1432 & 1433*, Çev. Thomas Johnes, Hafod Press, 1807.
- Bilgili, Ali Sinan, *Tarsus sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Boydemir Temel, İsmet, *Hurufât Defterleri'nde Karaman Ereğlisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008.
- Bruyn, Cornelius de, *Voyage au Levant, c'est-à-dire, dans les principaux endroits de l'Asie Mineure, dans les isles de Chio, Rhodes, et Chypre et.c. ...*, Paris, Guillaume Cavelier, 1714.
- Buyruk, Hasan, "Tarihi Kervan Yolları Kavşağında Bir Kent; Misis", *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S.15, ss. 236-244, Temmuz 2016,.
- Büyükkarcı Yılmaz, Fatma, "Osmanlı Hac Menzilnamelerinde Sosyal ve Maddi kültüre Ait Unsurlar", *Turkish Studies Language / Literature*, Volume 13/12, Spring 2018.
- Canbolat, Atilla, *Hatay Türkmen Aşiretleri Ve Bu Aşiretlerin İskânı (18. Ve 19. Yüzyıllar)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, Eylül 2006.
- Cantay (Güreşsever), Gönül, "Türkiye'de Osmanlı Devri Kervansaray Yapılarının Tipolojisi", *IX. Türk Tarih Kongresi*, (21-25 Eylül 1981), ss. 1381-1390 Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.
-, "Kervansaraylar", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. 1, Vakıflar Genel Müdürlüğü, ss. 369-392, İstanbul 1988.
-, *Osmanlı Menzil Kervansarayları*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
- Carne, John, *Syria The Holy Land, Asia Minor, Syria, the Holy Land, Asia Minor, andc.*, illustrated In a series of views drawn from nature by W. H. Bartlett, William Purser (Thomas Allom), andc. ... the plates by J. Carne, Fisher Son & Co, London, 1842.
- Cezar, Mustafa, "Türk Tarihinde Kervansaray", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, C. II, ss. 931-940, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1976.
- Childs, W. J., *Across Asia Minor on Foot*, William Blackwood and sons, 2. Baskı, Londra 1917.
- Coşan, Esad, "Levazımat-ı Hac, XVII. Asırda İstanbul-Mekke Arasında Hac

- Yolu”, *Akademik Makaleler*, Server Yayınları, İstanbul, 2013.
- Coşkun, Menderes, “Stations of the Pilgrimage Route from İstanbul to Mecca via Damascus on the Basis of the Menazilü’t-Tarik İla Beyti’llahi’l-’Atik By Kadri (17th Century)”. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 21, ss. 307-322, İstanbul 2001.
- Cuinet, Vital, *La Turquie D’Asie Geographie Administrative (Statistique Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de L’Asie-Mineure)*, C. II, Paris, 1891.
- Çakır, Merve, “Hac Menzilleri ve El-Hâc İbrahim Efendi’nin Menzîlnâmesi”, *Surre-i Hümayûn*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2008, ss. 79-88.
- Çam, Nusret, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri 01 Adana*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010.
- Çaycı, Ahmet, “Osmanlı Seyyahlarının İzlenimleriyle Konya Ve Çevresi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, ss. 115-146, Konya 2006.
- “Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri”, *Seyahatnamelerde Konya*, Hr: Ahmet Çaycı, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, ss. 145-200, Konya 2016.
- Çelik, Bülent, “Bir Osmanlı Devlet Adamının Yaratmaya Çalıştığı Ticari Ağ. Öküz Mehmed Paşa Vakfiyesi Ve Düşündürdükleri”, *Uluslararası 9. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu*, ss. 15-21, 2018.
- Çetin, Cemal, *XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya -2004.
-, “İşlevleri ve Özellikleri Bakımından Konya Menzilleri (XVII.-XVIII. Yüzyıllar)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 21, ss. 295-343.
- Çetin, Emrah, “Franz Taeschner’in Muhtelif Devirlerde Anadolu’nun Yolları Ve Cihan Münakalatına Nazaran Vaziyeti İsimli Eseri Üzerine Notlar”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 7, S. XVII, ss. 321-343.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa, “Öküz Mehmed Paşa Külliyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 34, ss. 27-28, İstanbul 2007.
- “Külliye”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 26, ss. 542-544, Ankara 2002.
- Conder, Josiah, *The Modern Traveller: A Description, Geographical, Historical and*

- Topographical of the Various Countries of the Globe*, Vol. II, Syria and Asia Minor, Duncan, Londra 1830.
- Davis, Edwin John, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia (Petdvs and Trachoea), Isauria, and Parts of Lycaonia and Cappadocia*, Edward Stanford Publishing, London -1879.
- Dayı, Ayşegül, *Dört Yol Tarihi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Projesi), T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş Eylül 2007.
- Doğan Turay, Esra, “Anadolu Hac Güzergâhı: Antakya Menzili”, *Kadim Akademi SBD*, (2017), C. 1. S. 2, ss. 109-124.
- Doğancı, Kamil, “Antik Dönemde Bithynia’dan Geçen Ticari ve Askeri Yollar”, *Prof. Dr. Ömer Çapar’a Armağan*, Hel Yayıncılık, ss. 93-104, Ankara- 2012.
- Dülgerler, Osman Nuri, “Konya Karapınar Selimiye Külliyesi ve Konya Mahkeme Hamamı”, *X.Vakıf Haftası Kitabı*, ss. 379- 398, Ankara 1993.
- Dündar, Abdulkadir, “Osmanlılarda Tamir Süreci, Çeşitleri ve Bazı Selçuklu Yapılarındaki Uygulamalar”, *I. Uluslararası Selçuklu Semineri Bildirileri*, C. I, 11-13 Ekim 2000, ss. 269-280, Konya- 2001.
- Ekrem Kamil, “Hicri Onuncu-Miladi Onaltıncı Asırda Yurdumuzu Dolaşan Arab Seyyahlarından Gazzi-Mekki Seyahatnamesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Semineri Dergisi*, III, ss. 3-90, İstanbul 1937.
- Eravşar, Osman, “İngiliz Seyahatnamelerinde Konya”, *Seyahatnamelerde Konya*, Hzr: Ahmet Çaycı, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2016, ss. 267-311.
- Ercan, Ayşe Özge, *İngiliz Seyyah John Sanderson’ın Seyahatnâmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.
- Erdoğan, Mehmet, “Devletin Askeri Bünyesi İçinde Mimar Sinan’ın Eserlerinin Stratejik Önemi”, *Vakıf Haftası Dergisi*, 6 (1989), ss.73-92, 1989.
- Erken, Sabih, *Türkiye’de vakıf abideler ve eski eserler*, C. 1, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İlaveli İkinci Baskı, Ankara 1983.
- Eroğlu, Cengiz, v.dğr., *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Sultaniye-i Karapınar*, Karapınar Belediyesi, Ankara 2013.
- Eroğlu Memiş, Şerife, “XVII. Yüzyılda Osmanlı Hac Menzilleri: Rûznâmçeci İbrahim Efendi Kethüdâsı Hacı Ali Bey’in Tuhfetü’l-Huccâc Risâlesi Örneği”, *Akademik*

- Bakış Dergisi*, C.13, S. 26, ss. 267-298, Yaz 2020.
- Ersoy, Bozkurt, “Anadolu Selçuklu Kervansarayları”, *Kültür ve Sanat Dergisi*, S. 31, ss. 16-20, Eylül 1996.
- Eryavuz, Şebnem, "Kervansaray", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 25, ss. 299-302, İstanbul 2002.
- Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul (3. Cilt, 1. Kitap), haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman, İstanbul 2006.
-, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul (9. Kitap, 1. Cilt), haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul 2011.
- Eyice, Semavi, “Sultaniye-Karapınar’ a dair” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Cilt 15, Sayı 20, ss. 117-140, 1964.
-, “Büyükçekmece Kervansarayı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 6, ss. 519-520, İstanbul 1992.
-, “Bertrandon de la Broquière ve Seyahatnâmesi”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. 6, ss. 85-126, İstanbul 1975.
- Feridun Bey, *Mecmua-yı Münşeat üs-Selâtîn*, C. I, Darüttıbbat’ıl- Âmire, İstanbul 1265 1274 (1848-1857).
- French, David H., *Roman Roads and Milestones of Asya Minor*, Vol. 3 Milestones, Fasc 3.7 Cilicia Isauria et Lycaonia, British Institute at Ankara 2014.
- Foster, William, *Travels of John Sanderson in the Levant, 1584-1602: With His Autobiography*, Hakluyt Society, Londra 1931.
- Gavaz, Özlem Sir, “Hitit İmparatorluğunun Suriye ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hâkimiyet Politikası”, 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, ss. 2819-2837, Ankara 2012.
- Göksoy, İsmail Hakkı, “Eğirdirli Seyyah Karçınzade Süleyman Şükrü: Hayatı, Seyahati Ve Eserleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/2, S. 39.
- Göyünç, H. Nejat, “Karamort Külliyesi”, *VIII. Türk Tarihi Kongresi III*, Ankara, TTK, ss. 1651-1655, 1983.
-, “Niebuhr ve 1766 Sonlarında Konya”, *Yeni İpek Yolu Dergisi*, Özel Sayı, ed. Yusuf Küçükdağ, ss. 7-16, Mayıs 1998.
- Gültekin, R. Eser, *Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2001.

- Tufan Gündüz, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540-1640", Bilge Yay., İst.1997.
- Günel, Gökçe, "Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu - Kervansaraylar – Köprüler", *Kebikeç Dergisi*, S. 29, ss. 133-146, 2010.
- Halaçoğlu, Yusuf, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi II*, ss. 123-132, İstanbul 1981.
-, "Ulaşım ve Yol Sistemi", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. III, ss. 127-128, İstanbul 1991.
-, "Bayrampaşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. V, ss. 266-267, İstanbul 1992.
-, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin yerleştirilmesi*, T.T. Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2006.
- Halep Vilayeti Salnamesi, H.1320, M. 1902/03.
- Hamilton, William John, *Researches In Asia Minor Pontus And Armenia*, C. II, Murray, Londra 1842.
- Hauptmann E. V., Bodemeyer, *Quer durch Klein-Asien in den Bulghar-Dagh*, Die Druck und Verlags-Aktien Gesellschaft Vormals Dölter Emmendingen, Freiburg 1900.
- Horvath, Bela, *Anadolu 1913*, (Tercüme Tarık Demirkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.
- İlgürel, Sevim, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 6, Ekim 1975, Edebiyat Fakültesi Matbaası, ss. 111-128, İstanbul 1975.
- İlter, İsmet, *Tarihî Türk Hanları*, KGM Matbaası, Ankara 1969.
- İstek, Emrah, "Anadolu Kervan Yollarında Karşılaşılan Problemler ve Yol Güvenliği (17. YY)", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 13, S. XLVII, ss. 2085-2116, Ağustos 2020.
- İzgiz, Serpil, *Misis, Kozan ve Belendeki Türk Eserleri*, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Türk İslam Sanatı Lisans Tezi.
- Kablan, Tuğba Tutar, "Payas Sokollu Mehmet Paşa Menzil Küliyesi", 1. Bölüm, *Güney Mimarlık Dergisi*, S. 21, Temmuz 2016.
-, "Payas Sokollu Mehmet Paşa Menzil Küliyesi" 2. Bölüm, *Güney Mimarlık Dergisi*, S. 22, Ekim 2016.
- Kaplan, Yunus, "Seyyid Yahyâ Vâkıf Efendi ve Halep Menzil-Nâmesi", *Littera Turca*

- Journal of Turkish Language and Literature* 6, ss. 213-232, 2020.
- Kaplan, Aytül, *Taşucu'ndan İskenderun'a Hellenistik ve Roma Dönemi: Höyükler-Kentler- Nekropoller- Kaleler*, Akademisyen Yayınları, Ankara 2017.
- Karadağ, Serbülen, *Mehmed Edib bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül-Menazil" Adlı Eserinin Transkrip Ve Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay, 2011.
- Karadeniz, Hasan Basri, "Sultaniye (Karapınar)' nin Kuruluşu, İlk Sakinleri ve Vakıfları (1560 - 1585)", *Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, ISSN:1694 – 528, X Sayı: 14, Nisan 2008.
-, "Sultaniye (Karapınar)'ye İçme Suyu Getirilmesi, Suyollarının Tahribi Ve Tamiri (1568- 1582)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss. 271-280, 2016.
- Karakaya, Derya, *Eskil/Karapınar Kazası Vakıf Eserleri*, Çizgi Yayınları, Konya- 2013.
- Karçınzade Süleyman Şükrü, *Seyahatü'l-Kübra*, Elektrik Matbaası, Petersburg 1907.
- Karpuz, Haşim, "Karapınar ve Çevresindeki Türk Devri Yapılarına Toplu Bir Bakış", *Karapınar Sempozyumu*, 26-27 Ekim 2000, Karapınar Belediyesi Yay, Konya 2001.
- Kâtib Çelebi, *Cihannüma* (Çev. İbrahim Müteferrika), Matbaa-i Amira, İstanbul 1145/1732.
- Kazancıoğlu, Habibe, *Osmanlı Dönemi Kervansaraylarının Sosyo-Kültürel Ve Ekonomik Fonksiyonları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.
- Kiel, Machiel, "Maglay", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 35, ss.288-290, İstanbul 2008.
- Kiepert, Richard, Lionel Pincus and Princess Firyal Map Division, The New York Public Library. "D4. Adana." *The New York Public Library Digital Collections*. 1902 - 1916. <http://digitalcollections.nypl.org/items/95d04112-0501-4164-e040-e00a18067503> (Erişim: 13. 04. 2020);
-, Lionel Pincus ve Princess Firyal Map Division, The New York Public Library. "C3. Konia." *The New York Public Library Digital Collections*. 1902 - 1916. <https://digitalcollections.nypl.org/items/95d04112-04fc-4164-e040-e00a18067503> (Erişim 01.12.2020)
-, Lionel Pincus ve Princess Firyal Map Division, The New York Public Library. "C4. Kaisarije." *The New York Public Library Digital Collections*.

- 1902 - 1916. <https://digitalcollections.nypl.org/items/95d04112-04fd-4164-e040-e00a18067503> (Erişim 01.12.2020)
- Kinneir, J. M., *Journey Through Asia Minor, Armenia, and Koordistan in the Years 1813 and 1814; with Remarks on the Marches of Alexander, and Retreat of the Ten Thousand*, Murray, London 1818.
- Koca, Halil- Özdemir Ünal- Şahin, İ.Fevzi, “Ulaşım Coğrafyası Açısından Gülek Boğazı”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt: 10 - Sayı: 14, ss. 7-30, Erzurum 2011.
- Salman, İsmail vd. (ed.), *Adana İlçeler Kültür Envanteri I*, Adana Valiliği, Adana 2007.
- Komisyon, *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Ereğli Tarihi*, Fatih Matbaası, İstanbul 1970.
- Kozan, Serdar, “Sis Seyahatnamesi”, *Düşünen Şehir Dergisi*, Sayı 8, Kayseri, ss. 135-139, Ocak 2019.
- Köprülü, M. Fuat, “Vakfa Ait Tarihi İstılahlar: Ribat”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı. II, ss. 267-278, 1942.
- Kum, Naci, “Ramazanoğulları Tarihi ve Adana Şehrindeki Eserleri”, *Görüşler Dergisi*, S. 35, s. 6-8, Adana 1941.
-, “İslam ve Osmanlı Türkleri Devrinde Misis, Anıtlar, Kitabeler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Anadolu Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S.1, Ankara 1955.
- Kuran, Aptullah, “Tezkerelerde Adı Geçen Sinan Eserlerinin Yapı Türlerine Göre Alfabetik Listesi”, *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. 1, ss. 155-166, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1988.
-, “Mimar Sinan’ın Külliyesi.” *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. 1, ss. 167-173, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1988.
- Kurt, Yılmaz, - Erdoğan, M. Akif, *Çukurova Tarihinin Kaynakları IV, Adana Evkaf Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
-, *Çukurova Tarihi’nin Kaynakları I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
- Küçükdağ, Yusuf, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Karapınar Belediyesi Kültür yayını, Konya 1997.
-, “Pîrî Mehmed Paşa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 34, ss.280-281, İstanbul 2007.

-, "Sultan Selim Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi, (DİA)*, C. 37, ss. 518-519, İstanbul 2009.
- Kütükoğlu, Bekir, "Âlî Mustafa Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. II, ss. 414-416, İstanbul 1989.
- Langlois, Victor, *Voyage dans la Cilicie et dans les montagnes du Taurus*, Benjamin Duprat, Paris 1861.
- Lewis, Bernard, "Â Karaite Itinerary Through Turkey in 1641-42", *Vakıflar Dergisi*, S. III, ss. 315-325, Ankara 1956.
- Mağmumî, Şerafettin, *Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları - Yüzyıl önce Anadolu ve Suriye*, Günümüz Türkçesine çeviren: Cahit Kayra, Büke Yay., İstanbul 2002.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 5, (Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayer), (Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Karaman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- "Menzil Han Tescil Fişi", *Adana İlçeler Kültür Envanteri II*, İsmail Salman vd. (ed.), ss. 186-187, Adana Valiliği, Adana 2008.
- Mustafa Naima Efendi, *Tarih-i Naima, Ravzatü'l-Hüseyn fî hulâsati ahhârî'l-hâfıkayn*, C. III, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1280.
- Muşmal, Hüseyin v.dğr., "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Bazı Alman Seyyahlara Göre Konya", *Seyahatnamelerde Konya*, Hız: Ahmet Çaycı, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, ss. 213-265, Konya 2016.
- Mutlu, Mehmet, *Tapor Dağı ve Çevresinin Florası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 1998.
- Müderrişoğlu M. Fatih, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993.
-, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 24, ss. 237-272, Ankara 1994.
-, "Osmanlı Döneminde Anadolu sağ yolunun Adana Antakya Güzergâhı Üzerindeki Menzillerin Bugünkü İzleri", *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, C. II, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, İskenderun 2000.
-, "Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 10, ss. 920-926, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

-, “Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 37, ss. 364-366, Ankara 2009.
-, “Payas’ta XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında İnşa Edilen Menzil Külliyesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 37, ss. 364-366, İstanbul 2009.
- “Sultan II. Selim’in Banilik Faaliyetleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/10, Fall 2014, Ankara.
- Mülayim, Selçuk, “Süleymaniye Camii ve Külliyesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 38, ss. 114-119, İstanbul 2010.
- Nar, Hasan v.dğr., *Geçmişten Günümüze Konya Ereğli*, Kendi Yayın, Kasım 2009, Konya.
- Necipoglu, Gülru, *Sinan Çağı, Osmanlı İmparatorluğu’nda Mimari Kültür*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
- Niebuhr, Carsten, *C. Niebuhr’s Reisen durch Syrien und Palästina, nach Cypern, und durch Kleinasien und die Türkei nach Deutschland und Dännemark*, J.N. Gloyer and J. Olshausen (ed), F. Perthes, Hamburg 1837.
- Oberhummer, Roman - Zimmerer Heinrcih, *Durch Syrien und Kleinasien Reise Schilderungen und Studien*, Reimer (Vohsen), Berlin 1899.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbend Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, İkinci Baskı, İstanbul 1990.
-, “Bayram Paşa Kervansarayı”, *Vakıflar Dergisi*, S. 10, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ofset Tipo matbaası, ss. 199 – 218, Ankara 1973.
- Önge, Yılmaz, “Mimar Koca Sinan’ın Konya ve Çevresindeki Hanları”, *I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları Tebliğleri*, (7-13 Nisan 1986), ss. 54-59, Kayseri Belediye ve Özel İdare Birliği, Kayseri 1987.
- Ötter, Jean, *Voyage en Turquie et en Perse, avec une Relation des Expeditions de Tahmas-Kouli, Khan*, C.I, Guérin, Paris 1748.
- Özcan, Abdulkadir, “Mimar Sinan’a Siparişte Bulunanlar”, *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. 1, ss. 131-145, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1988.
- Özdemir, Nuray, *Cumhuriyet Dönemi Karayolu Politikası*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Özergin, M. Kemal, “Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları”, *Tarih Dergisi*, ss. 141-170, 1965.

- Özkarcı, Mehmet, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Niğde*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
-, “Şehirlerin İktisadî Gelişmesinde Ticarî Vakıf Eserlerinin Rolü: Bor ve Ulukışla Örneği” Vakıf ve İktisat, Sempozyum, ed. Mehmet Kurtoğlu, ss. 73-102, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara 2014.
- Özkaya, Almıla Pampal, “Tarihi Ticaret Yolu Bayrampaşa Kervansarayı (Kesiri Han – Çakıt Hanı)”, *Adana Valiliği İlçeler Kültür Envanteri I*, İsmail Salman (ed.), ss. 20-23, Adana Valiliği, Adana 2007.
- Özmen, Özlem, “Adana’nın Tarihsel Yapı Dokusu: Kaleler, Kervansaraylar- Hanlar ve Camiler”, *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Ed. S. Koz-E. Artun), ss. 203-233, Yapı Kredi Kültür Sanat Yay, İstanbul.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.
- Parlak, Cengiz, “Gümülcine’de Kurulmuş Olan Defterdar Ahmed Efendi Vakfı (XVII-XVIII. Yüzyıllar)”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 10, ss. 199-235, Temmuz 2015.
- Pişkin, Hikmet Nazlı, *İngiliz Seyyahlara Göre XVII. Yüzyılda Akdeniz ve Akdeniz Limanları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.
- Pococke, Richard, *A Description of the East, and Some other Countries*, Vol. II, Part 1, Printed by W. Bowyer, Londra 1745.
- Ramazanoğlu, Gözde, *Ramazanoğlu Piri Paşa ve 16. Yüzyılda Adana’nın İmarı*, Küsen Yayınları, İstanbul 2018.
- Ramsay, William Mitchell, “Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass”, *Geographical Journal*, Vol. 22, ss. 357-410, Ekim 1903.
-, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, C. I, çev. Mihri Pektaş, MEB yayınları 1960.
- Sahillioğlu, Halil, “Dördüncü Murad’ın Bağdat Seferi Menzıl-nâmesi: Bağdat Seferi Harp Jurnalı”, *Türk Tarih Kurumu Belgeler*, C. II, S. 3- 4, 1965, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, ss. 1- 35, Ankara 1993.
- Sak, İzzet - Çetin, Cemal, “XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 19, ss. 199-260, Konya 2005.

- Salman, İsmail, “Mopsuestia–Misis Antik Kenti”, *Adana İlçeler Kültür Envanteri II*, İsmail Salman (ed.), Adana Valiliği, Adana 2008.
- (ed.), *Adana İlçeler Kültür Envanteri II*, Adana Valiliği, Ulusoy Ofset, Adana 2008.
- Sauvaget, Jean, “Les Caravanserais Syriens du Hadjdj de Constantinople”, *Ars Islamica*, C. 4, University of Michigan Press, ss. 98-121, 1937.
- Sayar, Ali, “Çayan Türkmenleri ve Konya Ereğli’ye İskânları” *I. Ulusal Her yönüyle Türkmenler ve Konya Ereğli Türkmenleri Sempozyumu: Bildiriler* (Ereğli, 07. 08.2010), ed. Ali Sayar, Oğuz Dulkadiroğlu Bekdik Kültürünü Yaşatma Derneği, ss. 275- 284, Konya 2012.
- Scott-Stevenson, Esmé, *Our Ride through Asia Minor*, Chapman & Hall, Londra 1881.
- Sezer, Abdullah, *Adana Etnografya Müzesi’ndeki Osmanlı Dönemi’ne Ait Taş Eserlerden Örnekler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2010.
- Sönmez, Selami, “Ortaçağ Türk Ve İslam Dünyasında Kervansaraylar (Hanlar-Ribatlar)”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0 (15) 2010, ss. 270-296.
- Sümer, Osman, “Misis”, *Görüşler Dergisi*, S. 35, Adana 1941.
- Şahin, İ. Fevzi, “Belen Geçidi’nde Coğrafi Gözlemler”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, C. 12 S.17, ss. 65-86, 2007.
- Şancı, Fuat, *Hatay İlinde Türk Mimarisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Şemsettin Sami, *Kâmus-ul Âlâm*, C. 2, Mihran Matbaası, İstanbul 1889.
- Şentürk, M. Hüdaî, “Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti’nin Ulaşım Teşkilâtı ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış”, *Türkler Ansiklopedisi*, C 10, Yeni Türkiye Yayınları.
- Taeschner, Franz, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, C. I-II, (Çev. Nilüfer Epçeli), Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2010.
- Tanman, M. Baha, “Bayrampaşa Külliyesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. V, ss. 267-268, İstanbul 1992.
-, “Süleymaniye Külliyesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 38, ss. 119-121, İstanbul 2010.
- Tanrıverdi, Hülya Güley, *Tarsus’ta Türk İslam Mimarisi*, (Yayımlanmamış Yüksek

- Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Kayseri, 2006.
- Terzi, Mehmet Akif - Ergün, Ahmet, *Osmanlı Belgelerinde Adana*, Adana Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- Texier, Charles, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C. 3, Çev. Ali Suat, Latin harflerine aktaran K. Y. Koprman, Sadeleştiren M. Yıldız, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002.
- Tuncer, Orhan Cezmi, *Anadolu Kervan Yolları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2007.
- Turan, Osman, “Selçuk Kervansarayları”. *TTK Belleten*, C. X S. 39, ss. 471-496, 1946
- Uzun, Efsan, “Gülek Boğazı, Tarihi ve Stratejik Önemi”. *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, C. 3, Sayı 2, ss. 32-55, Kış 2017.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- Ünal, Ahmet, “Eski Çağlarda Çukurova’nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı’nın Siyasi Tarihi”, *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, S. 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), ss.15-44, 2006.
- Ünal, Ahmet - Girginer, K. Serdar, *Kilikya - Çukurova: İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi’ne Kadar Kilikya’da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, Homer Kitapevi, İstanbul 2007.
- Ünal, Hüseyin Rahmi, “Doğu Anadolu’da Bilinmeyen Üç Selçuklu Hanı”, *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, II, ss.106-118, İzmir 1983.
- Ünal, Tahsin, *IV. Murat ve Bağdat Seferi*, Berikan Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2007.
- Ünal, H. Sibel, “Tarsus-Pozantı Yolundaki Sarı Işık (Sarışeyh) Kervansarayı”, *Arkeoidea Dergisi*, Yıl 2, S. 5, ss. 8-12, 2008.
-, “Tarsus-Pozantı Yolu üzerindeki Sarı Işık (Sarışeyh) Zaviyesi (Kervansaray, Cami, Türbe) ve Çeşme”, *XI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir 17-19 Ekim 2007 Bildiriler, ss. 413-426, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2009.
-, “Tarsus-Pozantı Kervan Yolu ve Bu Yol üzerindeki Hanlar üzerine bir Değerlendirme”, *14th International Congress of Turkish Art (Paris, Collège de France, 19-21 September 2011)*, ss. 807- 818, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2013.
-, *Ulukışla-Adana Kervan Yolu ve Hanlar*, Minval Yayınları İstanbul 2013.

- Ünver, Süheyl, “Dördüncü Sultan Murad’ın Revan Seferi Kronolojisi”, *TTK Belleten*, XVI/64, ss. 547-576, 1952.
- Vural, Semihi, *Anadolu’nun Kapısı Tarsus Gülek Boğazı*, Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Mersin 2016.
- Wilson, Charles William, *A Handbook For Travellers in Turkey: Describing Constantinople European Turkey Asia Minor, Armenia And Mesopotamia*, 3. Basım, Murray, London 1854.
- Wimmel, Robin, “En passant par la Cilicie: Architecture subrégionale des Caravansérails dans Unerégion Frontalière”, *4 Congrès du Réseau Asie Pacifique*, Paris 2011, France. https://hal.archives-ouvertes.fr/file/index/docid/776181/filename/A01-4_wimmel_cilicie_architecture.pdf
-, *Architektur Osmanischer Karawanseraien Stationen des Fernverkehrs im Osmanischen Reich*, C. 2, Dissertation Technische Universität Berlin Fakultät VI Planen Bauen Umwelt, Berlin 2016. <https://depositonce.tu-berlin.de/handle/11303/5872>
- Yağcı, Zübeyde Güneş, “Hac ve Askeri Yol Üzerinde Bir Menzil: Adana Menzili”, *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 2015, C. I, S. 1, ss. 58-74.
- Yavaşcan, Emel Efe - Urak, Zehra Gediz, “Tarihsel Katmanlaşmanın Belgelenmesi, Doğal ve Fiziksel Değerlerin Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi: Kapadokya Bölgesi, Niğde İli Örneği”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, C. 8, S. 2, ss. 1204-1228, 2019.
- Yavuz, Aysıl Tükel, *Anadolu’da Eşodaklı Selçuklu Hanları*, ODTU Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2/2, Ankara 1976.
-, “Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân-İşlev İlişkisi İçinde Savunma ve Barınma” *Vakıf Haftası Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, ss. 253-284, 1992.
- Yerasimos, Stephane, *Les Voyageurs Dans L’empire Ottoman (XIV - XVI siècles)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.
- Yıldırım, Faruk, “Çayhan (Ereğli/Konya) Ağzı Üzerine Gözlemler”, VI. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, 20-25 Ekim 2008, Türk Dil Kurumu, ss. 4665-4684, Ankara 2013.
- Yılmaz, Salih, “Konya Sahrasında Zümrüt Bir Vaha: Ereğli”, 2. *Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi*, Konya 5 - 07 Ekim 2012, Türkiye Yazarlar Birliği:

Konya Büyükşehir Belediyesi, ss. 527-541, Konya 2013.

Yörük, Doğan, “XVIII. Yüzyılda Konya Çevresinde Güvenlik Meselesi ve Derbentlerle İlgili Düzenlemeler”, *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç 'e Armağan*, ed: Hasan Bahar, Mustafa Toker, M. Ali Hacıgökmen, H. Gül. Küçükbezci, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 6, ss. 249- 266, Konya 2013.

....., “Çayan Derbendi’nde Demografik Eğilimler (1840-1845)”, *History Studies International Journal Of History*, C. 7, S. 3, ss. 167-190, 2015.

Yörük, Saim, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

Yüksel, Murat, *Çukurova’da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, Adana Valiligi Yayınları, İstanbul 1990.

Fotoğraf Kaynakları

Fotoğraf (Çiftehan Kervansarayı): Şehbal Dergisi, S. 27, 28 Eylül 1910, s.52.

Fotoğraf (Çiftehan Kervansarayı): Oppenheim, Max. Freiherr von, II.Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Demirbaş ve yer numarası NEKYA90567/145, 1899.

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/90567---0145.jpg> Erişim tarihi: 06.06.2020.

İnternet Kaynakları

<http://www.belen.gov.tr/han-kanuni-sultan-suleyman-kervansarayi>

[https://www.haberler.com/belen-kanuni-sultan-suleyman-kuliyesi-nin-haberi/;](https://www.haberler.com/belen-kanuni-sultan-suleyman-kuliyesi-nin-haberi/)

<https://www.restorasyonforum.com/kervansaray/sultan-suleyman-kervansarayi-belen-hatay/>

<https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/ipek-yolunun-5-asirlik-kuliyesine-restorasyon/1605637>

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi

Ali Emirî Tasnifi

- BOA, AE.SABH.I, 7 – 654, (H.10.07.1203 / M. 06.04.1789)
 BOA, AE.SMST.III, 109-8285 (H. 29.12.1172, M.23. 08. 1759)
 BOA, AE.SAMD.III, 153, 15082, (H. 22.04.1122, M. 20.06.1710).
 BOA, AE.SMST.III, 254-20335 (H. 01.12.1172, M.26. 07. 1759)

Bâb-ı Âsâfi Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Defterleri

- BOA, A.DVNSMHM.d., 21, 654, (H. 23.12.980, M. 26.04.1573)
 BOA, (A.DVNS.MHM.d.), 25, 2294, (H. 27.04.982, M. 16.08.1574)
 BOA, A.DVNSMHM.d., 30 – 327, (H. 18.02.985, M. 07.05.1577)
 BOA, A.DVNSMHM.d., 78 – 311 (H. 07. 08.1018, M. 05.11.1609)
 BOA, A.DVNSMHM.d., 78 – 1017 (H. 06.10.1018, M. 02.01.1610)
 BOA, A.DVNSMHM.d., 78 - 935 (H. 18.10.1018, M. 14.01.1610)
 BOA, A.DVNSMHM.d., 95, 162, (H.20.04.1075, M.10.11.1664)
 BOA, A.DVNSMHM.d., 95, 165, (H.20.04.1075, M.10.11.1664)
 BOA, A.DVNSMHM.d., 114 – 458, (H. 29.11.1114, M. 16.04.1703)
 BOA, A.DVNSMHM.d. 130 – 160, (H. 29.04.1133, M. 27.02.1721)
 BOA, A. DVNSMHM.d., 135, 738, (H. 29.04. 1141, M. 02.12.1728)

Cevdet Tasnifi

- BOA, C.AS. 586-24679. (H. 03.06.1141, M. 04.01.1729)
 BOA, C.AS. 945-41023 (H. 10.05.1143, M. 21.11.1730)
 BOA, C.AS. 1131, 50201 (H. 22.07.1191, M. 26.07.1777)
 BOA, C.BLD, 58, 2854 (H-04-12-1134, M. 15.09.1722)
 BOA, C.DH, 18 - 882 (H. 08.10.1203, M. 24.06.1789);
 BOA, C.DH. 37 - 1804 (H. 29.11.1255, M. 03.02.1840)
 BOA, C.DH. 241–12029. (H. 29.12.1158, 22.01.1746)
 BOA, C.ML, 558/22903 (H.16.12.1239, M. 12.08.1824)
 BOA, C. ML. 753. 30688 (H. 25.05.1172, M. 24.01.11759)
 BOA, C.NF 1_013_01 (H.11.09.1208, M.12.04.1794);
 BOA. C.NF 1_013_02 (H.11.09.1208, M.12.04.1794);
 BOA, C.NF 2. 93, 01 (H.02.06.1213, 16.11.1798)
 BOA, C.NF 2. 93, 03. (H-21-05-1213, 31.10.1798)

BOA, C.NF. 21, 1038. (H. 13.05.1162, M. 01.05.1749)

BOA, C.NF, 33/1619-1 (H. 25.05.1209, M.18.12.1794);

BOA, C. NF. 43. 2127 (H. 2.03.1201, M. 23.12.1786)

BOA, C..ZB..35 – 1703 (H.02.12.1204, M. 13.08.1790)

BOA, C.ZB. 59 – 2948. (H. 30.07.1188, M. 06.10.1774)

Dâhiliye Defterleri

BOA, DH.EUM.2.Şb, 5 – 25 (H.17.04.1333, M. 04.03.1915)

BOA, DH.MKT 2129 -111 (H-22.06.1316, M. 07.11.1898).

Evkaf Defterleri

BOA, EV.HMH.d. 5195, (H. 20.03.1173, M.11.11.1759).

BOA, EV.HMK.SR.d, 4155. (Tarih yok) Surre Defteri

Hatt-ı Hümayun Defteri

BOA, HAT, 1243, 48306 (H. 29.12.1253, M. 26.03.1838) Surre Defteri

BOA, HAT, 1627 – 19. (H. 29.12.1255, M. 04.03.1840)

HRT Haritalar

BOA, HRT_h_0387_07, (H. 29.12.1341, M. 12. 08.1923)

BOA, HRT_h_0484_01 (H-15-06-1311, M. 24.12.1893)

BOA, HRT_h_0486_01 (H-29-12-1287, M. 22.03.1871)

BOA, HRT_h_0486_01, (H. 29.12.1287, M. 22.03.1871)

BOA, HRT_h_0487_01 (H. 29.12.1341, M. 12.08.1923)

BOA, HRT_h_954_01 (H.13.09.1310, M. 31.03.1893)

BOA, HRT_h_956, (H. 29.12.1287, M. 11.01.1887)

BOA, HRT_h. 2008, 02 (07.04.1303, 13.01.1886) (Belge tarihi 1885)

BOA, HRT_h_2008_03 (H. 7.4.1303, M. 13.01.1886) (Belge tarihi 1885)

BOA, HRT_h_2008_04 (H. 7.4.1303, M. 13.01.1886) (Belge tarihi 1885)

BOA, HRT_h_2008_05 (H. 7.4.1303 M. 13.01.1886) (Belge tarihi 1885)

BOA, HRT_h, 2251, (H.19.01.1317, M. 30.05.1899)

İbnülemin Defterleri

BOA, İE.ENB, 6, 660, (H. 27.06.1138, M. 02.03.1726)

BOA, İE.EV., 18, 2148 (H. 01.08.1088, M. 29.09.1677)

BOA, İE.DH, 3 - 237 (H. 29.06.1071, M. 01.03.1661)

Maliyeden Müdevver Defterler

BOA, MAD_d. 2686, 13 (H.13.01.1048, M. 27.05.1638)

BOA, MAD.d. 3172 (H. 9. 03.1152, M. 16.06.1739)

BOA, MAD_d, 9956_4, (H. 28.06.1133, M. 26.04.1721)

BOA, MAD_d, 9956_30, (H. 16.08.1134, M. 014.06.1722)

Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti

BOA, ML. EEM. 1023 – 9 (H. 13-08-1329, M. 09.08.1911)

Meclis-i Vala Defterleri

BOA, MVL, 586, 12.01_01 (H. 25.10.1275, M. 28.05.1859)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri

BOA, TS. MA.d, 09447.01 (H. 09.07.1111, M. 22.12.1699)

PLK Plan-Proje-Kroki

BOA, PLK_p_1548_01 (H.11.04.1298, M. 13.03.1881)

BOA, PLK.p. 6106, 02 (M. 1883)

EKLER

Ek I: Hanların Listesi ve konumları

ADI	İLİ	YAPI	KONUMU
Çifte Höyük Hanı	Konya	Yok	Konya'dan sonra 5 ve 10. km'ler arası
Biliceli Hanı	Konya	Yok	Konya'dan sonra 25 ve 35. km'ler arası
Kalavun Yusuf Paşa Hanı	Konya	Yok	Konya'dan 54 km sonra İsmil mahallesinde
Dervişin Hanı	Konya	Yok	Konya'dan sonra 55 ve 58. km'ler arası
İlikli Hanı	Konya	Yok	Konya'dan sonra 70 ve 77. km'ler arası
Karapınar Selimiye Kerv.	Konya	Var	Karapınar ilçe Merkezinde
Hortu Hanı	Konya	Var	Karapınar'dan 38 km sonra Ereğli Hortu mahallesinde
Er. Bayrampaşa Kervansarayı	Konya	Yok	Ereğli ilçe Merkezinde
Ereğli İskender Paşa Kerv.	Konya	Yok	Ereğli ilçe Merkezinde
Ereğli Rüstempaşa K.	Konya	Var	Ereğli ilçe Merkezinde
Çavuşlar köyü Hanı	Konya	Yok	Ereğli'den 33 km sonra Çayan mahallesinde
Ulukışla Kervansarayı	Niğde	Var	Ulukışla ilçe Merkezinde
Niğde-Kemerhisar Kavşağı	Niğde	Var	Ulukışla'dan 4 km sonra
Kartal Hasan Han	Niğde	Yok	Ulukışla'dan sonra 4 ve 8. km'ler arası
Porsuk Köyü Mezarlığı	Niğde	Var	Ulukışla'dan 8,5 km sonra
Bulgar Maden Yol Ayrımı	Niğde	Var	Ulukışla'dan 9,5 km sonra
Dibekçi Han	Niğde	Yok	Ulukışla'dan sonra 9,5 ve 10,5 km'ler arası
Çeşmeli Han	Niğde	Yok	Ulukışla'dan sonra 14 ile 15. km'ler arasında
Maraş Han	Niğde	Var	Ulukışla'dan sonra 15,3 km'de
Tosun Ali Han	Niğde	Yok	Ulukışla'dan sonra 19 ve 20. km'ler arası
Tosun Ali Köprüsü	Niğde	Var	Ulukışla'dan sonra 20. km'de
Koçak Köprüsü	Niğde	Var	Ulukışla'dan sonra 22,5 km'de
Koçak Suyu Han	Niğde	Yok	Ulukışla'dan sonra 22,5 km'de
Eski (Antik) Köprü	Niğde	Var	Ulukışla'dan sonra 23,5 km'de
Çiftelhan Kervansarayı	Niğde	Yok	Ulukışla'dan sonra 25. km'de
Çiftelhan Köprüsü	Niğde	Yok	Ulukışla'dan sonra 25. km'de
Murtaza Paşa Hanı	Niğde	Yok	Ulukışla'dan sonra 25. km'de
Tahtaköprü Hanı	Niğde	Yok	Ulukışla'dan sonra 32. km'de
Tahta Köprü	Niğde	Yok	Ulukışla'dan sonra 32. km'de
Akköprü	Adana	Var	Ulukışla'dan sonra 37. km'de
Melemencioglu Han	Adana	Yok	Akköprü'den 1,4 km sonra
Kayseri Hanı	Adana	Yok	Akköprü'den sonra 3 ve 4. km'ler arasında
Pozantı Han	Adana	Yok	Akköprü'den sonra 6 ve 7. km'ler arasında Pozantı'da
Dibek Hanı	Adana	Yok	Akköprü'den sonra 9 ve 9,5. km'ler arasında
Yanıkhan	Adana	Yok	Akköprü'den sonra 9 ve 9,5. km'ler arasında
Yanıkhan Mezarlığı	Adana	Var	Akköprü'den sonra 9,5. km'de
Sarini Hanı	Adana	Yok	Akköprü'den sonra 10 ve 11. km'ler arasında
Ayva Beyi Hanı	Adana	Yok	Akköprü'den sonra 16. km'de
Eski Han	Adana	Yok	Akköprü'den sonra 18,5. km'de
Tekirbeli (O-21 Otoyolu Tekir Kavşağı)	Adana	Var	Akköprü'den sonra 21. km'de
Tekir (Piri Paşa) Hanı	Mersin	Var	Tekir Kavşağından 800 m sonra
Ali Han	Mersin	Yok	Tekir Kavşağından 1,5 km sonra
Durmuşun (Dourmouch Houm Khan) Hanı	Mersin	Yok	Tekir Kavşağından 2,5 km sonra
Yeni Han (Kadir Han)	Mersin	Yok	Tekir Kavşağından 3,5 km sonra
Ancien Han (Sultan Han) (?)	Mersin	Yok	Tekir Kavşağından 3,8 km sonra
Karakol (Derbent)	Mersin	Yok	Tekir Kavşağından 4,3 km sonra
Posta	Mersin	Yok	Tekir Kavşağından 4,6 km sonra
Gülek Boğazı Girişi	Mersin	Var	Tekir Kavşağından 5,0 km sonra
Gavurharmanı Hanı	Mersin	Yok	Tekir Kavşağından sonra 5 ve 10. km'ler arasında
Sarıışık Hanı	Mersin	Var	Tekir Kavşağından 14 km sonra

ADI	İLİ	YAPI	KONUMU
Çatalçeşme	Mersin	Var	Sarışık Hanından 2 km sonra
Kuzoluk Hanı	Mersin	Var	Sarışık Hanından 15 km sonra
Çakıt Hanı	Adana	Var	Kuzoluk Hanından 16 km sonra
Kocaveliler Hanı	Adana	Var	Çakıt Hanından 3 km sonra
Küçük Çakıt Hanı	Adana	Yok	Çakıt Hanından sonra 20 ve 30. km'ler arasında
Misis Kevansarayı	Adana	Var	Adana'dan 28 km sonra
Kurtkulağı Kerv.	Adana	Var	Misis'ten 35 km sonra
Burnaz Hanı	Hatay	Yok	Kurtkulağı'ndan 16 km sonra
Payas Sokullu Kerv.	Hatay	Var	Kurtkulağı'ndan 52 km sonra
Belen Kevansarayı	Hatay	Var	Payas'tan 36 km sonra

Ek II: Ç.Ü. BAP Proje Kabul Yazısı

T.C
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi

Konu: Yürürlüğe Giren Proje Öneriniz

Tarih
02.07.2019

Sayın Doç.Dr. M.GÖZDE RAMAZANOĞLU

Aşağıda bilgileri özetlenen proje önerinize yönelik değerlendirme süreci tamamlanmış ve BAP Komisyonu tarafından desteklenmesi uygun görülen projeniz, proje sözleşmesinin Rektörlük Makamı tarafından onaylanmasıyla yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.

Tebrik eder, çalışmalarınızda başarılar dilerim.

Saygılarımla,

Prof.Dr. Faruk KARADAĞ
 Koordinatör

Proje Başlığı: Osmanlı Döneminde Konya Adana Belen Arası Hac ve Ticaret Yolları Üzerindeki Konaklama Yapıları

Proje No: SYL-2019-11900

Proje Türü: Y.Lisans

Süresi: 12 ay

Başlama Tarihi: 02.07.2019

Onaylanan Bütçesi: 8.031,74 TL

Proje Yürütücüsü: Doç.Dr. M.GÖZDE RAMAZANO

Araştırmacı(lar): AHMET IŞIL

Ek III: Adana Müze Müdürlüğüne Rapor

MÜZE MÜDÜRLÜĞÜNE
ADANA

İlgi: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün 23.08.2019 tarihli ve E.692518 sayılı yazınız.

İlgi yazı ve ekinde, Bakanlığımız Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü İSLAM Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Ahmet İŞİL 'in Prof. Dr. Gözde RAMAZANOĞLU danışmanlığında yürüttüğü "Osmanlı Döneminde Konya-Adana-Belen Arası Hac ve Ticaret Yolları Üzerindeki Konaklama Yapıları" konulu yüksek lisans tez çalışması kapsamında Konya, Adana, Niğde ve Hatay illerinde ekli listede yer alan han ve kervansarayların fotoğraflarının çekilmesi, ölçülerinin alınması ve planlarının çiziminin yapılabilmesi konusundaki izin talebinin 2019 yılı içerisinde Adana ve Niğde Müze Müdürlükleri denetiminde ve belirleyecekleri şartlara uyulması kaydı ile çalışmanın yapılmasının uygun görüldüğü belirtilmektedir.

İlgi yazıya istinaden 22.10.2019-04.11.2019 tarihlerinde İlimiz, Pozantı, Ceyhan, Yüreğir, Çukurova, Karaisalı'da söz konusu kervansaraylarla ilgili çalışma yapılmıştır.

*Bu kervansaraylar içerisinde Pozantı'da yer alan Kamışlı Hanı'na yönelik herhangi bir yapıya rastlanılmamıştır. Melemencioglu Hanı, Pozantı Hanı, Yankı Han ile ilgili konumları saptanamamış ve yapıya da ulaşamamıştır. Ayva Beyi Hanı'nın ise bir duvarı kalmıştır.

*İlimiz Karaisalı İlçesinde yer alan Bayrampaşa ve Karaveliler Kervansarayına ulaşılmış olup yapılar yerinde mevcuttur.

*İlimiz Çukurova İlçesi Salbaş Mahallesinde yer alan Küçük Çakıt Hanı ile ilgili yapıya ulaşamamıştır.

*İlimiz, Yüreğir İlçesi Yakapınar Mahallesinde yer alan Misis Kervansarayı restore edilmiş olup yapı yerinde mevcuttur.

*İlimiz, Ceyhan İlçesi Kurtkulağı Mahallesinde yer alan Kurtkulağı Kervansarayı yerinde mevcuttur.

Yukarıda belirtilen kervansaraylar dışında Tekir Yaylası Kavşağında konumlanan Tekirbeli Hanı ile ilgili konumlarında tereddüt yaşandığından bahse konu hanın hangi il sınırında yer aldığı netleştirildiğinde bu han tekrar incelenecektir.

Konunun bilgilendirilmek üzere yazımız ve eklerinin Bakanlığımız Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne iletilmesi hususunda bilgilerinizi ve gereğini arz ederiz.

30.12.2019

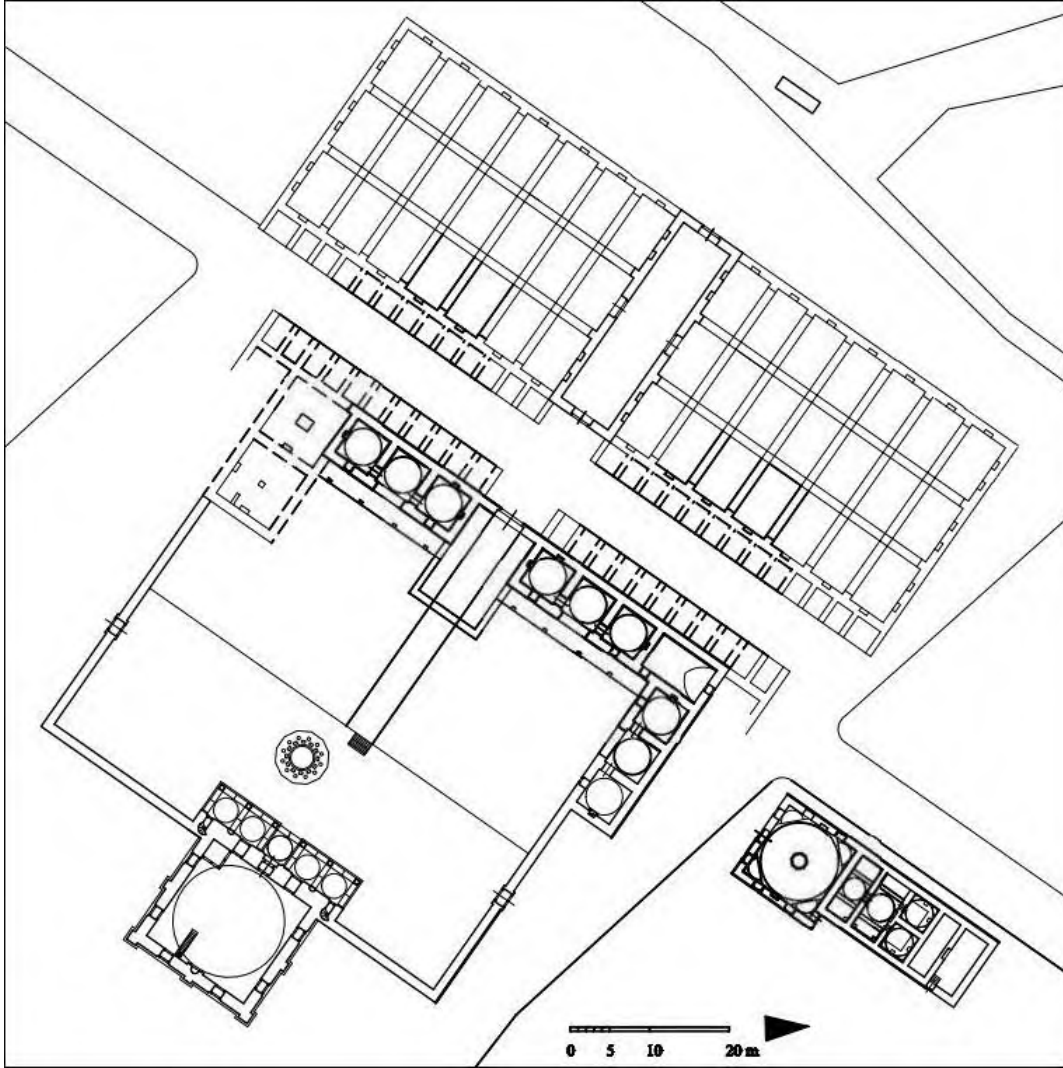
Çağlayan YAVUZ
Sanat Tarihiçi

Ali DOĞAN
Müze Araştırmacısı

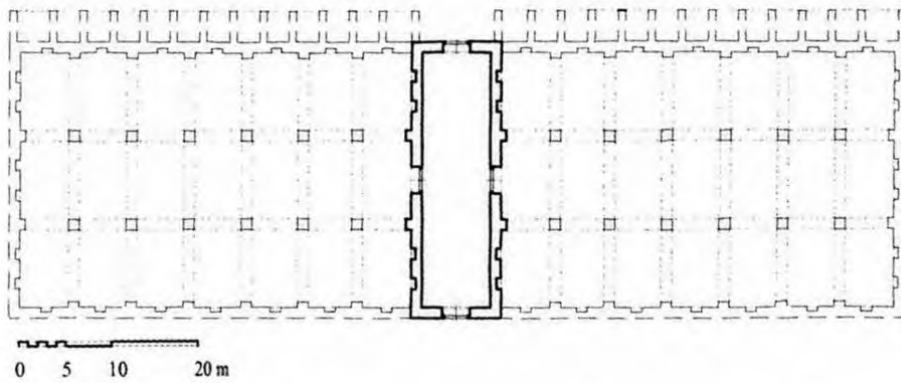
EKLER:

- 1- Fotoğraf Albümü (1 Sayfa)
- 2- Öğrenci Çalışması Raporu Formu (1 sayfa)
- 3- Öğrenci Çalışması Müze Raporu Formu (1 sayfa)

ŞEKİLLER¹⁰²²

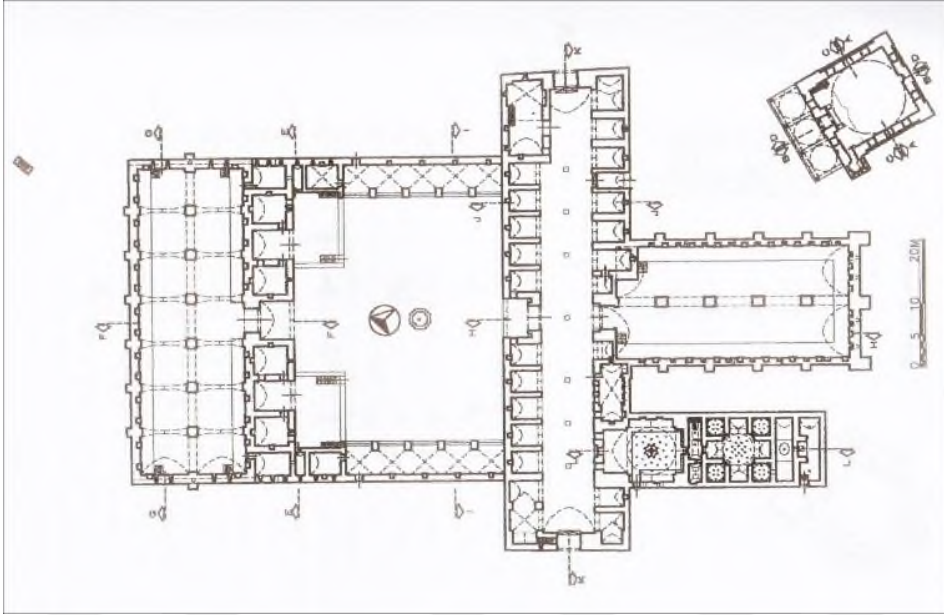

Şekil 1: Karapınar Külliyesi planı (Wimmel, Architektur osmanischer Karawanseraien, s. 115)

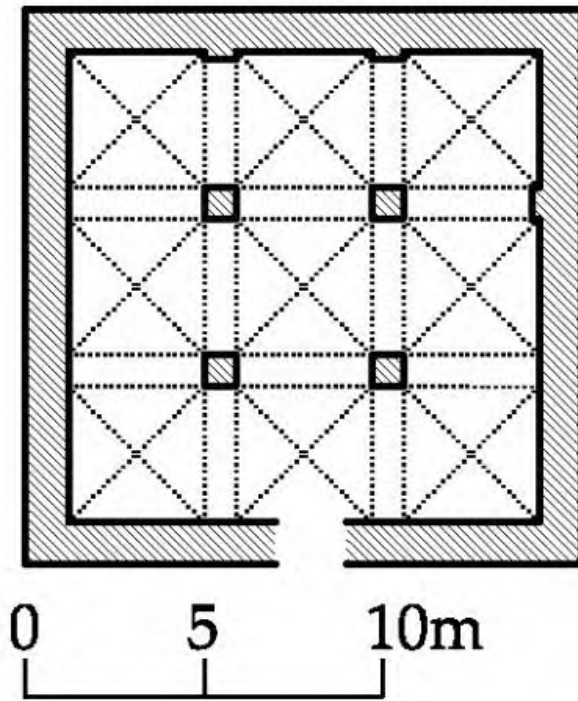

Şekil 2: Karapınar Kervansarayı planı (Wimmel, Architektur osmanischer Karawanseraien, s. 115)

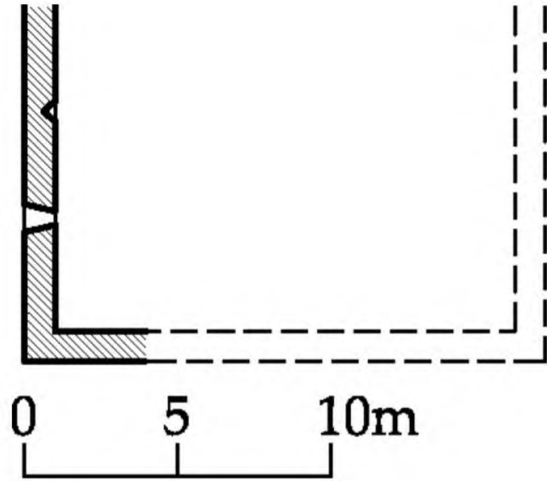
¹⁰²² Kaynak belirtilmeyen harita ve fotoğraflar araştırmacıya aittir.

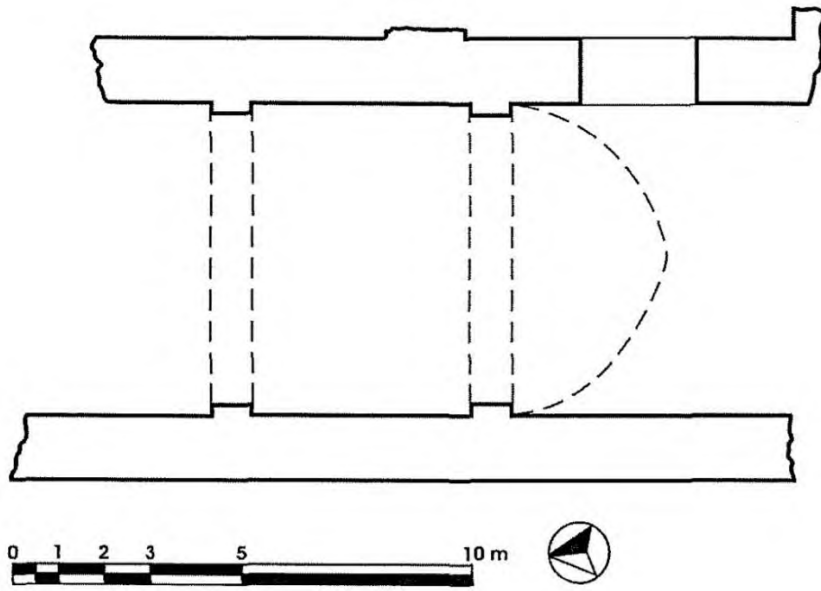
Şekil 3: Ulukışla Külliyesi planı (Gültekin, Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi, s. 42)

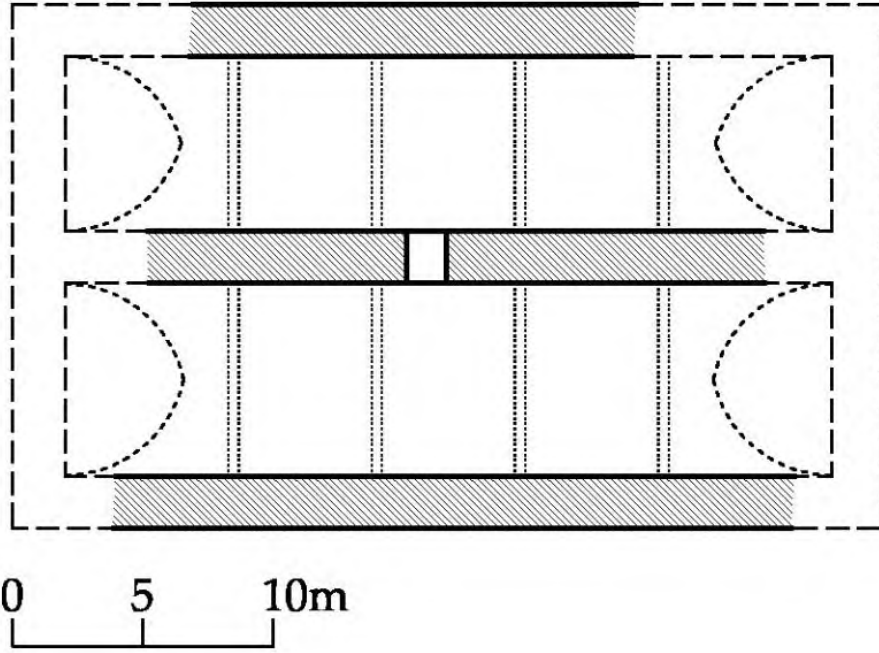
Şekil 4: Maraş Hanı planı (Wimmel, "En Passant par la Cilicie", s. 20)

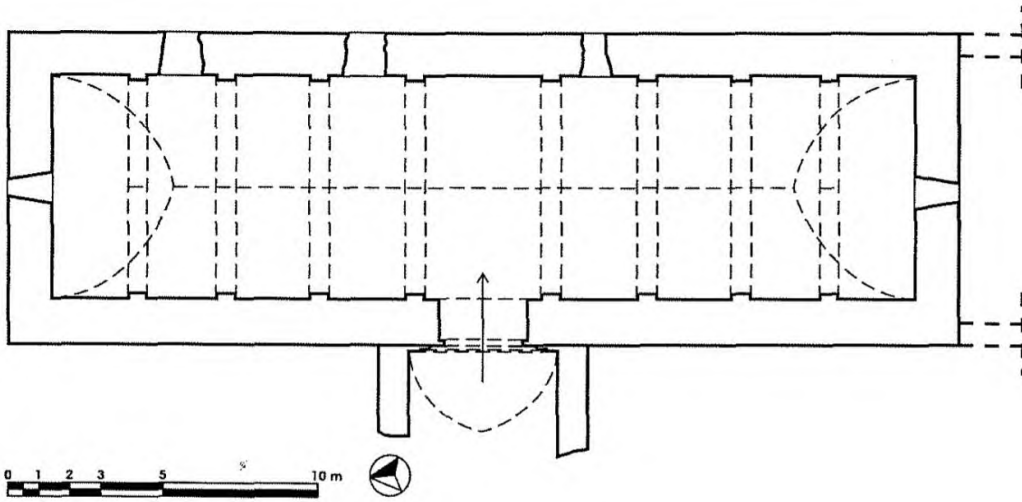
Şekil 5: Koçak Suyu Hanı planı (Wimmel, "En Passant par la Cilicie", s. 20)

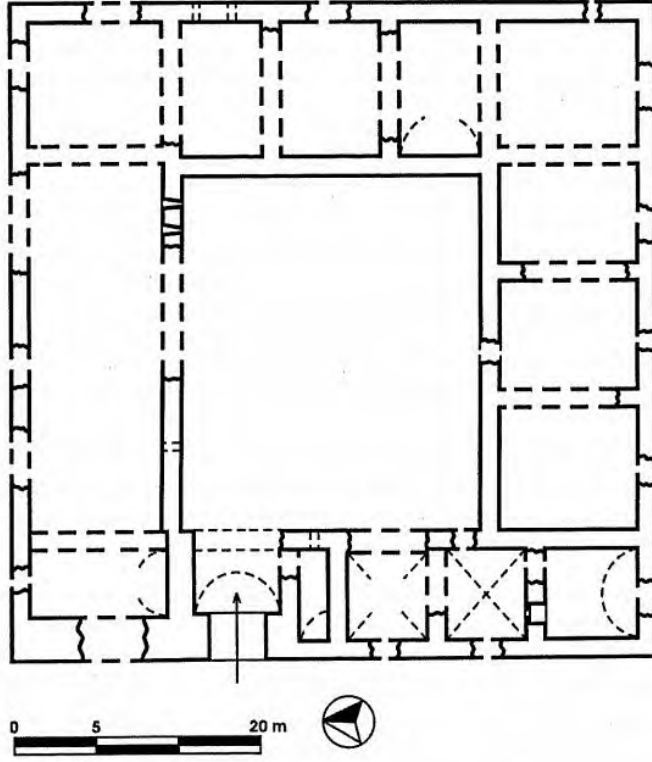
Şekil 6: Tekir (Piri Paşa) Hanı planı, M. Kürüm (Ünalan, Ulukışla-Adana Kervan Yolu, s. 143)

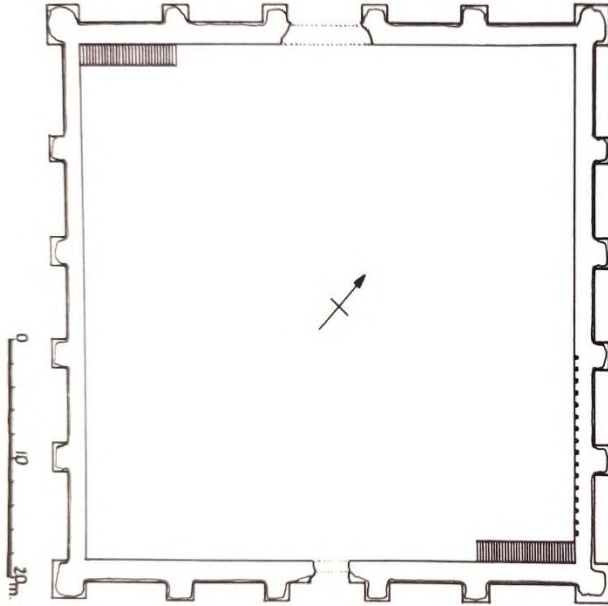
Şekil 7: Tekir (Piri Paşa) Hanı planı (Wimmel, “En Passant par la Cilicie”, s. 20)

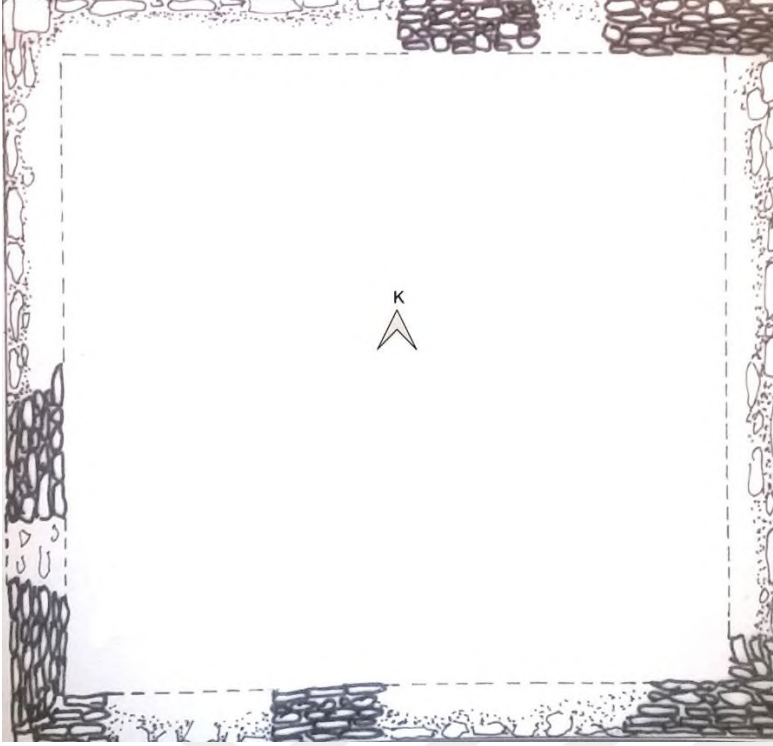
Şekil 8: Sarıışık Hanı planı (Ünalın, Ulukışla-Adana Kervan Yolu, s. 137)

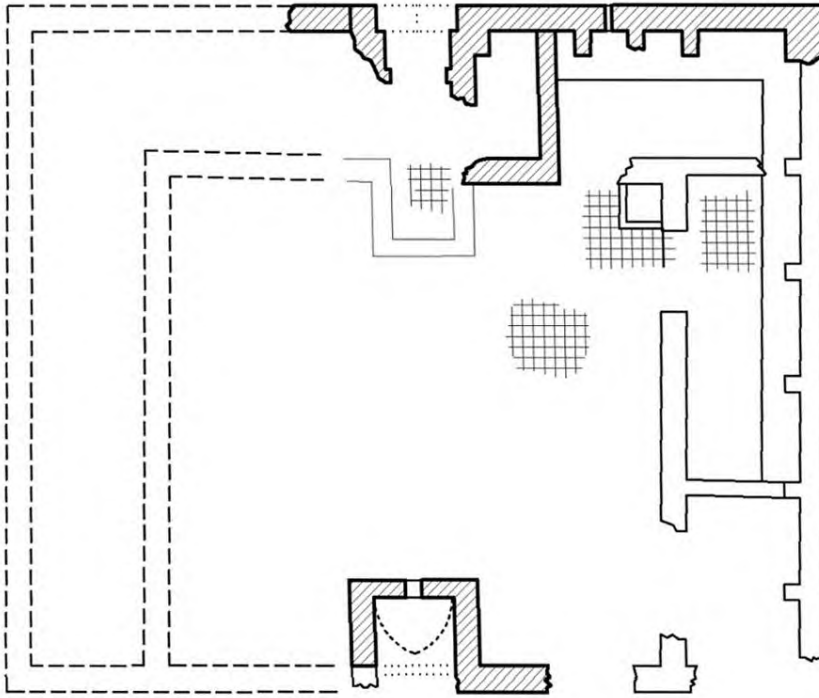
Şekil 9: Kuzoluk Hanı planı (Ünalın, Ulukışla-Adana Kervan Yolu, s. 88)

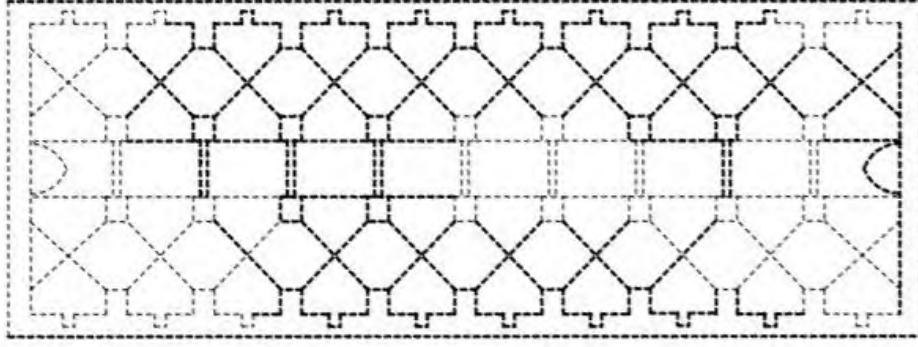
Şekil 10: Çakıt Hanı planı (Çam, Türk Kültür Varlıkları Envanteri, s. 327)

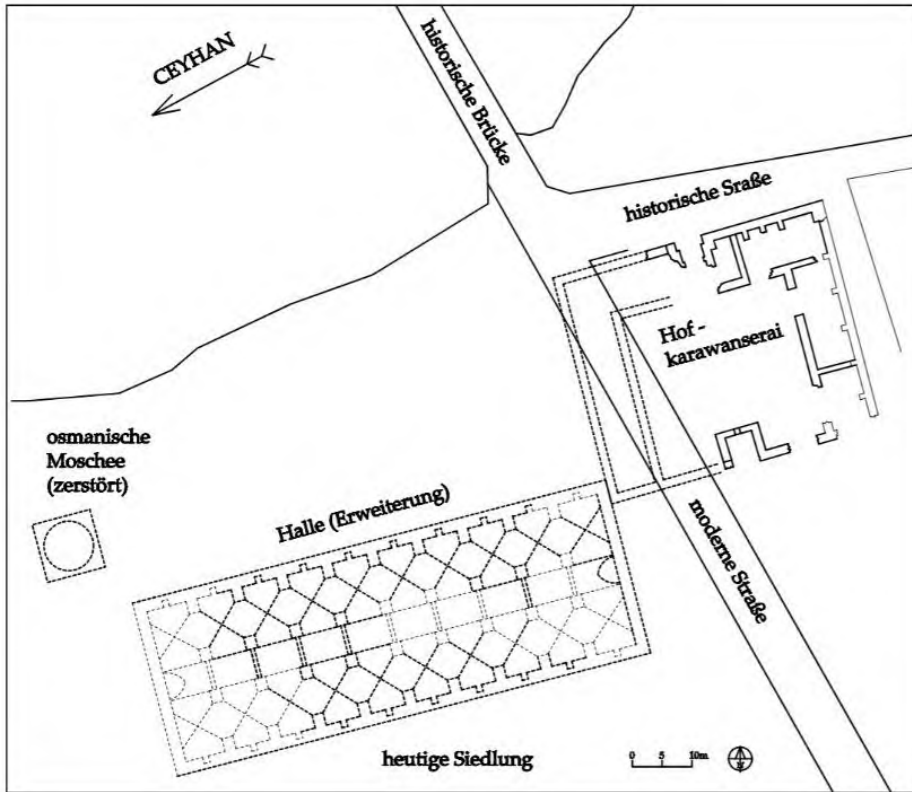
Şekil 11: Kocaveliler Hanı planı (Adana İlçeler Kültür Envanteri, C. 1, s. 37)

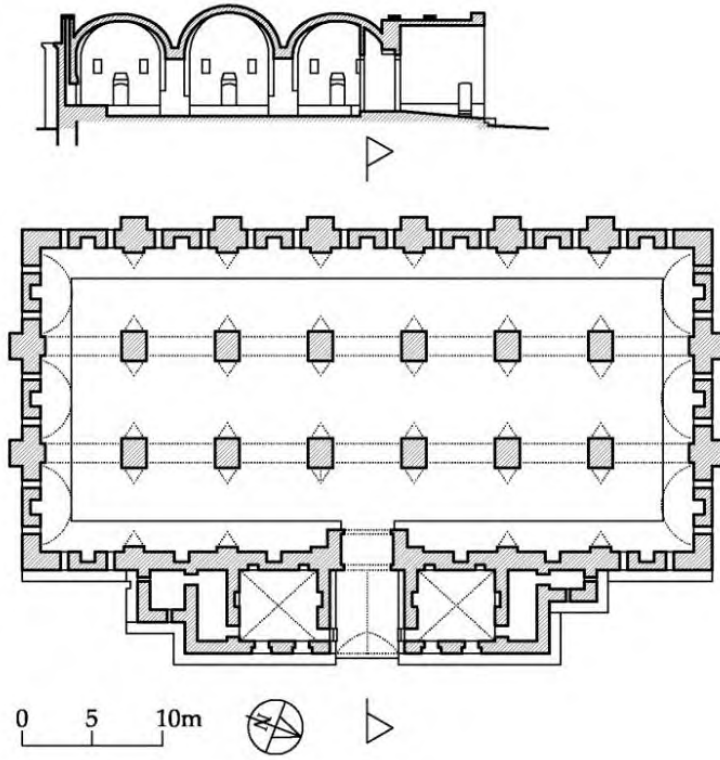
Şekil 12: Misis Avlulu Kervansarayı planı (Wimmel, "En Passant par la Cilicie", s. 21)

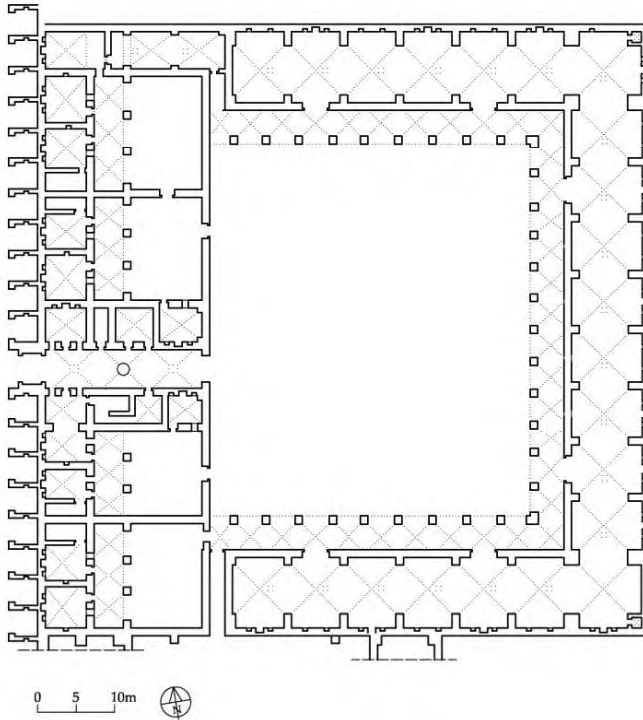
Şekil 13: Misis Avlusuz Kervansarayı planı (Wimmel, “En Passant par la Cilicie”, s. 21)

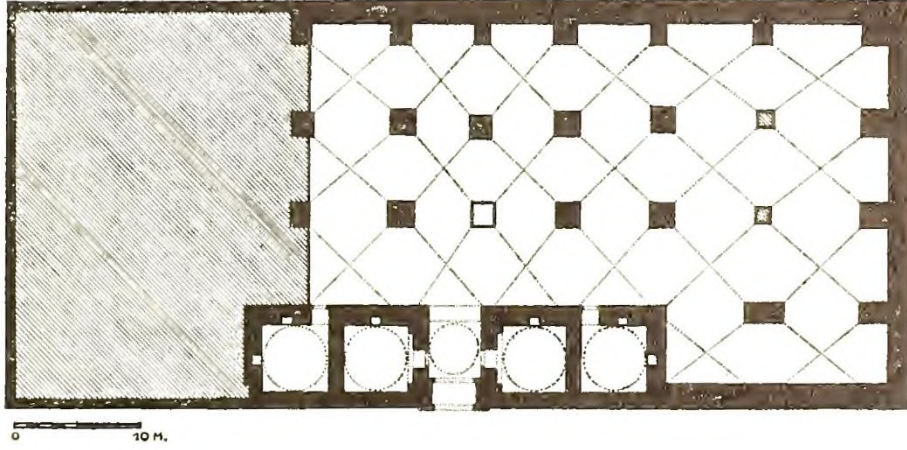
Şekil 14: Misis Kervansarayı Yerleşim Planı (Wimmel, “En Passant par la Cilicie”, s. 21)

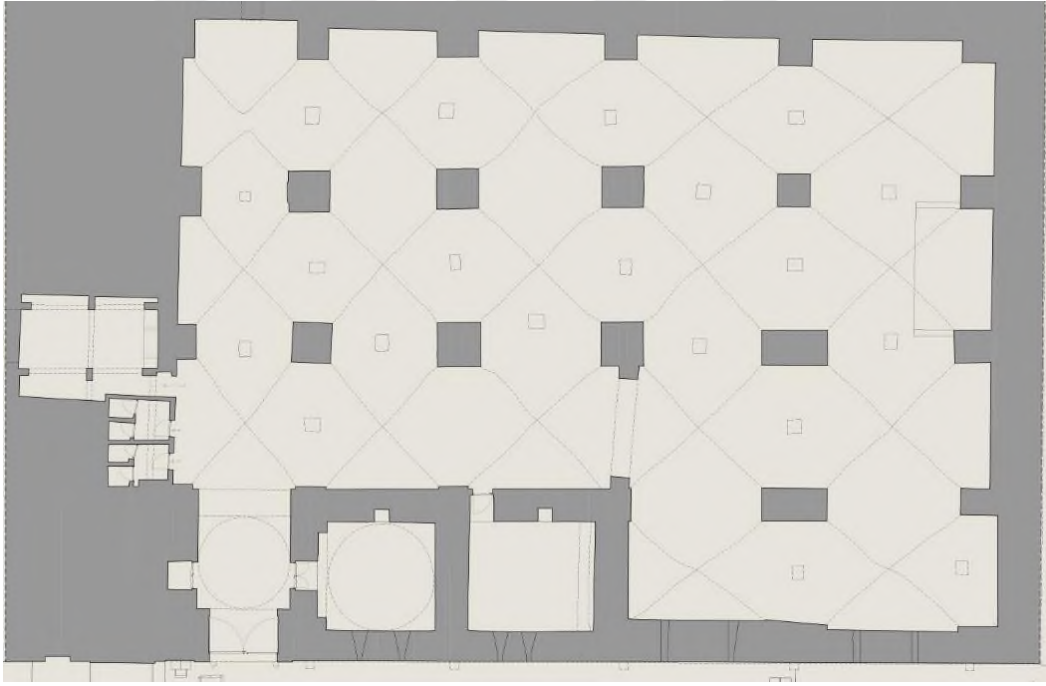
Şekil 15: Kurtkulağı Kervansarayı planı (Wimmel, “En Passant par la Cilicie”, s. 22)

Şekil 16: Payas Sokullu Kervansarayı planı (Wimmel, “En Passant par la Cilicie”, s. 22)

Şekil 17: Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı planı (Sauvaget, “Les Caravanserais Syriens du Hadjdj de Constantinople”, s. 99)

Şekil 18: Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı planı (2020) (Belen Kaymakamlığı Arşivi)

Şekil 19: Karapınar Sultan Selim Külliyesi genel görünüşü (<https://www.karapinar.bel.tr/galeri>)

Şekil 20: Karapınar Sultan Selim kervansarayı orta koridoru (Küçükdağ, Karapınar Sultan Selim Külliyesi, Ön Kapak)

Şekil 21: Karapınar Sultan Selim Kervansarayı güney giriş kapısı (Wimmel, Architektur Osmanischer Karawanseraien, s. 116)

Şekil 22: Karapınar Sultan Selim Külliyesi, orta koridor ve kervansarayın kalıntıları (Küçükdağ, Karapınar Sultan Selim Külliyesi, Arka Kapak)

Şekil 23: Hortu Hanı ön cephesi (Ereğli Müze Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 24: Hortu Hanı yan cephesi (Ereğli Müze Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 25: Ereğli Rüstem Paşa Kervansarayı kuzey cephesi (Apa, Konya Ereğli Türk Devri Mimarisi, s. 80)

Şekil 26: Rüstem Paşa Kervansarayı günümüzde kullanımı (Ereğli Belediyesi Arşivi)

Şekil 27: Ulukışla Öküz Mehmed Paşa Keransarayı, kuzey bölümü

Şekil 28: Ulukışla Öküz Mehmed Paşa Kervansarayı, kuzey ölümü avlusu

Şekil 29: Ulukışla Öküz Mehmed Paşa Keransarayı güney bölümü iç mekânı

Şekil 30: Ulukışla Öküz Mehmed Paşa Keransarayı, kuzey bölüm iç mekânı

Şekil 31: Maraş Hanı kuzeyden görünüşü

Şekil 32: Maraş Hanı güneyden görünüşü

Şekil 33: Çiftehan Kervansarayı, kuzeybatı görünüşü (Şehbal Dergisi, S. 27, s. 52)

Şekil 34: Çiftehan Kervansarayı, güneydoğu görünüşü (Şehbal Dergisi, S. 27, s. 52)

Şekil 35: Çiftehan Kervansarayı, günümüze ulaşan duvar parçası

Şekil 36: Çiftehan Kervansarayı, günümüze ulaşan duvarın güneyden görünüşü

Şekil 37: Çiftehan Kervansarayı ve Çiftehan Köprüsü
(<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/90567---0145.jpg>)

Şekil 38: Tekir (Piri Paşa) Hanı, (2019)

Şekil 39: Tekir (Piri Paşa) Hanı- 1971 (Cantay, “Kervansaraylar”, s. 595)

Şekil 40: Saruşık Hanı Giriş Cephesi (2019)

Şekil 41: Sarıışık Hanı, iç mekân

Şekil 42: Sarıışık Hanı, giriş kapısı

Şekil 43: Kuzoluk Kervansarayı, güney ve batı cepheleri

Şekil 44: Kuzoluk Kervansarayı batı cephesi

Şekil 45: Kuzoluk Kervansarayı, batı kanadındaki beşik tonoz örtülü mekân

Şekil 46: Çakıt (Bayram Paşa) Hanı, genel görünüm (2019)

Şekil 47: Çakıt (Bayram Paşa) Hanı kuzey cephesi (2019)

Şekil 48: Çakıt (Bayram Paşa) Hanı, ahşap hatıl izleri ve ikinci kata çıkan taş merdiven kalıntısı

Şekil 49: Çakıt (Bayram Paşa) Hanı, kuzey cephesi

Şekil 50: Kocaveliler Hanı (minareli Han) kalıntıları, güneyden bakış (2019)

Şekil 51: Misis Kervansarayı avlusu (2019)

Şekil 52: Misis Kervansarayı, doğu kanadındaki odaların duvar izleri

Şekil 53: Misis Kervansarayı, giriş kapısı (2019)

Şekil 54: Kurtkulağı Kervansarayı, giriş cephesi (2019)

Şekil 55: Kurtkulağı Kervansarayı, güneybatıdan görünüş

Şekil 56: Kurtkulağı Kervansarayı, giriş eyvanı

Şekil 57: Kurtkulağı Kervansarayı, iç mekân

Şekil 58: Payas Kervansarayı, avlu ve revaklar (Kablan, “Payas Sokollu Mehmet Paşa Menzil Küliyesi”, s. 25)

Şekil 59: Payas Kervansarayı, ahır bölümü, (Kablan, “Payas Sokollu Mehmet Paşa Menzil Küliyesi”, S. 22, s. 24)

Şekil 60: Payas Kervansarayı, Giriş kapısı (Kablan, “Payas Sokollu Mehmet Paşa Menzil Küliyesi”, S. 22, s. 24)

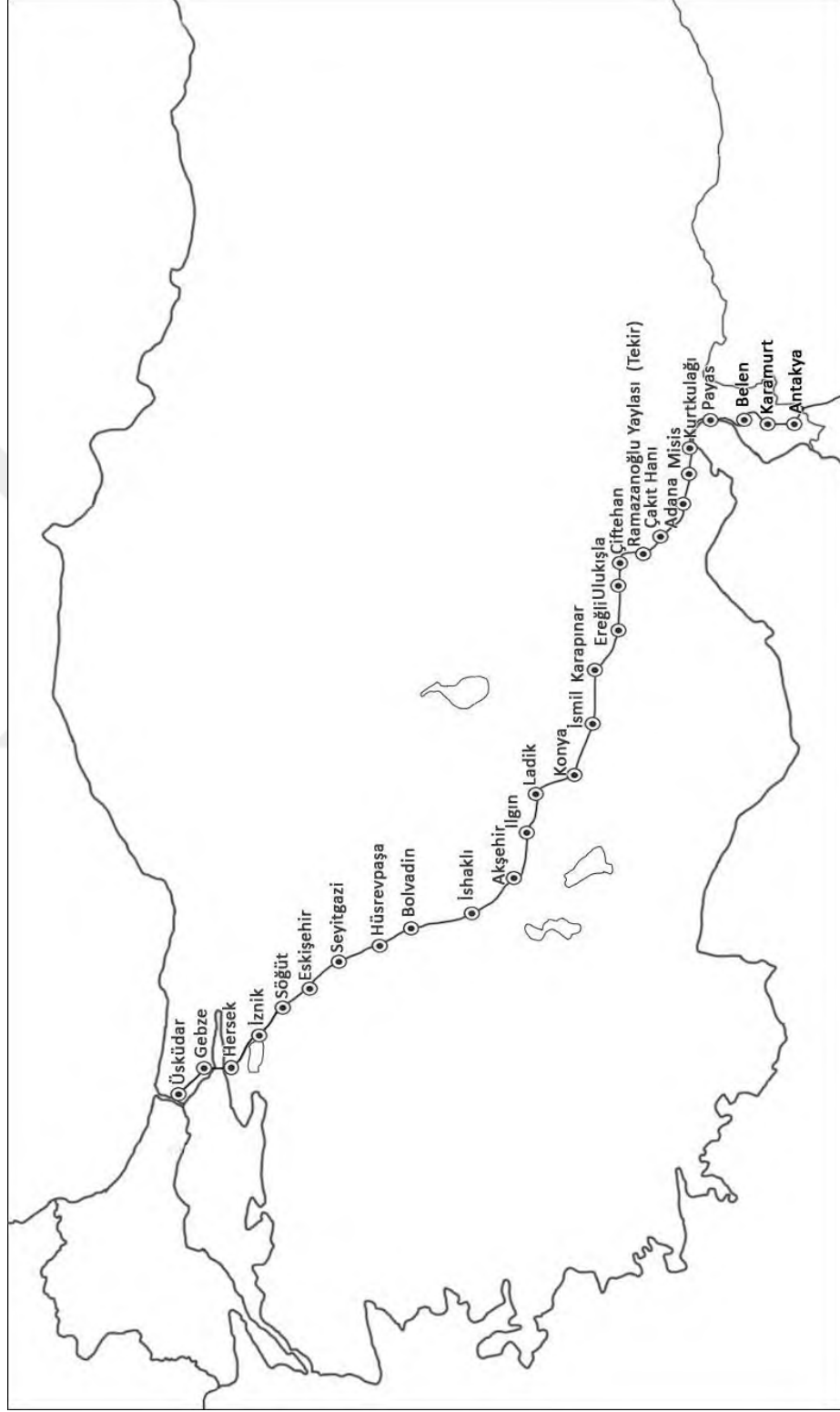
Şekil 61: Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı, güney cephesi (Belen Kaymakamlığı Arşivi)

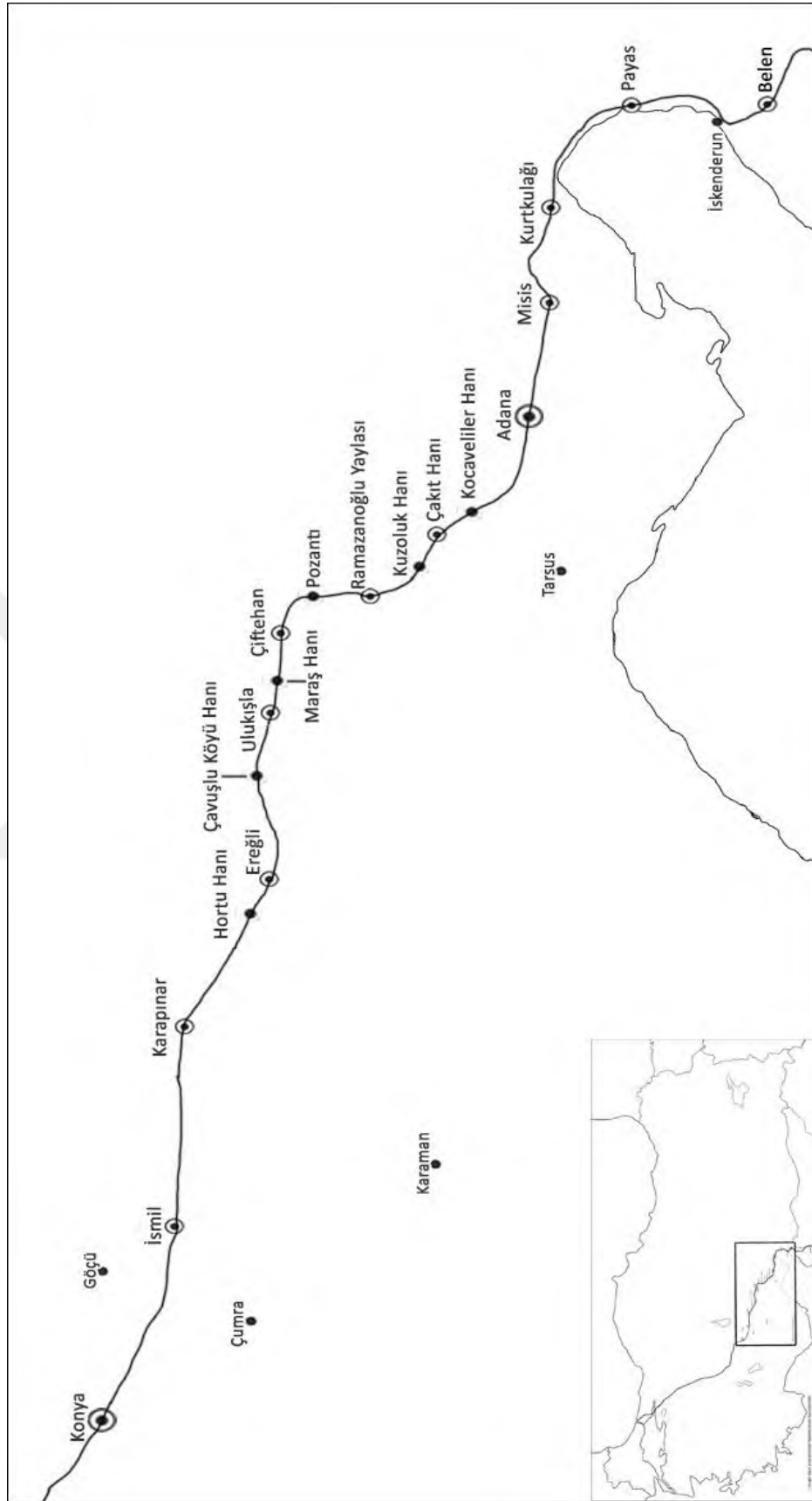
Şekil 62: Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı, ahır bölümü (Belen Kaymakamlığı Arşivi)

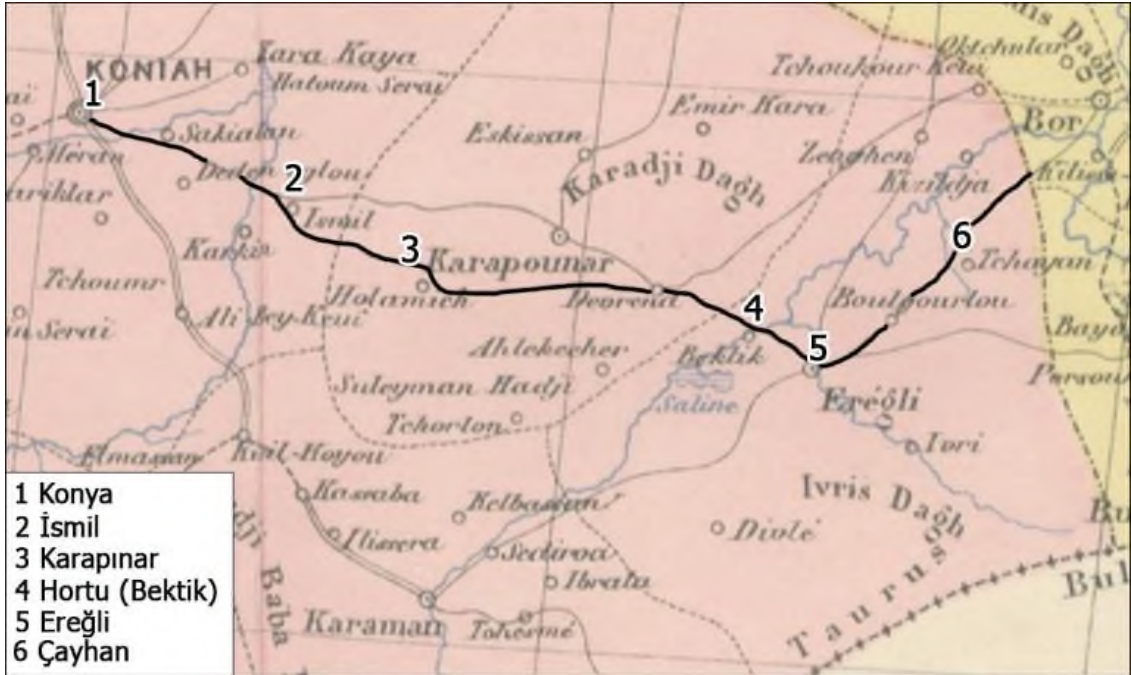
Şekil 63: Belen Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı, ahır bölümü (Belen Kaymakamlığı Arşivi)

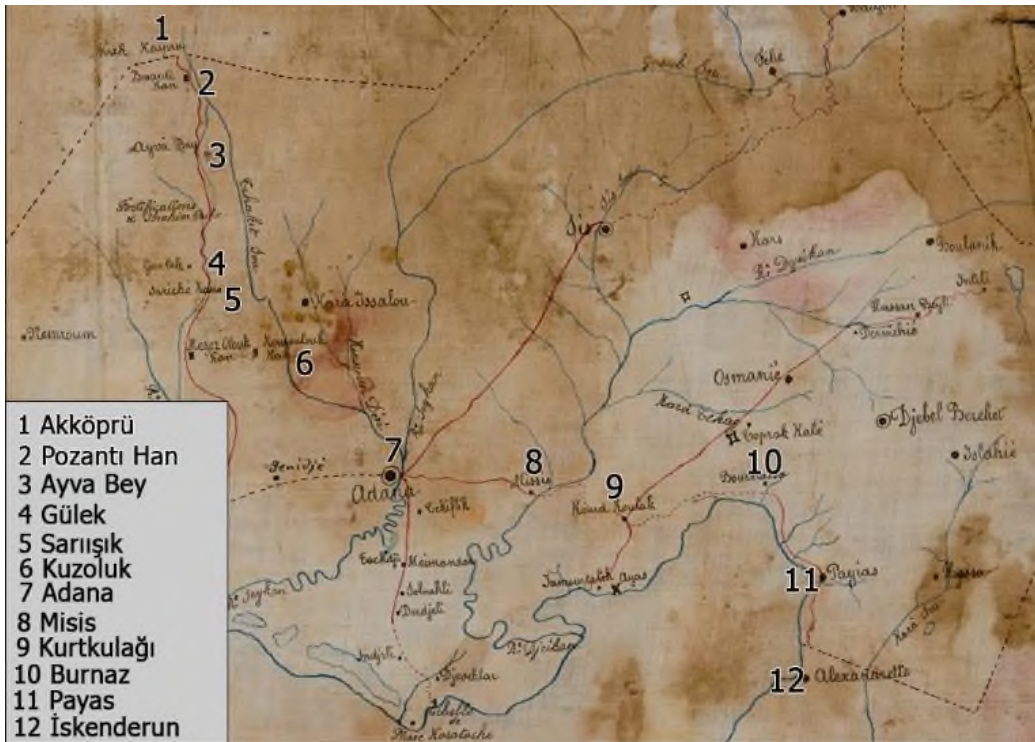
Şekil 64: Osmanlı Dönemi Sağ Kol Güzergâhının Anadolu Bölümü

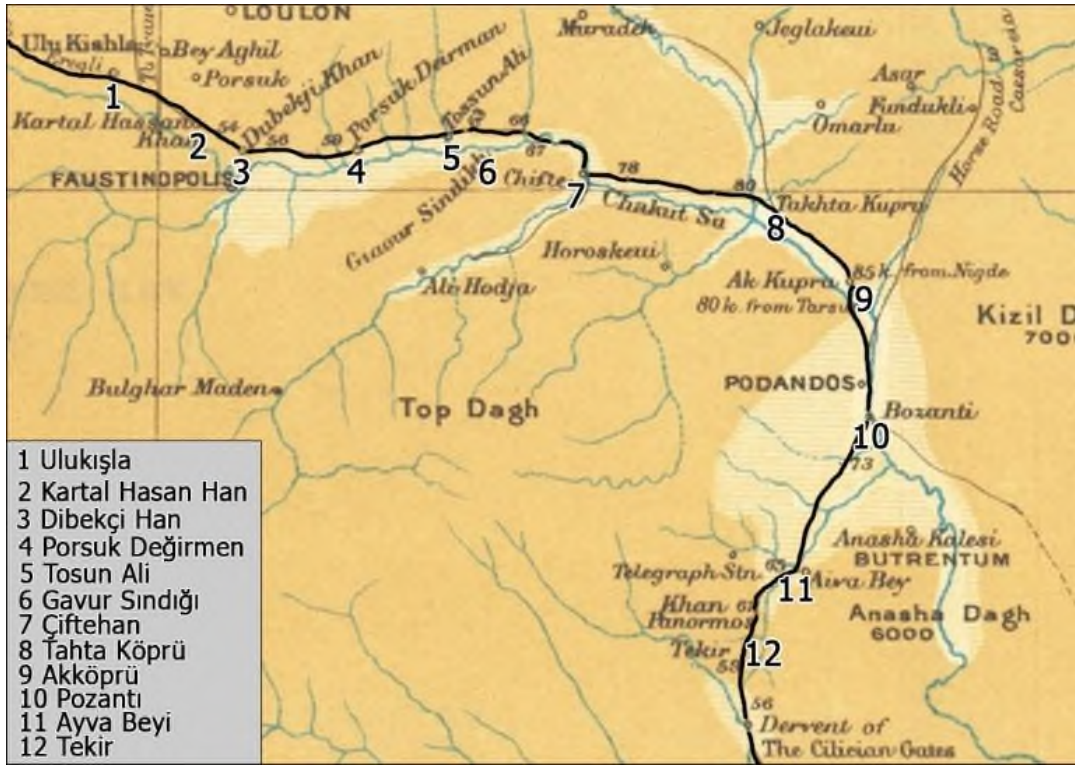
Şekil 65: Sağ Kol Güzergâhının Konya - Belen Bölümü

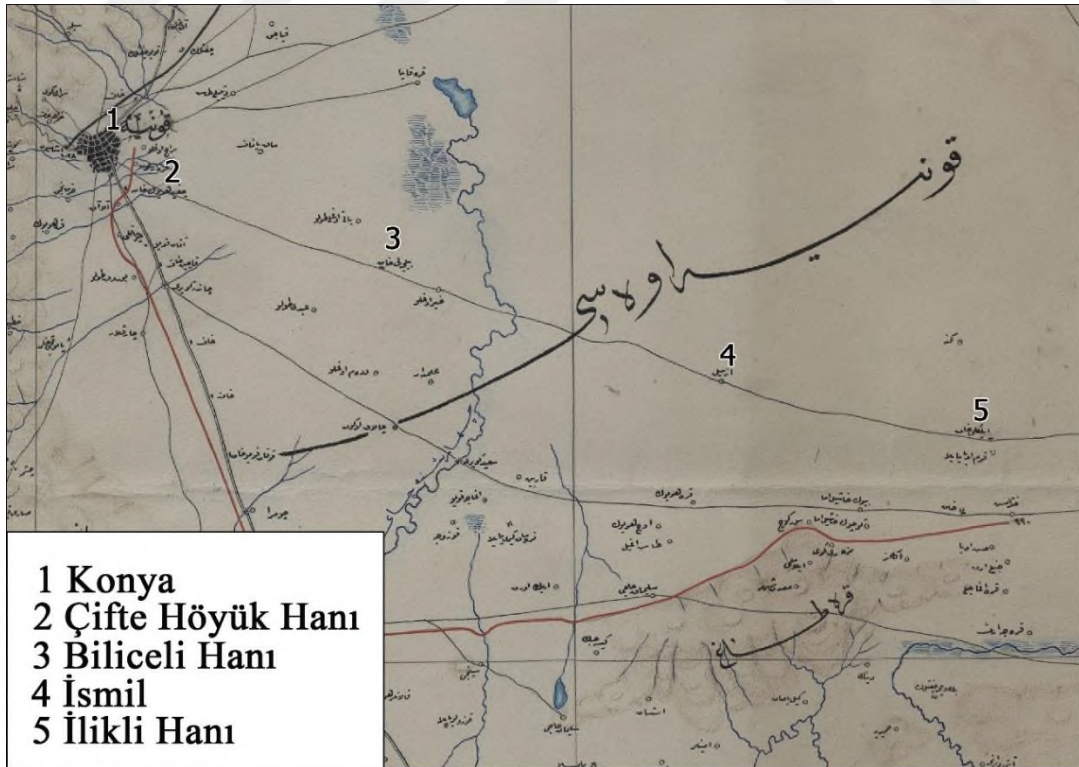
Şekil 66: Konya- Çayhan Güzergâhı, menziller Cuinet haritası üzerine işlenmiştir. (Cuinet, La Turquie d'Asie, C. I, s. 800-801 (sayfa no yok))

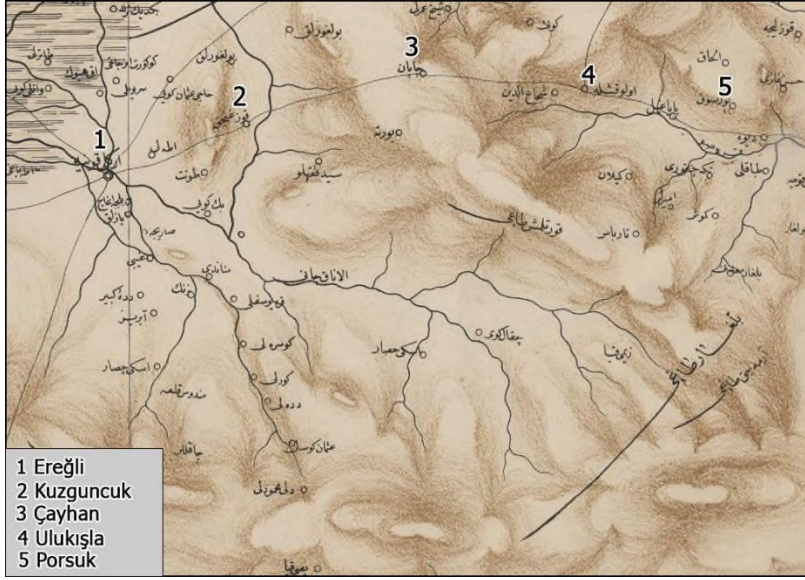
Şekil 67: Akköprü İskenderun güzergâhı, menziller harita üzerine işlenmiştir. (BOA, HRT_h_956)

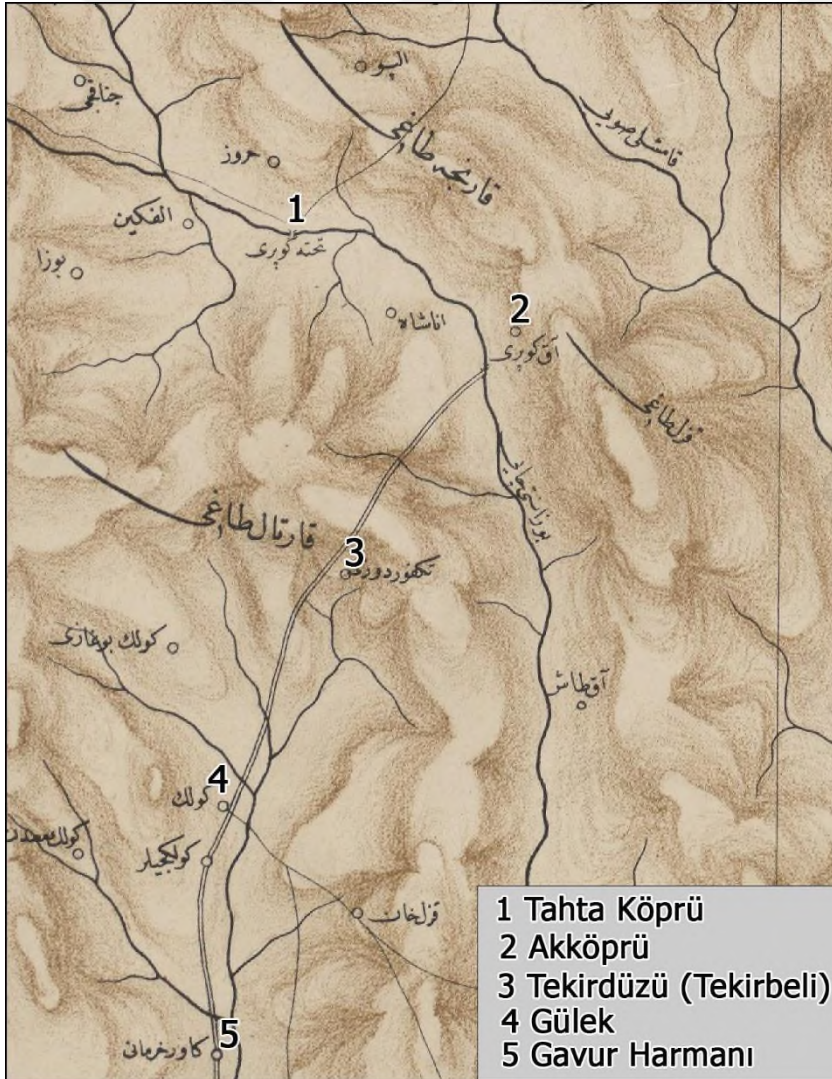
Şekil 68: Ulukışla - Tekir güzergâhı, Menziller Ramsay'in haritası üzerine işlenmiştir. (Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great TaurusPass")

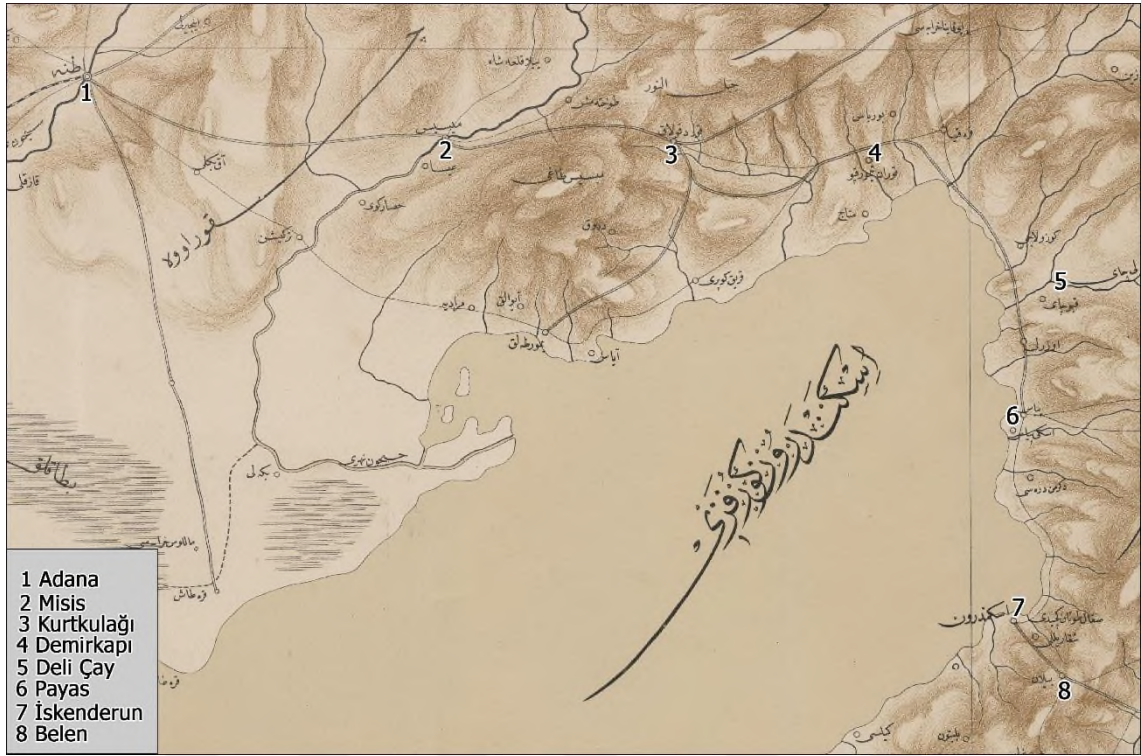
Şekil 69: Konya- Ereğli güzergâhı, menziller harita üzerine işlenmiştir. (BOA, HRT_h, 2251)

Şekil 70: Ereğli - Ulukışla güzergâhı, menziller harita üzerine işlenmiştir. (BOA, HRT_h_387_7)

Şekil 71: Tahta Köprü – Gavurharmanı güzergâhı, menziller harita üzerine işlenmiştir. (BOA, HRT_h_387_8)

Şekil 72: Adana- İskenderun güzergâhı, menziller harita üzerine işlenmiştir. (BOA, HRT_h_387_12)